

**LİSE TARİH DERS KİTAPLARINDA TÜRK EĞİTİM TARİHİ
KONULARININ İNCELENMESİ**

Semih Karabillioğlu

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

OCAK, 2020

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren 1 (bir) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

BÖLÜMÜ : ORTAÖĞRETİM (TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ
ANABİLİM DALI)

Teslim Tarihi :

Tezin Türkçe Adı : Lise Tarih Ders Kitaplarında Türk Eğitim Tarihi Konularının
İncelenmesi

İngilizce Adı : Study On The Turkish Education History
In High School History Course Books

Adı : Semih

Soyadı : Karabillioğlu

İmza :

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Semih Karabillioğlu

İmza

JÜRİ ONAY SAYFASI

Semih KARABİLLİOĞLU tarafından hazırlanan “LİSE TARİH DERS KİTAPLARINDA TÜRK EĞİTİM TARİHİ KONULARININ İNCELENMESİ” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Gazi Üniversitesi Tarih Eğitimi Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Güray KIRPIK

Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Başkan: Prof. Dr. Refik TURAN

Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Üye: Doç. Dr. Mustafa UYAR

Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, Ankara Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 13/12/2019

Bu tezin Tarih Eğitimi Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürü

Prof. Dr. Selma YEL

TEŞEKKÜR

Bu çalışmayı hazırlarken başta tüm sabrı ve ilgisi ile yol gösteren, yönlendiren, tezi her aşamasında şekillendiren, değerli vaktini benden esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. Güray KIRPIK'a, ufuk açan ve yüreklendiren yorumları ile değerli Jüri üyeleri Prof. Dr. Refik TURAN'a ve Doç. Dr. Mustafa UYAR'a, bu uzun yolculuğa çıkmamı ve bitirmemi sağlayan, tüm süreçteki yükümü benimle paylaşıp sırtlayan, motivasyon kaynağı arkadaşım Aslınur Fatma DEMİRTAŞ'a ve meslektaşım Özkan ÖZPAK'a, eğitim hayatım boyunca maddi manevi her zaman yanımda olan, bana inanan ve bu süreçte de tüm imkanlarıyla yardımcı olan kıymetli tüm öğretmenlerime, bu süreçte tüm zorluklara rağmen desteklerini benden esirgemeyen çok değerli çalışma arkadaşlarıma, son olarak maddi ve manevi desteğini hiçbir zaman eksik etmeyen, zorlandığımda beni her zaman motive eden değerli eşim, Kübra KARABİLLİOĞLU'na teşekkürü borç bilirim.

LİSE TARİH DERS KİTAPLARINDA TÜRK EĞİTİM TARİHİ
KONULARININ İNCELENMESİ
(Yüksek Lisans Tezi)

Semih Karabillioğlu
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
Ocak, 2020

ÖZ

Ders kitapları, öğrenciler için temel çalışma kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Tarih ders kitapları da lise öğrencilerinin tarih dersine çalışmak için başvurduğu birincil kaynak olarak görülmektedir. Tarih ders kitaplarında işlenen en önemli konulardan biri de Türk milletinin geçmişten günümüze kadarki eğitim serüvenini ele alan Türk Eğitim Tarihi konularıdır. Çalışmamızda lise tarih ders kitaplarında Türk eğitim tarihi konularına ne kadar yer verildiğine değinilmeye çalışılmıştır. Çalışmamızda ilk hedef olarak Türk eğitim tarihine dair bilgiler ortaya konulmaya çalışılmış daha sonra 2007 yılından itibaren yazılmış olan tarih öğretim programları ve buna bağlı olarak yazılan tarih ders kitapları inceleme kapsamında yer almıştır. İncelemede yer alan kitapların karşılaştırılmasında tarih öğretim programları esas alınmıştır. Çalışma nitel araştırma modelinin durum çalışması kullanılarak yapılmıştır. Öncelikle doküman taraması yapılarak veriler elde edildi daha sonra elde edilen veriler lise sınıflarına göre sınıflandırıldı ve durum çalışmasının değerlendirme özelliğine göre yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda ise hazırlanmış olan tarih öğretim programlarında Türk eğitim tarihi konularının kazanımlarına yeteri kadar yer verilmediği görülmektedir. Programda yeteri kadar yer verilmeyen Türk eğitim tarihi konusu programa göre yazılan tarih ders kitaplarında da yeteri kadar yer alamamıştır. Dolayısıyla lise tarih ders kitaplarında Türk eğitim tarihine fazla yer verilmediği görülmüştür. Fakat lise de okutulan tarih derslerinden olan Türk Kültür ve Medeniyet Tarihi kitabında ‘Türkler’de Eğitim’ ünitesi verilmiş ve burada hunlardan Türkiye Cumhuriyeti’nin 1938 tarihine kadar olan eğitim tarihine yer verilmiştir. Türk eğitim tarihi hakkında en geniş kapsamlı bilgileri Türk Kültür ve Medeniyet tarihi kitabı ile sağlanmıştır. Okutulmakta olan Türk Kültür ve Medeniyet tarihi dersinin tüm okullarda zorunlu olarak okutulmadığı göz önüne alındığında çoğu öğrenci Türklerin eğitim gelişiminden mahrum kalmaktadır. Bu nedenle Türk Eğitim Tarihi konusunun müfredatta

zorunlu olarak okutulan ders kitaplarında ilgili bölümlerde yer alması ya da Türk Kùltür ve Medeniyet tarihi dersinin müfredatta zorunlu olarak okutulması gerektiği düşünölmektedir.

Sayfa adedi : 243

Anahtar Kelimeler : Tarih ders kitapları, Türk Eğitim Tarihi, Tarih öğretim programı, Türk eğitim tarihi kazanımları

Danışman : Prof. Dr. Güray Kırpık

**STUDY ON THE TURKISH EDUCATION HISTORY
IN HIGH SCHOOL HISTORY COURSE BOOKS
(MS. Thesis)**

Semih Karabillioğlu

GAZI UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF EDUCATIONAL SCIENCES

January, 2020

ABSTRACT

The course books are considered as the main study source for students. History course books are also seen as the primary source for high school students to use for studying history. One of the most important topics covered in history course books is the Turkish Education History which deals with the educational adventure of the Turkish nation from the past to the present. In this research, it was referred how much Turkish education history subjects are included in high school history course books. The initial goal was to provide information about the history of Turkish education, and then the history education programs offered since 2007 and related history course books were included within the scope of the research. The comparison of the books in the study is based on history teaching programs. The study was conducted by using the case study method of the qualitative research. Firstly, the data were obtained by literature review and then the data were classified according to high school grades and were evaluated according to the case study evaluation method. As a result of the research, it is seen that the Turkish education history subjects are not included enough in the history education programs designed. The Turkish education history subject, which is not adequately included in the program, has not been included in the history course books written according to the program. Therefore, it was observed that Turkish education history is not given much attention in high school history course books. However, there is a part called “Education History of the Turks” which is about Turkish education history from the time of Huns until the Republic of Turkey of 1938, in the book named the History of Turkish Culture and Civilization, one of the history course books used in high school. The most comprehensive information about the history of Turkish education is provided with the book History of Turkish Culture and Civilization. Considering that the history of Turkish Culture and Civilization course is not compulsory in all schools, most students are deprived of knowledge of Turkish educational development. Consequently, it is thought that the subject

of Turkish Education History should be included in the relevant parts of the course books, or that the history of Turkish Culture and Civilization course must be taught as compulsory subject in the curriculum.

Page Number : 243

Key Words : History course books, Turkish Educational History, History education program, Turkish educational history outcomes

Supervisor : Prof. Dr. Güray Kırpık

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	ii
JÜRİ ONAY SAYFASI.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZ.....	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
TABLolar LİSTESİ	xvii
BÖLÜM I.....	1
GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu	1
1.1.1. Araştırmanın alt problemleri:	2
1.2. Araştırmanın Amacı	2
1.3. Araştırmanın Önemi	3
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	3
BÖLÜM II.....	5
YÖNTEM.....	5
2.1. Araştırmanın Modeli	5
2.2. Veri Toplama Tekniği.....	5

2.3. Verilerin Analizi	5
BÖLÜM III	7
TÜRK EĞİTİM TARİHİNE AKADEMİK BİR BAKIŞ	7
3.1. İslamiyet Öncesi Türk Eğitim Tarihi	8
3.1.1. Hun Devleti'nde Eğitim	9
3.1.1.1. Hun Devleti'nde Halk Eğitimi	9
3.1.1.2. Hun Devleti'nde Yöneticilerin Eğitimi	10
3.1.1.3. Hun Devleti'nde Askeri Eğitim	10
3.1.1.4. Hun Devleti'nde Mesleki Eğitim	11
3.1.2. Göktürk Devleti'nde Eğitim	11
3.1.3. Uygur Devleti'nde Eğitim	12
3.2. İslamiyet Döneminde Türk Eğitimi	13
3.2.1. Karahanlı Devleti'nde Eğitim	14
3.2.2. Gazne Devleti'nde Eğitim	16
3.2.3. Selçuklu Devleti'nde Eğitim	16
3.2.3.1. Selçuklu Devleti'nde Örgün Eğitim	16
3.2.3.2. Selçuklu Devleti'nde Mesleki Eğitim	18
3.2.3.3. Selçuklu Devleti'nde Askeri Eğitim	19
3.2.3.3.1. Selçuklu Ordusunda Askeri Sınıflar	20
3.2.3.3.2. Selçuklu Devleti'nde Daimi ve Harici Kuvvetler	20
3.3. Osmanlı Devleti'nde Eğitim	21
3.3.1. Osmanlı Devleti'nde Örgün Eğitim	21
3.3.1.1. Sahnı Seman Medreseleri	22
3.3.1.2. Süleymaniye Medreseleri	23
3.3.2. Osmanlı Devleti'nde Askeri Eğitim	24
3.3.3. Osmanlı Devleti'nde Mesleki Eğitim	24

3.3.4. Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Sonrası Eğitim.....	25
3.4. Cumhuriyet Döneminde Eğitim.....	31
3.4.1. Tek Parti Döneminde Eğitim	31
3.4.2. Köy Enstitüleri	34
3.4.3. Türkiye Cumhuriyeti'nde 1950 Sonrası Eğitim	34
BÖLÜM IV.....	39
LİSE TARİH DERS KİTAPLARINDA TÜRK EĞİTİM TARİHİNİN YERİ.....	39
4.1. Dokuzuncu Sınıf Tarih Ders Kitaplarında Türk Eğitim Tarihinin Ele Alınış Şekillerinin Karşılaştırılması	40
4.1.1. Hun Devleti'nde Eğitim	42
4.1.2. Göktürk Devleti'nde Eğitim.....	43
4.1.3. Uygur Devleti'nde Eğitim.....	43
4.1.4. Karahanlı Devleti'nde Eğitim	44
4.1.5. Selçuklu Devleti'nde Eğitim	44
4.2. Onuncu Sınıf Tarih Ders Kitaplarında Türk Eğitim Tarihinin Ele Alınış Şekillerinin Karşılaştırılması	46
4.2.1. Türkiye Selçuklularında Eğitim	47
4.2.2. Osmanlı Devletinde Eğitim (1299-1595)	47
4.3. On Birinci Sınıf Tarih Ders Kitaplarında Türk Eğitim Tarihinin Ele Alınış Şekillerinin Karşılaştırılması	51
4.4. Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitaplarında Türk Eğitim Tarihinin Ele Alınış Şekillerinin Karşılaştırılması.....	54
4.5. Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi Ders Kitaplarında Türk Eğitim Tarihinin Ele Alınış Şekillerinin Karşılaştırılması	57
4.6. On Birinci Sınıf Tarih - Seçmeli Türk Kültür Tarihi Ders Kitaplarında Türk Eğitim Tarihinin Ele Alınış Şekillerinin Karşılaştırılması.....	59

4.6.1. İlk Türk Devletlerinde Eğitim	60
4.6.2. İlk Türk-İslam Devletlerinde Eğitim.....	61
4.6.3. Osmanlı Devleti'nde Eğitim (XIII-XVIII. Yüzyıllar)	64
4.6.4. Tanzimat Sonrası Osmanlı Devleti'nde Eğitim	67
4.6.5. Cumhuriyet Döneminde Eğitim (1938'e Kadar)	70
BÖLÜM V	73
TARİH ÖĞRETİM PROGRAMLARININ İNCELENMESİ VE	
KAZANIMLARIN EĞİTİMLE İLİŞKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	
.....	73
5.1. 2007 2018 tarih öğretim programlarında 9. Sınıf türk eğitim tarihi kazanımları	74
5.2. 2008 2018 tarih öğretim programlarında 10. Sınıf türk eğitim tarihi kazanımları	78
5.3 2018 tarih öğretim programında 11. Sınıf türk eğitim tarihi kazanımları	83
BÖLÜM VI.....	93
SONUÇ VE ÖNERİLER	93
6.1. Sonuç	93
6.2. Öneriler	95
KAYNAKLAR.....	97
EKLER	101
EK 1. İmam Gazali'nin Bidayetu'l-Hidaye Adlı Eserinden Öğretmen ve Öğrencilerin Nasıl Davranmaları Gerektiğine Dair Kısım.....	102
EK 2. Tevhid-i Tedrisat Kanunu	103
EK 3. 2008 Programına Göre Yazılan 9.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.77)	104
EK 4. 2008 Programına Göre Yazılan 9.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.87 – 88)	105

EK 5. 2008 Programına Göre Yazılan 9.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.141 – 142)	106
EK 6. 2008 Programına Göre Yazılan 9.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.156 – 157)	108
EK 7. 2008 Programına Göre Yazılan 9.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.160 - 161).....	110
EK 8. 2008 Programına Göre Yazılan 9.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.183 – 184)	111
EK 9. 2018 Programına Göre Yazılan 9.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.110 – 112)	113
EK 10. 2018 Programına Göre Yazılan 9.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.186 – 187)	117
EK 11. 2018 Programına Göre Yazılan 9.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.200 – 201)	119
EK 12. 2008 Programına Göre Yazılan 10.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.27 – 31)	121
EK 13. 2008 Programına Göre Yazılan 10.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.44)	126
EK 14. 2008 Programına Göre Yazılan 10.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.53 – 55)	127
EK 15. 2008 Programına Göre Yazılan 10.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.76 – 78)	130
EK 16. 2008 Programına Göre Yazılan 10.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.112)	133
EK 17. 2008 Programına Göre Yazılan 10.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.143 – 145)	134
EK 18. 2008 Programına Göre Yazılan 10.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s. 154)	137
EK 19. 2008 Programına Göre Yazılan 10.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.188 - 192).....	138

EK 20. 2018 Programına Göre Yazılan 10.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.26 – 27)	143
EK 21. 2018 Programına Göre Yazılan 10.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.89 – 91)	145
EK 22. 2018 Programına Göre Yazılan 10.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.77)	148
EK 23. 2018 Programına Göre Yazılan 10.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.102 – 103)	149
EK 24. 2018 Programına Göre Yazılan 10.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.105 – 107)	151
EK 25. 2018 Programına Göre Yazılan 10.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.109 – 110)	154
EK 26. 2018 Programına Göre Yazılan 10.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.170 – 171)	156
EK 27. 2018 Programına Göre Yazılan 10.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.179)	158
EK 28. 2018 Programına Göre Yazılan 10.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.197)	159
EK 29. 2018 Programına Göre Yazılan 11.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.79)	160
EK 30. 2018 Programına Göre Yazılan 11.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.147 – 151)	161
EK 31. 2018 Programına Göre Yazılan 11.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.185)	167
EK 32. 2011 Programına göre yazılan Ortağğretim İnkılap Tarihi Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.58)	168
EK 33. 2011 Programına göre yazılan Ortağğretim İnkılap Tarihi Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.84 – 89)	169
EK 34. 2018 Programına Göre Yazılmış Olan 12.Sınıf İnkılap Tarihi Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.25)	175

EK 35. 2018 Programına Göre Yazılmış Olan 12.Sınıf İnkılap Tarihi Ders Kitabında Değinilen Sayfalar (s.84).....	176
EK 36. 2018 Programına Göre Yazılmış Olan 12.Sınıf İnkılap Tarihi Ders Kitabında Değinilen Sayfalar (114 – 120)	177
EK 37. 2018 Programına Göre Yazılmış Olan 12.Sınıf İnkılap Tarihi Ders Kitabında Değinilen Sayfalar (s.191).....	184
EK 38. 2018 Programına Göre Yazılmış Olan 12.Sınıf İnkılap Tarihi Ders Kitabında Değinilen Sayfalar (s.229).....	185
EK 39. 2010 Programına Göre Yazılmış Olan 11.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değinilen Sayfalar (s.170 – 173).....	186
EK 40. 2010 Programına Göre Yazılmış Olan 11.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değinilen Sayfalar (s.175 – 177).....	190
EK 41. 2010 Programına Göre Yazılmış Olan 11.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değinilen Sayfalar (s.178 – 180).....	194
EK 42. 2010 Programına Göre Yazılmış Olan 11.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değinilen Sayfalar (s.182 – 201).....	197
EK 43. 2018 Programına Göre Yazılmış Olan Kültür ve Medeniyet Tarihi Ders Kitabında Değinilen Sayfalar (s.166 – 168).....	216
EK 44. 2018 Programına Göre Yazılmış Olan Kültür ve Medeniyet Tarihi Ders Kitabında Değinilen Sayfalar (s.170).....	220
EK 45. 2018 Programına Göre Yazılmış Olan Kültür ve Medeniyet Tarihi Ders Kitabında Değinilen Sayfalar (s.172 – 173).....	221
EK 46. 2018 Programına Göre Yazılmış Olan Kültür ve Medeniyet Tarihi Ders Kitabında Değinilen Sayfalar (s.176).....	224
EK 47. 2018 Programına Göre Yazılmış Olan Kültür ve Medeniyet Tarihi Ders Kitabında Değinilen Sayfalar (s.178).....	225
EK 48. 2018 Programına Göre Yazılmış Olan Kültür ve Medeniyet Tarihi Ders Kitabında Değinilen Sayfalar (s.181 - 188)	226
EK 49. 2018 Programına Göre Yazılmış Olan Kültür ve Medeniyet Tarihi Ders Kitabında Değinilen Sayfalar (s.190 – 194).....	236

EK 50. 2018 Programına Göre Yazılmış Olan Kùltür ve Medeniyet Tarihi Ders Kitabında Değinilen Sayfalar (s.195 – 197).....	241
---	------------

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. <i>Bağdat Nizamiye Medreselerinin Dersleri</i>	18
Tablo 2. <i>Ahi Teşkilatına Giren Bir Gencin Geçtiği Aşamalar ve Ortalama Süreleri</i>	19
Tablo 3. <i>Mühendishane-i Berri Hümâyun'un Kuruluşundaki Ders Programı</i>	26
Tablo 4. <i>Mekteb-i Harbiye'nin Kuruluşunda 1. ve 2. Kısım Dersleri</i>	26
Tablo 5. <i>1874'de İstanbul Dârülmualimîn Şubeleri ve Dersleri</i>	27
Tablo 6. <i>1900'de Darülfünunun Şubeleri ve Dersleri</i>	30
Tablo 7. <i>2008 9.Sınıf Tarih Ders Kitabı</i>	41
Tablo 8. <i>2018 9.Sınıf Türk Eğitim Tarihi Konu Analizi</i>	41
Tablo 9. <i>2009-2018 10.Sınıf Tarih Ders Kitabı Türk Eğitim Tarihi Konu Analizi</i>	46
Tablo 10. <i>Osmanlı Devletinde Eğitim (1595-1922)</i>	51
Tablo 11. <i>Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük ders kitabı Türk eğitim konularının analizi</i>	54
Tablo 12. <i>Seçmeli türk kültür ve medeniyet tarihi Ders Kitaplarında Türk Eğitim Tarihi Konularının Analizi</i>	57
Tablo 13. <i>Türk kültür ve medeniyet tarihinin ders kitaplarında Türk eğitim tarihi konu analizi</i>	59
Tablo 14. <i>Tarih Dersi (9.Sınıf) Öğretim Programı Üniteleri, Kazanım Sayıları ve Oranları (2007)</i>	74
Tablo 15. <i>Tarih Dersi (9.Sınıf) Öğretim Programı Üniteleri, Kazanım Sayıları ve Oranları (2018)</i>	76
Tablo 16. <i>Tarih Dersi (10.Sınıf) Öğretim Programı Üniteleri, Kazanım Sayıları ve Oranları (2008)</i>	78

Tablo 17. <i>Tarih Dersi (10.Sınıf) Öğretim Programı Üniteleri, Kazanım Sayıları ve Oranları (2018)</i>	80
Tablo 18. <i>Tarih Dersi (11.Sınıf) Öğretim Programı Üniteleri, Kazanım Sayıları ve Oranları (2018)</i>	83
Tablo 19. <i>Tarih Dersi (İnkılap) Öğretim Programı Üniteleri, Kazanım Sayıları ve Oranları (2010)</i>	85
Tablo 20. <i>Tarih Dersi (İnkılap) Öğretim Programı Üniteleri, Kazanım Sayıları ve Oranları (2018)</i>	86
Tablo 21. <i>Tarih Dersi (ÇTDT) Öğretim Programı Üniteleri, Kazanım Sayıları ve Oranları (2008)</i>	87
Tablo 22. <i>Tarih Dersi (İnkılap) Öğretim Programı Üniteleri, Kazanım Sayıları ve Oranları (2018)</i>	88
Tablo 23. <i>Tarih Dersi (11.Sınıf) Öğretim Programı Üniteleri, Kazanım Sayıları ve Oranları (2009)</i>	89
Tablo 24. <i>Tarih Dersi (TKMT) Öğretim Programı Üniteleri, Kazanım Sayıları ve Oranları (2018)</i>	90
Tablo 25. <i>Tarih Öğretim Programlarında Bulunan Türk Eğitim Tarihi ile İlgili Kazanım Sayıları</i>	93

BÖLÜM I

GİRİŞ

Bu bölümde araştırmanın problem durumu, önemi, amacı, varsayımları, sınırlılıkları ve çeşitli kavramlar üzerinde durulmuştur.

1.1. Problem Durumu

Kitap okuma oranının oldukça düşük olduğu ülkemizde öğrencilerin sınava çalışma amacıyla dahi olsa kullandığı en önemli materyaller arasında ders kitapları bulunmaktadır. Tarih ders kitapları, tarih öğretiminde kullanılan en uzun geçmişe sahip olan materyaller arasında olmuştur ve günümüzde de bu hüviyetini halen devam ettirmektedir. Öğretilecek tarih bilgisini sistemli bir şekilde bulunduran tarih ders kitapları, alanın disiplinine en uygun öğretim aracı olarak zaman içerisinde var olmuştur. Öğrenme sürecinin her aşamasında öğrencinin yanında olan ve tarihin soyut bilgisini gerçekliğe kavuşturan bu materyaller daha kalıcı bir öğrenme için kullanılmıştır. Tarih ders kitaplarını sürecin ayrılmaz bir parçası yapan nedenler, yalnızca kaliteli bir öğrenme için sahip olduğu yeterlilikler olmamıştır. Toplumun yer ve zaman fark etmeksizin geçmiş paydasında yeniden buluşturan bu öğretim materyalleri geniş bir kitleyi etkileme gücü bulmuştur. Toplumun varoluşuna dair bir takım problemlerin çözüm noktası olarak görülen tarih ders kitapları toplumca kabulü istenen sosyal ve siyasal fikirlerin ulaştırılması işlevini görmüştür.

Toplumda öğretimi planlanan alanlarla ilgili siyasi karar alıcıların karar alma yetisini en çok kullandığı alanlardan biri tarih öğretimidir. Tarih öğretimini devleti yönetme gücüne kavuşmuş farklı siyasi güçlerin güdümüne sokan bu durum birçok sonucu beraberinde getirmiştir. Gereği önemli görülen bir öğretim aracı konumundaki tarih ders kitapları, içinde bulunduğu alana hâkim olan mevcut iktidarlar tarafından kullanılmıştır. Tarih ders kitabı içeriklerini belirleyen ve en önemlisi bu içeriklerin nasıl aktarılacağını söyleyen siyasi iktidar

sahiplerinin fikirlerine dair kanıtlar taşıyan bu materyaller, içinde bulunduğu alanın yapısını etkilemiştir. Etkili bir bilgi aktarma aracı olan tarih ders kitaplarının bu özelliğinden faydalanmak istenmesi, alanın öğretim müfredatına varan bir takım değişikliklere neden olmuş; bu da tarih öğretimini pedagojik görevleri dışına çıkaran sonuçlar doğurmuştur. Bir başkası tarafından sürekli eleştirilerek değiştirilmek istenen tarih ders kitabı içerikleri, öğretilmesi hedeflenen tarih bilgisinin algısal biçimlerini gün yüzüne çıkarmıştır.

Öğretimi hedeflenen tarihsel bilginin aktarılmasını sağlayan içerikler, tarih ders kitaplarını içinde bulunduğu alanla ilgili problemlerin başında getirmiştir. Tarih ders müfredatlarının ve buna bağlı olarak tarih ders kitaplarının değişiminden Türk eğitim tarihi konuları da nasibini almıştır. Türk eğitim tarihi konuları başlıca İslam Öncesi Türk Eğitim Tarihi ve İslamiyet Sonrası Türk Eğitim Tarihi olarak incelenebilir. İslam Öncesi Türk Eğitim Tarihi denildiği zaman ilk akla gelen Hun, Göktürk ve Uygur devletlerinin eğitimidir. İslamiyet sonrası Türk eğitim tarihine baktığımızda ise temelde Selçuklular, Osmanlılar ve Türkiye Cumhuriyeti devletlerinin eğitimi akla gelmektedir.

Bu bölümde lise tarih ders kitaplarında Türk Eğitim Tarihi konuları incelenecektir. Bunun yanında 2007 sonrası çıkarılan öğretim programlarındaki Türk eğitim tarihi kazanımları da incelenecek, Türk eğitim tarihiyle ilişkisi değerlendirilecektir.

1.1.1. Araştırmanın alt problemleri:

- a) Yapılacak bu araştırmada 2007-2019 yılları arasında yazılan tarih ders kitaplarında Türk eğitim tarihi konularına ne kadar yer verilmiştir?
- b) Ders kitaplarında yer alan konular yeterli midir?
- c) Ders kitaplarında yer alan Türk Eğitim Tarihi konularının genç nesillere aktarımı hususu ve aktarılan bilgiler günümüz eğitimine ne derece ışık tutuyor?
- d) Tarih öğretim programlarında yer alan kazanımlar Türk Eğitim Tarihini ne kadar kapsamaktadır?

1.2. Araştırmanın Amacı

Yapılacak araştırmalarda belirtilen tarihler arasında yazılmış olan tarih ders kitaplarında eğitim tarihi konularının ne kadar yer aldığının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bunun yanında

belirtilen tarihler arasında çıkarılan  ğretim programlarındaki Türk eēitim tarihi kazanımları da incelenmesi ve Türk eēitim tarihiyle ilişkisinin deēerlendirilmesi amaçlanmıştır.

1.3. Araştırmanın  nemi

Tarih ders kitaplarındaki eēitim tarihi konularının ne kadar yer aldıēının tespiti üç noktadan dolayı önemlidir. Birincisi genç nesillere geçmişteki insanların eēitime verdikleri deēerin öğretilmesi, ikincisi geçmişte kullanılan eēitim yöntemlerinin günümüze tařınabilirliēi, üçüncüsü ise tarih öğretimleri programlarında bulunan Türk eēitim tarihi kazanımlarının ders kitaplarına ne derece yansıtılması açısından önemlidir.

Çalışma öncesinde ilgili literatür taranmış tarih ders kitapları ve Türk eēitim tarihi ile ilgili çalışmaların bulunmasına raēmen ‘Lise Tarih Ders Kitaplarında Türk Eēitim Tarihi’ ile ilgili çalışmalara rastlanmamıştır. Çalışmamızın tarih öğretimine tarih ders kitaplarında Türk eēitim tarihi konularının işlenmesi hususunda katkı vereceēi düşünülmektedir.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Yapılacak araştırma 2007-2019 yılları arasında yazılmış lise tarih ders kitapları ve bu kitapların içerisinde yer alan Türk Eēitim Tarihi konuları ile sınırlandırılmıştır. Bu belirtilen tarihlerde tarih  ğretim programlarında bulunan Türk eēitim tarihi kazanımları ile sınırlandırılmıştır.

BÖLÜM II

YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada desen olarak nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırmanın beş tekniğinden biri olan durum çalışmasından faydalanılmıştır. Durum çalışması,

McMillian (2002), durum çalışmalarını bir ya da daha fazla olayın, ortamın, programın, sosyal grubun ya da diğer birbirine bağlı sistemlerin derinlemesine incelendiği yöntem olarak tanımlamaktadır.

Araştırmalarda durum çalışmaları, a) bir olayı meydana getiren ayrıntıları tanımlamak ve görmek, b) bir olaya ilişkin olası açıklamaları geliştirmek, c) bir olayı değerlendirmek amacıyla kullanılır (Gall, Borg ve Gall, 1996). (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, s.23)

2.2. Veri Toplama Tekniği

Bu araştırmanın verileri doküman tarama yöntemi kullanılarak bir araya getirilmiştir. Konu ile ilgili literatür taranarak Türk Eğitim Tarihi'nin içeriği ana hatlarıyla ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Daha sonrada lise tarih ders kitapları incelenerek ders kitaplarında Türk Eğitim Tarihi konularının ne derece yer aldığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra tarih öğretim programlarında bulunan Türk eğitim tarihi kazanımları incelenmiştir. Böylelikle kazanımların yeterliliği, ders kitabıyla uyumluluğu ortaya koyulmak istenmiştir.

2.3. Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin analizinde; Türk Eğitim Tarihi konuları ile bu konuların ders kitaplarında yer alması arasında içerik analizi kullanılarak karşılaştırma yapılacaktır. Araştırmada öncelikle doküman tarama yöntemi kullanılarak veriler toplanmıştır, toplanan veriler sınıflandırıldıktan sonra incelenmiştir, inceleme sınıf düzeyi temel alınmış ve

karşılaştırma yapılmıştır örneğin: 2008’de yazılan 9.Sınıf Tarih Ders kitabıyla 2018’de yazılan 9.Sınıf Tarih Ders Kitabının karşılaştırılması. Daha sonra tarih öğretim programları incelenerek ders kitaplarıyla uyumluluğu tespit edilmiş ve Türk eğitim tarihiyle ilgili kazanımlar karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

BÖLÜM III

TÜRK EĞİTİM TARİHİNE AKADEMİK BİR BAKIŞ

Eğitim, insanın topluma faydalı birey olmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Binbaşıoğlu (2014)' nun belirttiği üzere “Bir insana bırakılabilecek en güzel miras eğitimidir.” (s.14). Eğitim bir toplumun millet olmasında bir milletin de dönemin çağdaş medeniyetler seviyesi ulaşmasında önemli bir rol oynamaktadır. Toplumun askeri kurumları, adalet kurumları gibi eğitim öğretim de ihtiyaç üzere ortaya çıkmıştır. Denilebilir ki eğitim ve öğretim toplumun diğer kurumlarını şekillendirmesi sebebiyle önem arz etmektedir. Milletler eğitimlerini, örf, âdet, gelenek, görenek ve inançlarını genç nesillere iki yoldan aktarma imkânlarına sahiptirler. Bunlar; örgün ve yaygın eğitimidir. Yaygın eğitim; okul, okuma-yazma, ders araç gereçleriyle ve bunların dışında aile veya bir çevre içinde kişisel yetiştirme vs. yollarıyla yapılan öğrenme, öğretme, bilgi aktarma, beceri kazandırma çabalarının tümüdür (Akyüz, 2014, s. 2). Örgün eğitim ise öğrenmenin gerçekleşmesi için girişilen düzenli, teşkilatlı, planlı çabaların tümüdür. Örgün eğitimde verilen en önemli derslerden biri tarih dersidir. Özkan (2015)' ın belirttiği üzere “Tarih milletleri geçmişte yaşadığı siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik hadiseleri sebep-sonuç ilişkisi içerisinde inceleyerek aktaran bir bilimdir. Dolayısıyla milletlerin istikbale yönelik faaliyetlerinde vazgeçilmez bir kaynaktır. Bu yönü itibarıyla özellikle asrımızda son derece büyük önem arz eden eğitimin istikbale yönelik yapılmasında tarihi tecrübeden istifade etmek kaçınılmaz oluyor.” (s.2) Tarih öğrenmenin milletler için önemini şu şekilde açıklayabiliriz; tarihsel bilgi, toplumsal değerler, kültür akımı, geçmişi ve bugünü anlamak, kimlik gelişimini sağlamak, öğrencilere deneyim ve bilimsel düşünme becerilerini kazandırmak, tarihle ilgili temel kavramları öğretmek ve öğrencilerin dil becerilerini geliştirmek için önemlidir (Safran, ed. 2010, s.66-68). Bu temel kavramları öğrenirken en çok başvurulacak kaynak ise lisedeki tarih ders kitaplarıdır. Tarih ders kitaplarının temel başvuru kaynağı olmasının sebebi ise diğer derslerde olduğu gibi öğrencilerin tarih dersinden de sınava hazırlanmak zorunda olmasıdır.

Tarih ders kitapları içerisinde genel itibariyle siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik, eğitim vb. konular ele alınmaktadır. Ele alınan bu konular içerisinde eğitim tarihi konuları, eğitimin ve millet bilincinin oluşmasında yapı taşı olması nedeniyle önemlidir.

Türk Eğitim Tarihi'nin amacı:

... En eski tarihlerden günümüze kadar Türk milletinin ürettiği, benimsediği, geliştirdiği eğitim ve öğretimle ilgili düşünceleri, kurumları, uygulamaları ortaya koymak, insan yetiştirme düzenini ve nasıl bir tipin yetiştirilmeye çalışıldığını araştırmak; Türk toplumlarının mutluluğu ve mutsuzluğu ile eğitim ve öğretimlerinin ilişkisini araştırmak, bugünkü eğitim sorunlarımızı en iyi biçimde çözebilmek için geçmişten birtakım dersler çıkarılıp çıkarılamayacağını tartışmaktır (Akyüz, 2014, s. 1).

Bu amaçlar doğrultusunda lise tarih ders kitaplarında Türk eğitim tarihi konularının yer alması, kitaplarda yer alan konuların genç neslin ilgisini çekecek şekilde olması büyük önem arz etmektedir. Türk eğitim tarihi konularının genç nesillerin anlayabileceği şekilde hazırlanmasında dikkat edilmesi gereken hususlar ise kullanılan dilin açık olması ve öğrencilerin bulunduğu seviyenin küçümsenmeyerek ayrıntılardan kaçınılmamasıdır. Çünkü gerçekler detaylarda gizlidir.

Türk Eğitim Tarihi konuları genel itibariyle iki ana başlık altında incelenebilir. Bunlar, İslamiyet Öncesi Türk Eğitim Tarihi ve İslamiyet Sonrası Türk Eğitim Tarihi'dir.

3.1. İslamiyet Öncesi Türk Eğitim Tarihi

...İslamiyet öncesi Türk eğitim tarihini incelediğimizde bu dönemin eğitim anlayışının çocuk ve gençlerin sosyalleştirilmesini temel aldığı görülmektedir. Aileler kendi çocuklarını, kendi yaşamlarına intibak ettirmeye çalışmışlardır. Bunun için belli tören ve şöenlerden yararlanmışlardır. Toplumun töreleri bunda büyük rol oynamaktadır. İlk Türk devletlerine ait şiir, destan, efsane ve atasözü gibi edebi metinler incelendiğinde; iyilik, cömertlik, bilgelik, cesaret, büyüklere itaat gibi birçok değere önem verildiği sonucuna varılabilir (Kırpık vd. s.15-16).

İslamiyet öncesi Türk eğitiminde kahraman, cesur, yiğit, bahadır, zorlu anlamlarında kullanılan aynı zamanda ideal insan tipini temsil eden alplik anlayışı ön plana çıkmaktadır. Bu değer, insanların eğitimlerini de etkilemiştir. Çünkü eğitimin amacı ülkelerin yurttaşlık beklentilerine göre şekil kazanır. Türkler ordu ve askerlik anlayışlarını bu inanış üzerine kurmuş, devletin devamı ve yükselişi bu anlayışa dayandırılmıştır (Ögel, 1982, s. 245-246).

Türk toplumunda halk ile ordu düzeni birbiriyle ilişkili olup “ordu-millet” anlayışı görülmektedir. Bu anlayış bu dönemdeki eğitimin amacını da şekillendirmiştir. İslamiyet

Öncesi Türk Eğitim Tarihi üç ana dönemde incelenebilir. Bunlar: Hunlar, Göktürkler ve Uygurlardır.

3.1.1. Hun Devleti'nde Eğitim

Hunlar, çocuklarının iyi bir asker olarak yetişmesine önem vermiştir. Hunların okuma-yazma bilip bilmedikleri konusu uzun süredir tartışıl原因 bir konu olmakla birlikte gün geçtikçe yazının var olduğuna dair bazı bulgulara ulaşılmaktadır. Buna bir örnek olarak;

Çin ile Kamboçya hükümdarı Funan arasında karşılıklı elçilerin gelip gittiği kaydedilmektedir. Çin elçisi Kamboçya'da M.Ö. 250-245 yılları arasında kalmış, onun refakatinde bulunan Kang T'ai ülkesine döndükten sonra Funan hükümdarlığı hakkında bilgi vererek "Kitapları var, onları arşivde saklıyorlar. Yazı şekilleri Hunların yazılarına benziyor." demiştir. Burada Çinli bir diplomatın Hun yazısından bahsetmesi bununla iyi bildiği Kamboçya Hükümdarlığı'nın yazısının ilk karşılaştırılması önemli noktadır (Gumilyov, 2002, s. 113-114).

Yukarıdaki metinden anlaşılacağı üzere Türklerin Göktürk devletinden önce de kullandıkları yazılarının olduğu görülmektedir. Ayrıca bu durum da Çinliler ile Hunların arasında yazılı bir görüşmenin olduğu söylenebilir.

Hunlarda erken dönem eğitiminden okulda eğitim dönemine doğru bir geçiş süreci yaşanmıştır. Hunlar savaşlar ya da ticari ilişkiler vesileleriyle Han Hanedanı ile devamlı olarak mektuplaşarak iletişim kurmuştur. Bu nedenle bu gibi iletişim etkinliklerinde Hunların mutlaka okuma-yazma bilen insan gücü kullanmaları kaçınılmazdı. (Sertkaya, 2001, s. 37).

3.1.1.1. Hun Devleti'nde Halk Eğitimi

Hunlarda halk eğitimine önem verilirdi. Halk eğitimi ailede başlardı. Ancak aile eğitiminin dışında kam adı verilen bilge kişilerin de bu eğitimde önemli rol oynadığı bilinmektedir. Halk eğitiminin önemi halkın devlet ile bütünleşebilmesi bakımından önem kazanmaktadır. (Özkan, 2015, s.6) Kafesoğlu (1984)'nın belirttiği üzere devletin oluşması için ise Hun bölgelerinde halk, kan akrabalığı ile birbirlerine bağlı ailelerin meydana getirdiği sosyal ve siyasal birlikler olarak, disiplinli ve kendilerini müdafaa için daima silahlı kabileler halinde yaşıyorlardı.

3.1.1.2. Hun Devleti'nde Yöneticilerin Eğitimi

Hunlarda yöneticilerin bilge kişiler olmasına önem verilirdi. Devlet yöneticilerinin bilge ve tecrübeli olması Kutadgu Biliğ'de şu şekilde belirtilmiştir “Kut’un tabiatı hizmet, şıarı adalettir, fazilet ve kısmet kuttan doğar, beyliğe yol ondan geçer.” Kavram manası olarak kut ise, bilgi ve tecrübeye dayalı liyakat demektir. (Özkan, 2015, s. 7) Ayrıca yöneticilerin eğitiminde bilge kişiler vezir makamına getiriliyordu. Bu bilge kişiler hem devletin yönetiminde hakana yardımcı oluyor hem de hakanın eğitiminde önemli bir rol üstleniyorlardı.

3.1.1.3. Hun Devleti'nde Askeri Eğitim

Hunlarda askeri eğitim devletin devamlılığı, disiplini açısından önemli bir görev üstlenmekteydi. Hunlarda askeri eğitime küçük yaşta başlanırdı. Küçük çocuklar koyunlara bindirilerek avcılık ve binicilik eğitimine başlanırdı. Hun devletinde askerlik işleri büyük bir disiplin içerisinde meydana getirilirdi. Ordunun askeri eğitimi hususunda bir rivayete göre: Mete ‘ıslık çalan’ bir ok icat etti. Mete bu icattan sonra askerlerine dönüp şöyle dedi “ıslık çalan ok nereye atılırsa, sizlerde bu oku o yöne atacaksınız. O yöne atmayan askerlerin idamı gerçekleşecektir.” Mete bir av sırasında kendi atına doğru ıslık çalan okunu attı ancak askerlerden bazıları Mete’nin atı olduğu için oku atmak konusunda tereddütte düştüler. Mete derhal oku atmayan askerlerin idamını emretti. Daha sonra Mete okunu eşlerinden birine attı, yine askerlerden bazıları Mete’nin eşidir diye oklarını atmakta tereddüt ettiler. Mete hemen harekete geçerek bu askerlerin de idamını emretti. (Ögel, 2015, s.152) Bu hikâyeden anlaşılacağı üzere Mete askeri eğitime ve disipline büyük önem vermiş ve askerlerin hatta toplumun disiplin içinde hareket etmesini istemiştir. Bu metne istinaden söylenebilir ki günümüz eğitim sisteminin de, günümüz koşullarında uygulanabilecek disipline ihtiyacı vardır. Orduda disiplinin sağlanması için en büyük birlik 10 bin kişiden oluşan tümendi. “Tümenler 1000'lere, 100'lere, 10'lara ayrılmıştır. Bunların başlarına da ayrı ayrı kumandanlar atanmıştır.” (Kafesoğlu, 1984, s.270) Gerçekleştirilen av partileri bile askeri eğitim niteliğindedir.

3.1.1.4. Hun Devleti'nde Mesleki Eğitim

Hunlarda özellikle askeri teçhizat bakımından gerekli ihtiyaçların sağlanması için mesleki eğitime önem verilirdi. Mesleki eğitim bir örgün öğretim çerçevesinde değil usta çırak ilişkisi aracılığı ile nesilden nesile aktarılırdı. Yarı göçebe olarak yaşayan Hunların demirciliğin yanı sıra el zanaatları eğitiminde de ileri gittikleri söylenebilir. Buna örnek olarak halıcılık gösterilebilir.

Hun Devleti'nin eğitimine genel olarak baktığımızda halk ile devletin bir tutularak eğitim yapıldığı görülmektedir. Tecrübeli insanların tecrübelerine değer verildiği, eğitimin teorikten çok pratik bir eğitim olduğu söylenebilir. Ayrıca eğitimin nesilden nesile aktarılmasını önemsedikleri de söylenebilir. Yöneticilerin yanında bilge kişiler yer alırdı. Bu bilge kişiler dönemin koşullarına göre farklı isimler almışlardır. Örneğin bu isimler Selçuklularda 'atabey', Osmanlılarda 'lala' günümüzde ise danışmanlara denk gelebilir. Bu eğitimin Hunlardan sonra kurulacak olan devletlere örnek teşkil ettiği söylenebilir.

3.1.2. Göktürk Devleti'nde Eğitim

Hun Devleti'ndeki eğitim durumunun birçok yönden Göktürk Devleti'nde de devam ettiğini görmekteyiz. Bunda Göktürkler ile Hunların hayat tarzlarının birçok yönden benzer olması ve Hunlarda olduğu gibi Göktürklerde de töre ile geleneklerin eğitim ile ilişkisi etkilidir. Bu yazılı olmayan eğitim ilkeleriyle kişinin geleneklere uyum sağlayabilmesi amaçlanmaktaydı. Bu devamlılığın yanında Göktürklerle ilgili elimizde daha fazla bilgi bulunmaktadır. İlk Türk devletlerinden olan Göktürk Devleti dönemi, birçok konuda olduğu gibi eğitim konusunda da bir dönüm noktasıdır. Göktürklerin 38 harfli gelişmiş bir alfabelerinin olması ve yazılı eserler bırakmaları, bu dönüm noktasını ortaya koyan farklılık sayesinde eğitimde Hunlardan daha ileridedir. Göktürk dönemi Türk tarihinin kendi öz kaynaklarına kavuştuğu dönem olması bakımından da bir dönüm noktasıdır. Yazı konusunda örgün bir eğitim yaptıkları sonucuna kesin olmamakla beraber Göktürk döneminde Türk Eğitim Tarihini yakından ilgilendiren en önemli olay Orhun Abideleri'nin yazılmasıdır (Kırpık vd., 2016, s.23). Göktürklerde Hunlarda olduğu gibi halk eğitiminde kam adı verilen bilge kişilerin yanında yazının da kullanılmış olabileceği ihtimali düşünülmektedir.

...Moğolistan'da Orhun Nehri civarında bulundukları için yıllık Türk tarihi boyunca meydana gelen bir birikimin sonucu olarak 8. yüzyılda Yollug Tigin tarafından yazılmıştır. Vezir Tonyukuk kendi yazıtını ölmeden önce yazdırmıştır. Köl Tigin'in yazıtını ağabeyi Bilge Kağan 732 tarihinde yazdırmış olduğundan bu yazıt adeta Kağan'ın söylevi niteliğindedir. Bilge'nin

ölümünden sonra 735 tarihinde oğlu tarafından babası adına bir yazıt diktirmiştir. Türkistan sahasında bulunan yüzlerce yazıttan en meşhur olanları Orhun Yazıtları, Göktürk Devleti'nin Çin hâkimiyetinden kurtulmasından sonra yazıldığı için devletin kuruluşu gibi siyasi olayların yanı sıra Türk milletinin yaptığı hatalar ve bunun sonucunda Çin hâkimiyetine girilmesinden bahsetmektedir. Bu nedenle yazıtlar Türk milletinin yok olmaması, bir arada yaşaması ve vatan sevgisi gibi birçok konuda mesaj vermektedir

Bu anıtlar ilk kez 1803'te Danimarkalı bilgin Thomsen tarafından okunmuştur. (a.g.e, s. 25).

Göktürk abideleri Türklerin ilk siyasetnamesi ve ilk nasihatnamesi olarak kabul edilebilir. Kitabelerde yer alan bu siyasetname ve nasihatname olma özelliği kendisinden sonra yazılmış olan Kutadgu Bilig, Siyasetname ve Nutuk'ta da görülmektedir.

Göktürklerdeki yöneticilerin eğitiminde de Hunlarda olduğu gibi bilgeliğe önem verildiği söylenebilir. Bunu Göktürk kitabelerinde söylenen sözlerden anlayabiliriz “Büyük kardeş, küçük kardeş gibi yaratılmadığı oğul babası gibi yaratılmadığı için, bilgisiz ve kötü kağanlar iş başına gelmiş, buyrukları da (bakan) beyleri de bilgisiz kötü imişler.” (Gökmen, s.15)

Göktürklerde eğitimin Hunların devamı niteliğinde bilgeliğe tecrübeye ve teoriden çok pratik eğitime önem verildiği görülmektedir. Göktürkleri Hunlardan ayıran en önemli özellik 38 harften oluşan milli bir alfabe kullanmasıdır. Ayrıca ortaya koymuş oldukları Orhun Abideleri ile gelecek nesillere önemli bir tarihi kaynak bırakmış olmasıdır. Gerçekten de Orhun Abideleri edebiyat tarihine, siyaset tarihine, eğitim tarihine, Türk milli kültürüne önemli katkılarda bulunmuştur ve halen katkılarda bulunmaktadır.

3.1.3. Uygur Devleti'nde Eğitim

Uygurların yerleşik hayata geçmeleri kendilerinden önceki Türk devletlerinden farklı olarak planlı bir örgün eğitimin olabileceğini göstermektedir.

Uygurların son zamanlarında yazılan ve Turfan'da bulunan bir mecmuada bilginin değeri şöyle anlatılır:

Bilgi bilin ey beyim

Bilgi sana eş olur,

Bilgi bilen insana

Bir gün devlet yar olur

Bilgili insan beline

Taş kuşansa kaş olur

Bilgisizin yanına

Altın konsa taş olur.

(Akyüz, 2016, s.14)

Uygurlar, ilk dönemlerde yazıtlarda Orhun alfabesini kullandılar. Bu durum Göktürk döneminden itibaren bir geleneğin sürdürüldüğünün göstergesidir. Göktürklerin mirasçısı olan Uygurların yazı ve eğitim alanında Göktürk dönemi uygulamalarından yararlandığı görülmektedir.

Uygurların menşei Soğd alfabesi olan bir alfabeleri vardı. Bu yazı ile birçok konuda kitap yazdılar. Göktürk yazısı daha çok sert satınlar üzerinde bıçakla kazımaya uygunken Uygurlar ise yazıyı daha çok kalem ve fırça kullanarak yazmışlardır. Bunun yanında siyah, kırmızı vs. renkli mürekkepler de kullanmışlardır. Başlangıçta tomar biçiminde olan kitaplar zamanla bugünkü şeklini almıştır. Uygurlar döneminde Türklerin matbaayı bildikleri belirlenmiştir. Onlar tahtadan yaptıkları kalıpları kullanmak suretiyle baskı yapıyorlardı. (Kâhya, 2003, cilt 3, s. 403).

Anlaşılabacağı üzere yukarıdaki metin Uygurların matbaacılıkta ileri gittiklerini göstermektedir.

Uygurlarda planlı ve örgün eğitim-öğretimin de var olduğuna dair bilgilere ulaşılmıştır. İlk Türk devletlerinden Uygurlara ait son yapılan araştırmalarda en büyük farklılık örgün eğitim yapıldığına, okul kurumunun olduğuna ait elde edilen bilgilerdir (Sertkaya, 2001, s. 37).

3.2. İslamiyet Döneminde Türk Eğitimi

İslamiyet'in kabulünden sonra Türk Devletleri'nin eğitim ve öğretim özelliklerini incelediğimizde karşımıza çıkan genel özellikler şu şekildedir (Akyüz, 2012, s. 19-20):

- 1- Türk toplumlarında ilk kez medrese denen planlı, düzenli, güçlü bir örgün eğitim-öğretim kurumu olan bir okul ortaya çıkmış; medreseler kısa sürede her tarafa yayılmıştır. Bu kurumlar Türkiye Cumhuriyeti Devleti kuruluncaya kadar yaşamıştır.
- 2- İslam dünyasında Arap, İran vb. düşünür ve eğitimciler de eğitim-öğretim konularında (öğretmen ve öğrencinin davranışları vs.) düşünüp eserler yazmışlar ve bu konularda genel kabul gören, kalıplaşmış düşünce ve uygulamalar oluşmuştur. Türk düşünür ve eğitimcileri bundan etkilenmişler hem de bu ortak düşünceye katkıda bulunmuşlardır.
- 3- Türk toplumlarının ahlak anlayışı, dünyaya bakışı, toplumun değer verdiği insan tipi İslamiyet'in etkisi ile yeni şekiller almaya başlamış; başka bir deyişle, eski değerleri ve töresi değişme yoluna girmiştir. Medreseler ile düşünürler, mutasavvıflar, din adamları bu değişmeyi sağlayıcı bir yaygın eğitim görevi yapmışlardır. Bu tür çabalara, Türk toplumlarının yeni din ve yeni değerler bakımından eğitilmesi diyebiliriz. Bu yaygın eğitim yüzyıllarca sürüp gitmiştir.

- 4- Türk toplumlarının yeni dinle ve yeni değerle teması, gazi ve velî insan tiplerini ortaya çıkarmıştır. Eski savaşçı, cihangir, alp tipinin özellikleri bu yeni tiplerin özellikleri ile kaynaşmıştır. Osmanlıların yükseliş dönemi sonlarına kadar gazi tipi, İslam'ın şehit-gazi değerlerinden güç alarak sürüp gitmiş ve günümüze kadar yaşamıştır. Bu tipin destanlaşmış kahramanı Seyit Battal Gazi'dir. Gaziler, İslam'ın zaferi için Müslüman olmayan düşmanlara karşı mertçe savaşan cesur, yiğit, cömert insanlardır. Velîler ise kendi nefislerine karşı savaş açar, "insan-ı kâmil" yani gerçek ve olgun bir insan olmaya, çevrelerini de bu yolda örnek hareketleri, duygu ve düşünceleri ile eğitmeye çalışırlar. Gaziler ve velîler Anadolu, Balkanlar ve Ortadoğu'da birçok yörenin Türkleşmesinde, İslamlaşmasında önemli bir rol oynamışlardır. Her iki tipe ilgili destanlar ve menkıbeler de zaman zaman bunların doğaüstü güçleri bulunduğu da dile getirilir. Bu tiplerin etkileri, halk kitapları, tasavvufi ve edebi eserler, şiirler ile toplumda sürüp gitmiştir (Akyüz, 2012, s. 20).
- 5- Türkler, İslamiyet'te bilimin yüce tutulduğunu görmüşlerdir, bu da kendilerinin köklü bilim sevgilerini sürdürmelerini kolaylaştırmıştır. İslam'ın bilim ve eğitime ilişkin bazı hükümleri şöyledir: "Oku!" (Alak, 1. Bu emir Kur'an'ın inen ilk ayetidir.). "Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" (Zümer, 9). "De ki: Rabbim ilmimi artır." (Taha, 114). "İlim öğrenmek kadın, erkek her Müslüman'a farzdır." (Hadis). "İlim Çin'de de olsa isteyiniz." (Hadis). "Ya öğretici, ya öğrenici, ya dinleyici ya da bilim sever ol; başka olma, helak olursun." (Hadis-i Şerif). "Bana bir harf öğretenin kırk yıl kölesi olurum." (Hz. Ali).
- 6- Türklerin Müslüman olmaları ve Batı'ya ilerledikçe Araplar ve İranlılarla ilişkilerinin artması sonucu, Arapça ve Farsça aydınlarının dili üzerinde giderek artan bir etkide bulunmuş, halkın kullandığı Türkçe ise bu etkiden uzak kalabilmiştir. Ancak orta ve yükseköğretimde ise bilim dili genel olarak Arapça olmuştur.

3.2.1. Karahanlı Devleti'nde Eğitim

Karahanlılar 960 yılında İslamiyet'i kabul ettikten sonra Türk-İslam Medeniyetinin oluşmasında önemli rol oynadılar. İslamiyet'i kabulünün ardından Semerkant, Buhara, Taşkent, Balasagun, Yarkent, Kaşgar gibi önemli şehirlerde medreseler kurdular. Din faktörünün (İslam Dini) Türk topluluklarının eğitim faaliyetlerini olumlu yönde etkileyen önemli bir etken olduğu görülmektedir. Karahanlılarda eğitim hususunda bir sistem olduğu, eğitim sisteminin odağında medreselerin bulunduğu ve bu dönemde yetişen bilim adamlarının eğitim sistemi üzerinde önemli izler bıraktığı görülmüştür. Karahanlı Devleti

eski Türk kültüründen gelen bilim sevgisi ve bilime verdikleri önemin dışında medreselerin kurulmasına ve yayılmasına sebep olan iki etmen daha vardı;

- 1- Medreselerden, yeni Müslüman olan Türk boylarının yeni inançlarını pekiştirme, yeni dinleri ile çelişen eski inançlarını kaybettirme aracı olarak yararlanma.
- 2- Yetiyecek ilim adamlarıyla, onların bilgi düzeyleriyle Şii'lere karşı kendi Sünni Hanefi mezhebinin üstünlüğünü sağlayacak eğitim aracı olarak yararlanmak. (Özkan, 2015, s. 20-21)

Böylelikle devletin kendi içerisinde Şii – Sünni çatışmalarını engellemeye çalıştığı görülmektedir.

Karahanlılar da medreselerde yapılacak olan eğitim için teşkilatlandırmaya önem verilmiş, ihtiyaçların giderilmesi için gerekli ekonomik ortam oluşturulmuş, medreselere vakıflar bağlanmıştır. Karahanlı eğitim sisteminde öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılayacağı düzeyde burs verildiği, böylelikle 21.yy'da sağlanmak istenen eğitimde fırsat eşitliği için o zamanlarda temel atıldığı görülmektedir. Buna en güzel örnek Ebu İshak İbrahim'in Semerkant'ta (1065-1066) kurmuş olduğu medresede öğrencilere 30 dirhem aylık burs bağlanmasıdır.

Bu dönemde ortaya konmuş iki önemli eser bulunmaktadır. Bunlardan biri Balasagun'lu Yusuf tarafından yazılmış olan "Mutluluk Veren Bilgi" anlamını taşıyan Kutadgu Bilig'dir. Kutadgu Bilig eserinde devletin halka, halkın da devlete olan görevlerine değinilir. Sultanın halkına ve yanındakilere nasıl davrandığından söz edilir. Bu yönüyle eser bir siyasetname özelliği gösterir. Eser alegorik bir anlatımla adaleti temsil eden (Kün-Togdı), bilgeliği temsil eden vezir (Ay-Toldı), aklı temsil eden (Ögdülmüş), kanaati temsil eden (Odgurmuş) arasında geçen konuşmaları verir. Kutadgu Bilig'i değerlendirdiğimizde günümüz siyasetçilerine dahi yol gösterebilecek konuma sahip olduğu, sadece dönemine ait bir eser olmayıp geleceğe önemli bir mesaj verebileceği görülmektedir. Diğer eser ise Kaşgarlı Mahmud'un Divanü Lugati't-Türk adlı eseridir. Eser Türkçenin Arapçadan üstün olduğunu ortaya koymak ve Türkçenin Araplar tarafından öğrenilmesi amacıyla yazılmıştır. Bu eser Türkçenin ilk sözlüğü, ilk Türkçe eğitim kitabı, Türklerin ilk adet gelenek ve göreneklerini anlatan bir büyük eser olarak nitelendirilebilir. Eserde Türklerin yaşayış gelenek ve göreneklerinden, atasözlerinden, deyimlerinden ve Türklerin yaşamış olduğu coğrafyadan bahsedilmiştir. Eserde ayrıca Türk coğrafyasını belirten bir haritada mevcuttur. Kaşgarlı Mahmud Türkçeyi öğretmek amacı güttüğü için öğretim yöntemini 3 başlık altında toplamıştır. Bunlar;

- 1- Medreselerde uyguladığı gibi hemen ve her zaman kural öğretme yerine, önce çok sayıda örneklerden hareketle kurala ulaşma yolunu tercih etmiştir. Dil öğrenmede örneklerin, metinlerin önemini kavramış, verdiği çok sayıda örneklerin günlük hayattan, atasözlerinden ve manzum eserlerinden seçmiştir.
- 2- Türkçeyi öğretirken Türk kültürünü de tanıtmaya, öğretme amacını gütmüş, bu konuya özel bir önem vermiştir.
- 3- Dil öğretiminde tekrarın önemini kavramış birisi olarak, önceden geçen bir kuralı tekrar hatırlatma yolunu tercih etmiştir.

Divani Lügat-it-Türk, Türkçe eğitimi hususunda ilk önemli eser olması nedeniyle sadece dönemini yansıtmakla kalmamış kendinden sonra gelecek nesillere de Türk kültürü ve Türk dilinin eğitimi hususunda temel bir taş görevi görmüştür.

3.2.2. Gazne Devleti'nde Eğitim

Gazneliler döneminde de öğrenim kurumlarına önem verilmişti. “Gazneliler zamanında Belh, Nişabur ve başkentleri Gazne’de medreseler bulunduğu gibi, sırf Huttalân’da 21 medrese faaliyete geçmişti.” (Yazıcı, 2002, s.193)

Buradan anlaşılabileceği üzere halkın eğitim kurumlarına ihtiyaç duyduğu, eğitime önem verdiği görülmektedir. Sultan Mahmud sarayında şair ve bilge insanların bulunmasına önem verirdi. “Sultan Mahmud’un buna önem vermesinin altında yatan iki sebep vardır; bunlardan birincisi ilim ve edebiyatın gelişmesini istemesi, diğeri ise bu yolla yönetimin propagandasının yapılmasıdır. Özellikle şairlerin geçmiş dönemlerde bu açıdan çok faydalı oldukları şüphesizdir.” (a.g.e. s.195)

3.2.3. Selçuklu Devleti'nde Eğitim

3.2.3.1. Selçuklu Devleti'nde Örgün Eğitim

Selçuklu Devleti'nde eğitim kendisinden önce kurulmuş olan Hun, Göktürk, Uygur ve Karahanlı gibi devletlerin bir devamı niteliğindedir. Fakat Selçuklularda eğitim uyguladıkları politikalar ve kurdukları medreseler ile bir dönüm noktasını teşkil eder. Selçuklu devrinde ilk medrese Tuğrul Bey’in Nişabur’da yaptırmış olduğu medresedir. (1040)

Bu dönem eğitim-öğretim faaliyetlerinin belli bir sisteme bağlanması ve devletin himayesine alınması açısından ayrıca önem arz etmektedir. İslam dünyasında ilk defa müderrisleri maaşlı ve erzaklı ders programları tespit edilmiş, zengin kütüphane ile donatılmış, parasız öğrenim yapabilen bir medrese kurulmuştur (Yıldız, 1986, s. 208).

Nizamiye medreselerinin ilki 1066 yılında Bağdat'ta açılmıştır. Sonraki yıllarda Bağdat Nizamiye Medresesi'ni takip eden farklı şehirlerde medreseler kurulmuştur. Kurulmuş olan medreselerin başlıcaları: Nişabur, Belh, Musul, Herat, Merv, Basra Nizamiye Medreseleridir. Bu dönemde dikkat çeken önemli bir nokta da Selçuklulardan önceki devletlerde eğitim özel şahıslar tarafından kurulan medreselerle gerçekleştirilirken bu dönemde medreselerin devlet eliyle kurulmasıdır. (Köymen, 2011, s.349)

Nizamiye medreseleri kendisinden sonra gelen medreseler için bir ilham kaynağı olmuş, uyguladıkları ders programları, eğitim metotları Osmanlı Devleti başta olmak üzere, tüm İslam dünyasında yüzyıllarca örnek alınmıştır. Nizamiye medreselerinde eğitim dili ağırlıklı olarak Arapça idi ve yöntemi ise ezbere dayanıyordu. Belli bir eğitim süreleri yoktu. Daha ziyade okutulan kitaplar ve müderrislerin takdirine kalmıştı. Fakat yükseköğretim medreselerinin en az 5 yıl sürdüğü tahmin edilmektedir. (Akyüz, 2016, s.45)

Selçuklu medreseleri Müslüman halkı Rafizi mezheplerin propagandalarından korumak için açılmıştır. Ancak medresede mezhep çatışmalarına şahit olunuyordu. Bu olayların iyice tırmandığı bir sırada Nizamü'l Mülk, medresenin baş müderrisine mektup göndererek "medreselerinin amacının mezhep çatışmalarını kışkırtmak ve körüklemek değil, ilmin korunması ve yayılması olduğunu" ihtar etmiştir. (Turan, 2012, s.664)

Nizamü'l Mülk'ün medrese müderrisine göndermiş olduğu mektubun önemini günümüz eğitim öğretim camiasına uyarladığımızda okullarımızda yaşanan siyasi ve mezhep çatışmalarının sonlandırılmasına dair önemli bir uyarı niteliği taşıdığı görülmektedir.

Nizamiye medreselerinin kurulmasının bir diğer amacı, Büveyhoğulları'nın yıkılmaları üzerine boşalan yeni devletin idarî kadroları için ihtiyaç duyulan devlet memurlarını yetiştirmektir. (Kırpık, 2009, s.35-36)

Ayrıca bu devirde de Karahanlılarda olduğu gibi öğrencilere burs verilmeye devam edilmiştir.

Nizamiye Medresesinin hocalarından Reisü'l-Müderrisin Huccetu'l-İslam İmam-ı Gazali Nizamiye'de öğretim elemanının nasıl olması gerektiği hususundaki fikirlerini Bidayetu'l-Hidaye adlı eserinde anlatmaktadır.

Öğretim üyesine verilen öğütlerden bazıları şu şekilde olup; Başı eğerek ve ağırbaşlı olarak heybetle oturmak, meclislerde tevazuyu (alçak gönüllü olmayı) tercih etmek, "Bilmiyorum" sözünü söylemekten çekinmemek, hatadan, yanlıgıdan dönüp, doğru(hak) ne ise ona uymak gibi doğrudan öğretim üyesinin davranışına ilişkindir. Öğrenciye sert davranmayıp yumuşaklıkla muamele yapmak, öğrenciyi ona zararlı olan her türlü ilimden menetmek, onu faydalı bir ilime yönlendirmek gibi öğrenci üzerinden dolaylı davranışlarına değinmektedir.

Öğrenciye verilen bazı öğütler ise şunlardır; Öğrenci, kendisinin hocasından daha bilgili olduğunu göstermek için onun görüşünün zıddına işaret etmemek, etrafa (sağa sola) bakmamak, hocasının önünde edepli bir şekilde oturmak olup edebi ve nezaketi vurgulamıştır.

(Kırpık, 2009, s.90-92)

Yukarıda Gazali'nin öğretmen ve öğrenci davranışlarının nasıl olması gerektiğine ilişkin bazı örnekler bulunmaktadır. (EK 1.) Bu örneklerden anlaşılacağı üzere günümüzde bir öğretmen ve öğrencinin nasıl olması gerektiği açık bir şekilde ortaya konmaktadır. Gazali'nin Bidayetu'l-Hidaye adlı eseri öğretmen ve öğrenciler tarafından okunarak anlaşılması gereken önemli bir eser olduğu görülmektedir. Eser yalnızca dönemini değil kendinden sonraki nesilleri de etkileyebilecek bir eserdir.

Yukarıdaki maddeleri incelediğimizde günümüzde ihtiyaç duyduğumuz öğretmen ve öğrenci tipini Gazali'nin eserinde görüyoruz Bu maddelerin öğretmen, öğrenci ve veliler tarafında analiz edilerek günümüz eğitime uyarlanabilecek hale getirilmesi büyük bir önem arz etmektedir. Çünkü Gazali'nin ortaya koymuş olduğu bu metinler sadece dönemini değil kendisinden sonraki dönemleri de kapsayacak niteliktedir.

Tablo 1

Bağdat Nizamiye Medreselerinin Dersleri

Kur'an okuma	Arap Edebiyatı	Felsefe	Tıp
Tefsir	Fars Edebiyatı	Mantık	Cerrahi
Hadis	Nahiv		Riyaziye
Fıkıh	Sarf		Hesap
Kelam	Hitabet		Hendese
	Şiir		Müsellesat
	Cerh ve Tadil		Nûcûm
	Tarih		Heyet
	Edeb		Tabiiyat

Akyüz, Y. (2014). *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Pegem Akademi.

3.2.3.2. Selçuklu Devleti'nde Mesleki Eğitim

Selçuklularda mesleki eğitim Ahilik kurumu aracılığıyla yürütülmektedir. Ahilik teşkilatı toplumsal eğitim ve yardımlaşmanın önemli parçasıdır. Ahilikte eğitim usta-çırak ilişkisi bağlamında sürmekte ve gündüzleri iş başında mesleki eğitim, akşamları ise zaviyelerde dini eğitim şeklinde verilmekteydi. Ahilik geleneği Selçuklularda başlamış, Osmanlı Devleti'nde Lonca teşkilatına dönüşmüş günümüzde ise esnaf ve sanatkâr odaları birliği halini almıştır.

Fakat günümüzdeki teşkilatlanma ahilik kurumunun gerçekleştirmiş olduğu faaliyetlerin tamamını kapsamamaktadır.

Tablo 2

Ahi Teşkilatına Giren Bir Gencin Geçtiği Aşamalar ve Ortalama Süreleri

Derece	Derecede Kaç Yıl Çalıştığı	Başlama Yaşı	Meslek Türü
Yamak	2-3	10	Debbağ, Nalbant, Bıçakçı,...
Çırak	3-4	13	Debbağ, Nalbant, Bıçakçı,...
Kalfa	3	16-17	Debbağ, Nalbant, Bıçakçı,...
Usta	-----	19-20	Debbağ, Nalbant, Bıçakçı,...

Turan, R. (2012). Selçuklu Tarihi. Ankara: Grafiker

Yukarıdaki tabloyu incelediğimizde uygulamanın mesleki eğitimin önemli bir parçası olarak kabul edildiği görülür. Günümüz eğitim sistemi ile kıyaslandığında şu anki mesleki eğitimde uygulanan stajların yeterli düzeyde olmayıp eğitimin sadece teoride kaldığı söylenebilir. Yukarıdaki tablodan çıkarılan bir başka sonuç ise çıraklık eğitimine 10 yaşında başlandığı ve “Ağaç yaşken eğilir.” atasözüne dayandığı görülmektedir. Günümüzde meslek lisesi öğrencileri minimum 16 yaşında staja başlamaktadır. Bu durum göz önüne alındığında aynı yaştaki çocukların Selçuklu Devleti’nde kalfa olduklarını ama günümüzde ancak çırak seviyesinde eğitime sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bu durum yer yer çocuğun kendi yaptığı mesleği küçümsemesine kadar gitmektedir.

3.2.3.3. Selçuklu Devleti’nde Askeri Eğitim

Selçuklularda ordu işleri Divan-ı Arz tarafından yürütülürdü. Divan-ı Arz ilk defa Hz.Ömer döneminde kurulmuştur. Bu kurum Abbasi, Karahanlı, Büyük Selçuklu vb. devletlerde de varlığını devam ettirmiştir. Günümüzde ise bu kurum Milli Savunma Bakanlığı olarak varlığını sürdürmektedir. (Göksu, 2018, s.236) Divan-ı Arz’ın başında bulunan kişiye Emir-i Arız denilmektedir.

3.2.3.3.1. Selçuklu Ordusunda Askeri Sınıflar

Selçuklularda askeri sınıflar ana hatlarıyla iki sınıfa ayrılırlardı. Bunlardan ilki uzman savaşçılar (Muharip Sınıflar) olup genellikle adlarıyla ilgili silahları kullanmakla uzman olan okçu, yaycı, mızrakçı, gürzcü, kılıççı, kementçiler, çarkçılar, sapancılar, kale kuşatmalarında öne çıkan kişiler, mancınıkçılar, arradeciler, nacakçılar, nefçiler, duvar deliciler, lağımçılar ve teşkilat dışında başka hizmette bulunanlar, meşaleciler, bayraktarlar, davulcular, borazancıları. Savaşçı olmayan unsurlar (Gayr-ı Muharip sınıflar) ise mühendisler, mimarlar, usta sanatkârlar, işçiler, ulaklar, casuslar, cerrahlar, seyyar mutfaklar da savaşta silahsız yer alırlardı. Bu askeri sınıflar uzmanlaşmak istediği alanlarda yetiştirilirler ve orduya kazandırılırlardı. Böylelikle ordunun çeşitli alanlardaki uzman ihtiyacı temin edilirdi.

3.2.3.3.2. Selçuklu Devleti 'nde Daimi ve Harici Kuvvetler

Selçuklu ordusu temelde iki kuvvetten meydana gelmekteydi: Bunlardan ilki daimi, ikincisi ise yardımcı kuvvetlerdi. Bu kuvvetlerde kendi içerisinde belli başlıklar altında toplanabilir. Daimi kuvvetler Gulamlar ve İkta askerleri olarak ayrılmaktadır. Gulamlar, sarayda Gulamhane adı verilen yerde yetiştirilmekteydi. Gulamlar 14-15 yaşlarındayken alınarak eğitime tabi tutulurdu. Gulam askerlerinin devlete bağlılık ve mahareti derecesinde değeri artardı.

Selçuklularda askeri eğitime bir örnek; Birinci yılında gulamlar sarayda hafif işlerde görev alırlardı ata binmeleri kesinlikle yasaktı. Bu yılı başarıyla tamamlayınca ikinci yıl ata binme, üçüncü yıl atın yanında kılıç kullanma, bir sonraki yıl at ve kılıcın yanında ok kullanma eğitimi verirdi, Gulam eğitiminin derecesi bu şekilde artarak devam etmekteydi. 7.yıldan sonra Visak Başı unvanını alır yetiştirmesi için yanına 3 Gulam verilirdi. Gulamlara 30,35 ve 40 yaşına varmadıkça, emirlik ve valilik verilmez ve hiçbir işe tayin edilmezlerdi. (Haz.Köymen, Nizamü'l Mülk, 2016, s.88, Koca, 2005, s.83) Gulam askerleri kademeli olarak artan uzun ve zor bir eğitimden geçtiği görülmektedir. Gulamların etnik kökeni hususunda ise çoğunluğu Türk olmak üzere çeşitli milletlerden oluştuğu bilinmektedir.

İkta askerlerinin eğitimi hususunda Nizamü'l Mülk, askerlere ikta adıyla bilinen topraklar vermiş ve bu toprakların işlenmesiyle elde edilen gelirle asker yetiştirilmesini tasarlamıştır. Böylelikle hem devletin vergi toplama hususundaki işini kolaylaştırmış hem de düzenli bir askeri sistemin devamlılığını sağlamıştır. Ayrıca bu sistemle devletin kasasından tek bir kuruş çıkmadan asker yetiştirilmesi gerçekleştirilmiştir.

Selçuklular bu iki temel kuvvetin yetiştirilmesine ve devam arz etmesine büyük önem vermişlerdir. Çünkü bu kuvvetler devletin temel askeri grupları olması nedeniyle önem arz etmektedirler. Yardımcı kuvvetler de kendi içinde dörde ayrılır: Ücretli askerler, Tabi Devlet Kuvvetleri, Gönüllüler, Türkmenler ve Uç Kuvvetleri.

3.3. Osmanlı Devleti'nde Eğitim

Osmanlı dönemi Türk eğitimi iki bölümde incelenebilir:

1-Kuruluştan ilk yenileşme hareketlerine kadar olan dönem (1299-1766).

2-İlk yenileşme hareketlerinden Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar olan dönemdir. (1766-1922).

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan yenileşme hareketlerine kadar geçen süre zarfında eğitimdeki genel özellikleri şunlardır:

- 1- Osmanlı Devleti Selçuklu Devleti'nden devraldığı medrese kültürünü güçlü, yaygın bir eğitim-öğretim kurumu haline getirmiştir. Osmanlı medreseleri toplumu derinden etkilemiştir. Öyle ki eğitim açısından, tüm Osmanlı dönemine medrese dönemi denebilir. Ancak Osmanlı devletinin sonuna kadar ve medreselerin kapatılmasına kadar kendilerini yenileyememişlerdir.
- 2- Azınlık çocuklarının üst düzey yönetici olarak yetiştirildiği Enderun adında örgün bir eğitim-öğretim kurumu ortaya çıkmıştır.
- 3- İlköğretim, 19. yüzyılın sonlarına kadar, çok basit bir düzeyde kalmıştır.
- 4- Eğitim-öğretimin temel amacı dinidir ve “âlim” denince esas olarak din bilgini anlaşılmaktadır. Müspet ilimlere ilgi ferdi, istisnai ve süreksizdir.
- 5- Eğitim-öğretimin yöntemi, esas olarak nakilci (aktarmacı) ve ezberdir.
- 6- Tanzimat dönemine kadar, eğitim her düzeyde ücretsizdir. Ancak vakıf geliri bulunmayan bazı ilköğretim kurumlarında öğrencilerden az bir ücret alınmaktadır. (Akyüz, 2014, s. 59-60).

3.3.1. Osmanlı Devleti'nde Örgün Eğitim

Osmanlı Devleti'nde ilk medrese 1330'da Gazi Orhan Bey tarafından İznik'te kurulmuştur. Kurulan bu ilk medreseye Şerefüddin Davud-i Kayseri atanmıştır. (Uzunçarşılı, 2014, s.3)

Osmanlı Devleti yeni yerler fethettikçe, fethedilen yerlerin imarı ve İslamlaşması çerçevesinde medreseler yaptırmıştır. Bu yaptırılan medreselerden en önemlileri Bursa, İznik ve Edirne'deki medreselerdir. Bu medreseler Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılacak olan Sahn-ı Seman medreselerine kadar ülkenin en önemli medreseleri olmuştur.

Osmanlı eğitim sisteminde öne çıkan en önemli medreseler Fatih Sultan Mehmet tarafından kurulan Sahn-ı Seman ve Kanuni Sultan Süleyman tarafından kurulan Süleymaniye

Medreseleridir. Bu medreseler hiyerarşik yapıdaki Osmanlı Medrese sisteminin zirvesinde bulunmaları ve altta kalan bütün medreseleri şu veya bu şekilde etkilemeleri sebebiyle Osmanlı ilim ve fikir zihniyetinin teşekkülünde önemli rol oynamışlardır. 16.-17.-18. yüzyıl boyunca ilmiye, adliye ve kaza teşkilatının en yüksek noktalarında bu medreselerde yetişen ilim adamları görev yapmışlardır. (Kırpık vd., 2016, s. 106).

3.3.1.1. Sahnı Seman Medreseleri

Fatih Sultan Mehmet bir medrese yaptırmaya karar vermiş ve bu iş için iyi tahsil görmüş olan vezir-i Azam Mahmud Paşa'yı görevlendirmiştir. Medrese yapımına 1463'te başlanarak 1471'de tamamlanmıştır. Bu medreseler İstanbul'un ortasında yer aldığı için Sahn medreseleri olarak adlandırılmıştır. Yapılmış olan bu Sahn-ı Seman medreselerinin programlarını sadrazam Mahmud Paşa ve heyet âlimi Ali Kuşçu hazırlamışlardır. (Uzunçarşılı, 2014, s.9-11) Sahn-ı Seman medreselerine öğrenci yetiştirmek amacıyla bu medreselerinin arkasında Tettimme (Musıla-i Sahn) adlı medreseler yaptırıldı. Sekiz Sahn öğrencilerine (Danişmend) ve sekiz Tettimme medresesi talebelerine de (Softa) deniliyordu. Bir öğrenci muhtasarat denilen dersleri gördükten sonra başarılı olunca sırasıyla Haşiye-i Tecrid, Miftah, Kırklı, Hariç ve Dahil medresesi derslerini gördükten sonra Sahn-ı Seman medresesine giderek Danişmend olurdu.

Osmanlıda müderrislerin aldığı ücrete göre adlandırılan medreseler (yirmili, otuzlu, kırklı, ellili, altmışlı) ihtisas medreseleri (tıp, Kur'an, hadis, hitabet vb.) ve ihtisas olmayan medreseler (Saray mektepleri, Şehzadegan mektebi, Enderun mektebi) bulunmaktadır.

Enderun Mektebi II. Murad zamanında Edirne Sarayında kuruldu. Enderun mektebinde eğitim görecekt olan çocuklar devşirme sistemiyle alınan çocuklardan en akıllı ve kabiliyetli olanlardı. Mektebin esasen amacı Osmanlı merkez ve taşra bölgelerinde idare için gerekli insanları yetiştirmekti. Mektebin en üst sınıfı Has Oda'dır, bu odanın ana hedefi idarecilik yönünden eğitim vermektir. Bunun dışında Büyük ve Küçük Odalar, Doğancı Koğuşu, Kiler Odası, Seferli Koğuşu, Hazine Odası olmak üzere 6 oda vardı. Enderun mektebinde disiplinin bozulmasıyla, yaşanan himaye ve kayırmalarla Enderun mektebi önemini büyük ölçüde kaybetmesine neden olmuştur. 19.yy'a gelindiğinde Enderun mektebi önemini tamamen kaybetmiş ve bu yüzyıldan sonra yerini batı tarzında eğitim veren kurumlara bırakmıştır. Günümüzde harbiye ve mülkiye mekteplerinin hatta daha fazlasının aynı çatı altında birleştiği bir yer olmuştur. (Şimşirgil, 2016, s.203-208.)

Kazıcı (2004)'nın belirttiği üzere “Osmanlı devletinde medresede okutulan dersler kelim, mantık, belagat, lügat, nahiv, matematik, astronomi, felsefe, tarih ve coğrafya gibi “Âlet İlimleri’nin yanında “Ulûm-i Âliye” denilen Kur’an ilimleri ile hadis ve İslam hukuku (fıkıh) gibi ilimlerde okutuluyordu” (s. 120).

Fatih Sultan Mehmet tarafından kurulan Sahn-ı Seman medreseleri, Kanuni Sultan Süleyman tarafından kurulan Süleymaniye medreselerine kadar en üst dereceli medreselerdi.

...Sahn-ı Seman Medreseleri, Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’da kurduğu külliye de bulunan sekiz medreseden oluşur. Sahn-ı Seman medreseleri, sahalarında mütehassıs olacak elemanları yetiştirdiği için musılayı tamamlayan öğrenci hangi branşta ilerlemek istiyorsa o branşla ilgili şubeye devam ederlerdi. Böylece Sahn-ı Seman’ın her bir medresesi, ayrı bir fakülte olma özelliğini taşımış oluyordu. Ülkede çeşitli dallardaki fen ve ilimler buralarda öğretilirdi. Bu sebeple çeşitli hâkimler, hekimler ve mühendisler hep buralardan yetişirlerdi (Emin Bey’den aktaran Kazıcı, 2004, s. 125).

3.3.1.2. Süleymaniye Medreseleri

Kanuni Sultan Süleyman tarafından Mimar Sinan’a yaptırılan Süleymaniye külliyesinin yapımına 24 Mayıs 1550 yılında başlanmış tam kesin olmamakla birlikte 1560 yılının başlarında tamamlanmıştır. Külliye bölümleri yapıldıkça hizmete sunulmuştur.

...Süleymaniye Medreseleri; medrese eğitimi alanında Fatih Sultan Mehmet’ten sonra ikinci büyük yeniliği Kanuni Sultan Süleyman yapmıştır. Kendi adını taşıyan imaretin kuzey ve doğu tarafında yedi medrese yaptırmıştır. Bu medreselerden beşini Fatih medreselerinde olduğu gibi orta öğretime (lise), birini hadis ilminde ihtisas yapmak isteyenlere Darü’l Hadis, birini de tıp eğitim almak isteyenlere Dar’ül Tıbb’a’ya ayırmıştır (Kırpık vd., 2016, s. 59-60).

Yukarıda görüldüğü gibi Süleymaniye medreselerinde oluşturulmuş olan ihtisas medreselerinin varlığını değerlendirdiğimizde; 4 asır önceki ve sonraki eğitim kurumlarını kıyaslandığında eğitim kurumlarında yapısal bir değişme görülmektedir. 400 sene önce ihtisaslaşan eğitim kurumlarını görüyorken günümüzde ise farklı alanlarda eğitim veren geniş yelpaze üniversite yapısını görmekteyiz.

Bir öğrenci medrese tahsilini tamamladıktan, hocasından müderrislik için diploma (icazet) aldıktan sonra müderrislik ya da kadılık için ismini yazdırarak sıra beklerdi. (Uzunçarşılı, 2014, s.55)

Yukarıda görüldüğü gibi bu dönemde eğitim planlı ve programlı yürütülen bir teşkilatlanmadır.

3.3.2. Osmanlı Devleti'nde Askeri Eğitim

Osmanlı Devletinde askeri eğitime önem verilmemesi söz konusu değildir. Çünkü devamlı olarak sefer halinde olan bir devletin askerinin de daima hazır olması gerekmektedir. Askeri eğitim temel eğitim olarak kabul edilen eğitimi vermese dahi askerlik işlerinin öğrenilmesinde ve askeri disiplinin kazandırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Denilebilir ki bu askeri eğitim kurumları askerlik mesleğinin öğrenilmesinde meslek liselilerinin askeri kolunu oluşturmaktadır. Osmanlı Devleti hemen hemen her hususta olduğu gibi askeri alanda da Selçukluların mirasçısı olmuş onların uygulamış olduğu yöntemleri uygulamıştır. Ancak teknolojinin ilerlemesi ile Selçuklularda bulunmayan bazı kurumlar Osmanlılarda ortaya çıkmıştır.

Top dökümü için tophane, kılıç yapımı için kılıçhane ve tüfek yapımı için tüfekhane gibi belli başlı silah imalatı ve eğitimi için özel bölümler alanı açılmıştır.

Acemioğlanlar Mektebi ilk defa I.Murad zamanında Gelibolu'da açılmıştır. Daha sonraları yeni Acemioğlanlar mektepleri de kurulmuştur. Bu mekteplerin en ünlüsü Galatasaray Acemioğlanlar Mektebi idi. Müslüman Türkler askerliğe rağbet etmiyorlardı. Bu yüzden devlet asker ihtiyacını devşirme sistemiyle karşılıyordu. Bu sistemde eğitim, Müslüman olmayan çocukların küçük yaşta alınarak (devşirme usulüyle) Türk ailelerinin yanında Türkçe, Türk gelenek ve görenekleri ve İslamiyet'i öğrenmeleri şeklinde başlardı. Bu devşirmeler sonra acemi oğlanlar mektebine gönderilirdi. Bu mektep sayesinde çocuklar beden ve askeri eğitim alıyorlardı. İçlerinden askeri yeteneği olan çocuklar yeniçeri ocağına kaydedilmiş diğerleri ise memuriyet amacıyla Enderun mekteplerine yönlendirilmiştir.

3.3.3. Osmanlı Devleti'nde Mesleki Eğitim

Osmanlı Devleti'nde mesleki eğitim Selçuklu Devleti'nde olduğu gibi usta çırak ilişkisi içerisinde yürütölmekteydi. Ahi teşkilatı mesleğin devamını sağlamak için hem yeni elemanlar yetiştirmekte hem de yapılan işi belirli bir standarda uygun olup olmadığını denetlemekteydi. Ahilik, kaynağını İslam tasavvufundan almıştır. Ahi birliklerinden birine giren kişiler bir şeyhin etrafında toplanmışlardır. Bu kişiler bağılı oldukları zanaat ve ticaret işlerinde çalışırlardı. Ahiliğe yeni giren kişiler hem bir ahi müridi hem de o mesleğin çırağı olurlardı. Çıraklığa yeni giren bir kişi belirli bir süre çalıştıktan sonra kalfa, kalfalıkta da belirli bir süre çalıştıktan sonra usta olurdu. Kişiler ancak usta olduktan sonra müstakil bir iş yeri açabilirdi. (Kırpık, vd. 2016, s.142-143)

Ahi birliklerinin kendi gayelerine ve İslam eğitiminin prensiplerine uygun olarak kurdukları ve geliştirdikleri eğitim sisteminin karakteristik özellikleri şunlardır:

-Ahi birliklerinde insan bir bütün olarak el alınmış; mesleki, dini, ahlaki ve sosyal bilgiler bir bütünlük içerisinde verilmiştir.

-Teorik ve pratik eğitim bir bütünlük taşımaktadır.

-Eğitim, ömür boyu süren bir faaliyet olarak görülmektedir.

-Köylere kadar varan bir teşkilat kurmuşlardır.

-Ahi birlikleri, herkese açıktır.

-Derslerin liyakat sahibi ve yetkili kişilerin vermesi esastır.

-Eğitim ücretsizdir. (Kırpık, vd. a.g.e s.143)

Ahilik teşkilatı 13.yüzyılda Selçuklular ile başlamış, Osmanlı Devleti ile olgunlaşarak lonca teşkilatı adını almış ve 20.yüzyıla kadar varlığını korumuş köklü bir kurumdur.

3.3.4. Osmanlı Devleti’nde Yenileşme Sonrası Eğitim

Osmanlı Devleti’nde yenileşme hareketleri döneminin eğitimdeki genel özelliklerini incelersek;

- 1- Eğitimde yenileşmeye askeri okullar açılarak başlanmıştır Buralarda yabancı öğretmenlere de görev verilmiş, ilk kez Batı dilleri (İngilizce, Fransızca) programlara girmiştir. Bu okullarda ilk kez Batı müspet bilimi öğrenme yolunda bir kapı açmıştır.
- 2- 1826’da Yeniçeri Ocağı kaldırılmıştır. “Hayırlı Olay” anlamında buna Vaka-i Hayriye denir. Medrese zihniyeti böylece önemli bir destekçisini kaybetmekle beraber yine güçlü biçimde sürmektedir.
- 3- İlköğretim zorunluluğu ilk kez bu dönemde getirilmiştir.
- 4- Batı ile ilişkiler artmış ve ilk kez 1830’larda Avrupa’ya öğrenci gönderilmiştir.
- 5- Türkçe yayınlanan ilk gazete Takvim-i Vakayi adıyla bu dönemde çıkmıştır (1831). Süreli yayınlar zamanla toplumun eğitim ve kültür düzeyini etkilemişlerdir (Akyüz, 2009, s. 144).

Osmanlı Devleti’nde gerçekleştirilen ıslahatların temel unsurunu askeri alanda yapılan yenilikler oluşturur. Bunun sebebi ise savaşlarda alınan yenilgilerdir. Bu amaçla ilk olarak 1773 yılında Mühendishane-i Bahri Hümayun, daha sonra da Mühendishane-i Berri Hümayun açılmıştır (1795). (a.g.e, s. 145)

Tablo 3

Mühendishane-i Berri Hümayun'un Kuruluşundaki Ders Programı

Sınıf-1 (1.Sene)	rabi*	Sınıf-1 (2.Sene)	Salis	Sınıf-1 (3.Sene)	Sani	Sınıf-1 (4.Sene)	Evvel
Hüsn-i Hat		İlm-i Hesap		Cografya		Fenn-i	
İmla		Usul-i		Müsellet-ı		Mahrutiyyat	
Resim		Hendese		Müsteviye		Hesab-ı	
Arabi		Cografya		Cebir		Tefazuli ve	
Mukaddimat-ı		Arabi		Tahtit-i Arazi		Tamami	
Hendese		Fransızca		Tarih-i Harb		Cerr-i Eskal	
Rakam						İlm-i Heyet	
Fransızca						Fenn-i Remi	
						Fenn-i Lağım	
						Talim	
						Nazariyatı	
						İstihkam	

Akyüz, Y. (2014). *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Pegem Akademi.

II. Mahmut döneminde eğitim alanında önemli reformlar gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla yapılan en önemli ıslahat okuma yazma öğreniminin zorunlu hale getirilmesi olmuştur (1824). Daha sonra batı tarzında eğitim veren rüştiyeler (1839) açılmış, yükseköğretim seviyesinde eğitim veren Tıbbiye (1827) ve Harbiye (1834) okulları açılmıştır.

Tablo 4

Mekteb-i Harbiye'nin Kuruluşunda 1. ve 2. Kısım Dersleri

I.Kısım
1.Sınıf (Müptediler): Kum üzerinde parmakla sülüs ve rakam meşk ve talimi, nısıf dairelerde * İki harfli lügatlar ile Elifba cüzü kıraati.
2. ve 3. Sınıflar: Üç harfli lügatlar ile Amme Cüzü talimi.
4. ve 5. Sınıflar: İlm-i hal ve Akaid-i İslamiye ve diniyeyi taş tahtalarına tahrir ve nısıf dairelerde *takrir ederler.
6.Sınıf: Askeri talimname ve kanunname.
7. ve 8.Sınıflar: Tuhfe, Nuhbe, Sarf, Rik'a yazı ve müsvedde yazma talim ederler.
II.Kısım
8.sınıfın yetenekli erlerinden 100 kişi seçilerek bu kısma alınır ve kendilerine aşağıdaki dersler tedris ve talim ettirilir:
İlm-i Hesap, Mecmuatü'l Mühendisin, HaritaTersimi, Topografya Ameliyatı, Ameliyat-ı Hendesei İlm-i Hendese.

Akyüz, Y. (2014). *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Pegem Akademi.

Bu dönemde ilk defa Avrupa'dan öğretmen getirilmiş ve Avrupa'ya öğrenci gönderilmiştir. II. Mahmut'un eğitim alanında gerçekleştirmiş olduğu diğer bir yenilik ise Tercüme

Odaları'nın kurulmasıdır (1833). Tercüme Odası'nın kurulmasının temel amacı yabancı devletlerle olan resmi yazışmaların yürütülmesi ve yabancı dil bilen devlet memurlarının yetiştirilmesidir (Kırpık vd., 2016, s. 158).

Karal (1988)' in belirttiği üzere “Şubat 1845'te Sultan Abdülmecit bir ferman yayınlayarak devlet erkânından eğitim problemlerinin giderilmesi ve cahilliğin ortadan kaldırılması için ilim, fen ve sanat eğitimi veren okulların açılmasına dair fikir üretmelerini istemiştir.” Padişahın bu fermanı yayınlamasından sonra eğitim öğretim programlarını düzenlemek üzere 1845 yılında Meclis-i Maarifi Muvakkat komisyonu kuruldu. Bu komisyonun aldığı kararlar doğrultusunda 1846'da Meclis-i Maarif-i Umumiye ve 1847'de Mekatib-i Umumiye Nezareti kurulmuştur. Bu dönemdeki diğer bir önemli olay 16 Mart 1848'de açılmış olan Darulmuallimin'dir. Açılış amacı rüştiyelere öğretmen yetiştirmektir.

Tablo 5

1874'de İstanbul Dârülmualimîn Şubeleri ve Dersleri

Darülmualimin-i Sıbyan	Darülmualimin-i Rüşdi	İdadiye Şubesi
Müddet-i tahsiliyesi 2 yıl	Müddet-i tahsiliyesi 3 yıl	Müddet-i tahsiliyesi 3 yıl
Dersleri	Dersleri	Dersleri
Usul-i Tedrisiye	Maa Tercüme, Arabi	Hesap
Lisan-ı Türki ve İmla	Farisi	Muamelat ve usul-i Defteri
Tenasübe kadar	Hesap	Cebir
Hesap	Cebir	Mantık
Muhtasar Tarih-i	Hendese	Tarih-i Umumi ve Osmani
Osmani	Tarih	Lisan-ı Ecnebi
Muhtasar Coğrafya	Coğrafya	Hüsn-i Hat
Mebadi-i Hense ve	İmla	Resim
Mesaha	İnşa	İnşa-i Türki
Farisi	Rik'a	İlm-i Belagat
Yazı	Resim	Hendese
		Müselasat-ı Müsteviye
		Kozmografya
		Mebadi-i Ulum-i Tabiiye
		Hıfzıssıhha

Akyüz, Y. (2014). Türk Eğitim Tarihi. Ankara: Pegem Akademi.

Kurulması kararlaştırılan Darul Fünun'da okutulması düşünülen dersler için eser hazırlamak üzere Ercümen-i Daniş adıyla Osmanlı Devleti'nin ilk ilimler akademisi kurulmuştur. Yine bu dönemde kızlar için ilk kez orta dereceli okullar ve Kız Öğretmen Okulları açılmıştır. Tanzimat Dönemi'nin eğitim alanında gerçekleştirilen en önemli reformu 1869 yılında yayınlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi olmuştur (Kırpık vd., 2016, s. 159-163).

Bu dönemde Osmanlı Devleti kız öğrenci okullarının açılmasını destekleyerek kız çocuklarının eğitime de önem verdiğini göstermiştir.

18.yy'dan başlayarak Ahilik teşkilatının verimi azalmış ve halkın mesleki eğitimi hususunda eksiklikler ortaya çıkmaya başlamıştır. Özellikle Avrupalılara verilen kapitülasyonlar ve sanayi devriminden sonra ortaya çıkan rekabetçi ortamın Osmanlı Devleti'nde getirmiş olduğu olumsuzlukla Ahi teşkilatının ve Ahi esnaflarının etkisini büyük ölçüde azaltmıştır. Bu boşluğu doldurmak için Osmanlı devleti 19.yy'da:

Önceleri bazı el mahareti olan askerleri pratik bir biçimde yetiştirilerek yürütülmeye çalışılan askeri fabrikalar için eleman yetiştirmek amacıyla daha sonra oldukça örgün bir eğitim veren "İdadi-i Sanayi" kuruldu. İhtiyat sınıfı, idadi sınıfları ve sanayi sınıfları biçiminde örgütüyle 3+5+5=13 yıllık eğitim veren bu kurum 1907 yılında "İmalat-ı Harbiye Nazari Mektebi", 1921 yılında da "Askeri Fabrikalar Müdür-i Umumiyesi Usta Mektebi" olarak çalışmalarına devam etti. (Güven İ, 2015, s.221)

Osmanlı Devleti hem yabancı mallarla rekabet etmek hem de mesleki eğitimi kurmak için "İslah-ı Sanayi Komisyonu" kurdu.

Ayrıca bu dönemde kızlar için de mesleki okullar açılmıştır. Açılmış olan bu mesleki okullar günümüz mesleki okullarının temellerini atmış ve yapılan değişikliklerle günümüze kadar gelmişlerdir.

Bu dönemde meslek okullarının yanı sıra tarım, ticaret, ziraat, ormancılık, tapu kadastro, veterinerlik vb. alanlarında eğitim veren okullar da açılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde eğitim alanında yapılan bir başka gelişme ise Maarif Vekâlet'inin (Milli Eğitim Bakanlığı) isteği üzerine tarih ders kitabı yazma yarışması yapılmasıdır. Yapılan bu yarışmayı Selim Sabit Efendi kazanmıştır. Yazılan bu tarih ders kitabında padişahların hayatları ve yaptıkları kronolojik olarak yer almıştır. Böylelikle halkın öğrenebilmesi için ilk defa bir tarih ders kitabının yazıldığı görülmektedir. (Sakaoğlu, 1998, s.146)

Tanzimat döneminde açılan bir başka okul türü ise özel okullardır. Bunların en tanınmışsı Mustafa Kemal Atatürk'ün de eğitim görmüş olduğu Şemsi Efendi İlkokuludur. Osmanlı Devleti bünyesinde yabancı-azınlık okulları da kurulmuştur. Bu kurulan okulların amacı misyonerlik faaliyetleri yürütmek ve Osmanlı Devleti aleyhinde propagandalar yapmaktır. Bu okulların en tanınmışları Rumların kurdukları Ortodoks İlahiyat okulları, Yahudilerin kurdukları Musevi Asri Mektebi, Katoliklerin kurdukları Saint-Joseph Erkek Okulu ve Notre Dame de Sion Kız Okulu'dur.

Medrese eğitiminde 17.yy başına kadar dini ilimlerin yanında beşeri ilimler de birlikte verilmekteydi. Ancak 17.yy başlarından itibaren verilen eğitim dini ağırlıklı olmuş beşeri ilimler terk edilmiştir. Bir zamanlar eğitimin kalıcı hale gelmesi amacıyla yapılan ezber ve tekrarlar bu dönemde kalıplaşmış bir yapıya bürünmüştür. Buna karşın III. Mehmed ve III. Selim gibi önemli devlet adamları medrese eğitiminin düzelmesi için fermanlar yayımlanmışlar da sonuç değişmemiştir. Öyle ki yer yer yapılan ıslahatların karşısında durarak geleneksel eğitimi sürdürmeye çalışmışlardır. Osmanlı Devleti Tanzimat Dönemi'nde eğitim ve öğretim alanında birlik oluşturamamıştır. Bu durumun temel sebebi Osmanlı medreselerinin yanında batı tarzında açılmış okullar ile ayrıca yabancıların ve azınlıkların açmış oldukları okulların birlikte eğitim vermesidir. Eğitimin içerisinde bulunmuş olduğu bu üçlü düzen Osmanlı Devleti'nin yapılan eğitimi denetleyememesine yol açmıştır.

1876 yılında ilan edilen Kanun-i Esasi'de eğitimle ilgili üç madde yer almaktadır. Kanun-i Esasi'de yer alan bu üç madde Türk Eğitim Tarihi açısından önemli bir dönüm noktasını teşkil eder. Kanun-i Esasi'deki bu maddeler:

-15. maddede, “Emr-i tedris serbestir, muayyen olan kanuna tebaiyet şartıyla her Osmanlı umumi ve hususi tedrise mezundur” hükmü yer alır. Yani “öğretim işini (konusunu) herkes özgürce yapabilir; ilgili kanuna uymak şartıyla her Osmanlı vatandaşı genel ve özel öğretim yapmaya izinlidir.”

-16. maddede, Osmanlı ülkesinde bulunan çeşitli toplumların “umur-ı itikadiyelerine müteallik olan usul-i talimiye helal getirilmeyecektir.” Denir. Bu, “ülkedeki çeşitli dinsel inanışlardaki toplumların din ve inanışlarına ilişkin öğretim yöntemi ve biçimine dokunulmayacaktır.” anlamındadır. Aynı madde, ülkedeki tüm mekteplerin Devletin denetiminde olduğunu da belirtir.

-114. madde şöyledir: “Osmanlı efradının kâffesince tahsil-i maarifin birinci mertebesi mecburi olacak ve bunun deracat ve teferruatı nizam-ı mahsus ile tayin kılınacaktır. Yani Osmanlı bireylerinin tümü için öğrenimin birinci mertebesi mecburi olacak ve bunun ayrıntıları ayrı bir düzenleme ile belirlenecektir.” şeklindedir. (Akyüz, 2016, s.224)

Türk tarihinde ilk defa ilan edilen bir anayasada eğitimle ilgili maddelerin yer alması devletin hem eğitime önem verdiğini hem de toplumun eğitim hakkının kanunlarla güvence altına alındığını gösterir. Bu dönemde ki bir başka gelişme ise şu şekildedir:

Ülke genelinde her kademedeki okul sayıları artırılmıştır. Daha önce açılmış okullarda düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca memleketin kültür seviyesini artırmak için müze, arşiv ve kütüphanecilik alanlarında da önemli yenilikler yapılmıştır. Bunlardan bir tanesi olan ilk arkeoloji müzesi 19 Ağustos 1880 tarihinde Müze-i Hümayun adıyla İstanbul Çinili Köşk'te açılmıştır (Unat, 1964, s. 146).

19 Ağustos 1880 eğitim tarihimizde müze eğitiminin başlangıcı olarak da kabul edilebilir.

1845 yılında alınan karar ile kurulması düşünülen Darülfünun Üniversitesi kesin olarak 1 Eylül 1900 yılında resmen açılmıştır. Edebiyat, ilahiyat ve matematik-fen şubelerinden ibaret olarak açılan okulda eğitim süresi ilahiyat şubesi için 4, diğer iki şube içinse 3 sene olarak belirlenmiştir (Akyüz, 2014, s. 237).

Tablo 6

1900’de Darülfünunun Şubeleri ve Dersleri

Ulum-i Aliye-i Diniye (İlahiyat Şubesi) Muddet-i tahsiliyesi: 4 yıl	Edebiyat Şubesi Müddet-i tahsiliyesi: 3 yıl	Ulum-i Riyaziye ve Tabiiye Şubesi (Matematik-Fen Şubesi) Müddet-i tahsiliyesi: 3 yıl
Tefsir Hadis Usul-i Hadis Fıkıh Usul-i Fıkıh İlm-i Kelam Tarih- Din-i İslam	Edebiyat-ı Osmaniye Edebiyat-ı Arabiye Edebiyat-ı Farisiye Edebiyat-ı Franseviye Tarih-i Osmani Tarih-i Düvel Coğrafya-yı Umumi ve Osmani ve Umrani İlm-i Aşar-ı Atika Usul-i Terbiye ve Tedris Hikmet-i Nazariye	Cebr-i Ala Hendese-i Halliye Hesab-ı Tamami ve Tefazuli Hesab-ı İhitmali Hikmet-i Tabiiye İlm-i Ahval-i Cevviye Kimya-yı Uzvi Kimya-yı Hayati İlm-i Hayvanat İlm-i Teşrih (mücmel)

Akyüz, Y. (2014). *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Pegem Akademi.

I. Meşrutiyet Dönemi’nde sivil okullaşmada önemli adımlar atılmıştır. Bu dönemde ilköğretim okulu sayısı artmıştır. 1900 yılına gelindiğinde 29.130 ilköğretim okulunda 900.000’e yakın öğrenci eğitim görmektedir. İlköğretim okulları iki bölümden oluşmaktadır: Birincisi Sıbyan mektepleri olarak bilinen eski okullar, ikincisiyse Usul-i Cedide adıyla bilinen batı tarzı ilköğretim okullarıdır. Bu dönemde ayrıca ortaokul ve lise kademelerine de önem verilmiş ve bunların sayısı da artırılmıştır. 1906 yılında toplamda 619 rüştiyede 40.000, 1909 yılında 109 idadide 20.000 civarı öğrenci eğitim almaktaydı. (Kırpık, 2016, s.175)

II. Meşrutiyet döneminde eğitimde gerçekleştirilen önemli reformlardan biri geçmiş yıllarda özel teşebbüslerle açılan anaokullarının bu dönemde devlet eliyle açılmaya başlanması olmuştur. İlköğretim alanındaki en önemli gelişme Emrullah Efendi tarafından hazırlanıp

Osmanlı Meclisi tarafından kabul edilen Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-u Muvvakati (Geçici İlköğretim Kanunu)'dır. Kabul edilen bu kanunla iptidailer ve rüştiyeler birleştirilmiş ilköğretim süresi 6 yıla çıkarılmıştır. İptidailer Sultaniye haline gelmişlerdir. (a.g.e. 183-184) II. Meşrutiyet devrinde medreselerin durumu köhneleşmeye devam etmiştir. 19.yy'ın sonlarında çöküşün hızlandığı medreseler 20.yy'ın başlarında tamamen etkisini kaybetmiştir. Bu dönemde yapılan tüm düzenlemelere rağmen herhangi bir değişiklik yaşanmamıştır.

3.4. Cumhuriyet Döneminde Eğitim

3.4.1. Tek Parti Döneminde Eğitim

Kırpık vd. (2016) 'nin belirttiği üzere “Milli Mücadele döneminde eğitim alanında gerçekleştirilen en önemli faaliyet kuşkusuz 15-21 Temmuz 1921 tarihleri arasında Ankara’da tertiplenen I. Maarif Kongresi olmuştur” (s. 190). 1921 yılında Ankara’da toplanan I. Maarif Kongresi'nin eğitim tarihimiz içinde önemli bir yeri vardır. Bu kongre okul ve öğrenci mevcudunu tespit etmek, bu konuda yapılması gereken çalışmaları belirlemek ve eğitime millî bir yön vermek amacıyla toplanmıştır. (www.ttkb.meb.gov.tr) Buradan anlaşılacağı üzere henüz bir devlet kurulmamış olmasına rağmen bir eğitim kongresinin düzenlenmesi eğitime verilen önemi ortaya koymaktadır.

Mustafa Kemal Atatürk'ün Türk Eğitiminin durumu hakkındaki görüşleri şunlardır:

- 1-Toplumumuzda yaygın bir bilgisizlik vardır.
- 2-Eğitim-öğretim yöntemlerimiz uygun değildir.
- 3-Çocuklarımız üzerinde ailenin baskısı vardır.
- 4-Bir milletin yükselmesi de alçalması da eğitimin milli olup olmaması ile ilgilidir. Bizim eğitimimiz ise milli değildir.
- 5-İstikrarlı bir eğitim politikamız yoktur.
- 6-Eğitimimizin amacı, kendini, hayatı bilmeyen, her konuda yüzeysel bilgi sahibi tüketici insan yetiştirmek olmuştur (Kırpık Vd., 2016, s. 193).

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim alanında gerçekleştirmiş olduğu ilk faaliyet Tevhid-i Tedrisat kanunudur. 3 Mart 1924 yılında çıkarılan kanunla eğitim ve öğretimde birlik amaçlanmıştır. Bu kanundan önce, ülkede üç ayrı eğitim kurumu bulunmaktaydı. Bunlar azınlık okulları ve yabancı okullar, medreseler ve Osmanlı Devleti'nin batı tarzında açmış olduğu okullardı. Bu okullar verdikleri eğitim itibariyle eğitimde kargaşaya yol açmaktaydı. Çıkarılan bu kanunla getirilen düzenlemeler şu şekildedir:

1-Ülkedeki tüm bilim ve öğretim kurumları Maarif Vekâlet'ine (Milli Eğitim Bakanlığı) bağlanmıştır.

2-Şer'iyе ve Evkaf Vekâleti (Diyanet İşleri Başkanlığı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü) ya da özel vakıflarınca idare edilen tüm medrese ve mektepler Maarif Vekâlet'ine bağlanmıştır.

3-Şer'iyе ve Evkaf Vekâleti bütçesinde mekteplere ve medreselere ayrılan para, Maarif bütçesine geçirilecektir.

4-Maarif Vekâleti yüksek din uzmanları yetiştirmek için darülfünunda bir İlahiyat Fakültesi, imam ve hatip yetiştirmek için de ayrı mektepler açacaktır. (Akyüz, 2016, s.330) (EK 2.)

Cumhuriyet döneminde uygulanan önemli politikalardan biri de karma eğitim politikasıdır. Karma eğitim kız ve erkek öğrencilerin bir arada aynı sınıf içerisinde eğitim görmesi anlamına gelir. Karma eğitim düşüncesi sadece Cumhuriyet döneminde değil Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde de tartışılan bir konu olmuştur. Karma eğitimi savunan önemli insanların başında Satı Bey, Mükerrrem Belkıs, Ahmet Ağaoğlu, Halide Edip gibi isimler gelmektedir. (Kamer, 2014, 401-412)

Eğitim alanında yapılan en önemli yeniliklerden birisi de 1 Kasım 1928 tarihinde gerçekleştirilen harf inkılâbıdır. Osmanlı Devleti'nde alfabenin değiştirilmesi konusuna ilk değinen kişiler Münif Efendi ve Ahondzade Mirza Fethali olmuştur. Bu iki kişi Arap alfabesinin Türkçe için yeterli olmadığını düşünmüş, bu nedenle Arap alfabesinde yenilikler yapılmasını gerek görmüşlerdir. II. Meşrutiyet devrinde Arap alfabesinin bırakılıp Latin alfabesine geçilmesini ise Hüseyin Cahit, Abdullah Cevdet gibi yazarlar düşünmüşlerdir. (Kırpık vd., 2016, s. 199). Buradan anlaşılacağı üzere harf inkılabının temelleri daha Osmanlı Devleti yıkılmadan atılmıştır.

Atatürk tarihe büyük önem vermiş, tarih ilminin gelişmesi için çalışmalar yapmıştır. Bu alanında yapmış olduğu en önemli çalışma ise 12 Nisan 1931'de Türk Tarih Tetkik Cemiyeti'ni kurmaktır. Bu kurum 1935 yılında Türk Tarih Kurumu'na dönüşmüştür. Ayrıca Atatürk dil çalışmaları için de, 12 Temmuz 1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kurulmasına öncülük etmiştir.

Cumhuriyetin ilanından sonra ilköğretim ve ortaöğretim politikaları farklı amaçlarla ortaya çıkmıştır. İlköğretim politikalarının amacı, ülke genelinde okulların sayısını artırarak okuma yazma oranını yükseltmekken; ortaöğretim politikalarının amacı ise okul sayısını arttırmaktan ziyade okulları belirli merkezlerde toplayarak eğitimin niteliğini arttırmaktır.

Milletin eğitim seviyesini artırmak, kültür seviyesini yükseltmek amacıyla yapılan bir başka yenilik ise Halk Dershaneleri, Millet Mektepleri, Halkevleri ve Halk odalarının kurulmasıdır.

Halkevlerinin yapımı 19 Şubat 1932 tarihinde tamamlanmış ve 14 ilde aynı anda açılışı yapılmıştır. (Şimşek, 2002, s.30; Başgöz, 1995, s.194) Halkevlerinin amacı edebiyat, dil, güzel sanatlar, spor ve sosyal yardım gibi alanlarda eğitim vermektir.

Cumhuriyet dönemi yükseköğrenim alanında da önemli reformlar gerçekleştirilmiştir. 1900 yılında açılmış olan Darülfunun üniversitesi Albert Malche'nin hazırladığı raporla 1933 yılında kapatılarak yerine İstanbul Üniversitesi kurulmuştur. Ankara da ise 1923 yılında harp okulu, 1925 yılında hukuk okulu açılmıştır. Ayrıca Cumhuriyet'in ilk yıllarında 1924'te bütün okullara müzik öğretmeni yetiştirmek için Ankara Musiki Muallim Mektebi ve 1926'da bütün okullara beden eğitimi öğretmeni yetiştirmek için Terbiye-i Bedeniye Mektebi kurulmuştur. Bu okulların ikisi de ilk defa 1926 yılında Konya'da kurulan ve 1927-1928 öğretim yılında Ankara'ya taşınan Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsüne aktarılmıştır (Çelenk vd., 2000, s. 114). 1935 yılında Dil Tarih Coğrafya Fakültesi kurularak Ankara Üniversitesine bağlanmıştır. Bunun yanı sıra İstanbul'daki Mülkiye Mektebi kapatılarak Ankara'ya taşınmış ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi halini almıştır. (Kırpık vd. 2016, s.228-230) Cumhuriyetin ilk yıllarında kurulan bu üniversiteler genç Türkiye Cumhuriyeti'nin bilim alanında kalkınıp ilerlemesinde önemli birer mihenk taşı olmuştur.

Cumhuriyet dönemi mesleki eğitime baktığımızda Osmanlı Devleti'nden kalan meslek okullarının yetersiz olduğu bilinmektedir. Cumhuriyet döneminde başlatılan eğitim seferberliği çerçevesinde meslek eğitimi de bu seferberlikten nasibini almıştır. Mesleki ve teknik eğitimin kurucusu ve ilk müsteşarı olan Mehmet Rüştü Uzel'in sorumluluğunda, Atatürk'ün liderliğinde ilk olarak 1927 yılında, meslek okullarına ait işlerin "Yükseköğretim Dairesi" tarafından yürütülmesi uygun görülmüştür. Mesleki eğitimin gelişmesi ve artması için kız ve erkek akşam sanat okulları kurulmuştur. Meslek liselerinde kültür dersleri ve meslek alanlarının dersleri artırılmıştır. Kültür ders sayısındaki artışın amacı gençlerin yalnızca meslek alanlarında değil Osmanlı devrinde olduğu gibi Ahi teşkilatının üstlenmiş olduğu kültürel yönden gelişimi gerçekleştirmek ve değiştirmektir. 1933 yılında Mesleki Eğitim Genel Müdürlüğü kurulmuş ve 1935 yılında bölge sanat okulları hazırlanan kanunla Maarif Vekâleti 'ne devrolunmuştur.

Eğitimde yapılan bir başka önemli yenilik öğretmen okullarında yapılan değişikliktir. Osmanlı Devleti'nde açılmış okullar öğretmen ve öğrenci yetersizliği nedeniyle on beş bölgede toplanmıştır. İkinci Bilim Kurulu toplantısında öğretmen okulları süresi dört yıldan beş yıla, 1932-1933 eğitim yılı başında ise altı yıla çıkarılmıştır (Kırpık vd., 2016, s. 382).

3.4.2. Köy Enstitüleri

Eğitimde önemli bir yenilik olan Köy Enstitülerinin temelini köy öğretmen okulları teşkil etmiştir. Köy öğretmen okulları ile ilgili yasa 11 Haziran 1936'da kabul edilmiştir. Daha sonra bu okullar 12 Nisan 1940 yılında çıkan kanun ile Köy Enstitülerine dönüştürülmüştür. Köy enstitülerinin amacı, köylüyü sosyoekonomik açıdan geliştirerek rehber öğretmenler yetiştirmektir. Köy enstitülerinin amacından saptığı düşüncesiyle 1947 yılından itibaren başlayan kısıtlamalar 27 Ocak 1954'te Köy Enstitüleri'nin kapanmasıyla noktalanmıştır. Köy enstitüleri ve ilk eğitim okulları “İlk Öğretmen Okulları” adı altında birleştirilmiştir (Binbaşıoğlu, 2009, s. 166). Köy halkının eğitimini düşünülerek açılan köy enstitüleri zaman içinde farklı isimler almıştır. Köy enstitüleri yararlı bulunmayarak açılmasından kısa bir süre sonra kapatılmıştır. Varlığını 18 sene sürdürmüştür.

3.4.3. Türkiye Cumhuriyeti'nde 1950 Sonrası Eğitim

Güneş (2003)'in belirttiği üzere “Demokrat Parti döneminde maddi gelişme ve ilerleme yanında, manevi değerlere milli ahlaka önem verileceği belirtilmektedir” :

Demokrat Parti hükümetlerinin önemle üzerinde durduğu konuların başında ilköğretimin niteliğinin de artırılarak yaygınlaştırılmasıdır. Bu dönemde ilköğretime ilişkin ilk faaliyet, 08.08.1951 tarihinde çıkarılan 5828 sayılı kanundur. Bu kanunla, köylüleri kendi okullarını yapmaya zorlayan hüküm kaldırılarak mecburiyetten kurtarılmış. Okul binalarının yapımı özel idare bütçesine ve genel bütçeden ayrılan ödenekle sağlanmaya başlanmıştır. Artık ilkokullar devlet tarafından yapılacaktır. (Özkan, 2015, s.228)

Bu dönemde yapılan ikinci bir yenilik ise günümüzde de hala uygulanan 4. ve 5. sınıflarda sosyal bilgiler ve fen bilgisi derslerinin konulmasıdır.

Demokrat Parti döneminde ortaokul eğitimine çok önem verilmiştir. Önem verilmesinin temelinde iki neden vardır: Birincisi gençleri hayata hazırlamaktır, yani öğrencilerin sosyal hayat içerisinde gerek maddi gerekse manevi varlıklarını devam ettirmelerine yönelik eğitimler vermektir. İkinci olarak ise gençlerin yükseköğrenime geçiş ve akademik olarak iyi bir eğitime sahip olması için gerekli eğitimi vermektir. Demokrat Parti döneminde 1951-1954 yılları arasında liseler 4 yıllık olarak planlanmış ve daha önce uygulanan olgunluk sınavları kaldırılmıştır, 1954-1955 eğitim öğretim yılında ise liseler tekrar 3 yıla düşürülmüştür ancak olgunluk sınavları tekrar uygulamaya konmamıştır. Demokrat Parti döneminde yapılan bir diğer önemli değişim ise dini eğitim alanında yaşanmıştır. İlk defa 1951 yılında İmam Hatip Okulları açılmış ve bu imam hatip okulların sayısı daha sonra

artırılmıştır. 1956-1957 öğretim yılında ortaokullara din dersi konulmasına rağmen öğrencinin dersi alıp almama tercihi velilere bırakılmıştır. (Sakaoğlu, 1992, s.115)

Demokrat Parti döneminde 1951 yılından itibaren mesleki okulların yeterli olmadığı yerlerde kadınlara ve erkeklere uygun olarak demircilik, kaynakçılık, halıcılık, dokumacılık gibi kurslar açılmaya başlanmıştır. Büyük şehirler ve kasabalarda da mesleki eğitim vermek amacıyla akşam okulları açılmaya başlanmıştır. Bu dönemde mesleki eğitime verilen önem 1957 yılında yapılan VI. Milli Eğitim Şurasının yalnızca mesleki teknik eğitime ve halk eğitimine ayrılmasından anlaşılmaktadır. (Özkan, 2015, s.237)

Demokrat Parti döneminde yükseköğretime baktığımızda Atatürk döneminde planlanan doğuda bir üniversite açma düşüncesi 1953 yılında gerçekleştirilebilmiştir. Ayrıca 1959 yılında kabul edilen ODTÜ yasası ile Türkiye’de bir ilk olarak yabancı dilde eğitim veren yükseköğrenim kurumu Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) olmuştur.

Tek parti iktidarı döneminde Avrupa merkezli bir eğitim ve öğretim yaklaşımı varken, Demokrat Parti döneminde bundan farklı olarak Amerika Birleşik Devletleri yanlısı bir eğitim ve öğretim yaklaşımı olduğu görülmektedir. Öyle ki gelen 44 yabancı uzmandan 41’i ABD vatandaşıdır. (Kırpık vd. 2016, s.253-254)

İlk kitlesel öğrenci hareketlerinin görüldüğü bu dönem (1960-1980) okul, öğrenci ve öğretmen kalitesinin düştüğü bir dönem olarak görülmektedir. 68 kuşağının hürriyet ve eşitlik talepleri özellikle 1975-1980 arasında kaos ortamına dönüşmüş ve bu dönemde eğitim bazı okullarda fiili olarak aksamıştır. Eğitimde yaşanan bu değişimler günümüz eğitimini de etkilemiş okullarda öğretmenlere uygulanan şiddete kadar uzanmıştır.

1960 yılında Din Eğitimi Genel Müdürlüğü, 1961 yılında ise Yükseköğretim Kredi ve Yurtlar kurumu kurulmuştur. Böylelikle yükseköğrenime giden öğrencilerin barınma sorununa büyük ölçüde çözüm bulunmuştur. Yine bu yıl içerisinde kurulan Devlet Planlama Teşkilatı’nın hazırlamış olduğu 5 yıllık kalkınma planlaması içerisinde eğitime yer verilmiştir. Planlarda eğitimle ilgili olarak başta eğitimde fırsat eşitliği, okuryazar oranını artırmak, mesleki ve teknik eğitime önem vermek olmak üzere çeşitli konular yer almıştır. 1973 yılında 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunda Türk Milli Eğitim sisteminin genel yapısı, amaç, ilkeleri ve işleyişiyle ilgili temel kanun maddeleri yanında okul öncesi ve temel eğitim ile ilgili hususlarda yer almıştır. Bu hususlardan biri 7-14 yaşlarındaki çocuklar için eğitim zorunluluğudur. 1962 de hazırlanan, ilköğretim program taslağı 1968 yılında tamamlanmış ve 1990’lı yıllara kadar geçerliliğini sürdürmüştür. 1974-

1975 yılında sanat enstitüleri meslek lisesine, tekniker okulları da teknik liselere dönüştürülmüştür. 1976'da ise YAY-KUR (Açık Öğretim) çalışmaları başlatılmıştır. 1964'te Fen Liseleri, 1975'te yabancı dil eğitimini artırmak için Anadolu Liseleri açılmıştır (Sakaoğlu, 2003, s. 279).

Yükseköğretimde yapılan gelişmeler ise her şehre bir üniversite kurma düşüncesi ile örneğin 1967 yılında Hacettepe Üniversitesi (Ankara), 1973'te Anadolu Üniversitesi (Eskişehir), 1975'te İnönü Üniversitesi (Malatya), 1978'de Erciyes Üniversitesi (Kayseri) kurulmuştur. 1963 yılında da Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) kurulmuştur. 1971'de Kültür Bakanlığı'nın kurulması ile Milli Eğitim Bakanlığı'nın yürüttüğü kültür işleri bu bakanlığa devredilmiştir. Böylece Milli Eğitim Bakanlığı yalnızca eğitim işleri ile ilgilenererek kurumsallaşmıştır.

1973 yılında çıkarılan Milli Eğitim Temel Kanunu'nda öğretmenliğin bir uzmanlık mesleği olduğu hükmü getirilmiş ve birçok ilde birçok yüksek öğretmen okulu kurulmuştur. 1974 yılında öğretmen açığını kapatmak için “gece öğretimi” , “mektupla öğretmen yetiştirme” gibi uygulamalara gidilirken 1978 yılın da “hızlandırılmış eğitim” yoluna gidilmiştir. (Kırpık vd. 2016, s.258-263)

1980 darbesinden sonra çıkarılan 1982 Anayasasında 24, 42, 62, 130 ve 131. Maddeler eğitim ile ilgilidir. Bunlardan 130. ve 131. Madde doğrudan yükseköğretim kurumları ile ilgilidir.

1982 anayasasında 24. maddenin 2. fıkrasına göre okullarda din eğitimi devletin gözetimi altında ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasındadır. Ancak bunun dışında din eğitimi kişilerin kendi isteğine ve küçüklerin de kanuni temsilcisinin talebine bağlıdır.

42. Maddeye göre; “Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz, bu hakkın kapsamı kanunla tespit edilir ve düzenlenir. Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılapları doğrultusunda, çağdaş bilim ve sanat esaslarına göre yapılır. İlköğretim kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve devlet okulları parasızdır. Okullarda Türkçe dışında okutulacak olan yabancı diller kanunla düzenlenir ve Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak Türkçe dışında zorunlu başka hiçbir dil okutulamaz ve öğretilemez.”

62.Maddeye göre; “Devlet, yurtdışında çalışan Türk vatandaşlarının aile birliği, çocuklarının eğitiminin, kültürel ihtiyaçlarının ve sosyal güvenliklerinin sağlanması, anavatanla bağlarının korunması ve yurda dönüşlerinde yardımcı olunması için gerekli tedbirleri alır.”

130.Maddeye göre; Üniversiteler belli başlı esaslara dayanarak devlet tarafından veya vakıflar tarafından, devletin gözetimi ve denetimi altında kurulabilirler. Üniversite de görev alacak öğretim üyelerinin nasıl ve ne koşulda göreve alınıp, eğitim vereceği, üniversitelerin bütçeleri gibi konular da yine anayasanın 130. maddesince düzenlenmiştir.

131. Madde ile; Yükseköğretim kurulunun, kuruluş amacı, işleyişi ve amaçları düzenlenmiştir. (Özer, 1984, s.116-504)

1997 yılında ise “Sekiz Yıllık Zorunlu İlköğretim” uygulamasına geçilince eski ve ortaokul programlarında değişiklikler yapmak gereği duyulmuştur. 4306 sayılı yasa ile ilköğretimde ilkokul ortaokul ayrımı kaldırılarak tek program uygulamasına gidilmiştir (Akçay, 2006, s. 141).

1982 yılında Yükseköğretim Kurumu (YÖK) oluşturulmuştur. Öğretmen Okulları Genel Müdürlüğü kaldırılarak öğretmen yetiştirme tamamen üniversitelere devredilmiştir.

21.yy’da teknolojinin gelişmesiyle eğitim ile teknoloji entegre edilmeye çalışılmış ve bu kapsamda E-okul, MEBBİS, Eğitim Bilişim Ağı (EBA) internet ortamında kurulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğundan bu yana ilk kadın milli eğitim bakanımız 2007 yılında Nimet Çubukçu olmuştur. (Kırpık, vd., 2016, s.265)

2005 sonrasında yapılan program değişikliği ile davranışçı eğitimin yerini yapılandırmacı eğitim modeli almıştır (Akçay, 2006, s. 141 & Kırpık vd., s. 269). Ancak bu program günümüze kadar gelen süreçte başarılı bir şekilde uygulanmamış, genel olarak davranışçı eğitim modeli ile eğitime devam edilmiştir.

2012 yılında yapılan düzenlemelerle kesintisiz sekiz yıllık zorunlu eğitimden vazgeçilmiş, örgün eğitim 4+4+4 olarak kesintili 12 yıllık zorunlu eğitim şeklinde yeniden yapılandırılmıştır (<http://www.eba.gov>).

Günümüzde eğitimin kalitesini artırmak düşüncesiyle gerek ortaöğretime geçiş gerekse yükseköğretime geçiş sınavlarında birçok değişiklik yapılmıştır.

BÖLÜM IV

LİSE TARİH DERS KİTAPLARINDA TÜRK EĞİTİM TARİHİNİN YERİ

Eğitim, toplumların ve medeniyetlerin yükselmesinde önemli bir yapı taşıdır. Aynı zamanda eğitim canlı bir organizma gibidir. İnsanlar yaşadıkça eğitim anlayışı nesilden nesile aktarılır. Örneğin; Osmanlı Devleti yerini Türkiye Cumhuriyeti'ne bırakırken aynı zamanda eğitim kurumlarını ve o devirde yaşamış insanlarda eğitim anlayışlarını büyük ölçüde Türkiye Cumhuriyeti'ne devretmiştir. Eğitimin böyle canlı bir organizma gibi çalışması eğitimin her daim ön planda olmasını sağlamıştır. Eğitimin önemini genç nesillere aktarabildiğimiz, geçmiş ile günümüz arasında kurduğumuz bağın gücü oranında yeni ve diri bir nesile sahip olabiliriz.

Bu bölümde liselerde 2007 sonrası tarih ders kitaplarında Türk eğitim tarihine ne kadar yer verildiği kitaplardan verilecek örneklerle anlatılacaktır. Ayrıca kitapların içeriği tarih öğretim programlarında yer alan kazanımlarla karşılaştırılacaktır. Bu yolla kitap içerikleriyle kazanım uyumu tespit edilmeye çalışılacaktır. Diğer taraftan eğitim tarihine dair kazanım olup olmadığı, varsa bunların ders kitaplarına aktarımının yeterli olup olmadığı aktarılmaya çalışılacaktır. Bu bölümde 2007 ve 2018 yıllarında kabul edilen tarih öğretim programlarına uygun olarak yazılmış olan 9., 10. ve 11.Sınıf tarih ders kitapları, Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabı, Çağdaş Türk Dünya Tarihi ders kitabı ve seçmeli olarak okutulan Türk Kültür Tarihi ders kitabı karşılaştırılmalı olarak incelenecektir.

2007 Tarih öğretim programına göre tarih dersinin genel amaçları aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

1. Atatürk ilke ve inkılaplarının, Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmesindeki yerini kavratarak öğrencilerin laik, demokratik, ulusal ve çağdaş değerleri yaşatmaya istekli olmasını sağlamak.
2. Geçmiş, bugün ve gelecek algısında tarih bilinci kazandırmak.

3. Türk tarihini ve Türk kültürünü oluşturan temel öge ve süreçleri kavratarak öğrencilerin kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesinde sorumluluk almalarını sağlamak.
4. Millî kimliğin oluşumunu, bu kimliği oluşturan unsurları ve millî kimliğin korunması gerekliliğini kavratmak.
5. Geçmiş ve bugün arasında bağlantı kurarak millî birlik ve beraberliğin önemini kavratmak.
6. Tarih boyunca kurulmuş uygarlıklar ve yaşayan milletler hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlamak.
7. Türk milletinin dünya kültür ve uygarlığının gelişmesindeki yerini ve insanlığa hizmetlerini kavratmak.
8. Öğrencilerin kendilerini kuşatan kültür dünyaları hakkında meraklarını gidermek.
9. Tarihin sadece siyasi değil, ekonomik, sosyal ve kültürel alanları kapsadığını fark ettirerek hayatın içinden insanların da tarihin öznesi olduğu bilincini kazandırmak.
10. Tarih alanında araştırma yaparken tarih biliminin yöntem ve tekniklerini, tarih bilimine ait kavramları ve tarihçi becerilerini doğru kullanmalarını sağlamak.
11. Öğrencilerin farklı dönem, mekân ve kişilere ait toplumlararası siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik etkileşimi analiz ederek bu etkileşimin günümüze yansımaları hakkında çıkarımlarda bulunmalarını sağlamak.
12. Barış, hoşgörü, karşılıklı anlayış, demokrasi ve insan hakları gibi temel değerlerin önemini kavratarak bunların korunması ve geliştirilmesi konusunda duyarlı olmalarını sağlamak.
13. Kendi kültür değerlerine bağlı kalarak farklı kültürlerle etkileşimde bulunabilmelerini sağlamak.
14. Kültür ve uygarlığın somut olan ya da olmayan mirası üzerinde tarih araştırmaları yaparak çalışkanlık, bilimsellik, sanatseverlik ve estetik değerleri kazandırmak.
15. Öğrencilere, tarihsel anlatıları yazılı ve sözlü ifade ederken Türk dilini doğru ve etkili kullanma becerisi kazandırmak. (Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, 2007, s.4)

4.1.Dokuzuncu Sınıf Tarih Ders Kitaplarında Türk Eğitim Tarihinin Ele Alınış Şekillerinin Karşılaştırılması

9. Sınıf Tarih ders kitaplarında Türk eğitim tarihinin ele alınış şekillerinin karşılaştırılmasında kullanılacak olan ilk kaynak Milli Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığını 30.06.2008 gün ve 144 sayılı kararı ile kabul edilmiş olan 9.Sınıf Tarih ders kitabıdır. Bu ders kitabı 6 ünite olarak planlanmıştır. İncelenecek olan ikinci kaynak ise Milli Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 25.06.2018 gün ve 12254648 sayılı yazısı ile eğitim aracı olarak kabul edilmiş olan 9.Sınıf Tarih ders kitabıdır. Bu kitap da 6 ünite olarak planlanmıştır. 2008 yılında yayınlanan kitapta bulunan 6.ünite 2017 programına uygun olarak yazılan 10.sınıf Tarih ders kitabının (2018) 1.ünitesine aktarılmıştır. Bu karşılaştırmada olmak üzere diğer karşılaştırmalarda da metin içerisinde yer

alan kitap incelemelerinin karışıklığa neden olmaması için bahsi geçen kitaplar Milli Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın çıkarmış olduğu kararname yıllarına göre adlandırılacaktır. Karşılaştırılmalı inceleme bu çerçevede gerçekleştirilmiştir.

Tablo 7

2008 9.Sınıf Tarih Ders Kitabı

	Konu	Toplam Sayfa Sayısı	Toplam Paragraf Sayısı	Toplam Kazanım Sayısı
Hun Devletinde Eğitim	+	1	1	1
Göktürk Devletinde Eğitim	+	2	5	1
Uygur Devletinde Eğitim	+	1	1	1
Karahanlı Devletinde Eğitim	+	2	8	1
Gazneli Devletinde Eğitim	-	0	0	0
Selçuklu Devletinde Eğitim	+	4	11	2

Tablo 8

2018 9.Sınıf Türk Eğitim Tarihi Konu Analizi

	Konu	Toplam Sayfa Sayısı	Toplam Paragraf Sayısı	Toplam Kazanım Sayısı
Hun Devletinde Eğitim	+	3	11	0
Göktürk Devletinde Eğitim	+	1	2	0
Uygur Devletinde Eğitim	-	0	0	0
Karahanlı Devletinde Eğitim	+	2	7	1
Gazneli Devletinde Eğitim	-	0	0	1
Büyük Selçuklu Devletinde Eğitim	-	2	7	1

Yukarıdaki tablolardan anlaşılabacağı üzere 2008-2018 9.sınıf Tarih ders kitaplarında ve 2007-2018 Tarih öğretim programlarında Türk Eğitim Tarihi konularına yeteri kadar yer verilmediği görülmektedir. Özellikle kazanım sayılarının az olması öğretim programın bağlı yazılan ders programlarını etkilemektedir. Öğretim programları ve ders kitaplarında Türk Eğitim Tarihi konularına daha geniş yer ayrılması gerektiği düşünülmektedir.

4.1.1. Hun Devleti'nde Eğitim

2008 yılından 2016-2017 eğitim öğretim yılına kadar okutulan 9. sınıf tarih ders kitabında Hun Devleti'nin eğitimi hakkında sayfa 77'de yorumlayalım kısmında Eski Türkler başlığı altında Türklerdeki ilk ordu teşkilatının Metehan tarafından kurulduğuna ve ordunun onlu sisteme ayrıldığına değinilmektedir. Ayrıca Türklerin ordu-millet anlayışına sahip bir devlet olduğu vurgulanmaktadır. Bunun yanında Türklerin savaş taktiği olan Turan (Hilal) taktiğine de kitapta (2008) değinildiği görülmektedir (EK 3). Dolayısıyla kitabın temel olarak Hunlardaki askeri sistemi kısaca işlediği görülmektedir. Ancak askeri eğitim hususunda çocukların ve ordunun nasıl bir eğitimden geçtiği gibi konulardan söz edilmemiştir. Ayrıca kitapta (2008) Hunların okuma yazma faaliyetlerinden, askeri eğitim dışında kalan halk-mesleki eğitiminden herhangi bir şekilde bahsedilmemekte ve Hunların teorik eğitimden ziyade pratik eğitime daha çok önem vermesinden de söz edilmemektedir. Hâlbuki günümüz toplumunda halk, türüne bakmaksızın kitaplarda kendini arama eğilimindedir.

Kitapta (2018) ise 110-112. Sayfalarda Türklerde askeri kültür konu başlığı yer almaktadır. Bu başlık altında bir önceki kitapta (2008) olduğu gibi ilk düzenli ordunun kimin tarafından kurulduğuna, onluk sistemin özelliklerine ve Türklerin ordu-millet anlayışına değinilmektedir. Yine bunun yanında Türklerin savaş taktiği olan Turan taktiğine de bir önceki kitapta (2008) olduğu gibi yer verilmektedir (EK 4). Kitabın (2018) bu konulara değinmesi önemli olmakla birlikte yine bir önceki ders kitabında (2008) olduğu gibi Hunlarda halk-mesleki eğitime dair bilgi verilmemiştir. Sadece mesleki eğitimin askerlik ile olan bağı göz önünde tutulmuştur. Yine 2018 yılında onaylanan bu ders kitabında da Hunların okuma yazma faaliyetlerine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Günümüzde örgün öğretimin ön plana çıktığı düşünüldüğünde okuma-yazma, okul vb. çalışmaların kitaplarda yer alması gerektiği düşünülmektedir.

4.1.2. Göktürk Devleti'nde Eğitim

2007 yılında onaylanan ve 2016-2017 yılına kadar okutulan 9. sınıf tarih ders kitabını incelediğimizde kitapta Göktürk Devleti hususunda verilen bilgiler içinde Göktürk Abideleri'nin kimler adına yazıldığı ve hangi bilim adamı tarafından okunduğu bilgisi bulunmaktadır. (s.87-88) (EK 3.1) Fakat kullanılan ilk alfabeden (38 harfli Göktürk Alfabesi) söz edilmemektedir. Ayrıca Göktürk Abideleri'nin Türk milleti için önemine de değinilmemektedir.

2018 yılında onaylanan ve hala okutulmakta olan 9.sınıf tarih ders kitabında ise Göktürklerde eğitime dair bir önceki kitaba (2008) göre daha az bilgiye rastlanmaktadır. Kitapta (2018) bir önceki kitapta (2008) olduğu gibi Göktürklerin ilk milli alfabesinden söz edilmemektedir. Buna karşın Orhun yazıtlarından yapılan alıntılar bir önceki kitapta (2008) yer alan alıntılara göre daha açık ve anlaşılır bir dille aktarılmıştır. Bu sayede verilmek istenen düşünceyi gençlerin daha kolay anlamaları amaçlanmıştır.

Diğer taraftan her iki kitapta da (2008-2018) Göktürklerin eğitim sistemine dair herhangi bir bilginin yer almaması büyük bir olumsuzluk olarak göze çarpmaktadır. Örneğin her alanda olduğu gibi eğitim alanında da bir önceki Türk devleti olan Hun Devleti'nin devamı olmasından söz edilmemektedir. Kitapta (2018) bu tip bağlantıların bulunmaması gençler üzerinde eğitim kurumlarının devamlılığından ziyade ayrı ayrı eğitim kurumlarının olduğunu akla getirmektedir. Devletlerin isimleri değişse de eğitim kurumlarının bir önceki devletten geriye kalanlar ile devamlılığının olduğu unutulmamalıdır.

4.1.3. Uygur Devleti'nde Eğitim

2008 yılından 2016-2017 yılına kadar okutulan 9. sınıf ders kitabının 3. ünitesinde genel olarak Uygur Devleti'nin eğitim yapısından söz edilmiştir. Ancak kitaplarda yer alması gerektiği düşünülen Uygurların eğitimine dair bilgilerin, örneğin Uygurların Soğd alfabesini kullanmalarından ve Göktürk Devleti'nde gerçekleştirilen eğitim uygulamalarının örnek alındığından söz edilmemektedir.

2018 yılında onaylanan ve hala okutulmakta olan 9. sınıf tarih ders kitabında ise Uygur Devleti'ne ait eğitim konusuyla ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

4.1.4. Karahanlı Devleti'nde Eğitim

2008 yılından 2016-2017 yılına kadar okutulan tarih 9. sınıf ders kitabının 5. ünitesinde Karahanlı Devleti'nin eğitimi hakkında, 141 ve 142. sayfada yorumlayalım bölümünde, Yusuf Has Hacı ve Kaşgarlı Mahmud'un hayatları ve eserleri hakkında bilgiler yer almaktadır (EK 3.2). Bu eserlerin ve bu eserleri yazan iki şahsiyetin tanıtılması gençler için faydalı olmaktadır. Çünkü yazılmış olan bu eserler yalnızca dönemini değil gelecek tüm dönemleri etkileyebilecek potansiyele sahip eserlerdir.

Karahanlılar da eğitime dair önemli bilgilerden olan ve bu dönemde uygulanmaya başlanan burslara her iki kitapta da değinilmemektedir. Bu bahis günümüz gençlerinde geçmiş dönem eğitim sistemlerine ilgi uyandırması bakımından önemlidir. Bu küçük ayrıntının değeri insanların ve özellikle gençlerin kendi eğitim dönemlerinden bir parça görebilmesi ve geçmiş dönem eğitimi ile kendi eğitim dönemleri arasında kıyaslama yapabilmelerinden ileri gelmektedir. Tarih günümüzde sadece siyasi tarih değil sosyal tarih olarak da insanların zihninde yer etmiş ve karşılık bulmak istediği bir alan olmuştur.

Kitapta (2008) göze çarpan bir diğer eksiklikte Karahanlı Devleti'nin dönemini anlatılırken kurmuş oldukları medreselerden söz edilmemesidir.

2018 yılında onaylanan ve hala okutulmakta olan 9. sınıf tarih ders kitabında ise Kutadgu Bilig ve Dîvânü Lugati't-Türk'den söz edilmektedir. Ayrıca bunun yanında Atabetü'l-Hakayık ve Divan-ı Hikmet hakkında bilgi vermiştir. (s.186-187)(EK 4.1) Bu eserlere bir önceki kitapta (2008) yalnızca isim olarak değinilmektedir.

Bir önceki kitapta (2008) olduğu gibi yine Karahanlı eğitimi hususunda bu dönemde kurulmuş olan medreselerden söz edilmemesi önemli bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Çünkü Karahanlı devrinde kurulan medreseler daha sonra kurulacak olan medreselerin de temelini oluşturmuştur. Bu nedenle Karahanlı döneminde kurulan bu medreselerin kitaplarda yer alması gerektiği düşünülmektedir.

4.1.5. Selçuklu Devleti'nde Eğitim

2008 yılından 2016-2017 yılına kadar okutulan 9. sınıf tarih ders kitabının 5. ünitesinde yer alan Selçuklu Devleti konusu gerek siyasi gerekse sosyal hayata etkileri nedeniyle tarihin seyri açısından önemli bir dönüm noktasıdır.

Kitabın (2008) 156. sayfasında öğrenelim kısmında “Siyasetname’ye Göre Hükümdar” adlı bir metin bulunmaktadır (EK 3.3). Bu metinde bir hükümdarın nasıl olması gerektiği vurgulanmakta, günümüz insanlarına da bir örnek teşkil etmektedir. Bu örnek insan modelinin öğrenciler tarafından benimsenebilmesi için önemlidir. Kitapta (2008) ordu teşkilatından bahsedilmekte fakat ordu eğitiminin nasıl yapıldığına dair bir açıklama ya da bir örnek bulunmamaktadır. (s.157) (EK 3.3) Siyasetnameden, “Siyasetnameye Göre Hükümdar” örneği alınırken askeri eğitim ile ilgili bölüm alınmamaktadır. Siyasetnamede yer alan askeri eğitim bölümünün de gençlerin Selçuklu döneminde nasıl gerçekleştiğini görmeleri bakımından kitaplarda yer alması gerektiği düşünülmektedir.

Kitabın (2008) 161. sayfasında ise yorumlayalım kısmında Nizamiye Medreselerinin kuruluş nedenlerinden, kuruluş zamanından, kim tarafından kurulduğundan, faaliyetlerinden ve okutulan ders programlarından söz edilmektedir. Ayrıca Selçuklular döneminde uygulanan burslara da değinilmektedir (EK 3.4). Bu yönleriyle kitap Selçuklu Devleti’nde eğitim hususunda öğrenciler için gereken yeterli bilgiyi aktarmaktadır.

Kitapta (2008) halk ve mesleki eğitime dair herhangi bir konu yer almamaktadır. Selçuklu Devleti’nin diğer kurum ve yapıları, Türkiye Cumhuriyeti’ne kadar ulaşmış kurum ve yapılarıdır. Bu nedenle sayfa 161’de yer alan Selçuklu Medreseleri konusu kapsamında, medreselerin öncelikle önemine, işlevine ve etkilerine olmak üzere kitaplarda geniş bir yer ayrılması gerektiği düşünülmektedir.

Kitabın (2008) yine aynı ünitesinde (1.ünite 2.konu s.141-142) yer alan Karahanlı Devleti bölümünde Yusuf Has Hacıp ve Kaşgarlı Mahmud’un biyografileri verilmiş Nizam’ül-Mülk’ün biyografisi verilmemiştir. Bu durum göze çarpan önemli eksiklerdendir. Çünkü Nizam’ül-Mülk’de en az Yusuf Has Hacıp ve Kaşgarlı Mahmud kadar eğitime önemli katkılarda bulunmuş bir şahsiyettir. Bu nedenle Nizam’ül-Mülk’ün biyografisinin ve eğitime olan katkılarının da kitapta yer alması gerektiği düşünülmektedir.

2018 yılında onaylanan ve hala okutulmakta olan 9. sınıf tarih ders kitabının 6. Ünitesinde Selçuklu Devleti dönemi içerisinde Nizamiye Medreseleri hakkında lise düzeyinde bir öğrenci için detaylı bilgiler bulunmaktadır. (s.200-201)(EK 4.2)

Kitapta (2018) bir önceki kitapta (2008) olduğu gibi Siyasetnameden bahsedilmekte ve “Siyasetnameye Göre Hükümdar Nasıl Olmalı?” adlı okuma parçası düzenlenmiş şekilde kitapta yer almaktadır. (s.200)

Kitapta (2018) diğer kitapta (2008) olduğu gibi öğrencilerin ve öğretmenlerin nasıl davranması gerektiğiyle ilgili yazılan İmam-ı Gazali'nin Bidayetü'l Hidaye adlı eserinden söz edilmemektedir. Günümüz öğrencilerinin ve öğretmenlerinin nasıl davranması gerektiğine dair kendilerine bir model olması açısından İmam-ı Gazali'nin yazmış olduğu Bidayetü'l Hidaye adlı eseri önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Bidayetü'l Hidaye adlı eserin içerisinde yer alan öğretmen ve öğrenci davranış modellerinin anlatıldığı kısmının mutlaka ders kitaplarında gençlerin anlayacağı yalınlıkta ve anlaşılabilir bir biçimde bahsedilmesi gerektiği düşünülmektedir.

4.2. Onuncu Sınıf Tarih Ders Kitaplarında Türk Eğitim Tarihinin Ele Alınış Şekillerinin Karşılaştırılması

Tablo 9

2009-2018 10.Sınıf Tarih Ders Kitabı Türk Eğitim Tarihi Konu Analizi

Konu		Toplam Sayfa Sayısı	Toplam Paragraf Sayısı	Toplam Kazanım Sayısı
2009				
Osmanlı Devletinde Eğitim (1299-1595)	+	7	26	1
2018				
Türkiye Selçuklu Devletinde Eğitim	-	0	0	0
Osmanlı Devletinde Eğitim(1299-1595)	+	9	29	4

Yukarıdaki tabloda 2018 10.sınıf Tarih ders kitabı ve Tarih öğretim programı 2008 yılında onaylanıp 2009 yılında okutulmaya başlanan ders kitabından daha kapsamlı olduğu görülmektedir.

10.Sınıf Tarih ders kitaplarının karşılaştırmalı incelemesinde kullanılacak olan ilk kaynak Milli Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 04.05.2009 gün ve 67 sayılı yazısı ile 4.2 10.Sınıf Tarih ders kitabı olarak kabul edilmiş olan kitaptır. Bu ders kitabı 5 ünite olarak planlanmıştır. İncelenecek olan ikinci kaynak ise Milli Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulunun 28.05.2018 gün ve 78 sayılı kararı ile 10.Sınıf Tarih ders kitabı olarak

kabul edilmiş olan kitaptır. Kitap 7 ünite olarak planlanmıştır. Ancak 78 sayılı kararnameye göre yazılmış olan kitapta Osmanlı Devleti yükselme devrinin konularından sonrası yer almamaktadır. Bu konular 11.Sınıf Tarih (2018) ders kitabına aktarılmıştır. Bu konular 2009 kitabından farklı olarak ayrı ve yeni ünite olarak yer verilmektedir. Karşılaştırılmalı inceleme bu çerçevede gerçekleştirilmiştir.

4.2.1. Türkiye Selçuklularında Eğitim

2016-2017 yılına kadar okutulan 9. sınıf tarih ders kitabının 6. ünitesi olan “Türkiye Tarihi’nde Selçuklu Kültür ve Medeniyeti” konusu içinde yer alan Ahilik teşkilatının varlığından ve bunun yanında Anadolu kadınlar kolu olan Bacıyan-ı Rum’dan da bahsedilmektedir. Bu bahis olumlu bir yaklaşımdır. Kitabın (2008) 183. Ve 184. sayfalarında Ahilik kurumların işlevlerinden, çalışma şekli ve eğitim anlayışlarından ise kısmen söz edilmektedir. (EK 5.7) Ahilik teşkilatı içerisinde çıraklık eğitiminin hangi konularda verildiği, eğitimin kaç yaşında başlanıldığı, ne kadar sürede hangi aşamalardan geçerek bir üst basamağa çıktığı gibi Ahilik kurumunu aydınlatıcı bilgilerin konu bütünlüğünün tam olarak sağlanabilmesi ve genç nesillerin Ahilik teşkilatını daha doğru anlayabilmesi için kitaplarda yer almasının gerekli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca Anadolu Selçuklu devri eğitiminin Büyük Selçuklu Devleti’nin devamı olarak vurgulanması hem konu bütünlüğü hem de kronolojik bütünlük açısından önemlidir.

2018 yılında onaylanan ve hala okutulmakta olan 10. sınıf tarih ders kitabının 1. ünitesinde, bir önceki program çerçevesinde uygulanan 9. sınıf tarih ders kitabının 6. ünitesindeki Türkiye Tarihi adlı ünitesinden farklı olarak Ahilik teşkilatı hakkında bilgiler azaltılmıştır ve bir iki cümleyi geçmeyen bilgiler verilmiştir. Ayrıca Selçuklularda mesleki eğitim hakkında da herhangi bir bahis bulunmamaktadır. Kitapta (2018) Anadolu Selçuklu ordu teşkilatı hakkında bilgiler bulunmaktadır. (s.26-27)(EK 6) Fakat diğer kitapta (2009) olduğu gibi Selçuklu ordusunun eğitimi ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Her iki kitapta da (2009 – 2018) Dânişmendnâme’nin yer alması önemli bir noktadır.

4.2.2. Osmanlı Devletinde Eğitim (1299-1595)

2009-2018 yılları arasında okutulan 10. sınıf tarih ders kitabının 1. ünitesinin 2. konusu Osmanlı Devleti’nin Kültür ve Medeniyet kısmına ayrılmıştır. Kitabın bu bölümünde Osmanlı Devleti’nde kurulan ilk medreselerden, bu medreselerde hangi ilim adamlarının

görev yaptığından söz edilmektedir. Ancak Osmanlı’da mesleki eğitime kitabın (2009) kültür medeniyet kısmında hiç yer verilmemiştir. Bu durum da önemli bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır.

Kitapta (2009) sayfa 27-31’de Osmanlı Devleti’nin askeri teşkilatı konusuna geniş yer ayrılmıştır. Bu hususta Osmanlı askeri birimlerine değinilmiş, kısa da olsa askerlerin nasıl eğitimden geçtiklerinden de bahsedilmiştir. (EK 5)

Kitabın (2009) 44.sayfasında yer alan Fatih Sultan Mehmet Han’ın biyografisinde Fatih Sultan Mehmet’in bilime ve âlime ne kadar değer verdiği ve onun döneminde ki yaşanan bazı bilimsel gelişmelerden söz edilmektedir. (EK 5.1) Böyle bilgilerin kitaplarda yer alması siyasi bilgilerle dolu olan tarih kitabında bir farklılık oluşturmakta ve öğrencilerin dikkatini çekebilmektedir.

Kitabın (2009) 53.-55. Sayfaları arasında “Osmanlı Devleti’nde Eğitim” ana başlığının altında; mesleki eğitim, saray eğitimi, askeri eğitim ve dini eğitim olarak dört alt başlık olarak bilgiler verilmektedir. (EK 5.2) Bu konu başlıkları altında anlatılan bilgiler lise düzeyi açısından yeterli olarak görülmektedir. Dini ve mesleki eğitim başlığı altında verilen kısım ile halk eğitimi aynı çerçeve içerisinde değerlendirilebilir.

Kitabın (2009) 76.-78. Sayfalarında Osmanlı Devleti’ndeki bilimsel gelişmelerden bahsedilerek önemli bilim insanlarının, âlimlerin; isimlerinin, biyografilerinin verilmesi, eserlerinin tanıtılması ve yaptıkları çalışmalardan bahsedilmesi genç nesillerin ecdadı olan bu Osmanlı Devleti aydınlarına ve dolayısıyla Osmanlı Devletine karşı bakış açılarının belirlenmesinde önemli rol oynayacağı düşünülmektedir. (EK 5.3)

Kitapta 2018, 2009 kitabında olduğu gibi yeniçeri ocağının ortaya çıkışından, kimin kurduğundan ve nerede kurulduğundan bahsedilmektedir.

Kitapta (2018) devşirme sisteminin, çocuğun devşirilme anından başlayarak geçirdiği eğitimin yer alması önemlidir. (s.88-90)(EK 6.1) Bu yönüyle 2008 programı çerçevesinde 2009’da yazılan 10.Sınıf Tarih Ders kitabının 1. ünitesindeki 2. konudan daha iyi konumdadır. Kitapta (2018) dikkati çeken diğer bir önemli nokta ise bilgilerin kronolojik olarak gençlere aktarılamamasıdır.

Kitabın (2018) 3. ünitesi olan “Devletleşme Sürecinde Savaşçılar ve Askerler” konusunda ahilerin üstlenmiş olduğu görevlerden, dolayısıyla ahilik kurumunun yalnız esnaf teşkilatı olmadığından, aynı zamanda askeri destekler verdiğiinden söz edilmiştir. (s.77)(EK 6.2) Bunların yanında Ahilik kurumunun dışında kalan Bâciyân-ı Rûm, Abdalân-ı Rûm, Gaziyân-

ı Rûm'dan bahsedilmesi ve bu teşkilatların önemlerinden söz edilmesi olumlu bir noktadır. (s.77) Ancak bir önceki kitaptan (2009) farklı olarak Ahilik eğitiminden, usta çırak ilişkisinden, meslekte nasıl ilerlendiğinden vd. söz edilmektedir. (s.196)

Kitabın (2018) bir ünitesinin (3.Ünite) yalnızca askeri teşkilata ayrılması Osmanlı Devleti'nin ve kitabın askeri teşkilata verdiği önemi ortaya koyması bakımından dikkat çekmektedir.

Kitabın (2018) 4.ünitesi "Osmanlı Kültür ve Medeniyeti" konusuna ayrılmaktadır. Kitapta (2018) kültür ve medeniyet konusuna bir konu başlığı yerine bir ünite ayırması bir önceki kitaba (2009) göre önemli bir gelişme sayılabilir.

Kitapta (2018) bir önceki kitapta (2009) olduğu gibi kurulan ilk medreseden, kimin tarafından kurulduğundan, nerede kurulduğundan ve bu medreselere kimin atandığından söz edilmiştir. (s.103) (EK 6.3)

Kitabın (2018) 105. ve 107. sayfaları arasında Osmanlı Devleti'nin medreselerinde okutulan derslerden örnekler verilerek medreselerin sınıflandırılmasından söz edilmektedir. (EK 6.4) Osmanlı medreselerinde yapılan eğitim biçimlerine yer vermesi yönüyle bir önceki kitaptan (2009) ayrılmaktadır. Bu yönleriyle kitap (2018) lise düzeyinde Osmanlı medreseleri hakkında yeterli düzeyde bilgiyi öğrencilere vermektedir.

Bir anlamda eğitimden başlıca sorumlu sınıf olarak kabul edilen ilmiye sınıfının görevlerine de kitapta (2018) yer verilmesi bu sınıfın önemini ortaya koymaktadır. 2009 kitabından farklı olarak 2018'in kitabında, s.103'de, yorumlayalım kısmında müderris olmakla ilgili bir parça verilmiştir. Bu parçada Osmanlı Devleti'nde müderris olabilmenin aşamalarından söz edilmiştir. (s.102-103)(EK 6.3)

Kitapta (2018) tekkelerden bahsedilerek halk eğitimine de vurgu yapılmaktadır. Ancak Osmanlı Devleti Kuruluş Dönemi Kültür ve Medeniyetini anlatan 4. ünitenin içerisinde Sahn-ı Seman ve Süleymaniye Medreseleri hakkında bilgi verilmesinin ünite başlığı ile uyummadığı görülmektedir. Yani kitap Osmanlı Devleti'nin medrese eğitimi ve teşkilatlanması konusunda doğru bilgileri vermesine rağmen, verdiği bu bilgilerin yeri yanlıştır. Bu bilgilerin Osmanlı Devleti'nin yükselme dönemine ait olan kültür ve medeniyet kısmında verilmesi daha doğrudur. Kitapta (2018) sayfa 108 ve 110 arasında yükselme döneminden ve 16.-19.yy'a ait gelişmelerin de kuruluş döneminden (14-15.yy) bahsedilmektedir. Bu durumun 105.-107. sayfalar arasında olduğu gibi öğrencilerin zihninde bir bilgi karmaşasına ve kronolojik yanlışlığa yol açtığı düşünülmektedir.

Kitabın (2018) 109 ve 110. sayfalarında, ilk kütüphanenin nerede ve kimin tarafından kurulduğundan; ayrıca II. Murat dönemindeki önemli eserlerden söz edilmesi de gençlerin bu çalışmalardan haberdar olması açısından önem arz etmektedir.(EK 6.5) İsmen dahi olsa bu eserlerin kitapta yer almasının gençlerin kültürlerini tanımaları ve genel kültürlerinin gelişmesi açısından faydalı olacağı düşünülmektedir.

Kitabın (2018) “Sultan ve Osmanlı Merkez Teşkilatı” adlı ünitesinde (6.Ünite) 170 . , 171. , 179. Ve 180. sayfalarında 2008 programına göre yazılmış olan 10.Sınıf Tarih Ders kitabındaki (2009) saray eğitimi konusuna göre daha çok yer ayrıldığı görülmektedir. Özellikle şehzadelerin eğitimi hususunda daha çok bilgiye rastlanmaktadır. (EK 6.6 – EK 6.7)

Kitabın (2018) 7. Ünitesi olan “Osmanlı Klasik Çağında Toplum Düzeni” adlı ünite, sayfa 196- 197’de, Osmanlı Dönemi mesleki eğitimine değinilmektedir. (EK 6.8) Verilen bu bilgiler lise düzeyindeki bir öğrenci için yeterli görülebilir. Ancak Osmanlı yükselme döneminin eğitime dair herhangi bir bilgi bulunmaması önemli bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır.

Kronolojik sıralamayı takip ettiğimizde “Dünya Gücü Osmanlı” ünitesi sonrasında kitapta (2018) gerek 6. ünite, gerekse 7. ünite Osmanlı Devleti eğitime dair bilgiler bulunmamaktadır. 3. ve 4. ünitelerde bulunan Osmanlı Devleti’nde Fatih Sultan Mehmet Han ve sonrasındaki eğitimle ilgili gelişmeler 6. ve/veya 7.ünitede bulunması gerekmektedir. Kitap (2018) yalnızca Osmanlı Devleti kuruluş dönemine ayrılmış olan 3. ve 4. ünitelerde Osmanlı Devleti eğitim sistemine değinilmiş ve bu eğitim sistemi içerisinde yükselme devrine ait bilgileri de verilerek kronolojik bir hata yapılmıştır. Fatih döneminden sonra verilen bu bilgilerin “Dünya Gücü Osmanlı” ünitesinden (5.Ünite) sonraki ünitelere aktarılmasının daha uygun olacağı düşünülmektedir.

4.3. On Birinci Sınıf Tarih Ders Kitaplarında Türk Eğitim Tarihinin Ele Alınış Şekillerinin Karşılaştırılması

Tablo 10

Osmanlı Devletinde Eğitim (1595-1922)

Konu	Toplam Sayfa Sayısı	Toplam Paragraf Sayısı	Toplam Kazanım Sayısı
2009			
Osmanlı Devletinde Eğitim (1595-1922)	7	27	3
2018			
Osmanlı Devletinde Eğitim (1595-1922)	6	16	2

Yukarıdaki tabloda anlaşılabacağı üzere 2009 yılından 2018 yılına kadar okutulan Tarih ders kitabında Türk Eğitim konularında daha geniş yer ayrıldığı görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için bundan sonra hazırlanacak kitaplarda Osmanlı eğitimine daha geniş yer ayrılması gerektiği düşünülmektedir. Osmanlı Devleti eğitimine daha geniş yer ayrılması için de Tarih öğretim programlarında da daha geniş yer ayrılarak kazanım sayılarının artırılması gerektiği düşünülmektedir.

İncelenecek ilk kitap Milli Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulunun 04.05.2009 gün ve 67 sayılı kararname ile kabul edilen 10.Sınıf Tarih Ders Kitabıdır. Kitap 5 ünite olarak planlanmıştır. Kitabın 3. ünitesi ve sonrası “Osmanlı Devleti Yükselme Devri” konusu sonrasını kapsamaktadır. 10. Sınıf Tarih Ders Kitabının 3. , 4. ve 5. Ünite konuları Millî Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 25.06.2018 gün ve 12254648 sayılı yazısı ile eğitim aracı olarak kabul edilmiş olan 11.Sınıf Tarih Ders Kitabına aktarılmıştır. Araştırma kapsamında kitapların karşılaştırmalı incelemesi buna göre yapılacaktır.

2009 yılında okutulan 10.Sınıf Tarih Ders kitabın 3. ünitesinin sonunda 17.yy Osmanlı aydınlarının eserlerini içeren bir tablo verilmiştir. (s.112)(EK 5.4) Bu tabloya göre bilimsel ve eğitimsel çalışmalar Osmanlı Devleti'nin geçmiş dönemlerine göre azdır. Ancak yine de eğitim çalışmalarının sürdürüldüğünü göstermektedir. Tabloda dikkat çeken bir diğer husus

ise dönemin Osmanlı aydınlarının eserlerinin tanıtılmasına rağmen biyografilerine çok yer verilmemesidir. Osmanlı dönemi aydınlarının az da olsa biyografilerine değinilmesinin genç nesillere bir örnek oluşturacağı düşünülmektedir. Aynı kitabın 106-123. sayfalarında kütüphanelerin kurulmasına, ilk Türk matbaasının kimler tarafından kurulduğuna, matbaanın önemine değinilmiş ve bu bilgiler 144. sayfada “Kültürel-Eğitimsel-İktisadi” gelişmeler adı altında tablolaştırılarak yer almıştır. (EK 5.5) Aynı tabloda “Askeri İslahatlar” altında verilen bölümde de Avrupa’dan batı tarzında eğitim verilmesi amacıyla uzmanların getirilmesine ve 18.yy da açılan Mühendishane-i Bahri-i Hümayun (Deniz Harp Okulu) ve Mühendishane-i Berri-i Hümayun (Kara Harp Okulu) okullarına değinilmektedir. Bu okulların açılmasına ve okutulan derslere aynı zamanda kitabın 143. ve 145. sayfalarında yer verilmektedir. Ancak bu sayfalarda (143-145) bu okulların kuruluş tarihine ve kimler tarafından kurulduğuna değinilmemektedir. (EK 5.5) Bu da göze çarpan önemli bir eksikliktir.

2009 yılından 2018 yılına kadar okutulan 10. sınıf tarih ders kitabında 19.yy’da yapılan eğitim çalışmalarıyla II. Mahmut devrinde yapılan eğitim ıslahatları 154. sayfada maddeler halinde verilmektedir. (EK 5.6) Bu maddeler lise öğrencilerinin düzeyi açısından yeterli görülmektedir. Aynı konuyla ilgili kitapta (2009) sayfa 188-189’da ise “Osmanlı Devlet Eğitim Alanında Meydana Gelen Değişmeler” adlı bir başlık yer almaktadır. (EK 5.7) Bu başlığın içerisinde tekrar II. Mahmut’un eğitim alanında yaptığı çalışmalar yer almakla birlikte II. Mahmut sonrasındaki eğitim gelişmeleri de yer almaktadır. Ayrıca kitapta (2009) “Erkek ve Kız Sultanilerinin Dersleri” tablolar şeklinde yer almaktadır (s.189). Bu tablo sayesinde öğrenciler kendi dersleri ile geçmiş yıllarda okutulan dersleri karşılaştırma imkânına sahip olmaktadır. II. Mahmut zamanında eğitim alanında yapılan yeniliklerden, örneğin İlk modern müzik eğitiminin temelleri Mızıkayihümayun ile atılmasından bahsedilmektedir. (s.192)(EK 5.7) Ayrıca kitap (2009) müze eğitiminin ve müzeyle eğitimin ilk temelini de 1881 yılında kurulan Müzeyihümayunla gerçekleştirmiş olduğundan ve ilk resim eğitimi verilen okuldaki (Sanayiinefise Mektebi) bahsetmektedir. (s.191) (EK 5.7) Elbette bu bilgiler siyasi tarihin içerisinde sıkışıp kalan öğrencilerin dikkatini çekme olasılığı yüksek olan bilgilerdir.

Kitabın (2009) 189 ve 190. sayfaları arasında azınlık okullarının kuruluş sebeplerinden, hangi milletler tarafından kurulduğundan, Osmanlı Devleti’ne vermiş olduğu zararlardan bahsedilmektedir. Açılan yabancı okullardan örnekler de kitapta (2009) yer almaktadır. (EK 5.7)

2018 yılında okutulmaya başlanan 11.Sınıf tarih ders kitabının 2.ünitesinde, sayfa 78-79’da, 2009 yılı 10.Sınıf tarih ders kitabında olduğu gibi ilk Türk matbaasının kimler tarafından ve ne zaman kurulduğuna dair bilgiler bulunmaktadır. (EK 7)

Kitapta (2018) yer alan bilgilerle 2009’un kitabından yer alan bilgiler birbirinden çok da farklı değildir. İki kitapta da (2009 ve 2018) 17.yy Osmanlı aydınlarına yer verilmiş lakin 2018 kitabında 2009 kitabına nazaran daha çok şahsiyetin biyografisine yer vererek farklılık oluşturulmuştur. Kitaplarda hem Osmanlı aydın sayısı arttırmalı hem de biyografileriyle eğitime olan katkılarına geniş biçimde yer ayrılmalıdır. Böylelikle ders kitabını okuyan öğrencilerin kendilerine rol model oluşturabilecek kişileri tanımaları sağlanacaktır.

Kitapta (2018) bir önceki kitaba (2009) kıyasla Osmanlı eğitim sistemini anlatan bölümde, (Osmanlı Devleti’nde Açılan Modern Askerî ve Sivil Mektepler) bilgilerin dağınık olarak verildiği dikkat çekmektedir. Bu nedenle belli bir kronolojinin olmadığı söylenebilir.

Kitapta (2018) sayfa 147 ve 149 arasında Osmanlı’da açılan Mühendishane-i Berri-i Hümayun, Mühendishane-i Bahri-i Hümayun’da okutulan derslerden söz edilmektedir. (EK 7.1) Sultanilerin ders programları tablo halinde kitapta yer almamaktadır. Ancak bu iki okula ait ders programlarından en az birinin kitapta yer almasının öğrencilerin kıyas yapabilmesi ve daha net bilgi sahibi olabilmesi açısından doğru bir yaklaşım olacağı düşünülmektedir. Ayrıca önceki kitapta (2009) yer alan eğitime dair bilgiler bu kitapta da yer almaktadır. Ancak önceki kitapta (2009) bulunmayan bir takım bilgiler, örneğin sanayi mektebinin kurulması ve kimin kurduğu hakkında bilgiler bu kitapta (2018) bulunmaktadır. (s.185) (EK 7.2) Sanayi mekteplerinin bugünkü meslek liselerine denk olduğu düşünülürse sanayi mekteplerine ait bilgilerin kitapta yer almasının önemli olduğu düşünülmektedir. Bu tip bilgilerin kitaplarda yer alması eğitimin tek yönlü olarak askeri olmadığının genç nesiller tarafından anlaşılması bakımından önemlidir.

Kitapta (2018) dikkati çeken bir diğer husus da Türk eğitim tarihinin önemli dönüm noktalarından biri olan 1869 Maarif Nizamnamesi’ne yer verilmesidir. Bu nizamnamenin kim tarafından hazırlandığı bilgisinin verilmesi bir önceki kitaba (2009) göre önemli olan ayrıştırıcı bir noktadır. Yine bu kitapta (2018) diğer kitaptan farklı olarak azınlık ve yabancı okullarının hangi amaçla kurulduğu belirtilmiştir.

Kitabın (2018) 150. ve 151.sayfalarında II. Abdülhamit döneminde yaşanan eğitim gelişmelerine yer ayrılmaktadır. (EK 7.1) Ancak kitapta (2018), yine bir önceki kitapta (2009) olduğu gibi bilgilerin kronolojik olarak aktarılmadığı dikkatlerden kaçmamıştır.

Kitaplarda yer alan bilgilerin kronolojik olarak verilmesinin birçok açıdan önemli olduğu düşünülmektedir. Örneğin öğrencilerin kronolojik düşünme becerilerini artıracakı söylenebilir.

4.4. Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitaplarında Türk Eğitim Tarihinin Ele Alınış Şekillerinin Karşılaştırılması

Tablo 11

Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük ders kitabı Türk eğitim konularının analizi

Konu	Toplam Sayfa Sayısı	Toplam Paragraf Sayısı	Toplam Kazanım Sayısı
2011			
Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabı Türk Eğitim Konularının Analizi	5	19	1
2018			
Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabı Türk Eğitim Konularının Analizi	7	29	1

Tablolardan anlaşılacağı üzere 2018 yılında okutulmaya başlanan İnkılap Tarihi ders kitaplarında dönemin Türk eğitim konularına daha fazla yer ayırdığı görülmektedir.

Bu kısımda incelenecek ilk kaynak Milli Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulunun 27.07.2011 gün ve 5321 sayılı kararname ile 11.sınıflarda okutulan Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabıdır. İkinci kaynak ise 12. sınıflarda okutulan Millî Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulunun 28.05.2018 gün ve 78 sayılı kararı ile ders

kitabı olarak kabul edilmiş olan 12.Sınıf İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabıdır. Kitabın (2018) ilk 3 ünitesi 1938 yılına kadar yaşanan olayları kapsamaktadır. 4.Üniteden itibaren 1938 sonrası Dünyada ve Türkiye’de olan gelişmeleri kapsamaktadır.

Talim Terbiye Kurulu’nca 2011 yılından itibaren okutulmasına karar verilen ve 2018 yılına kadar okutulan 11.Sınıf T. C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabının 1.ünitesinde Mustafa Kemal’in hayatına yer verilmiştir. Bu üniteye Mustafa Kemal’in hayatı ve aldığı eğitim hakkında bilgiler bulunmaktadır. Ancak bu üniteye Mustafa Kemal’in eğitime vermiş olduğu katkıdan, yazmış olduğu eserlerden söz edilmemektedir. 12.Sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabında (2018), sayfa 25’te ise Mustafa Kemal’in yazmış olduğu eserlere yer verilmekte ancak bunun dışında eğitime dair bir bilgi bulunmamaktadır. (EK 9) Doğrudan Mustafa Kemal Atatürk’ün (Türkiye Cumhuriyeti I. Cumhurbaşkanı) eğitime vermiş olduğu katkıların kitaplarda yer almasının genç nesillerin gözünde eğitimin öneminin anlaşılmasına katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Kitabın (2011) 2. ünitesinin 58. sayfasında I. Maarif Kongresi’nin toplanmasından bahsedilmektedir. (EK 8) Kitapta Maarif kongresinin toplanış tarihi ve ayrıca Mustafa Kemal’in kongrede yapmış olduğu konuşmadan bir alıntı yer almaktadır. Bu yönüyle konu lise düzeyindeki öğrenciler için yeterli olarak görülmektedir. Diğer taraftan Maarif Kongresinin toplanış amacından ve bu kongreden alınan kararlardan bahsedilmesinin de öğrencilerin ilgisini çekebilecek bir nokta olacaktır. 2018-2019 yılında okutulmaya başlanan kitapta ise Maarif Kongresi konusu kitabın 2.ünitesinin 84.sayfasında yer almaktadır. (EK 9.1) Kongrenin toplanma tarihi ile ilgili tarihlerinin tam verilmesi bakımından diğer kitaptan (2011) ayrılan önemli bir farklılıktır. Her iki kitapta da (2011 ve 2018) Maarif Kongresi’nin Kurtuluş Savaşı sürerken toplanmasının savaş halinde bile ülkenin eğitime önem verdiğinin bir kanıtı olduğuna vurgu yapılmıştır. Şu anda okutulmakta olan kitapta (2018) bir önceki programın kitabına (2011) kıyasla Maarif Kongresi kararlarının savaş nedeniyle uygulanamadığından bahsedilmekte ancak her iki kitapta da Maarif Kongresi’nin toplanma amacından ve kongrenin kararlarından bahsedilmemektedir. Bu da kitaplarda önemli bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Eğer Maarif Kongresi’nin toplanma amacı ve bu kongrede alınan kararlar kitaplarda yer alırsa, Kurtuluş Savaşı döneminde uygulanamamış olsa bile, eğitime dair kararların alınmasının önemi genç nesillere daha iyi bir şekilde aktarılacaktır.

Kitapta (2011) Tevhidi Tedrisat Kanunu’ndan ve kanunun ne zaman çıkarıldığından söz edilmektedir. (Sayfa 78) Bunun yanında kitabın etkinlik bölümünde Tevhidi Tedrisat Kanunu’nun maddeleri yer almaktadır.

Kitapta (2011) Maarif Teşkilatı Kanunu'ndan, Harf İnkılabı'nın tarihinden ve sebeplerinden, Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu'nun kuruluşundan ve amaçlarından, millet mekteplerinden ve üniversite reformundan bahsedilmektedir. (s.84-89)(EK 8.1) Bu gelişmelerin, Türk eğitim tarihi bakımından önemine binaen ders kitaplarında yer alması zorunludur. Ancak kitapta Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu'nun kuruluş amacına ve kurulup gelişmesine toplam 4 sayfa ayrılırken (s.88-90) diğer gerçekleşen reformlara yarım sayfa bile ayrılmaması önemli bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Ayrıca Harf İnkılabı'nın nasıl ve ne zaman gerçekleştiğine değinilmesine rağmen bu inkılabın temellerinden bahsedilmemesi de diğer önemli bir eksikliktir. Kitap mesleki eğitimin gelişmesinden bahsetmemesi yönüyle de bir eksiklik göstermektedir. Bütün bu eksiklerin giderilmesi ve gerçekleşen reformlara daha fazla yer ayrılması gerektiği düşünülmektedir.

2018 yılında okutulması kararlaştırılan 12.sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük kitabının 3. ünitesinde diğer kitapta (2011) olduğu gibi Tevhidi Tedrisat Kanun'dan harf inkılabının gerçekleşmesinden, Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu'nun kurulmasından ve üniversite reformundan bahsedilmiştir. (s.113-119)(EK 9.2) Diğer kitaptan farklı olarak şu an da okutulan kitapta (2018) Maarif Teşkilatı Kanunu'na yer verilmemiştir. Aynı şekilde Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu'nun kurulmasından daha kısa bahsedilmektedir. Bu durum eğitim alanında yapılan diğer çalışmalardan daha uzun bahsedilmesine imkân sağlayarak bir önceki kitabın (2011) hatasının giderilmesini sağlamıştır. Gerçekleştirilen harf inkılabının Osmanlıya dek dayandığından günümüz kitabında (2018) bahsedilmektedir. Bu durum diğer kitaptan (2011) ayrılan önemli noktalardan biridir. Ayrıca kitapta (2018) Tevhidi Tedrisat Kanun'dan da diğer kitaba (2011) göre daha fazla bahsedildiği görülmektedir. Bunların dışında eğitim reformları öncesi Atatürk'ün eğitim görüşlerinden her iki kitapta da (2011 – 2018) bahsedilmemektedir. Diğer kitapta (2011) olduğu gibi bu kitapta da (2018) mesleki eğitimin gelişiminden bahsedilmemektedir. Ders kitaplarının ülke coğrafya içerisindeki mesafeleri ortadan kaldıran en önemli araç olduğu düşünüldüğünde ders kitaplarında eğitim hakkında daha çok bilgi bulunması toplumun daha çok birbirleriyle kaynaşması için olanak yaratmaktadır. Bunların dışında kitaplarda verilen bilgiler lise düzeyi öğrencileri bakımından yeterli görülebilir. Ancak karşılaştırmalı incelememizde üzerinde durduğumuz eğitime dair bir takım bilgilerin kitaplarda yer almasının, genç nesillerin anlamaları, kendi dönemleriyle karşılaştırma yapabilmeleri açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Bunun yanı sıra konu bütünlüğünün sağlanarak konuların aydınlatılması daha kolay olacağı düşünülmektedir.

4.5. Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi Ders Kitaplarında Türk Eğitim Tarihinin Ele Alınış Şekillerinin Karşılaştırılması

Tablo 12

Seçmeli türk kültür ve medeniyet tarihi Ders Kitaplarında Türk Eğitim Tarihi Konularının Analizi

Konu	Toplam Sayfa Sayısı	Toplam Paragraf Sayısı	Toplam Kazanım Sayısı
2010			
Çağdaş Türk Dünya Tarihi Ders Kitabı Türk Eğitim Tarihi Konu Analizi	0	0	0
2018			
Çağdaş Türk Dünya Tarihi Ders Kitabı Türk Eğitim Tarihi Konu Analizi	0	0	0

Çağdaş Türk Dünya tarihi ders kitaplarından ve öğretim programlarında Türk Eğitim tarihine dair herhangi bir konunun bulunmaması önemli bir eksikliktir.

İncelenecek olan ilk kitap 29.05.2009 gün ve 71 sayılı kararname ile okullarda okutulmasına karar verilmiş olan 12.Sınıf Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi Ders kitabıdır. Bu kitap 5 ünite olarak planlanmıştır. İncelenecek olan ikinci kitap ise Millî Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulunun 25.06.2018 gün ve 12254648 sayılı kararı ile ders kitabı olarak kabul edilmiş 12.Sınıf Çağdaş Türk Ve Dünya tarihi kitabıdır. Bu kitap 5 üniteden oluşmaktadır.

12. Sınıf Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi ders kitabında (2009) eğitime dair herhangi bir bilgi verilmemektedir.

2018-2019 yılında okutulmaya başlanan 12. Sınıf Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi Ders kitabında eğitime geniş yer ayrılmamıştır. Örneğin her iki kitapta da köy enstitülerinin açılıp kapatılması, liselerinin açılması, Anadolu ve Fen Liselerinin kurulması, öğretmen yetiştirmenin Milli Eğitim Bakanlığında üniversitelere devredilmesi ve imam hatip okullarının açılması gibi konulara yer verilmemektedir. Ancak 12.Sınıf Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi Ders kitabında (2018) 6. ünite sayfa 191’de “1950’li yıllardan itibaren kentlerdeki sanayileşme ile beraber köylerden kentlere göçler daha da artarak devam etti. Tarımda makineleşmenin artması, köylerdeki iş imkânlarının azlığı, eğitim ve sağlık hizmetlerinin yetersizliği göç hareketini artıran en temel sebeplerdendi.” şeklinde bir cümle yer almaktadır. (EK 9.3) Cümleyi incelediğimizde 1950’li yılların eğitimini anlatmaktan ziyade, eğitimin kırdan kente göçün sebepleri arasında gösterdiği görülmektedir. Bu doğrultuda kitapta (2018) köy enstitülerinin kurulması ve kapatılması konularının verilmesi gerekmektedir. Sayfa 229’da “28 Şubat kararları: 1. 8 yıllık kesintisiz eğitim tüm yurttan uygulanmalıdır.” şeklinde bir bilgi bulunmaktadır. (EK 9.4) 28 Şubat kararları çerçevesinde yer alan 8 yıllık kesintisiz eğitimin kitapta (2018) yer alması önemli bir bilgidir. Bu bilgi Çağdaş Türk Dünya Tarihi kitabına (2009) göre önemli bir ektir. Yine her iki kitapta da (2009 ve 2018) 28 Şubat 1998 sürecinden sonra davranışçı eğitim modelinden yapılandırmacı eğitim anlayışına geçilmesine ve 2012’de de 4+4+4 olmak üzere 12 yıllık zorunlu eğitime geçilmesine değinilmemektedir. Bu konuların siyasi tarih kadar eğitimin de toplum için önemli bir konu olması nedeniyle kitaplarda yer alması gerekmektedir.

4.6. On Birinci Sınıf Tarih - Seçmeli Türk Kültür Tarihi Ders Kitaplarında Türk Eğitim Tarihinin Ele Alınış Şekillerinin Karşılaştırılması

Tablo 13

Türk kültür ve medeniyet tarihinin ders kitaplarında Türk eğitim tarihi konu analizi

Konu			Toplam Sayfa Sayısı	Toplam Paragraf Sayısı	Toplam Kazanım Sayısı
2010					
İlk Türk Devletleri	+		5	35	1
İlk Türk İslam Devletleri	+		7	41	1
Osmanlı Devleti Tanzimat Öncesi	+		9	76	1
Osmanlı Devleti Tanzimat Sonrası	+		6	54	1
Cumhuriyet Dönemi	+		6	32	1
2018					
İlk Türk Devletleri	+		6	29	1
İlk Türk İslam Devletleri	+		9	48	1
Osmanlı Devleti Tanzimat Öncesi	+		9	59	1
Osmanlı Devleti Tanzimat Sonrası	+		5	33	1
Osmanlı Devleti Tanzimat Sonrası	+		5	31	1

Yukarıdaki tabloda anlaşılabacağı üzere kitapların muhtevası gereği Türk Eğitim Tarihi konularına en geniş yer ayıran kitaplar olmuştur. Sayfa sayıları ve paragraf sayıları birbirine yakın olmasına rağmen 2. Kitapta (2018) İlk Türk İslam Devletleri Eğitim Tarihinde gözle görülür bir artış yaşandığı görülmüştür.

İncelenecek ilk kitap Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu'nun 10.02.2010 gün ve 9 sayılı kararname ile hazırlanan 11.Sınıf tarih ders kitabıdır. Hazırlanan bu kitap 6 üniteden oluşmaktadır. Kitabın 5. ünitesi tamamıyla "Türklerde Eğitim" konusuna ayrılmıştır. Eğitime 1 ünite ayırmasıyla bu kitap (2010) yazılmış olan diğer tarih ders kitaplarından farklılık göstermektedir. İncelenecek olan ikinci kitap ise Millî Eğitim

Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın 25.06.2018 gün ve 12254648 sayılı yazısı ile eğitim aracı olarak kabul edilmiş olan “Türk Kültür ve Medeniyet Tarihi” ders kitabıdır. Bu kitap (2018) 7 ünite olarak planlanmıştır, 5.ünite ‘Türklerde Eğitim ve Bilim’ konusuna ayrılmıştır. İnceleme bu çerçevede yapılacaktır.

4.6.1. İlk Türk Devletlerinde Eğitim

Kitapta (2010) ilk Türk devletlerinde eğitim başlığı altında mesleki eğitim ve askeri eğitim ayrı ayrı başlıklar altında incelenmektedir. Eğitim, ilk Türk devletlerinde aileden başlayarak millete kadar uzanan silsilede “Töre” adı verilen yazısız kurallarla, nesilden nesile aktarılmasıyla olmuştur. Eğitimin bu noktada teorikten çok pratik yönüne vurgu yapıldığı söylenebilir. Kitapta (2010) bu konuların yer alması eğitimin nasıl şekillendiği hususunda öğrencileri aydınlatıcı bilgiler olduğundan önemlidir. Kitapta (2010) askeri eğitim bölümünde; askeri eğitimin tüm toplumu kapsadığından, çocukluktan başlayarak askeri eğitime büyük önem verildiğinden söz edilmektedir. (s.172) (EK 10) Mesleki eğitim bölümünde ise eğitimin askeri ihtiyaçlar doğrultusunda geliştiğinden ve eğitimin usta-çırak ilişkisine dayandığından söz edilmektedir. (s.173) (EK 10) Ayrıca kitapta yer alan “Baba gören ok yontar, ana gören elbise biçer” sözü (s.171) (EK 10) eğitimin hem usta çırak ilişkisi ile yürütüldüğünü hem de pratik eğitime verilen önemi göstermektedir.

Kitabın (2010) 171. Sayfasında Göktürk ve Uygur alfabelerinden bir alıntı yardımıyla (Dr. Hatice Şirin “Türklerde Alfabe ve Kimlik”) detaylı olarak bahsedilmektedir. Bu bilgiler maalesef 9. sınıf tarih ders kitabında bulunmamaktadır. Bu dersin geçmişte 11. sınıfta zorunlu okutulduğu ve günümüzde 11.Sınıf Seçmeli Kültür ve Medeniyet Tarihi olarak okutulduğu düşünüldüğünde öğrencilerin bu bilgilerden mahrum kaldığı görülmektedir. Hâlbuki ders kitaplarında Türk Eğitim Tarihi'nin en eski ve ihtişamlı yazıtları olan Orhun Abideleri hakkında daha fazla bilginin bulunması gerekmektedir. Kitapta (2010), Hun Devleti'nin okuma-yazma faaliyetlerinden bahsedilmesi ve Orhun Kitabelerinden alıntı yapılmasına karşın bu kitabelerin öneminden, kimler tarafından, kime hitaben ve ne amaçla yazıldığından söz edilmemektedir.

2018'de okutulmaya karar verilen 11. sınıf Türk Kültür ve Medeniyeti kitabında ise bir önceki kitaba (2010) göre ilk Türk devletlerinin eğitimi konusunda mesleki ve askeri eğitim gibi ayrımlara girilmemiştir. Konu bütün olarak aktarılmıştır. Ancak bu kitapta da eğitimin töre ile aktarıldığından ve alp insan tipine verilen önemden bahsedilmiştir. Bu kitapta giderilen önemli eksikliklerden biri de Hunlardaki okuma yazma eğitimine değinilerek Mete

Han'ın Çin imparatoruna yazdığı mektup örneğinin verilmesidir. Yine bu kitapta askeri eğitimin çocuk yaşta başlayarak tüm topluma sirayet ettiğinden söz edilmiştir. Bunun ilk Türk devletlerinin eğitimi hususunda önemli bilgilerden olduğu kabul edilmektedir. Kitapta (2018) Orhun alfabesinden de söz edilmekte olup ekseriyetle Orhun Abidelerinin öneminden, kimlerin adına yazıldığından ve ilk defa kim tarafından okunduğundan da bahsedilmektedir. Bu yönüyle bir önceki kitapta eksik bulunan Orhun Abideleriyle ilgi bilgilerin eksikliği tamamlamıştır. (s.166-168) (EK 11) Uygurların, Hun ve Göktürk Devletlerine göre daha planlı bir örgün eğitimleri olduğundan bahsedilmektedir. Buna örnek olarak kitapta Uygurlarda kâtip, çevirmen gibi mesleklerin olması gösterilmektedir. Ayrıca Uygurların eğitim ve öğretim faaliyetlerini nasıl yürüttüklerine, matbaacılık ve kitap basımında ileri gittiklerine dair bilgiler de bulunmaktadır. Uygurların matbaacılık faaliyetlerine örnek olarak sayfa 170'de "Tuen-huang Mağarası'nda bulunan tahta harfler, Uygurların matbaacılıkta ileri noktada olduklarını göstermektedir. Uygurların Karabalgasun Yazıtları Çince, Soğdca ve Türkçe olarak yazılmıştır." denilmiştir. (EK 11.1) Bu bilgilerin kitapta yer alması eğitim-öğretimin tarihsel gelişimini öğrencilere aktarması açısından önemlidir.

4.6.2. İlk Türk-İslam Devletlerinde Eğitim

Kitapta (2010) Türk İslam Tarihi konusu sayfa 175'de önemli bilim adamlarından olan "İbn'i Sina ve Farabi'ye Göre Eğitim" konusunda alıntı verilmiştir. (Prof. Dr. Sebahattin Arıbaş, Dr.İbrahim Görücü)(EK 10.1) Bu alıntıların kitapta yer alması gençlerin eğitime olan bakış açılarını etkilemekte ve günümüz eğitimine yol göstermektedir. Kitapta (2010) Karahanlı eğitimi döneminde ilk medresenin ne zaman kurulduğundan, nasıl ortaya çıktığından, kuruluş amaçlarından, kurulan medreselerin fiziki ve niteliksel özelliklerinden de bahsedilmektedir. (s.175-177)(EK 10.1) Kitapta (2010) eğitime verilen önemi anlatan en güzel cümlelerden biri "Medrese müderrislerinin ve yöneticilerinin seçimi Semerkant'taki ilim adamlarınca gerçekleştirilmekteydi. Bu uygulama ile eğitim kurumlarının dış etkilerden uzak tutulması, akademik özerklik ve özgürlüklerin sağlanması bakımından önemliydi. Öğrencilere verilen burslarla onların sadece eğitime odaklanmaları sağlanmaktaydı." şeklindedir. (s.176)(EK 10.1) Bu cümleyle eğitimi gerçekleştirecek kişilerin yine eğitimi gerçekleştiren kişilerce seçilerek eğitimde kalitenin sağlanması ve korunması hedeflendiği ortaya konmuştur. Aynı doğrultuda günümüzde de eğitimin nasıl kaliteli olacağı konusuna ışık tutmaktadır. Ayrıca öğrencilerin gıda, barınma vb. ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde öğrencilere burs verilerek okutulması, öğrencilerin ilimden başka herhangi bir kaygıyı gözetmemesi de yine

hedeflerden biri olmuştur. Böyle bilgilerin kitaplarda yer alması günümüz öğrencileri için önemlidir. Bu tip bilgilerin yalnızca eğitim ve kültüre has hazırlanmış kitapta değil 9. sınıf tarih ders kitabında da yer alması gerekmektedir. Kitaptaki (2010) en önemli eksiklerden biri de Yusuf Has Hacıp (Kutadgu Bilig) ve Kaşgarlı Mahmut'tan (Divan-ı Lügat'it Türk) söz edilmemesidir. Bu kişi ve eserlerden bahsedilmesi konu bütünlüğünün sağlanması bakımından değerli görülmektedir.

Kitapta (2010) Büyük Selçuklu Devleti'nde eğitime geniş bir yer ayrıldığı görülmektedir. Medreseler konusunda Selçuklularda ilk medresenin kimin tarafından kurulduğundan, Nizamiye Medreseleri'nin kurucusundan, kuruluş amaçlarından, okutulan derslerden, okutulan eğitim dilinden, müderrisler ve müderris olmak hakkındaki bilgilerden, ihtisas medreselerine varıncaya kadar geniş bilgiler bulunmaktadır. (s.177-178)(EK 10.2) Bu bilgiler lise düzeyindeki bir öğrenci için yeterli görülmektedir. Aynı zamanda bu kitapta yer alan bilgilerin 9. sınıf tarih ders kitabında da yer alması gerekmektedir. Kitabın (2010) 179 ve 180. sayfalarında Anadolu'da ilk medresenin kimin tarafından kurulduğuna, Ahilik teşkilatının ne zaman, hangi amaçlarla kurulduğuna, görevlerine, işleyişine değinilmektedir. (EK 10.2)

Bu bölümde yaygın eğitim-Ahilik teşkilatına uzunca yer verilmesine rağmen bu teşkilatın kimin tarafından kurulduğuna değinilmemektedir. Bu bilginin Ahilik konusu için önemli olduğu düşünüldüğünde konu bütünlüğü açısından kitaplarda yer alması gerekmektedir.

Atabeylik konusunda şehzade eğitime yer verilerek “Atabeylik” kavramından da bahsedilmiştir. Kitapta (2010) yer alan “Osmanlı Devleti zamanında devam eden bu uygulamada atabeyin yerini ‘lala’ aldı.” (s.180) cümlesini değerlendirdiğimizde bu uygulamanın eğitim hususunun devamlılığını ortaya koyan bir durum olduğu görülmektedir. Öğrencilerin bu kurumsal uygulamanın sürekliliğini kitaplarda görmesi ve anlaması açısından önemli görülmektedir.

Kitapta (2010) Selçuklu Devleti'nin askeri eğitiminden herhangi bir şekilde bahsedilmemektedir. Hâlbuki “İlk Türk islamDevletlerinde Eğitim” konusu işlenirken Selçuklu Devleti'nde eğitim kısmında askeri eğitimden bahsedilmemesi önemli bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır.

2018 yılında okutulmaya karar verilen Kitapta (2018) sayfa 172'de Yusuf Has Hacıp ve Kaşgarlı Mahmud'a değinilerek eserlerinden söz edilmiş ve bu sayede bir önceki kitabın eksikliği giderilmiştir. (EK 11.2) Ayrıca medreselerin niceliksel ve niteliksel özelliklerinden de

söz edilmiştir. Ancak ilk medresenin Karahanlılar tarafından kurulduğundan bahsedilmemiştir. Bu eksiğin tamamlanması konu bütünlüğünün tam olarak sağlanması açısından önemlidir.

Kitapta (2018) Selçuklu devrinde ilk medresenin nerede ve kim tarafından yapıldığına değinilmiştir. Daha sonra açılmış olan Nizamiye medreselerinin öneminden bahseden kitap bu medreselerin ders programlarını tablolar halinde vermiştir. Ayrıca bu medreselerin açılış amacı, örneğin “Devletin Haşhaşiler gibi radikal örgüt ve mezheplere karşı korunması” şeklinde belirtilmiştir. (s.173)(EK 11.2) Selçuklu Devleti, kendi döneminde mücadele etmek zorunda olduğu Şiliik düşüncesinden halkını korumayı ve bu düşünceye karşı devletini güçlendirmeyi eğitim yoluyla hedeflemiştir. Günümüzde Türkiye’nin karşılaşmış olduğu tehditler göz önünde bulundurulduğunda Türk eğitiminin de bu tehditlere karşı mücadele edebilecek bir yapıda olması, bu düşünce ile eğitim vermesi, Türk milletini ve devletini koruması nedeniyle önemlidir. Nizamiye medreselerinde okutulan dersler “Din ve hukuk dersleri, dil ve edebiyat dersleri, felsefe dersleri, müspet bilim dersleri” olmak üzere dörde ayrılırdı. Bu derslere bakıldığında Nizamiye medreselerinin dönemin koşulları çerçevesinde bugünkü üniversitelerin eğitim düzeyinde olduğu açıkça görülmektedir. Ayrıca Selçukluların dini ilimlerin yanı sıra müspet ilimlere de yer verdiğinin açıkça bir kanıtıdır. Günümüz öğrencilerinin Selçuklu devrinde verilen bu dersleri görmesi atalarına karşı olan saygılarını artırıcı, atalarının o dönemin şartlarında ne kadar zor ilim faaliyetlerinde bulunduklarını anlamaları açısından önemlidir.

Kitapta (2018) Hz. Muhammed (s.a.v) dönemi eğitimi hakkında bilgiler verilmektedir. Ancak kitaptaki bu döneme dair eğitim bilgilerinin kronolojik olması için Karahanlı döneminin eğitim konusundan önce verilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Kitapta (2018) sayfa 176’da mesleki eğitim çerçevesinde Ahilik kurumuna değinilmiştir. (EK 11.3) Ahilik kurumunun nasıl eğitim verdiğinden ve çocukların nasıl eğitimden geçtiğinden sırasıyla bahsedilerek nasıl usta olunduğuna değinilmiştir. Ahilik kurumunun ne zaman ve kim tarafından kurulduğundan bir önceki kitapta olduğu gibi bu kitapta da bahsedilmemektedir. Önceki ders kitabından (2010) farklı olarak mesleki eğitimin basamakları tablo biçiminde verilmiş ve yeterince açık bir biçimde ortaya koyulmuştur. Bu önemli bir bilgi olup günümüz de mesleki eğitime ne kadar erken yaşta başlanması gerektiğini ispatlayan bir tablodur. Öğrencilerin bu tabloyu görmesi pedagojik açıdan değerlidir.

Kitabın (2018) 178. sayfasında birkaç bilim adamının biyografisi ve eserlerine yer verilmiştir. (EK 11.4) Bir önceki kitapta ise hatırlanacağı üzere yalnızca İbn’i Sina ve Farabi’nin eğitim görüşlerine yer verilmiştir. Bu iki kitaptaki bilgilerin birleştirilmesinin yani önce bilim insanının biyografisi ve ardından eğitim görüşünün verilmesinin öğrencilerin bu bilim insanlarını tanıyarak eğitim görüşleriyle aydınlanması bakımından önemli olduğu düşünülmektedir. Her iki kitapta da Selçuklu askeri eğitiminden bahsetmemesi önemli bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır.

4.6.3. Osmanlı Devleti’nde Eğitim (XIII-XVIII. Yüzyıllar)

Kitapta (2010) Osmanlı Devleti’nde eğitim bölümünü iki başlık altında “XIII-XVIII. Yy. ve XVIII.yy Sonrası” olarak incelemeye alınmıştır. Osmanlı’da eğitimin örgün ve yaygın eğitim olarak iki kısımda incelendiği görülmektedir. Örgün eğitim; Sıbyan mektepleri, medreseler, saray eğitimi, askeri eğitim olmak üzere dört kısma ayrılmaktadır. (s.182-187) (EK 10.3) Sıbyan mektepleri hususunda Sıbyan Mekteplerinin görev ve işleyişinden bahsedilmektedir. Medreseler konusunda ise medreselerin ilk olarak nerede ve kimin tarafından kurulduğundan, medrese derecelerinden (yirmili, otuzlu vb.), öğrencilerin nasıl icazetname (diploma) aldığından ve nasıl müderrisliğe yükseldiklerinden bahsedilmektedir. Kitapta (2010) “Selçuklulardan Fatih dönemine kadar Osmanlı Devleti’nde eğitim Nizamiye medreselerinin geleneğini devam ettirmiştir.” cümlesi dikkat çekmektedir. Bu cümleden eğitimde planlı ve sistematik bir yol izlendiği anlaşılmaktadır. Yüzyıllar boyu süren planlı bir eğitimin varlığı ortaya koyulmakta ve Fatih’ten sonra da Nizamiye Medreseleri geleneğinin geliştirilerek devam ettiği anlaşılmaktadır. Önemli olan da eğitim kurumlarının sürekli değişim geçirmesinden ziyade var olan eğitim planlarının daha sistematikleştirilmesi, dönemin koşullarına uygun hale getirilmesi ve eğitimin kalitesinin artırılmasıdır.

Osmanlı’da bilim konusunda kitap (2010) 188.-190. sayfaları arasında XV.-XVII yy. arasındaki eğitim faaliyetlerini canlandırma tekniğiyle aktarmıştır. (EK 10.3) Kitaplarda bu tip farklı tekniklerin uygulanması kitabı sadelikten kurtararak öğrencilerin dikkatini çekmektedir. Bu canlandırmalar içinden Fatih Sultan Mehmet Han’ın canlandırmasında Osmanlı kuruluş devrinin eğitimine, hangi derslerin okutulduğuna, kurulan ilk medresenin nerde ve kim tarafından kurulduğuna değinilmektedir. Ayrıca Fatih Sultan Mehmet zamanında kurulan Sahn-ı Seman medreselerine de değinilmektedir. (s.188) Fatih Sultan Mehmet Han’ın canlandırmasında “Benim dönemimde medreselerde dini ilimlerle beraber pozitif bilimler okutulmaya başlandı. Bu zamana kadar yazılan kitaplar genellikle çeviriler

ve ansiklopedik nitelikte eserlerdi. Ben farklı lisanlarda birçok eserin bulunduğu kütüphane kurarak orijinal eserlerin yazılmasına, Osmanlı düşüncesinin Batı kültürü ile temasa geçmesine önem verdim.” (s.188) cümlelerinden anlaşılacağı üzere Fatih Sultan Mehmet Han hem pozitif bilimlerin gelişmesine önem verilmiş hem de dünyada Osmanlı kültürünün varlığının bilinmesi istemiştir. Kitaplarda kültürün önemine dair bu tip bilgilerin belirtilmesiyle öğrencilerde kültürün önemini anlayarak kültür bilincinin oluşacağı düşünülmektedir. III. Selim canlandırmasında (s.188) ise öncelikle Kanuni Sultan Süleyman devrindeki eğitim faaliyetlerinden bahsedilmekte, daha sonra da XVII. yy’da medreselerin bozulmasına değinilmektedir. Canlandırma yapılırken öncelikle bu dönem eğitiminin Kanuni Sultan Süleyman tarafından Süleymaniye medreselerinin detaylandırılarak yapılmasının daha uygun olacağı düşünülmektedir. Ayrıca medreselerin XVI. yy sonundan itibaren başlayarak bozulduğunun canlandırılması II. Selim ya da III. Murat tarafından yapılabilir. Aksi takdirde II. Selim’in 16. yy padişahı olması göz önünde tutulursa XVII. yy’deki eğitim bozulmalarını anlatması kronolojik olarak bir hata olmaktadır. Dolayısıyla anlatılan bu bilgiler doğru olmasına rağmen verilmek istenen bilgilerin tam olarak verilememesine sebep olmuştur. Eğer kitaplarda XVII. yy’da yaşanan eğitim bozulmaları anlatılmak istenirse canlandırmada I. Ahmet’in bu konuyu anlatmasının daha uygun olduğu düşünülmektedir. Ayrıca şahıs konuşturma yoluyla verilen bu bilgilerden Osmanlı Devleti’nin ilk rasathanesinin kimin tarafından ve ne zaman kurulduğu, ilk uçuş ve roketle uçuşun denemesinin kim tarafından ne zaman yapıldığı öğrenciler tarafından eğlenceli bir şekilde öğrenildiği düşünülmektedir. (s.190) Bu konulara değinilmesinin bir diğer faydası ise lise düzeyi öğrencilerinin Osmanlı’da bilimsel ilerlemenin durumunu görebilmesinin sağlanmasıdır. Ancak sayfa 190’da verilen Ahmet Cevdet Paşa canlandırması kitabı kronolojik bir hataya düşürmektedir. Zira Ahmet Cevdet Paşa bir Tanzimat Dönemi aydınlarındandır. Bu nedenle bu canlandırmanın Tanzimat Dönemi sonrasında yer almasının kronolojik olarak daha doğru olacağı düşünülmektedir. Sayfa 191’de bulunan tablo, (EK 10.3) Osmanlı Devleti’nin eğitim ve bilimsel çalışmalarını bütüncül olarak verdiğinden dolayı kitapta yer alması önemlidir. Fakat tablonun Tanzimat Dönemi eğitiminden önce değil Osmanlı Devletinin eğitimi konusunda verilecek bilgilerinin tamamının verilmesinden sonra kitapta yer alması gerektiği düşünülmektedir. Çünkü öğrencilerin bütünsel olarak Osmanlı dönemindeki eğitim çalışmalarını gözlemleyebilmesi önem arz etmektedir.

Kitapta (2010) sayfa 187’de Osmanlı askeri yeniliklerinden söz edilmekle birlikte Mühendis Hane-i Berri/Bahri Hümayun’a dönüşümünden de bahsedilmektedir. Mühendis Hane-i

Berri/Bahri Hümayun'un anlatan bu kısmın 188. sayfadan başlayan “Osmanlı’da Bilim” konusundan önce konulması kronolojik bir hata oluşturmaktadır. Hatanın düzeltilmesi için bu kısmın Osmanlı yükselme dönemini anlatan sayfa 188-190 arasındaki canlandırmadan sonra verilmesinin daha uygun olacağı düşünülmektedir. 2018 yılında okutulmaya karar verilen Kitabın (2018) giriş kısmında yer alan “Osmanlı eğitim sisteminin hedeflediği insan modeli; bilgili, becerikli, cesur, dayanışmacı, toplum düzenini bozmayan ve değerlerine bağlı bir insan tipiydi.” (s.181) cümlesine göre Osmanlı Devleti eğitim sisteminin hedeflediği insan modeli günümüzde de olması gereken ve hedeflenen insan modelidir. (EK 11.5) Buna göre toplumun ahlaki ve örfi değerlerinin korunması gerektiğini anlatarak ve toplum düzenini bozmaktan ziyade düzeni koruyarak geliştiren bir insan modeli kurgulanmaktadır. Günümüzde hedeflenen bu insan modeline ulaşabilmenin en doğru yolu da Osmanlı Devleti’nde olduğu gibi eğitimden geçmektedir. Bu nedenle bu modelin öğrenciler tarafından okunması, benimsenmesi ve dolayısıyla da kitaplarda yer alması gerektiği düşünülmektedir.

Kitapta (2018) 181.-188. sayfalar arasında Tanzimat Öncesi Osmanlı Devleti’nin eğitim faaliyetlerine değinilmektedir. (EK 11.5) Osmanlı’da eğitim örgün ve yaygın eğitim olmak üzere bir önceki kitapta (2010) olduğu gibi 2 kısımda incelenmektedir.

Kitapta (2018) bir önceki kitaba (2010) ek yaygın eğitim başlığı altında yaygın eğitim veren kurumlar (cami, lonca teşkilatı, sahaflar vd.) başlıklandırılarak verilmiştir. Her bir eğitim kurumuyla ilgili açıklayıcı bilgilerin bulunması olumlu bir gelişmedir. Örgün öğretim hususunda ise her iki kitapta da (2010-2018) hemen hemen aynı bilgiler bulunmaktadır.

Bir önceki kitapta (2010) “Osmanlı’da Bilim” konusu canlandırma tekniğiyle aktarılmaktadır. Aynı şekilde sonraki kitapta (2018) da yine “Osmanlı’da Bilim” başlığı altında Osmanlı aydınlarının biyografilerine ve eğitime katkılarına yer verilmektedir. Ancak ilk kitapta (2010) bu bilgiler canlandırma yöntemiyle aktarılırken sonraki kitapta (2018) bu teknikten vazgeçilerek sade bir metin olarak ele alınmaktadır. Canlandırma tekniğiyle bilgileri öğrenmenin öğrenciler için dikkat çekici olduğu düşünülmektedir. Ancak sonraki kitapta (2018) bu bilgilerin yine canlandırma tekniğiyle aktarılmaması önemli bir eksiklik olmamaktadır.

Ahmet Cevdet Paşa’ya ilgili bölümler 2018 tarihli kitapta çıkarılmıştır. Bunun da nedeniyse Ahmet Cevdet Paşa’nın Tanzimat sonrasında yer alması gerektiğinden ötürüdür.

Kitapta (2018) sayfa 185’de “Osmanlı’da Eğitimin Bozulma Nedenleri” hakkında bir başlık açılarak eğitimin bozulma nedenleri maddeler halinde kitapta yer almaktadır. Ayrıca bozulma nedenleri hakkında İsmail Hakkı Uzunçarşılı’dan ve Ali Fuat Gökçe’den olmak üzere iki adet alıntı bulunmaktadır. Bu iki alıntıdan ortaya çıkan sonuç cümlesinde ise “Gelibolulu Ali ve Koçi Bey, eğitimin bozulmasının temel sebebini liyakatsiz insanların göreve getirilmesine bağlamıştır.” denmektedir. (s.186)(EK 11.5) Bu iki alıntıdan ve cümleden, eğitimdeki liyakat ve ehliyetin önemi ortaya çıkmaktadır. Günümüzde de ehliyet ve liyakate önem verilmeli ve eğitim kaliteli hale getirilmelidir. Kitapta yapılan bu vurgunun ilerde meslek hayatına atılacak olan öğrencilerin ne iş yaparlarsa yapsınlar liyakate önem vermeleri gerektiği bilincini de öğrencilerde geliştirmektedir.

Kitap (2018) genel olarak Tanzimat Dönemi Öncesi Osmanlı Devleti’nde bilim konusuna yeteri kadar değinmektedir. Bu kısımda verilen bilgilerin lise düzeyinde bir öğrenci için yeterli olduğu düşünülmektedir.

4.6.4. Tanzimat Sonrası Osmanlı Devleti’nde Eğitim

Bu kısımda konular ilköğretim, lise, azınlık okulları gibi eğitim kurumlarına göre ayrılmıştır. Kitapta (2010), 1869’da yayınlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi (Eğitim ile ilgili genel düzenlemeler) ile konuya giriş yapılarak nizamnamenin maddelerine yer verilmiştir. (s.191-192)(EK 10.3) Osmanlı’da ilk defa eğitime dair bir nizamnamenin yayınlanması Osmanlı eğitim sisteminin önemli bir dönüm noktasıdır. Bu dönüşümün ders kitaplarında nizamnamenin maddeleriyle birlikte yer alması öğrencilerin konunun önemini anlaması bakımından önemlidir.

Kitapta (2010), genel olarak Tanzimat dönemi eğitime geniş bir yer ayrılmıştır. Çoğunlukla Osmanlı eğitim sisteminde yapılan değişikliklere değinilmektedir. Örneğin ilköğretim konusunda; Sıbyan mekteplerine ve eğitim süresinin artırılmasına değinilmektedir. Ayrıca ilk resmi okul öncesi eğitiminin (Anaokul) 1914 yılında açıldığına değinilmektedir. Bu bilgiden anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti’nin eğitime her yaşta önem verdiği görülmektedir. (s.192) Ortaöğretim hususunda ise örneğin; rüştiyelerde dini ilimlerin yanında pozitif bilimlerinde olduğu, idadilerin II. Abdülhamit zamanında yaygınlaştığı, ilk sultanin Galatasaray Sultanisi olduğu, sultanilerin Fransız eğitim kurumlarını örnek aldığı ve eğitim süreleri gibi genel bilgilerden bahsedilmektedir. (s.192-193)(EK 10.3) Kitapta (2010) ayriyeten Kız öğrenciler için açılan rüştiyelerin sayısının 1910’da sekseni bulduğuna

değinilmektedir. Buna göre Tanzimat dönemi Osmanlı Devleti'nde eğitimde eşitliğin artırıldığı gözlemlenmektedir. Bu tip bilgilerin ders kitaplarında yer almasının eğitimde eşitliğin yalnızca cumhuriyet döneminde başlamadığının bunun Osmanlı Devleti'nde oluşarak günümüze kadar sirayet ettiğinin göstermesi bakımından önemlidir. Yükseköğrenim (Darülfunun) konusunda Prof. Dr. Ekmelledin İhsanoğlu'dan alınan "Darülfunun Kuruluşu" alıntısıyla birlikte kitapta yer alan bilgiler kısmen aynı bilgilerdir bu nedenle kitap tekrara düşmektedir. (s.194)(EK 10.3)

Kitapta (2010) sayfa 195'te mesleki eğitime değinilmektedir. (EK 10.3) Mesleki eğitim konusuna başlarken Doç. Dr. Tayyip Duman'dan alınan "Sait Paşa'nın Mesleki Okullarla İlgili Görüşleri" alıntısında Sait Paşa'nın görüşlerine yer verilmektedir. Sait Paşa "Teknik üniversitelerin sanayinin bütün bölümleri için teorik ve pratik öğretim yapılmasını, El sanatları okullarının öğretim programlarının, demircilik, doğramacılık, dökümcülük vb. okulları bitirenlerin başka bir okula girmemesini önermiştir." (EK 10.3) Bu görüşlerden anlaşılacağı üzere meslek liselerinin teorik eğitimden çok pratik eğitime önem vermesi gerektiği ve bu okullardan mezun olan öğrencilerin de kendi alanlarında ilerleyerek yükselmesinin önemine değinmiştir. Bu görüşlerin kitaplarda yer alması ise meslek lisesinde okuyan öğrencileri açısından ilgi alanlarındaki mesleğe yönlendirme ve öğrencilerin mesleğini hakkıyla yapabilmesi için motive edicidir. Mesleki eğitimin Tanzimat dönemine kadar loncalar tarafından verilen eğitimle ve ilk mesleki okulların açılmasına yönelik çalışmaların da Mithat Paşa tarafından ıslahhanelerdeki çocuklara ayakkabıcılık, dericilik vb. eğitimlerin verilmesiyle başladığına değinilmektedir. Kitapta (2010) vurgulandığı gibi 1868'de İstanbul'da Sanayi Mektebi açılarak bugünkü endüstri meslek liselerinin temeli atılmıştır. (s.195) (EK 10.3)

Azınlık ve yabancı okullar konusunda, bu okullarda verilen eğitimin ilk başlarda gayrimüslimlerin ibadethanelerinde verilen eğitimle sınırlı olduğundan ve Osmanlı Devleti'nin bu eğitim üzerinde denetimi olmadığından daha sonra ise verilen kapitülasyonlar sonrasında bu okullar üzerinde denetim yetkisinin tamamen ortadan kalktığından bahsedilmektedir. (s.195) Yabancı okullar hususunda ise kitapta (2010) bu okulların kuruluş amacına, zamanla yabancıların açtığı okulların daha yüksek bir eğitim kalitesine ulaşarak Müslümanların da bu okullara ilgi duyduğuna değinilmektedir. Daha sonrasında ise 1914'te kapitülasyonların kaldırılmasıyla bu okulların çoğunun kapatıldığından söz edilmektedir. (s.196-197)(EK 10.3) Yabancı okullar ile ilgili Maarif Nazırı Zühtü Paşa'nın, II. Abdülhamit'e sunmuş olduğu rapor da Yahya Akyüz'den bir alıntı olarak kitapta yer

almaktadır. Bu raporda yabancı okulların müfettişler tarafından denetlenemediği belirtilmiştir. (s.197) (EK 10.3) Buradan bariz olarak anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti son dönemlerinde yabancı okullar üzerinde denetimini kaybetmiştir.

Sonuç olarak Tanzimat ve Tanzimat sonrası dönem için eğitime dair verilen bilgilerin lise düzeyindeki bir öğrenci için yeterli olduğu düşünülmektedir.

2018 yılında okutulmaya karar verilen Kitapta (2018) 190 – 194 sayfaları arasında Tanzimat Sonrası Osmanlı'nın eğitim sistemine değinilmektedir. (EK 11.6) Bu hususta konular bir önceki kitapta (2010) olduğu ilköğretim, lise, azınlık okulları gibi eğitim kurumlarına göre ayrılmıştır. Giriş kısmında Maarifi Nizamnamesi hakkında bilgiler bulunmaktadır. (s.190) Bu bilgiler diğer kitapta (2010) bulunan bilgilere kıyasla daha kısıtlıdır. Örneğin birinci kitapta (2010) Maarifi Umumiye nizamnamesi kararları yer almaktadır. Ancak bu kitapta (2018) yalnızca kararnamenin çıkarılma bahsi söz konusudur. Konunun öneminin daha iyi anlaşılabilmesi ve Osmanlı Devleti'nin eğitime verdiği değerin öğrenciler tarafından fark edilebilmesi için nizamname maddelerinin de kitaplarda yer alması gerektiği düşünülmektedir.

Kitap (2018), incelenen diğer kitaba göre (2010) Tanzimat sonrası dönem için hemen hemen aynı bilgileri vermektedir. Örneğin; Sıbyan mektepleri, iptidailer, rüştiyeler, idadiler, sultaniler ve darülfünun gibi konulara değinilmekte, bu okulların amaçlarından her iki kitapta bahsedilmektedir ve konuların başlıklandırılması da aynıdır. İkinci kitaba ek hukuk eğitimine de 'Türklerde Hukuk' başlığı altında yer verilmektedir. İlkokullar hususunda bu kitapta (2018) dikkati çeken bir farklılık İlk anaokulunun ne zaman açıldığından söz edilmemektedir. Bunun yanı sıra Sanay-i Nefise okulundan bahsedilmesine rağmen birinci kitapta (2010) Mithat Paşa'nın Niş ve Tuna valiliği zamanında meslek liselerinin açılmasına yaptığı öncülükten 2018 kitabında bahsedilmemektedir. İlk olma özelliği taşıyan bu gibi bilgilerin kitaplar da yer alması öğrencilerin genel kültürlerinin gelişimi açısından önemli görülmektedir. Aynı zamanda meslek liselerinin gelişimi açısından dikkati çeken Sait Paşa'nın raporu birinci kitapta (2010) yer almaktadır ancak ikinci kitapta (2018) bu görüşlere yer verilmemektedir. Bu görüşlerin konunun temellendirilmesi, dönemin eğitimcilerinin fikirlerinin kitaplara yansıtılması ve konunun daha iyi anlaşılabilmesi için önemli olduğu düşünülmektedir. Görüşlerle temellendirme hususunda Zühtü Paşa'nın yabancı okullar hakkında II. Abdülhamit'e sunmuş olduğu raporu oldukça önemlidir. Ancak bu rapor ilk kitapta yer alırken ikinci kitapta çıkarılmıştır. Yabancı okulların misyonerlik faaliyetlerinde bulunarak, nasıl eğitim verildiğinden, Osmanlının bu okullar üzerinde denetiminin nasıl

kalktığından her iki kitapta da bahsedilmekte bu bilgilerin genel bilgiler olması nedeniyle kitaplarda yer alması önemli görülmektedir. İkinci kitapta (2018) birinci kitaba (2010) ek olarak Cizvit Rahibinin İstanbul'a gönderilmesinden bahsedilmekte ve Amerikan Protestan okullarının ne zaman ve nerede açıldığından söz edilmektedir. (s.194)

4.6.5. Cumhuriyet Döneminde Eğitim (1938'e Kadar)

Kitabın (2010) 198-201. sayfaları arasında, Maarif Kongresi'nin toplanmasından, vatandaşların Cumhuriyet dönemindeki okuryazarlık probleminden, Tevhidi Tedrisat Kanunu ve maddelerinden ve harf inkılabının gerçekleşmesinden bahsedilmektedir. (EK 10.3) Kitapta (2010) bu konulara değinilmesi önemlidir. Fakat kitapta açılan okullar bir tablo yardımıyla aktarılmaktadır. Bu tabloda ya da metin içerisinde açılan bu okulların ne zaman açıldığından bahsedilmemekte sadece yapılan düzenlemelerin tarihi bulunmaktadır. (s.201)(EK 10.3) Bu okullardan açılış tarihleriyle birlikte amaçlarından da bahsedilmesi gerektiği düşünülmektedir. Maarif Kongresi'nin milli mücadele devam ederken yapılan ilk kongre olmasına değinilmekte, alınan kararlardan, üniversite reformundan, gerçekleşen harf inkılabının temellerinin Osmanlıya dayandığından ve Türk Dil ve Tarih Kurumu'nun açılmasından bahsedilmemektedir. Bu durum Türk Eğitim tarihi için önem arz etmekte olup ilgili tüm kitaplarda değinilmesi gerektiği düşünülmektedir.

2018 yılında okutulmaya karar verilen Kitapta (2018) 195-197. sayfalar arasında öncelikle Mustafa Kemal Atatürk'ün eğitim çalışmalarına ve eğitime dair düşüncelerine yer verilerek daha sonra örneğin zorunlu eğitime, karma eğitimin uygulanmasına, mesleki eğitime, üniversite reformuna ve üniversite reformu ardından açılan üniversitelere, eğitim seferberliğine, yeni Türk harflerinin kabulüne değinilmektedir. (EK 11.7) Sayfa 197'de "Cumhuriyet Dönemi'nde Bilim" konu başlığı altında önemli bilim adamlarına ve yaptıkları çalışmalara değinilmektedir. Eğitime dair bu bilgilerin verilmesi Türk Eğitim Tarihi açısından önemli bilgilerdir. Aynı zamanda Atatürk'ün eğitim düşüncelerine (s.195) ve Cumhuriyet dönemi bilim insanlarının yaptığı çalışmalara (s.197) da bir sayfanın ayrılmıştır. Öğrencilerin, bir cumhurbaşkanının eğitim üzerinde durmasının eğitimin ne kadar önemli bir unsur olduğunu anlaması açısından dikkat çekici olduğu düşünülmektedir. Ancak eğitimin milli mücadele döneminde bile önemli olduğunun göstergesi olan Maarif Kongresi kararlarının, harf inkılabının temellerine değinilerek bir anda gerçekleşmediğinin, Türk Dil ve Tarih Kurumu'nun kuruluş ve amaçlarını oldukça önemli bilgilerdir. Bu nedenle kitaplarda yer alarak öğrencilere aktarılması gerektiği düşünülmektedir.

Her iki kitapta da (2010 ve 2018) Türk eğitim tarihi konularının 1938 yılında bırakılması ve devamının anlatılmaması önemli bir eksikliktir. 1938 sonrası Türk eğitim tarihinde meydana gelen bir takım önemli bilgilerin, örneğin; köy enstitüleri, Anadolu ve Fen liseleri, öğretmen yetiştirmenin MEB'den üniversitelere devredilmesi, 8 yıllık zorunlu eğitim, eğitim programında yaşanan davranışçı yaklaşımda yapılandırmacı yaklaşıma geçilmesi, 4+4+4 olmak üzere 12 yıllık zorunlu eğitimin getirilmesi gibi yaşanan olayların da kitaplarda yer alması gerektiği düşünülmektedir. Kitapta bulunan eksikliklerden biri de latin harflerinin kabulü hususunda temellerinin osmanlıya dayandığından söz etmemektedir. Ayrıca tevhidi tedrisat kanunun ne zaman çıkarıldığından, öneminden, kararlarından da söz edilmemektedir. Mustafa Kemal Atatürk'ün askeri eğitim ile ilgili çalışmalarından söz edilmesi gerektiği düşünülmektedir. Böylece Cumhuriyet dönemi eğitimi hususunda eksiklikler tamamlanarak öğrencilerin bu dönemle ilgili önemli noktaları görmesi sağlanacaktır. Ayrıca konu bütünlüğü sağlanmış olacak ders kitaplarımızda temel önemli noktalardan söz edilmiş olacaktır.

BÖLÜM V

TARİH ÖĞRETİM PROGRAMLARININ İNCELENMESİ VE KAZANIMLARIN EĞİTİMLE İLİŞKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölümde Türk Eğitim Tarihi konuları, ders içerisindeki ağırlıkları, kazanım ve ders süreleri öğretim programlarından tespit edilerek ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Ayrıca ünite kazanımlarının Türk Eğitim Tarihi konularını ne derece içerdiği ders kazanımlarından tespit edilecektir. Böylelikle Türk Eğitim Tarihine derslerde ne kadar süre ayrıldığı ortaya koyulacaktır.

5.1. 2007 2018 tarih öğretim programlarında 9. Sınıf türk eğitim tarihi kazanımları
2007 Yılı Öğretim Programına Göre; 9.Sınıf Tarih Dersi Ağırlıkları ve Kazanımları

Tablo 14

Tarih Dersi (9.Sınıf) Öğretim Programı Üniteleri, Kazanım Sayıları ve Oranları (2007)

Ünite	Kazanım Sayısı	Süre/Ders Saati	Oranı (%)
1. Tarih Bilimi	9	14	20
2. Uygarlığın Doğuşu ve İlk Uygarlıklar	6	10	14
3. İlk Türk Devletleri	8	12	18
4. İslam Tarihi ve Uygarlığı (13.Yüzyıla Kadar)	7	10	16
5. Türk-İslam Devletleri (10-13.Yüzyıllar)	8	12	18
6. Türkiye Tarihi (11-13.Yüzyıl)	6	14	14
Toplam	44	72	100

<http://mufredat.meb.gov.tr>

Talim ve Terbiye Kurulu'nun 2007 tarihli öğretim programına göre 9. sınıf tarih ders kitabında yer alan 3. Ünite “İlk Türk Devletleri” konusuna ayrılmıştır. Ünite içerisinde 8 kazanım bulunmakla birlikte bu ünite 6 hafta 12 ders saati olarak planlanmıştır.

3. Asya Hun Devleti'nin siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik yapısını değerlendirir.

6. Kök Türk Devleti'nin siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik yapısını açıklar.

7. Uygur Devleti'nin siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik yapısını açıklar
<http://mufredat.meb.gov.tr>.

3. ünite için verilen kazanımlardan yukarıda yer alan 3 tanesi dolaylı olarak sosyokültürel faaliyetler kapsamında dolaylı olarak eğitime değinmektedir. Eğitime dair direkt herhangi bir kazanım programda yer almamaktadır. Türk eğitim tarihine yönelik herhangi bir kazanımın yazılmamış olması önemli bir eksiklik olarak düşünülmektedir.

Talim ve Terbiye Kurulu'nun 2007 tarihli öğretim programına göre 9. sınıf tarih ders kitabında yer alan 5.Ünite “Türk İslam Devletleri” konusuna ayrılmıştır. Ünite içerisinde 8 kazanım bulunmakla birlikte bu ünite 6 hafta 12 ders saati olarak planlanmıştır.

1. Türklerin İslamiyet'i kabulü sürecini ve bu süreçte meydana gelen sosyal ve kültürel değişimi açıklar.
2. Karahanlı Devleti dönemindeki siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmeleri değerlendirir.
3. Gazneli Devleti dönemindeki siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmeleri değerlendirir.
7. Büyük Selçuklu Devleti Dönemi eserlerinden yararlanarak bilim, sanat ve kültüre verilen önemi değerlendirir. (<http://mufredat.meb.gov.tr>)

Yukarıda bulunan kazanımları değerlendirdiğimizde 1, 2, 3 ve 7. kazanımlar siyasi gelişmelerin yanında sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmelere de yer vermektedir. Kazanımların yalnızca kültürel gelişmelere ayrılmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca bu kazanımlarda eğitime dair net bir ifade de bulunmamaktadır. 7. kazanımda ise yalnızca kültürel gelişmelere yer verildiği görülmektedir. Özellikle bilim kelimesinin eğitim gelişmeleri ile ilişkisi kurulduğunda bir kazanımın tek başına eğitim konularına ayrılmaya bile eğitim konularını kapsadığı söylenebilir.

Talim ve Terbiye Kurulu'nun 2007 tarih öğretim programına göre 9.sınıf tarih ders kitabında yer alan 6. Ünite "Türkiye Tarihi" konusuna ayrılmıştır. Ünite içerisinde 6 kazanım bulunmakla birlikte bu ünite 7 hafta 14 ders saati olarak planlanmıştır.

1. Malazgirt Savaşı sonrasında Anadolu'da kurulan Türk devlet ve beyliklerinin siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik faaliyetlerini değerlendirir.
 4. Türkiye Selçuklularının siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel faaliyetlerini; Anadolu'nun Türk yurdu olması açısından değerlendirir.
- (<http://mufredat.meb.gov.tr>)

6. Ünite de bulunan 1-4.kazanımlar siyasi, sosyal ve kültürel kazanımlara ayrılmıştır. Fakat görüldüğü üzere eğitime dair herhangi bir kazanım bulunmamaktadır.

2007 Tarih Öğretim Programında Türk tarihiyle ilgili 3-5 ve 6. ünitelerde toplam 22 kazanım bulunmaktadır. Bu ünitelerin ders ağırlığı toplam ders ağırlığının %50 sini oluşturmaktadır. Verilen 22 kazanımın siyasi tarih dışında 11 tanesi kültürle ilgilidir. Bu ilgiye rağmen Türk eğitim tarihiyle ilgili birebir kazanım yoktur. Bu durum tarih öğretim programlarında ve yazılan ders kitaplarında eğitim gelişmelerine verilen önemin eksikliğini göstermektedir.

2018 Yılı Öğretim Programına Göre; 9.Sınıf Tarih Dersi Kazanımları

Tablo 15

Tarih Dersi (9.Sınıf) Öğretim Programı Üniteleri, Kazanım Sayıları ve Oranları (2018)

Ünite	Kazanım Sayısı	Süre (Ders Saati)	Oran (%)
1.Tarih ve Zaman	3	6	8,3
2.İnsanlığın İlk Dönemleri	6	16	22,2
3.Orta Çağ'da Dünya	4	14	19,4
4.İlk ve Ortaçağlarda Türk Dünyası	5	12	16,7
5.İslam medeniyetinin Doğuşu	5	12	16,7
6.Türklerin İslamiyet'i Kabulü ve İlk Türk İslam Devletleri	5	12	16,7
Toplam	28	72	100

<http://mufredat.meb.gov.tr>

Talim ve Terbiye Kurulu'nun 2018 tarih öğretim programına göre 9. sınıf tarih ders kitabında yer alan 4. Ünite “İlk ve Orta Çağlarda Türk Dünyası” konusuna ayrılmıştır. Ünite içerisinde 5 kazanım bulunmakla birlikte bu ünite 6 hafta 12 ders saati olarak planlanmıştır.

Programda bu üniteye dair yer verilen kazanım değerlendirildiğinde eğitime dair herhangi bir ifade bulunmamaktadır.

Talim ve terbiye kurulunun 2018 tarih öğretim programına göre 9. sınıf tarih ders kitabında yer alan 6. Ünite “Türklerin İslamiyet'i Kabulü ve İlk Türk İslam Devletleri” konusuna ayrılmıştır. Ünite içerisinde 5 kazanım bulunmakla birlikte bu ünite 6 hafta 12 ders saati olarak planlanmıştır.

9.6.3. Karahanlı ve Gazneli örneklerinden hareketle İslamiyet'in kabulünün Türk devlet yapısında ve toplumsal hayatta meydana getirdiği değişimleri analiz eder.

Dönemin yazılı eserleri “Kutadgu Bilig”, “Divânü Lûgati't-Türk”, “Atabetü'l-Hakayık” ve “Divân-ı Hikmet”e kısaca değinilir.

9.6.5. Büyük Selçuklu Devleti'nin yönetim ve toplum yapısını kavrar.

a) Büyük Selçuklu Devleti'nin güç ve yönetim yapısı; gücün meşruiyet kaynağı, gücün maddi kaynakları, güç paylaşımı ve yönetim organizasyonu temaları çerçevesinde ele alınır.

b) İran ve Türk devlet geleneklerine ait unsurların Büyük Selçuklu devlet teşkilatında birlikte yer aldığı vurgulanır.

c) Nizâmülmülk'ün "Siyasetnâme" adlı eseri devlet yöneticilerinde aranan özellikler açısından incelenir. Ayrıca Nizamiye Medreseleri yapılanması ve Gazali'nin bu medreselere etkisine değinilir.

ç) Selçuklu kültür ve medeniyetinin ana unsurları (bilimsel ve düşünsel gelişim, mimari, sanat ve edebiyat alanlarındaki faaliyetler) işlenir. <http://mufredat.meb.gov.tr>

Yukarıdaki 9.6.3 nolu kazanım incelendiğinde eğitim tarihini anlatan net bir ifade bulunmadığı görülmektedir. Ancak Kutadgu Bilig, Divânü Lûgati't-Türk, Atabetü'l-Hakayık ve Divân-ı Hikmet'ten bahsetmesi kitapların muhtevasını incelediğimizde eğitime dolaylı yoldan değinildiğini gösterir. 9.6.5 nolu kazanımın c ve ç bentleri eğitim tarihine temas etmektedir. Kazanımın c bendi, Nizâmülmülk'ün belirttiği yönetici özelliklerinin dışında Nizamiye Medreseleri'nin önemine ve Gazali'nin medrese üzerindeki etkilerine direkt vurgu yapmaktadır. Kazanımın ç bendinde yer alan bilimsel ve düşünsel gelişim ifadeleri Selçuklu Dönemi eğitimini belirten ifadelerdir. Ancak yine de tam olarak eğitim tarihini ifade etmemektedirler. Özellikle c bendinde yapılması gereken yönetici özellikleri ile Nizamiye Medreselerini anlatan bölümlerin iki ayrı alt başlık olarak yazılması gerektiği düşünülmektedir. Çünkü kazanımın c bendi iki ayrı konuya temas etmektedir. Bendin iki madde olarak yazılması sonucunda Selçuklu Eğitime dair net bir kazanım oluşturulması sağlanacaktır.

2018 Tarih öğretim programında Türk tarihiyle ilgili 4. ve 6. ünitelerde toplam 10 kazanım bulunmaktadır. Bu ünitelerin ders ağırlığı toplam ders ağırlığının %33,4 ünü oluşturmaktadır. Verilen 10 kazanımın siyasi tarih dışında 3 tanesi kültürle ilgilidir. Bu 3 kazanımın içerisinde yalnızca 9. Sınıf 6. Ünite 5. Kazanımın c bendinde eğitim tarihine direkt vurgu yapılmaktadır. Buna rağmen bu durum tarih öğretim programlarında ve yazılan ders kitaplarında eğitim gelişmelerine verilen önemin eksikliğini göstermektedir. 2007 ve 2018 tarih öğretim programlarını karşılaştırdığımızda Türk Tarihini ilgilendiren konuların azaldığı görülmektedir. Buna bağlı olarak Türk kültürünü ilgilendiren konuların da azaldığı görülmektedir. 2018 tarih öğretim programının 2007 tarih öğretim programından farkı Türk eğitim tarihiyle ilgili 6.Ünitede bir kazanımın bulunmuş olmasıdır. Buna rağmen verilen kazanım sayısı yeterli olmayıp Türk eğitim tarihine ve Türk kültürüne yönelik kazanım sayılarının artırılması ve buna bağlı olarak ders kitaplarında konuya daha geniş yer verilmesi gerektiği düşünülmektedir.

5.2. 2008 2018 tarih öğretim programlarında 10. Sınıf türk eğitim tarihi kazanımları

2008 Yılı Öğretim Programına Göre; 10.Sınıf Tarih Dersi Kazanımları

Tablo 16

Tarih Dersi (10.Sınıf) Öğretim Programı Üniteleri, Kazanım Sayıları ve Oranları (2008)

Ünite	Kazanım Sayısı	Süre (Ders Saati)	Oran (%)
1. Beylikten Devlete (1300 – 1453)	9	12	17
2. Dünya Gücü: Osmanlı Devleti (1453 – 1600)	16	18	25
3. Arayış Yılları (XVII.Yüzyıl)	11	11	15
4. Diplomasi ve Değişim (XVIII.Yüzyıl)	11	11	15
5. En Uzun Yüzyıl (1800 – 1922)	17	20	28
Toplam	64	72	100

<http://mufredat.meb.gov.tr>

Talim ve Terbiye Kurulu’nun 2008 tarih öğretim programına göre 10.sınıf tarih ders kitabında yer alan I. Ünite “Beylikten Devlete (1300–1453)” konusuna ayrılmıştır. Ünite içerisinde 9 kazanım bulunmakta olup ünite 6 hafta 12 ders saati olarak planlanmıştır.

Kitapta Osmanlı eğitimi hakkında 2008 tarih öğretim programına kazanım şeklinde bir bilgi yansıtılmaması durumu tarih öğretim programlarında ve yazılan ders kitaplarında eğitim gelişmelerine verilen önemin eksikliğini göstermektedir.

2008 tarih öğretim programında yer alan I. ünite eğitim tarihine dair herhangi bir kazanım bulunmamaktadır. Ancak ders kitabında devlet teşkilatı konusu işlenirken Osmanlı eğitimi hakkında da bilgiler verilmiştir.

Talim ve Terbiye Kurulu’nun 2008 tarih öğretim programına göre 10.sınıf tarih ders kitabında yer alan 2.Ünite “Dünya Gücü Osmanlı Devleti (1453-1600)” konusuna ayrılmıştır. Ünite içerisinde 16 kazanım bulunmakta olup ünite 9 hafta 18 ders saati olarak planlanmıştır.

10.2.5. Osmanlı eğitim sisteminin temel özelliklerini ve işleyişini kavrar.
<http://mufredat.meb.gov.tr>

Yukarıda yer alan 10.2.5 nolu kazanım Osmanlı eğitimi hakkında direkt bilgi vermektedir.

Talim ve Terbiye Kurulu'nun 2008 tarih öğretim programına göre 10.sınıf tarih ders kitabında yer alan 3.Ünite “Arayış Yılları (XVII. Yüzyıl)” konusuna ayrılmıştır. Ünite içerisinde 11 kazanım bulunmakta olup ünite 5,5 hafta 11 ders saati olarak planlanmıştır.

10.3.11. XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'ndeki kültür, sanat, mimari ve bilim alanlarındaki çalışmaları değerlendirir. <http://mufredat.meb.gov.tr>

Ünitede toplam 11 kazanım bulunmaktadır. Ancak 1 tanesi (10.3.11 nolu kazanım) eğitimden dolayı olarak bahsetmektedir. Bunun dışında ünite Osmanlı 17.yy eğitimine dair herhangi bir kazanım bulunmamaktadır.

Talim ve Terbiye Kurulu'nun 2008 tarih öğretim programına göre 10. sınıf tarih ders kitabında yer alan 4. ünite “Diplomasi ve Değişim (XVIII. Yüzyıl)” konusuna ayrılmıştır. Ünite içerisinde 11 kazanım bulunmakta olup ünite 5,5 hafta 11 ders saati olarak planlanmıştır.

10.4.11. XVIII. yüzyıl ıslahat hareketlerinin genel özellikleri ile bu ıslahatların toplum, kültür, eğitim ve sanat alanlarındaki etkilerini değerlendirir. <http://mufredat.meb.gov.tr>

Ünitede 10.4.11 nolu kazanım kültür, toplum, sanat gibi değerlerin yanı sıra eğitime de vurgu yapmaktadır. Kazanım başlı başına eğitimle ilgili olmamasına rağmen eğitime yer verilmesi ve dönemin eğitim reformlarının anlaşılması bakımından önemli görülmektedir.

Talim ve Terbiye Kurulu'nun 2008 tarih öğretim programına göre 10.sınıf tarih ders kitabında yer alan 5. ünite “En Uzun Yüzyıl (1800 – 1922)” konusuna ayrılmıştır. Ünite içerisinde 17 kazanım bulunmakta olup ünite 10 hafta 20 ders saati olarak planlanmıştır.

10.5.14. Osmanlı Devleti'nde eğitim alanında meydana gelen gelişmeleri kavrar <http://mufredat.meb.gov.tr>

Ünitede yer alan 10.5.14 nolu kazanım yalnızca Osmanlı 19.yy eğitim faaliyetlerine ayrılmıştır. Ünitede bir kazanımın yalnızca eğitime ayrılması önemli bir gelişme olmasına rağmen yeterli görülmemektedir. Kazanım incelendiğinde eğitim tarihini anlatan net bir ifade bulunmadığı görülmektedir. Ancak Kutadgu Bilig, Divânü Lûgati't-Türk, Atabetü'l-Hakayık ve Divân-ı Hikmet'ten bahsetmesi kitapların muhtevasını incelediğimizde eğitim tarihine dolaylı yoldan değinildiğini gösterir. Program kapsamındaki 64 kazanımın yalnızca 4 tanesi Türk eğitim tarihiyle ilişkilidir. Bu da Türk eğitim tarihi konularına verilen önemin azlığını ortaya koymaktadır.

2018 Yılı Öğretim Programına Göre; 10.Sınıf Tarih Dersi Kazanımları

Tablo 17

Tarih Dersi (10.Sınıf) Öğretim Programı Üniteleri, Kazanım Sayıları ve Oranları (2018)

Ünite	Kazanım Sayısı	Süre (Ders Saati)	Oran (%)
1.Yerleşme ve Devletleşme Sürecinde Selçuklu Türkiye'si	6	12	16,6
2.Beylikten Devlete Osmanlı Siyaseti (1302-1453)	6	14	19,4
3.Devletleşme Sürecinde Savaşçılar ve Askerler	3	8	11,1
4.Beylikten Devlete Osmanlı Medeniyeti	4	10	13,8
5.Dünya Gücü Osmanlı (1453-1595)	7	20	27,9
6.Sultan ve Osmanlı Merkez Teşkilatı	2	2	2,8
7.Klasik Çağda Osmanlı Toplum Düzeni	5	6	8,4
Toplam	33	72	100

Talim ve terbiye kurulunun 2018 tarih öğretim programına göre 10. sınıf tarih ders kitabında yer alan I.Ünite “Yerleşme ve Devletleşme Sürecinde Selçuklu Türkiye'si” konusuna ayrılmıştır. Ünite içerisinde 6 kazanım bulunmakta olup ünite 6 hafta 12 ders saati olarak planlanmıştır.

Bu üniteye Türkiye Selçukluları döneminde eğitime dair kazanım bulunmamaktadır. Programda Türkiye Selçuklu eğitimine dair kazanıma yer verilmesi ve konunun ders kitaplarına yansıtılması gerektiği düşünülmektedir. Böylelikle öğrencilerin dönemin eğitimi hakkında bilgi sahibi olması sağlanabilir.

Talim ve Terbiye Kurulu'nun 2018 tarih öğretim programına göre 10. sınıf tarih ders kitabında yer alan 3. ünite “Devletleşme Sürecinde Savaşçılar ve Askerler” konusuna ayrılmıştır. Ünite içerisinde 3 kazanım bulunmakta olup ünite 4 hafta 8 ders saati olarak planlanmıştır.

3. Ünite Osmanlı askeri teşkilatını işlerken Osmanlı askeri eğitiminin önemli noktalarına değinilmesine rağmen kazanım olarak programa yansıtılmadığı görülmektedir. Kazanımlara Osmanlı askeri eğitimi hakkında ekleme yapılırsa ve Osmanlı askeri eğitimine dair tek başına bir konu ayrılırsa öğrencilerin askeri eğitimin önemi, nasıl gerçekleştiği hakkında bilgi sahibi olması sağlanabilir.

Talim ve Terbiye Kurulu'nun 2018 tarih öğretim programına göre 10. sınıf tarih ders kitabında yer alan 4. ünite "Beylikten Devlete Osmanlı Medeniyeti" konusuna ayrılmıştır. Ünite içerisinde 4 kazanım bulunmakta olup ünite 5 hafta 10 ders saati olarak planlanmıştır.

10.4.2. Osmanlı devlet idaresinin ilmiye, kalemîye ve seyfiye sınıflarının birlikteliğine dayalı yapısını analiz eder.

- a) İlmiye sınıfının çeşitli vazifelerinden (devlet idaresi, hukuk ve adalet, ilim ve tedris) hareketle dinin Osmanlı devlet idaresi ve toplum düzenindeki rolü üzerinde durulur.
- b) Osmanlı dünyasında medreseler ve âlimlerin yanı sıra tekkeler ve ariflerin de bilgi üretimi ve eğitim alanında önemli vazifeler üstlendiği vurgulanır.
- c) Türk dünyasında yetişmiş olan bilim insanlarına (Akşemseddin, Ali Kuşçu ve Uluğ Bey) ve çalışmalarına kısaca değinilir. <http://mufredat.meb.gov.tr>

Yukarıdaki kazanımda idari işler ile eğitim işlerinin bir arada verildiği görülmektedir. Bunun yerine, kazanımda verilen bu iki konunun ayrı ayrı kazanımlarda ele alınması konuların daha net olmasını sağlayacaktır.

Talim ve Terbiye Kurulu'nun 2018 tarih öğretim programına göre 10. sınıf tarih ders kitabında yer alan 6. ünite "Sultan ve Osmanlı Merkez Teşkilatı" konusuna ayrılmıştır. Ünite içerisinde 2 kazanım bulunmakla birlikte bu ünite 1 hafta 2 ders saati olarak planlanmıştır.

10.6.1. Topkapı Sarayı'nın devlet idaresinin yanı sıra devlet adamı yetiştirilmesinde ve şehir kültürünün gelişmesindeki rollerini analiz eder.

- a) Padişahın ikametgâhı olan sarayın aynı zamanda devlet idaresinin ve devlet adamı yetiştirilmesinin de merkezi olduğu açıklanır.

10.6.2.c Başlangıçtan on yedinci yüzyıla kadar şehzadelerin yetiştirilme usulü ve bunun Osmanlı yönetimine etkisi vurgulanır. <http://mufredat.meb.gov.tr>

İlk kazanımda devlet idaresi ve devlet adamı yetiştirilmesi konularının bir arada verildiği görülmektedir. Bunun yerine, kazanımda verilen bu iki konunun ayrı kazanımlarda ele alınması konuların daha net olmasını sağlayacaktır. İkinci kazanımın c bendi ise tamamen şehzade eğitime ayrılmıştır. Bu kazanımdaki bendin yalnızca şehzade eğitime ayrılmasına rağmen ayrı bir kazanımda da yer alması gerektiği düşünülmektedir.

Talim ve Terbiye Kurulu'nun 2018 tarih öğretim programına göre 10. sınıf tarih ders kitabında yer alan 7. ünite "Klasik Çağda Osmanlı Toplum Düzeni" konusuna ayrılmıştır. Ünite içerisinde 5 kazanım bulunmakta olup ünite 3 hafta 6 ders saati olarak planlanmıştır.

10.7.4. Lonca Teşkilatının Osmanlı ekonomik sistemi ve toplum yapısındaki yerini analiz eder.

c) Osmanlı ekonomik sistemi içerisinde başlıca ticaret mekânları (liman, kervansaray, pazar yeri, bedesten ve kapan) açıklanır. <http://mufredat.meb.gov.tr>

10.7.4 nolu kazanımın c bendi loncaların mesleki eğitimine ayrılmıştır. Bu kazanımdaki bendin ayrıca bir kazanım olarak ele alınması gerektiği konunun öğrenciler tarafından daha net anlaşılması açısından gerekli olduğu düşünülmektedir. Bunun dışında 1453 sonrası Osmanlı mesleki eğitim faaliyetleri dışında Osmanlı eğitimi ile ilgili herhangi bir kazanım bulunmamaktadır. Bu konuyla ilgili gerekli kazanımların eklenerek ders kitaplarında Fatih Devri sonrası Osmanlı eğitiminin verilmesi gerektiği düşünülmektedir. 2018 yılı 10. sınıf tarih öğretim programında 1300 ile 1595 yılları arasına daha ayrıntılı yer verilmesine rağmen 33 kazanımdan sadece 4 tanesi Türk eğitim tarihiyle ilgili bulunmaktadır. 2008 ve 2018 tarih eğitim programları karşılaştırıldığında en önemli fark 2008 yılında yazılan programda bir ünitenin konuları iken 2018 yılında yazılan programda bir ünite olarak planlamıştır. Bu fark dışında kazanımlar 2018 yılındaki programda alt başlıklar olarak sınıflandırılmıştır.

5.3 2018 tarih öğretim programında 11. Sınıf türk eğitim tarihi kazanımları

2018 Yılı Öğretim Programına Göre; 11.Sınıf Tarih Dersi Kazanımları

Tablo 18

Tarih Dersi (11.Sınıf) Öğretim Programı Üniteleri, Kazanım Sayıları ve Oranları (2018)

Ünite	Kazanım Sayısı	Süre (Ders Saati)	Oran (%)
1.Değişen Dünya Dengeleri Karşısında Osmanlı Siyaseti (1595 – 1774)	5	18	25
2.Değişim Çağında Avrupa ve Osmanlı	3	10	13,8
3.Uluslararası İlişkilerde Denge Stratejisi (1774 – 1914)	4	12	16,6
4.Devrimler Çağında Değişen Devlet – Toplum İlişkileri	5	18	25
5.Sermaye ve Emek	3	10	13,8
6.XIX ve XX. Yüzyılda Değişen Gündelik Hayat	2	4	5,8
Toplam	20	72	100

<http://mufredat.meb.gov.tr>

Talim ve Terbiye Kurulu’nun 2018 tarih öğretim programına göre 11. sınıf tarih ders kitabında yer alan 2. ünite “Değişim Çağında Avrupa ve Osmanlı” konusuna ayrılmıştır. Ünite içerisinde 3 kazanım bulunmakla birlikte bu ünite 5 hafta 10 ders saati olarak planlanmıştır.

Osmanlı devlet idaresi ve toplum düzenindeki çözümleri önleme çabalarını analiz eder.

d) Avrupa’da matbaanın kullanılmaya başlanmasının bilginin üretilmesi ve bilgiye erişim alanlarında sağladığı imkânlar vurgulanarak Osmanlı Devleti’nde Müslüman ve gayrimüslimlerin matbaayı kullanmaya başlama süreçleri ele alınır.

<http://mufredat.meb.gov.tr>

Yukarıdaki kazanım incelendiğinde matbaanın Osmanlı Devleti’nde kullanılmaya başlanması modern eğitime geçiş için önemli bir aşama olarak kabul edilebilir. Bu nedenle kazanım eğitim ile ilişkilendirilebilir. Fakat d bendi kazanım ana başlığı ile ilişkili olmadığından bu konun ayrı bir kazanımda değerlendirilmesinin daha uygun olacağı düşünülmektedir.

Talim ve Terbiye Kurulu’nun 2018 tarih öğretim programına göre 11. sınıf tarih ders kitabında yer alan 4. Ünite “Devrimler Çağında Değişen Devlet-Toplum İlişkileri” konusuna ayrılmıştır. Ünite içerisinde 5 kazanım bulunmakla birlikte bu ünite 9 hafta 18 ders saati olarak planlanmıştır.

Ulus devletleşme ve endüstrileşme süreçlerinin sosyal hayata yansımalarını analiz eder.

c) Ulus devlet anlayışıyla birlikte eğitim kurumlarına ve askerî teşkilatlara devletin anlayışına uygun vatandaş yetiştirilmesi görevinin verilmesi üzerinde durulur.

ç) Avrupa devletleriyle girilen siyasi ve askerî rekabet çerçevesinde açılan kurumlara (Hendesehane ve Mühendishaneler, Mekteb-i Harbiye, Tıbbiye, Mülkiye ve diğer meslek okulları) ve II. Mahmud Dönemi’nden itibaren zorunlu örgün eğitimin başlatılmasına değinilir.

d) Osmanlı Devleti’nde açılan yabancı ve misyoner okulları ile azınlık okullarına değinilerek II. Abdülhamit Dönemi’nde devlet tarafından kurulan okullar kısaca ele alınır.

f) Avrupa’nın genelinde olduğu gibi Osmanlı Devleti’nde de eğitim ve sağlık alanlarında faaliyette bulunan dinî vakıflar ve diğer sivil toplum kuruluşlarının yerini devlet kurumlarının almaya başlamasının gerekçelerine değinilir. <http://mufredat.meb.gov.tr>

Bu kazanımda c, ç, d ve f bentleri Osmanlı 19.yy eğitimine ayrılmıştır. Ayrıca II. Mahmut, II. Abdülhamit, azınlık ve yabancı okullar gibi farklı dönemlerin eğitimlerini ayrı ayrı ele alınmıştır. Bu yönüyle kazanımın yeterli olduğu düşünülmektedir.

5.4 2010 2018 Türkiye cumhuriyeti inkılap tarihi öğretim programlarında Türk eğitim tarihi kazanımları

2010 Yılı Öğretim Programına Göre; 11. Sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Kazanımları

Tablo 19

Tarih Dersi (İnkılap) Öğretim Programı Üniteleri, Kazanım Sayıları ve Oranları (2010)

Ünite	Kazanım Sayısı	Süre (Ders Saati)	Oran (%)
1. 1881’den 1919’ a Mustafa Kemal	4	6	7
2. Milli Mücadele’nin Hazırlık Dönemi	7	8	11
3. Kurtuluş Savaşı’nda Cepheler	5	8	8
4. Türk İnkılabı	12	16	19
5. Atatürkçülük ve Atatürk İlkeleri	28	22	45
6. Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası	4	6	7
7. Atatürk Dönemi Dış Politikası	2	2	3
Toplam	62	72	100

<http://mufredat.meb.gov.tr>

Talim ve Terbiye Kurulu’nun 2010 tarih öğretim programına göre 11. sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabında yer alan 4. Ünite “Türk İnkılabı” konusuna ayrılmıştır. Ünite içerisinde 12 kazanım bulunmakla birlikte bu ünite 8 hafta 16 ders saati olarak planlanmıştır.

4.7. Eğitim alanında yapılan inkılapları analiz eder <http://mufredat.meb.gov.tr>

Kazanım incelendiğinde Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabında eğitime dair bir kazanımın yer aldığı görülmektedir. Ancak Cumhuriyet dönemi eğitim faaliyetlerinin ilköğretimden yükseköğretime kadar geniş bir yelpazeyi kapsadığı düşünüldüğünde bir kazanımın yeterli olmayacağı düşünülmektedir.

2018 Yılı Öğretim Programına Göre; T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Kazanımları

Tablo 20

Tarih Dersi (İnkılap) Öğretim Programı Üniteleri, Kazanım Sayıları ve Oranları (2018)

Ünite	Kazanım Sayısı	Süre (Ders Saati)	Oran (%)
1. 20.Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti ve Dünya	4	12	16,7
2. Milli Mücadele	7	18	25
3. Atatürkçülük ve İnkılap Tarihi	8	10	13,9
4. İki Savaş Arasında Dönemde Türkiye ve Dünya	3	6	8,3
5. II.Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye ve Dünya	3	6	8,3
6. II.Dünya Savaşı Sonrasında Türkiye ve Dünya	3	6	8,3
7. Toplumsal Devrim Çağında Dünya ve Türkiye	3	8	11,2
8. 21.Yüzyılın Eşiğinde Türkiye ve Dünya	2	6	8,3
Toplam	33	72	100

<http://mufredat.meb.gov.tr>

Talim ve Terbiye Kurulu'nun 2010 tarih öğretim programına göre 12. sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabında yer alan 3. Ünite “Atatürkçülük ve İnkılap Tarihi” konusuna ayrılmıştır. Ünite içerisinde 8 kazanım bulunmakla birlikte bu ünite 5 hafta 10 ders saati olarak planlanmıştır.

3.4. Eğitim ve kültür alanında yapılan inkılapları ve gelişmeleri kavrar.

a) Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Harf İnkılabı, Millet Mektepleri, Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu ele alınır.

b) 1933 Üniversite Reformu'ndan hareketle Atatürk'ün bilimsel gelişme ve kalkınmaya verdiği önem vurgulanır. <http://mufredat.meb.gov.tr>

2018 T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük öğretim programında 3. Ünitenin 4. Kazanımı eğitim ve kültür alanındaki gelişmelere ayrılmıştır. Bu kazanımın a ve b bentleri direkt olarak Cumhuriyet Dönemi eğitimine ayrılmıştır. Kazanımda üniversite reformuna kadar olan gelişmelerin ayrı bir bentte, üniversite reformu ve bilimsel gelişmelerin de ayrı bir bentte verilmiş olması, programın dönemin eğitime önem verdiğini düşündürmektedir.

Dikkati çeken önemli bir nokta 2010 ve 2018 T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük öğretim programlarını karşılaştırdığımızda 2010 yılında yayınlanmış olan öğretim programında bir kazanımda 1923 ile 1938 yıllarını içeren eğitim gelişmeleri verilmiştir. Ancak 2018 yılı öğretim programında ise bir ana kazanım ve iki ayrı madde biçiminde Cumhuriyet Dönemi eğitimi ortaya koyulmuştur. Cumhuriyet Dönemi eğitimine ayrılan ders süresi 1.33 ders saati iken 1.25 ders saatine gerilemiştir. Cumhuriyet Dönemi eğitimine ayrılması gereken ders saati artması beklenirken 0.8 oranında düşüş yaşamıştır.

5.5 2008 2018 çağdaş türk ve dünya dersi öğretim programlarında türk eğitim tarihi kazanımları

2008 Yılı Öğretim Programına Göre; Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi Dersi Kazanımları

Tablo 21

Tarih Dersi (ÇTDT) Öğretim Programı Üniteleri, Kazanım Sayıları ve Oranları (2008)

Ünite	Kazanım Sayısı	Süre (Ders Saati)	Oran (%)
1. 20.yy Başlarında Dünya	8	28	19
2. İkinci Dünya Savaşı	6	20	14
3. Soğuk Savaş Dönemi	9	28	20
4. Yumuşama Dönemi ve Sonrası	9	32	22
5. Küreselleşen Dünya	10	36	25
Toplam	42	144	100

<http://mufredat.meb.gov.tr>

2008 Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi öğretim programında dönemin konularını içeren eğitime dair herhangi bir kazanım bulunmamaktadır. Kazanımın bulunmamasının yanı sıra kültürel gelişmeler içerisinde dahi yer almamıştır.

2018 Yılı Öğretim Programına Göre; Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi Dersi Kazanımları

Tablo 22

Tarih Dersi (İnkılap) Öğretim Programı Üniteleri, Kazanım Sayıları ve Oranları (2018)

Ünite	Kazanım Sayısı	Süre (Ders Saati)	Oran (%)
1. İki Küresel Savaş Arasında Dünya	7	21	14,6
2. İkinci Dünya Savaşı	7	28	19,4
3. Soğuk Savaş Dönemi	5	22	15,3
4. Yumuşama Dönemi ve Sonrası	6	33	22,9
5. Küreselleşen Dünya	7	40	27,8
Toplam	32	144	100

<http://mufredat.meb.gov.tr>

2018 Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi öğretim programında dönemin konularını içeren eğitime dair herhangi bir kazanım bulunmamaktadır. Kazanımın bulunmamasının yanı sıra kültürel gelişmeler içerisinde dahi alt maddeler kısımlarında yer almamıştır. 2018 Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi öğretim programının hala okutulduğu düşünüldüğünde mutlaka dönemin konularına uygun kazanımların eklenmesi gerektiği düşünülmektedir. Böylelikle Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi konu kapsamının genişletilerek anlatılması mümkün olacaktır. Ayrıca kazanımlara eğitim ile ilgili hususlar eklenmesi durumunda, kitabın yalnızca siyasi, ekonomik, sağlık vb gelişme eksenli bir yapıdan kurtularak sosyal yapının harcını oluşturan eğitim konusundaki, gelişmelerinin öğrenciler tarafından daha iyi kavranacağı düşünülmektedir.

Sonuç olarak 2008 ve 2018 Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi eğitim programlarında eğitime dair herhangi bir kazanım bulunmamaktadır.

5.6. 2009 2018 seçmeli türk kültür medeniyeti tarihi öğretim programlarında türk eğitim tarihi kazanımları

2009 Yılı Öğretim Programına Göre; 11. Sınıf Tarih Dersi Kazanımları

Tablo 23

Tarih Dersi (11.Sınıf) Öğretim Programı Üniteleri, Kazanım Sayıları ve Oranları (2009)

Ünite	Kazanım Sayısı	Süre (Ders Saati)	Oranı (%)
1. Türklerde Devlet Teşkilatı	8	34	25
2. Türklerde Toplum Yapısı	5	22	15
3. Türklerde Hukuk	5	22	15
4. Türklerde Ekonomi	5	22	15
5. Türklerde Eğitim	5	22	15
6. Türklerde Sanat	5	22	15
Toplam	33	144	100

<http://mufredat.meb.gov.tr>

Talim ve Terbiye Kurulu'nun 2009 tarih öğretim programına göre 11. sınıf tarih dersi kitabında yer alan 5. Ünite “Türklerde Eğitim” konusuna ayrılmıştır. Ünite içerisinde 5 kazanım bulunmakla birlikte bu ünite 11 hafta 22 ders saati olarak planlanmıştır.

1. İlk Türk devletlerindeki eğitim anlayışını kavrar.
- 2.Türk-İslâm devletlerinde eğitim alanında meydana gelen değişim ve gelişimi değerlendirir.
3. Osmanlı Devleti'ndeki eğitim sistemini kavrar.
- 4.Tanzimat'tan sonra Osmanlı eğitim sisteminde meydana gelen gelişmeleri değerlendirir.
5. Cumhuriyet Dönemi eğitim anlayışının temel özelliklerini kavrar.

<http://mufredat.meb.gov.tr>

2009 tarih öğretim programının 5.ünitesin “Türklerde Eğitim” konusuna ayrılması nedeniyle kazanımların tamamının eğitimle alakalı olması doğal bir sonuçtur. Kazanımlar arasında dikkat çeken nokta Osmanlı Devleti eğitimine 2 kazanım ayrılmasıdır. Bunun da sebebi olarak Tanzimat döneminden sonra Osmanlı eğitim anlayışında değişmelerin görülmesidir.

2018 Yılı Öğretim Programına Göre; Türk Kültür ve Medeniyet Tarihi Dersi Kazanımları

Tablo 24

Tarih Dersi (TKMT) Öğretim Programı Üniteleri, Kazanım Sayıları ve Oranları (2018)

Ünite	Kazanım Sayısı	Süre (Ders Saati)	Oran (%)
1. Türklerde Devlet Teşkilatı	11	34	24
2. Türklerde Toplum Yapısı	5	20	14
3. Türklerde Hukuk	6	21	14
4. Türklerde Ekonomi	5	21	14
5. Türklerde Eğitim ve Bilim	5	20	14
6. Türklerde Sanat	5	20	14
7. Türklerde Spor	4	8	6
Toplam	41	144	100

<http://mufredat.meb.gov.tr>

Talim ve Terbiye Kurulu'nun 2018 tarih öğretim programına göre 11. sınıf Türk Kültür ve Medeniyet Tarihi dersi kitabında yer alan 5. Ünite “Türklerde Eğitim ve Bilim” konusuna ayrılmıştır. Ünite içerisinde 5 kazanım bulunmakla birlikte bu ünite 10 hafta 20 ders saati olarak planlanmıştır.

5.1. İlk Türk devletleri dönemi eğitim ve bilim faaliyetlerini açıklar.

a) Hun, Kök Türk ve Uygurların eğitim ve bilim faaliyetleri örnekler üzerinden ele alınır.

b) Konargöçer ve yerleşik hayatta uygulanan eğitim sistemi Kök Türk ve Uygur örneği üzerinden ele alınır.

s c) On İki Hayvanlı Türk takvimi örneğinden yola çıkılarak ilk Türk devletlerinde bilim anlayışına yer verilir.

ç) Uygurlar Dönemi eğitim ve bilim faaliyetleri (alfabe, matbaa, kâğıt) ele alınır.

5.2. İlk Türk İslam devletlerinde eğitim ve bilim alanındaki faaliyetleri açıklar.

a) Karahanlı, Büyük Selçuklu ve Türkiye Selçuklu devletlerindeki eğitim ve bilim faaliyetleri örneklerle ele alınır.

b) Cami/mescit, ribat, tekke ve zaviyelerin eğitimdeki rolüne değinilir.

c) Nizamiye Medreselerinin kuruluş amacı ve işlevleri ele alınır.

ç) Ahiliğin mesleki eğitimdeki rolüne yer verilir.

d) Yusuf Has Hâcîp'in “Kutadgu Bilig” ve Kaşgarlı Mahmud'un “Dîvan-ı Lügati't-Türk” örnekleri üzerinden İlk Türk İslam devletlerindeki eğitim ve bilim anlayışı, Türkçeye verilen öneme değinilir.

e) Dönemin öne çıkan bilim insanlarının (Farabî, El Hazini, Bîrunî, İbni Sina, Harezmi) bilime katkılarına yer verilir.

f) Gevher Nesibe Hatun Şifahanesi üzerinden İlk Türk İslam devletlerinde tıp alanındaki gelişmelere değinilir.

5.3. Tanzimat öncesi dönemde Osmanlı'daki eğitim ve bilim faaliyetlerini kavrar.

a) Mahalle/sıbyan mektepleri, medrese, Enderun, harem ve şehzadegân mekteplerinin işlevi ve bu kurumlarda verilen eğitim üzerinde durulur.

b) Sahn-ı Seman Medreseleri üzerinden Osmanlıdaki yüksek eğitimin önemine değinilir.

c) Osmanlı Devleti'nde bilimsel faaliyetleriyle öne çıkan bilim insanlarının çalışmalarına kısaca yer verilir.

ç) Osmanlı eğitim sistemindeki bozulmalar döneme ait örnek metinler üzerinden ele alınır.

d) Ali Kuşçu, Tycho Brahe ve Kepler'in biyografilerinden yararlanılarak Osmanlı Devleti ve Avrupa'da bilimsel faaliyetlere verilen önem mukayese edilir.

5.4. Tanzimat sonrasında Osmanlı eğitim sisteminde meydana gelen gelişmeleri kavrar.

a) Bu dönemde Osmanlı Devleti'nde Batı tarzı okullaşma süreci (rüştiye, idadî, Dârülfünun, Dârülmuaallimât, Mekteb-i Hukuk ve Sanayi-i Nefise Mektepleri) ele alınır. b) II. Abdülhamit Dönemi'nde eğitim alanında yapılan çalışmalar ile bu dönemde yapılan yenilik ve uygulamaların Cumhuriyet Dönemi'ne etkileri vurgulanır.

c) Osmanlı Devleti'ndeki azınlık ve yabancı okullar ile bu okulların faaliyetlerine yer verilir.

5.5. Cumhuriyet Dönemi'nde eğitim ve bilim alanında gerçekleşen gelişmeleri analiz eder.

a) Cumhuriyet Dönemi'nde açılan eğitim kurumlarından hareketle eğitim alanındaki değişimler ele alınır.

b) Cumhuriyet Dönemi'nde bilimsel faaliyetleriyle öne çıkan bilim insanlarının çalışmalarına kısaca değinilir.

2018 tarih öğretim programının 5. ünitesi “Türklerde Eğitim ve Bilim” konusuna ayrılması nedeniyle kazanımların tamamının eğitimle alakalı olması doğal bir sonuçtur. Kazanımlar arasında dikkat çeken nokta Osmanlı Devleti eğitimine 2 kazanım ayrılmasıdır. Bunun da sebebi olarak Tanzimat döneminden sonra Osmanlı eğitim anlayışında değişmelerin görülmesidir. Kazanımlar alt maddeler halinde ayrıntılanmıştır.

Sonuç olarak 2009 ve 2018 Türk Kültür ve Medeniyet Tarihi öğretim programlarında 5.üniteler Türklerde eğitim konusuna ayrılmıştır. 2018 Türk Kültür Tarihi öğretim programında Türklerde eğitim konusuna ayrılan ders saati 22 saatten 20 saate düşürülmüştür. Kazanım sayıları ve kazanım adlandırma şekilleri hemen hemen aynıdır. 2018 Türk Kültür Tarihi ve Medeniyeti öğretim programının 2009 öğretim programından farkı kazanımların alt maddelerle yazılmasıdır.

BÖLÜM VI

SONUÇ VE ÖNERİLER

6.1. Sonuç

2007 – 2019 tarihleri arasında yazılmış olan tarih öğretim programları ve buna bağlı olarak yazılan tarih öğretim programları incelenmiştir.

Tablo 25

Tarih Öğretim Programlarında Bulunan Türk Eğitim Tarihi ile İlgili Kazanım Sayıları

	Toplam Kazanım Sayısı	Türk Eğitim Tarihine Değinen Kazanım Sayısı
9.sınıf Tarih Öğretim Programı (2007)	44	11
9. sınıf Tarih Öğretim Programı (2018)	28	3
10. sınıf Tarih Öğretim Programı (2008)	64	4
10. sınıf Tarih Öğretim Programı (2018)	33	4
11.sınıf Tarih Öğretim Programı (2018)	20	2
T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Öğretim Programı (2010)	62	1
T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Öğretim Programı (2018)	33	1
Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi Öğretim Programı (2008)	42	0
Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi Öğretim Programı (2018)	32	0
Türk Kültür ve Medeniyet Tarihi Öğretim Programı (2009)	33	5
Türk Kültür ve Medeniyet Tarihi Öğretim Programı (2018)	41	5
Toplam	432	36

Yukarıdaki tabloyu incelediğimizde tarih öğretim programları kazanımları içinde Türk Eğitim Tarihine dair kazanımlara çok yer verilmediği görülmektedir. Ayrıca 2018 yılında çıkarılan tarih öğretim programlarında kazanımların alt maddeleri olduğu görülmüştür.

2018 tarih öğretim programının 9. Sınıf kazanımları içerisinde 4. Ünite Türk eğitim tarihine yönelik herhangi bir kazanım yazılmamıştır. Bu önemli bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır.

2018 tarih öğretim programında 1. Ünite olan Türkiye Selçuklu Devleti konusunda Türk eğitim tarihine yönelik herhangi bir kazanım yazılmamıştır. Yine 10. Sınıf Tarih öğretim programında 3. Ünite askeri eğitimle ilgili hususlarda kitapta bahsederken bunu tarih öğretim programlarında kazanım şeklinde yazılmadığı görülmektedir. Tarih öğretim konuları ile ilgili başka bir sonuç ise gerek T. C inkılap tarihi gerekse Türk kültür ve medeniyet tarihi(2018) askeri eğitimle ilgili herhangi bir kazanımın eklenmemiş olmasıdır. Aynı şekilde türk kültür ve medeniyet tarihi öğretim programına(2018) 1938 sonrası eğitim gelişmelerinin de kazanım şeklinde bilgi yansıtılmadığı görülmüştür.

İncelenen tarih ders kitaplarından çıkan sonuçları değerlendirdiğimizde Hun devletinin eğitimi hususunda 2008-2018 kitapları aynı bilgileri vermekte eksikler hususunda da aynı eksiklikler göze çarpmaktadır. Örneğin her iki kitapta Hun devletinin okuma yazma faaliyetleri söz etmemektedir. Halbuki Hun devletinin okuma yazma faaliyetinde bulunduğu günümüzde bilinmektedir.

2008 ve 2018 kitapları incelendiğinde Göktürkler hakkında kısıtlı bilgilerin verildiği görülmektedir. Bilgiler daha çok alıntılar yardımıyla sağlanmıştır. 2008 ve 2018 yılındaki kitapların en büyük farkı Orhun Kitabeleri için verilen alıntılarda 2018 alıntılarının daha anlaşılır olmasıdır.

Uygur devleti eğitimi hakkında 2008 yılında okutulan kitap bilgi verirken 2018 yılında okutulmaya başlanan ve hala okutulan herhangi bir bilgi verilmemiştir. Bu da önemli bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır.

2008 ve 2018 9. Sınıf tarih ders kitabında Karahanlı Devleti eğitimi hakkında eserler üzerinden verilmiştir. Bursluluk, ilk medreseler vb. konulardan söz edilmemiştir.

2008 ve 2018 yıllarında okutulan 9. Sınıf tarih ders kitaplarında Selçuklu Devleti eğitimi hakkında verilen bilgiler lise düzeyi için yeterli görülmektedir.

2018 yılında okutulmaya başlanan kitapta Türkiye Selçuklu tarihi konuları 10. Sınıf kitabının 1. Ünitesi olarak planlanmıştır. Bu kitapta Selçuklu örgün eğitimi ve mesleki eğitim çalışmalarından söz edilmemektedir.

2008-2018 yıllarında okutulan 10. Sınıf tarih ders kitaplarında Osmanlı klasik çağ eğitim faaliyetleri lise düzeyi bakımından yeterli görülmektedir.

2009 ve 2018 yıllarında 17. Yüzyıl Osmanlı eğitimi hususunda kitaplar lise düzeyinde yeterli bilgiye yer vermiştir.

İncelenen T.C İnkılap Tarihi ders kitapları lise düzeyi bakımından yeterli olduğu düşünülmektedir.

2008 ve 2018 Çağdaş Türk ve Dünya tarihi ders kitaplarında eğitime dair herhangi bir sonuç bulunamamıştır.

2010-2018 Türk Kültür ve Medeniyet Tarihi Kitapları kitabın muhtevası nedeniyle eğitime geniş yer ayırmıştır (1 ünite). Bu yönüyle diğer tarih ders kitaplarından ayrılmaktadır. Bu kitapların Türk eğitim tarihine geniş yer vermesi normaldir çünkü yazılış amaçları Türk kültürünü anlatmaktır. Tüm öğrencilerin bu dersi zorunlu olarak okumadığı göz önünde bulundurulduğunda öğrencilerin Türk eğitimine dair önemli eksiklere sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak: Tarih öğretim programlarına göre yazılan lise tarih ders kitapları incelendiğinde Türk eğitim tarihi konularına yeteri kadar yer verilmediği görülmüştür.

6.2. Öneriler

Tarih öğretim programlarının kazanımlarının alt maddeler biçiminde yazılmayarak ayrı kazanımlar halinde yazılması kazanımların daha iyi anlaşılması bakımından gerekli görülmektedir. Ya da alt maddeler halinde hazırlanacaksa kazanımlar ilgili konulara bölünerek alt maddeler de buna göre belirlenmelidir. Böylelikle siyasi tarih ile başlayan bir kazanımın içerisinde kültürel öğelerinde bulunmasının da önüne geçilmiş olur.

10. sınıf tarih öğretim programına(2018) 1. Ünite için Türkiye Selçuklu eğitimine dair eklenmesi konunun öğrenciler tarafından öğrenilmesi açısından önemli görülmektedir. Yine 10. Sınıf tarih öğretim programına Osmanlı askeri eğitimi ile ilgili kazanımların eklenmesi konunun bütünlüğü ve anlaşılması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

2018 türk kültür ve medeniyet tarihi öğretim programını Selçuklu Osmanlı askeri eğitim ile ilgili hususları eklenmesi gerekli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca yine bu programa 1938 yılından sonraki eğitimle ilgili kazanımlar eklenmesi gerektiği düşünülmektedir.

2018 yılında okutulan 10. Sınıf tarih ders kitabında kuruluş devrinde verilen Fatih Sultan Mehmed devri ve sonrasındaki eğitim gelişmelerinin dünya gücü Osmanlı ünitesinden sonra gelen ünitelerde verilmesi gerektiği düşünülmektedir. Çünkü konunun bütünlüğü ve bilgilerin kronolojik olması için gerekli olduğu düşünülmektedir.

Ders kitabı olarak okutulan T.C. İnkılap Tarihi kitabında gerçekleştirilen inkılapların örneğin cumhuriyetin ilanı, harf devrimi, gibi uygulamaların temellerinin dayandığı noktalardan da bahsederek gerçekleştirilen yeniliklerin temellerinin öğrenciler tarafından anlaşılması daha kolay olacağı düşünülmektedir. Böylelikle öğrencilerin bilgileri daha doğru yorumlaması sağlanacaktır.

Çağdaş türk dünya tarihinin ders kitabında 1938 eğitim gelişmelerine de yer verilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Okutulan türk kültür ve medeniyet tarihi ders kitaplarında Selçuklu ve Osmanlı askeri eğitimine de yer verilmesi bunların yanısıra 1938 sonrası eğitim gelişmelerinin de ders kitabında yer alması gerektiği düşünülmektedir.

Okutulan türk kültür ve medeniyet tarihi dersinin

a- zorunlu olarak türk okullarında okutulması gerektiğinin önemine

b- türk kültür ve medeniyet tarihi ders kitaplarında olan bilgilerin konularla ilgili ders kitaplarına eklenmesinin gerekliliğinin önemine

böylelikle bu bilgilerin tüm öğrenciler tarafından okutulması gerekliliği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Alemdar E. & Keleş S. (2018). *Çağdaş Türk ve dünya tarihi 12.sınıf*. Devlet Kitapları
- Ata, Bahri. (2009). *Selim Sabit efendi'nin okul tarihi inşası*. Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 7(2), 377-392
- Akçay, C. (2006). *Türk eğitim sistemi*. Ankara Anı
- Akyüz, Y. (2009, 2014). *Türk Eğitim Tarihi M.Ö 100-M.S 2012*. Ankara Pegem
- Başgöz, İlhan. (1995). *Türkiye'nin eğitim çıkması ve Atatürk*. Ankara TC Kültür Bakanlığı
- Binbaşoğlu, C. (2014). *Türk eğitim tarihi*. Ankara Anı
- Cazgir V., Genç İ., Çelik M., Genç C. & Türedi Ş. (2009). *Ortaöğretim tarih 10.sınıf*. İstanbul Bediralp:
- Çelenk, S., Tertemiz, N., & Kalaycı, N.(2000). *İlköğretim programları ve gelişmeler*. Ankara Nobel
- Çevik A., Koç G. & Şerbetçi K. (2018). *Ortaöğretim inkılap tarihi ve Atatürkçülük 12.sınıf*. devlet kitapları
- Göksu, Erkan. (2018). *Türkiye Selçuklularında ordu*. Ankara TTK.
- Gumilyov, N. (2013). *Hunlar (A. Batur, Çev.)*. İstanbul Selenge
- Güneş, M. (2003). *Türkiye'de eğitim politikaları ve sivil toplum*. Ankara Anı
- Güven, İsmail. (2015) *.Türk eğitim tarihi*. Ankara Pegem
- İbnü'l Cezvi. (2005). *El muntazaman adlı eserindeki selçuklularla ilgili bilgiler*. Haz.Ali Sevim. Ankara TTK Belgeler Dergisi
- Kafesoğlu, İbrahim. (1984). *Türk milli kültürü*. İstanbul Ötüken

- Kahya, E.(2002). *Eski türklerde bilim. Türkler ansiklopedisi içinde (c.3)*. Adana: Yeni Türkiye
- Kamer, S. T. (2014). *II.Meşrutiyet dönemi karma eğitime ilişkin fikirler ve tartışmalar*. Kastamonu Eğitim Dergisi, 23(2), 401-412
- Karal, E. (1988). *Osmanlı tarihi V*. Ankara TTK
- Kazıcı, Z. (2004). *Osmanlı'da eğitim-öğretim*. İstanbul Bilge
- Kırpık, Güray. (2009). *Nizamiye medreseleri*. Ankara Anıl
- Kırpık, G., Ünal U., Işık H., Demirtaş B., Tokdemir M., Birbudak T. & Akyol H. (2016). *Türk eğitim tarihi el kitabı*. Ankara Grafiker
- Koca, Salim. (2005). *Selçuklular'da ordu ve askeri kültür*. Ankara Berikan
- Komisyon. (2011). *Ortaöğretim inkılap tarihi ve Atatürkçülük*. Ankara Ada
- Köymen, Mehmet A. (2011). *Büyük Selçuklu imparatorluğu tarihi. 3. cilt Alp Arslan ve zamanı*. Ankara TTK
- Laçın A., Önal B., Demir B., Erdem E., Kaplan M., Arıca M., Gündoğdu S., Aydemir V., Karakaya Y. & Çakmak Y. (2018). *Ortaöğretim tarih 11.sınıf*. Devlet Kitapları
- Mülk, N. (2016). *Siyasetname (M. Altay Köymen Çev.)*. TTK: Ankara
- Okur Y., Genç İ., Özcan T., Yutbay M. & Sever A. (2008). *Ortaöğretim tarih 9.sınıf*. İstanbul Feza Gazetecilik
- Okur Y., Aksoy M., Kızıltan H., Sever., Öztürk M. & Kahraman M. (2010). *Ortaöğretim tarih 11.sınıf*. İstanbul İhlas Gazetecilik
- Okur Y., Sever A., Aydın E., Kızıltan E., Aksoy M. & Öztürk M. (2010). *Ortaöğretim Çağdaş Türk ve dünya tarihi 12.Sınıf*. Ankara Özkan
- Ögel, B. (1982). *Türklerde Devlet Anlayışı*. Ankara Kültür Bakanlığı
- Ögel, Bahattin. (1982). *İslamiyetten önce türk kültür tarihi: orta asya kaynak ve buluntularına göre*. Ankara TTK
- Ögel, Bahattin. (2015). *Büyük Hun imparatorlu tarihi I*. Ankara TTK
- Özer, Atilla. (1984). *1982 Anayasası*. Ankara: Bilim
- Özkan, Salih .(2015). *Türk eğitim tarihi*. Ankara Nobel

Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel. (2018). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem

Safran, M. (Ed.). (2010). *Tarih nasıl öğretilir*. İstanbul Yeni İnsan

Sakaoğlu, N. (2003). *Osmanlı'dan günümüze eğitim tarihi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi

Sakaoğlu, N. (1992). *Cumhuriyet dönemi eğitim tarihi*. İstanbul İletişim

Sakaoğlu, N. (1998). *İlkokul tarih programları ve ders kitapları*. S. Özbaran (Haz.), Tarih öğretimi ve ders kitapları içinde (s.143-152). İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.

Sertkaya, O.F (2001). *Eski Türkler okur yazar mıydı?. Göktürk devleti'nin 1450. Kuruluş yıldönümü sempozyumunda sunulmuş bildiri*, Yücel Hacaloğlu (Ed.). Ankara Yeni Avrasya,

Şimşek, Sefa (2002). *Bir ideolojik seferberlik deneyimi halkevleri (1932-1951)*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi

Şimşirgil, Ahmet. (2016). *Osmanlı gerçekleri: Sorularla Osmanlıyı anlamak*. İstanbul Timaş

Turan, Refik. (Ed.). (2012). *Selçuklu tarihi*. İstanbul Grafiker

Unat, F. (1964). *Türkiye eğitim sisteminin gelişmesine tarihi bir bakış*. Ankara Milli Eğitim

Uzunçarşılı, İsmail. (2014). *Osmanlı devletinin ilmiye teşkilatı*. Ankara TTK

Yazıcı, Nesimi. (2011). *İlk Türk-islam devletleri tarihi*. Ankara Türkiye Diyanet Vakfı

Yüksel E., Bildik F., Şahin K., Şafak L., Ardiç M., Bağcı Ö. & Yıldız S. (2017). *Ortaöğretim 9.sınıf tarih*. Devlet Kitapları

Yüksel E., Bildik F., Şahin K., Şafak L., Ardiç M., Bağcı Ö. & Yıldız S. (2018). *Ortaöğretim 10.sınıf tarih*. Devlet Kitapları

Yıldız H. (1986). *Doğuştan günümüze büyük islam tarihi*. İstanbul Çağ

Yılmaz D., Duran H. & Köse İ. (2018). *Türk kültür ve medeniyet tarihi*. Devlet Kitapları

www.eba.gov.tr

www.ttkb.meb.gov.tr

EKLER

EK 1. İmam Gazali'nin Bidayetu'l-Hidaye Adlı Eserinden Öğretmen ve Öğrencilerin Nasıl Davranmaları Gerektiğine Dair Kısım

Buna göre bir eğitim kurumundaki ilim adamı (âlim) veya günümüz tabiriyle öğretim elemanı şöyle olmalıdır:

- 1- Zorluklara tahammül etmek,
- 2- Hilme (güç yettiği halde intikam almamaya) devam etmek,
- 3- Başı eğerek ve ağırbaşlı olarak heybetle oturmak,
- 4- Bütün kullara karşı tekebbürlüğü (büyüklenmeyi) terk etmek, yalnız zalimleri zulmünden dolayı azarlamak ve zulümlerini önlemek için onlara karşı tekebbürlük müstesna, yani onları zulümlerinden menetmek için, onlara karşı tekebbürlük etmek uygundur(caizdir).
- 5- Meclislerde tevazuyu (alçak gönüllü olmayı) tercih etmek,
- 6- Alay etme ve da'va (yakınma, şikayet) işini terk etmek,
- 7- Öğrenciye sert davranmayıp yumuşaklıkla muamele yapmak,
- 8- Vurup kırıcı kimselere karşı teenni (yavaş ve tahammülle) ile hareket edip, acele etmemek,
- 9- Zekası az olan kimseyi güzel bir şekilde irşat ederek ona karşı sert çıkışlar yapmayı ve öfkelenmeyi terk etmek,
- 10- "Bilmiyorum" sözünü söylemekten çekinmemek, yani bilmediği bir şeye ben bunu bilmiyorum demekten çekinmemek,
- 11- Düşünceyi soru soran kimseye yönlendirmek,
- 12- Sual sahibinin sorusunu anlamaya çalışmak,
- 13- Hücceti ve delili kabul etmek,
- 14- Hatadan, yanlışdan dönüp, doğru(hak) ne ise ona uymak,
- 15- Öğrenciyi ona zararlı olan her türlü ilimden menetmek,
- 16- Onu faydalı bir ilime yönlendirmek ve Allah'tan başkasının rızasını istemesinden uzaklaştırmak,
- 17- Öğrenciyi farz-ı ayn olan ilimlere teşvik edip, farz-ı kifaye olan ilimlerle meşgul olmasını önlemek."

Reisü'l-Müderresin Gazali öğrencilere de şu tavsiyede bulunmaktadır:

- "1-Hocasıyla karşılaştığı zaman, ondan önce selam vermek,
- 2-Hocasının yanında az konuşmak ve hocası bir şey sormadığı müddetçe konuşmamak,
- 3-Önceden izin vermediği bir şeyi hocasına sormamak, ona itiraz edip, karşı durarak, filan kimse senin sözünün zıddını söylüyor dememek,
- 4-Öğrenci, kendisinin hocasından daha bilgili olduğunu göstermek için onun görüşünün zıddına işaret etmemek,
- 5-Hocasının bulunduğu bir mecliste(toplantı ortamında) onun arkadaşı ile müşavere yapmamak,
- 6- Etrafa (sağa sola) bakmamak, hocasının önünde edepli bir şekilde oturmak,
- 7-Hocasını usandıracak bir şekilde yanına fazlaca gitmemek,
- 8-Hocası kalktığı vakit, ona hürmet için ayağa kalkmak,
- 9-Hocasını söz ve soru ile yormamak,
- 10-Yolda giderken yanına varıncaya kadar soru sormamak,
- 11-Dış görünüşü çirkin olan işlerde hocasına karşı suizanda bulunmamak, çünkü bu fiil ve işlerin sırlarını hocası bilir. Öğrenci bunları bilmediği için, kendisine bunlar ters gelebilir. Hocası hakkında aklına kötü zan geldiği zaman, Hz. Musa'nın Hz. Hızır'a söylediği şu sözü hatırlasın:
Hz. Musa dış görünüşte hatalı olan bir iş yapmakta olan Hz. Hızır'a müdahale ederek dedi ki: "Ey Hızır! Vapurun içindekileri suya gark etmek için mi onu deldin? Vallahi pek kötü bir iş yaptın."

EK 2. Tevhid-i Tedrisat Kanunu

TEVHİDİ TEDRİSAT KANUNU

Kanun Numarası : 430
Kabul Tarihi : 3/3/1340
Yayınlandığı R. Gazete : Tarih : 6/3/1340 Sayı : 63
Yayınlandığı Düstur : Tertip : 3 Cilt : 5 Sayfa : 322

Madde 1 – Türkiye dahilindeki bütün müessesatı ilmiye ve tedrisiye Maarif Vekaletine merbuttur.

Madde 2 – Şer’iye ve Evkaf Vekaleti veyahut hususi vakıflar tarafından idare olunan bilcümle medrese ve mektepler Maarif Vekaletine devir ve raptedilmiştir.

Madde 3 – Şer’iye ve Evkaf Vekaleti bütçesinde mekatip ve medarise tahsis olunan mebalîğ Maarif bütçesine nakledilecektir.

Madde 4 – Maarif Vekaleti yüksek diniyat mütehasşısı yetiştirilmek üzere Darülfünunda bir İlahiyat Fakültesi tesis ve imamet ve hitabet gibi hidematı diniyenin ifası vazifesiyle mükellef memurların yetişmesi için de ayrı mektepler küşat edecektir.

Madde 5 – Bu kanunun neşri tarihinden itibaren terbiye ve tedrisatı umumiye ile müşteğil olup şimdiye kadar Müdafaa-i Milliyeye merbut olan askeri rüşti ve idadilerle Sıhhiye Vekaletine merbut olan darüleytamlar, bütçeleri ve heyeti talimiyeleri ile beraber Maarif Vekaletine raptolunmuştur. Mezkûr rüşti ve idadilerde bulunan heyeti talimiyelerin ciheti irtibatları atiyen ait olduğu Vekaletler arasında tahvil ve tanzim edilecek ve o zamana kadar orduya mensup olan muallimler orduya nispetlerini muhafaza edecektir.

(Ek: 22/4/1341 - 637/1 md.) Mektebi Harbiyeden menşe teşkil eden askeri liseler bütçe ve kadrolariyle Müdafaa-i Milliyeye devrolunmuştur.

Madde 6 – İşbu kanun tarihi neşrinden muteberdir.

Madde 7 – İşbu kanunun icrayı ahkâmına İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

**EK 3. 2008 Programına Göre Yazılan 9.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar
(s.77)**

yorumlayabın

ESKİ TÜRKLER

Eski Türklerde lke, daha kolay yönetilmesi açısından doğu ve batı olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Devletin doğusunu asil hükümdar, batısını da ise "yabėu" unvanı ile hükümdarın kardeşi yönetmiştir. lke, hükümdar ailesinin ortak malı sayılmış, aileye mensup her erkeğe hükümdar olma hakkı tanınmıştır. Bu anlayış sık sık taht kavgalarına neden olmuştur. Hükümdarlara devleti yönetme yetkisinin tannı tarafından verildiğine inanılmış, bu yetkiye "kut" adı verilmiştir. lke, "tre" adı verilen yazılı olmayan hukuk kurallarına göre yönetilmiştir. Hükümdara devlet yönetimiyle ilgili konularda toy, kengeş, kurultay gibi adlarla bilinen danışma meclisi yardımcı olmuştur.

Eski Türklerde toprak, yurt olarak adlandırılmıştır .Yurt hükümdarın şahsi malı değildir. Göçebe toplumların özelliği olarak Türkler, hr ve bağımsız yaşayabildiği toprakları ülke olarak görmüşlerdir. Bağımsızlıklarını kaybetmektense mümkün olduğu zaman ailelerini yanlarına alarak, hayvanlarını önlerine katarak bağımsız yaşayabilecekleri topraklara göçmüşlerdir.

Türklerde ordu teşkilatını ilk Mete Han kurmuştur. Onun kurduğu ordu onlu sisteme göre teşkilatlanmıştır. Türklerde askerlik özel bir meslek değildi. Kadınlar bile savaş sanatını bilirler, gerektiğinde kendi beylerinin komutasında orduya katılırlardı. Bu bakımdan Türk toplumu Ordu-Millet tabiri ile nitelendirilmışti. Türkler savaşlarda "Turan" adı verilen savaş taktiğini kullanmışlardır. Turan taktiği, ordunun  kuvvete ayrılıp ortadaki kuvvetin düşmana saldırmasıyla başlar. Daha sonra bu kuvvet yenilmiş gibi aniden geri çekilir. Bunun zerine düşman ordusu karşı taarruza geçer. Bu sırada sağ ve soldaki Türk kuvvetleri düşmanı çember içine alarak yok etmeye

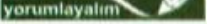

Turan taktiği

Atına bakım yapan Bozkırlı

**EK 4. 2008 Programına Göre Yazılan 9.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar
(s.87 – 88)**

TÜRK TARİHİNİN YAZILI TANIKLARI

Türk dilinin ve tarihinin en eski yazılı örnekleri Kök Türk alfabesi ile yazılmış olan yazıtlardır. En önemlileri Orhun Irmağı vadisindeki Orhun Yazıtları (Kök Türk kitabeleri) ile Talas ve Yenisey bölgesindeki Yenisey Yazıtları'dır. Danimarkalı Wilhelm Thomsen (Vilhelm Tomsen) tarafından 1893'de okunan Orhun yazıtları, Tonyukuk (725), Kül Tigin (732) ve Bilge Kağan (735) adına dikilmiştir.

Bilge Kağan yazıtında Kök Türk Devleti'nin kuruluşu ve elli yıllık tutsaklık dönemi şöyle anlatılmaktadır: "Üstte mavi gök, altta yağız yer kılındıkta, ikisi arasında insanoğlu kılınmış. İnsanoğlunun üzerine ecdadım Bumin Kağan, İstemi Kağan oturmuş. Oturarak Türk milletinin ilini, töresini tutuvermiş, düzene sokuvermiş. Beyleri, milleti ahenksiz olduğu için, Çin milleti hilekâr ve sahtekâr olduğu için, küçük kardeş ve büyük kardeşi birbirine düşürdüğü için bey ve milleti karşılıklı çekıştirttiği için, Türk milleti il yaptığı ilini elden çıkarmış, kağan yaptığı kağanını kaybedivermiş. Çin milletine beylik erkek evladını kul kıldı, hanımlık kız evladını cariyeye kıldı. Türk beyleri Türk adını bıraktı. Çinli beyler Çin adını tutarak, Çin kağanına itaat etmiş. Elli yıl işi gücü vermiş..." Türk halk kitlesi şöyle demiş: "İlli millet idim, ilim şimdi hani. Kime illi kazanıyorum der imiş. Kağanlı millet idim, kağanım hani, ne kağana işi gücü veriyorum der imiş. Öyle deyip Çin kağanına düşman olmuş. Düşman olup, kendisini tanzim ve tertip edemediğinden yine tabi olmuş."

Kök Türklerle alt bir yazıt

87

Bilge Kağan, Kül Tigin anıtında da Çin politikası hakkındaki görüşlerini belirtmektedir: "Çin milletinin sözü tatlı, ipek kumaşı yumuşak imiş. Tatlı sözle, yumuşak ipek kumaşla aldatıp uzak milleti öylece yaklaştırmış. Yaklaştırdıktan sonra, kötü şeyleri o zaman düşünürmüş. İyi bilgili insanı, iyi cesur insanı yürütmezmiş. Bir insan yanılrsa, kabilesi, milleti, akrabasına kadar barındırmazmış. Tatlı sözüne, yumuşak ipek kumaşına aldanıp çok çok, Türk milleti, öldün; Türk milleti, öleceksin! Türk, Oğuz beyleri, millet işitin: Üstte gök basmasa, altta yer delinmese, Türk milleti, ilini, töreni kim bozabilir?"

Tanrı buyurduğu için kendim devletli olduğum için, kağan oturdum. Kağan oturup aç, fakir milleti hep toplattım. Fakir milleti zengin kıldım. Az milleti çok kıldım. Yoksa, bu sözümde yalan var mı? Türk beyleri, milleti, bunu işitin! Türk milletini toplayıp il tutacağımı burada vurdum. Dört taraf hep düşman imiş. Ordu sevk ederek dört taraftaki milleti hep almış, hep tabi kılmış. Başlıya baş eğdirmiş, dizliye diz çöktürmüş. Doğuda Kadirkan ormanına kadar, batıda Demir Kapiya kadar kondurmuş. İkisi arasında vefat etmiş.

Tonyukuk da kendi adıyla anılan yazıtında, II. Kök Türk Devleti'nin kuruluş dönemini özetlemektedir: "Kapgan Kağan oturdu. Gece uyumadı, gündüz oturmada. Kızıl kanımı döktürerek, kara terimi koşturarak işi, gücü verdim hep. Uzun keşif kolunu yine gönderdim hep. Siperi, nöbet yerini büyüttüm hep. Geri dönen düşmanı getirirdim. Kağanımla ordu gönderdim. Tanrı korusun, bu Türk milleti arasında silahlı düşmanı koşturmadım. Damgalı atı koşturmadım. İleriş Kağan kazanmasa ve ben kendim kazanmasam, il de millet de yok olacaktı. Kazandığı için, ve kendim kazandığım için il de il oldu, millet de millet oldu."

Nihat Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, Orhun Abideleri, s.61-71'den özetlenmiştir.

**EK 5. 2008 Programına Göre Yazılan 9.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar
(s.141 – 142)**

YUSUF HAS HACİP

Karahanlı Devleti Döneminde yaşayan Yusuf Has Hacıp, Balasagun şehrinde 1017 yılında doğdu. İlk eğitimini Balasagun'da aldı. Onu bütün dünyaya tanıtan ünlü eseri Kutadgu Bilig'i elli yaşlarında yazdı. 18 ayda tamamlanan bu eseriyle âdeta ölümsüzleşti.

Yazdığı bu eserini 1070 yılında Karahanlı hükümdarı Uluğ Kara Buğra Han'a takdim etti. Kendisi de edebiyat ve sanat meraklısı olan Uluğ Kara Buğra Han, sarayda kitabı okuttuktan sonra Balasagunlu Yusuf'a "Uluğ Has Hacıp" unvanını verdi.

Devrinin seçkin bir bilgin ve yazarı olan Yusuf Has Hacıp, eseri günümüze ulaşan İslami Türk edebiyatının ilk yazarıdır. Yusuf Has Hacıp, 1077 yılında vefat etmiştir. Kabri, Doğu Türkistan'ın en önemli şehirlerinden birisi olan Kaşgar'da bulunmaktadır.

Kutadgu Bilig kısaca mutluluk veren bilgi anlamına gelir. Eserde birbiriyle iç içe olan birey, toplum ve devlet yaşamının, en iyi şekilde düzenlenmesinde gerekli olacak bilgi, düşünce, anlayış ve erdemlerin neler olması gerektiği, bunların hangi yolla elde edilebileceği ve nasıl faydalanılacağı anlatılmaktadır.

Kutadgu Bilig, Uygur alfabesi ile yazılmış Türklerin İslami dönemdeki ilk edebi ürünüdür. Hükümdarlara öğüt veren ilk "Siyasetname" özelliği de taşır.

Fikri Silahdaroğlu, Yusuf Has Hacıp, Günümüz Türkçesi ile Kutadgu Bilig Uyarlaması, s. 95-110'dan derlenmiştir.

KUTADGU BİLİĞ'DEN ÖĞÜTLER

(Bir gün hükümdar, Kün-Togdı, Ögdülmüş ve Oğdurmış bir araya gelerek devlet meseleleri üzerine sohbet ederler.)

Kün-Togdı: Ay- Toldı'nın emaneti akıllı ve bilgili Ögdülmüş halkın benim üzerindeki hakları nelerdir?

Ögdülmüş: Halkın senin üzerinde üç hakkı vardır; bunlardan biri memleketinde gümüş temiz kalsın, onun ayanını koru. İkincisi halkı adil kanunlar ile idare et; birinin diğerine baskı yapmasına meydan verme, onları koru. Üçüncüsü bütün yolları emin tut; yol kesici ve haydutların hepsini ortadan kaldır.

Oğdurmış: Ey kudret sahibi hükümdarım, bu beyler baştır; baş nereye giderse halk da onu takip eder. Sen tavrını düzeltirsen halkın hareketi kendiliğinden düzene girer. Bu yüzden her türlü işi bilgi ile gör; her güzel iş bilgi ile meydana gelir.

Ögdülmüş: (Hükümdara dönerek) Akıl kaçana yetişir, uçanı yakalar, kınğı sarar ve bozuğu düzeltir. Beyler bilgi ile halka baş olur. Kılıç memleket zapt eder ve zafer kazanır; kalem de memleket tanzim eder ve hazine toplar. Kılıç kan damlatırsa memleket alır; kalemde mürekkep damlırsa, altın gelir. Ayrıca hizmet edenin hakkı verilmelidir. Fakir zenginleştirmeli ve aç doyurmalıdır. Orta hâlli kimselerin yükü fakirlere yüklenmemeli; yoksa fakir açlıktan kınılır ve mahv olur. Fakiri korursan, o orta hâlli olur; orta hâlli biraz kendini toplarsa zengin olur. Fakirler orta hâlli olursa, orta hâlliler zenginleşir; orta hâlliler zenginleşirse, memleket zengin olur ve halk huzura kavuşur. İyi bir bey halka karşı cömert olur, şefkat gösterir. Ölenin ardında kalan çoluk-çocuğunun haklarını verir.

Oğdurmış: Doğru söylersin Ögdülmüş, fakir, dul ve yetimleri koruyup kollamak, kanunu gerçekten uygulamak demektir.

Kün-Togdı: Kullar üzerinde beyin o kadar hakkı var da beyler üzerinde kulların hakkı yok mudur?

Ögdülmüş: Halk üzerinde senin de üç hakkın var: Birincisi halk senin emirlerine hürmet etmeli ve onu derhal yerine getirmelidir. İkincisi hazine hakkını gözetmeli ve bunu vaktinde ödemelidirler. Üçüncüsü senin dostuna dost ve düşmanına düşman olmalıdır.

Oğdurmış: Hükümdardan sonra, onun yerine, hareket ve söz ile memlekete hükmeden insan vardır. Bu yüzden vezir gözü tok, hayâ sahibi ve nazik olmalı, vazife başında rüşvet almamalıdır.

Kün-Togdı: Sen benim gözüm ve kulağımsın, sen gör ve işit; uygunsuz ne görürsen, onu öyle kırma, düzelt.

Fikri Silahdaroğlu, Yusuf Has Hacıb, Günümüz Türkçesi ile Kutadgu Bilig Uyarlaması, s. 95-110'dan derlenmiştir.

? cevaplayalım

Eserde verilen öğütlerden hangileri günümüzde de geçerli olabilir?

141

KAŞGARLI MAHMUT

11. yüzyılda yaşayan Türk dil bilginidir. Divan-ı Lügati't-Türk adlı eseriyle ünlüdür. Karahanlılar soyundandır. 1072 yılında yazmaya başladığı eserini 1074'te tamamlayarak Bağdat'ta Abbasi halifesi El-Muktedi Billah'a sunmuştu. Karahanlılar döneminde yetişen ve ilk Türk dil bilgini olan Kaşgarlı Mahmut'un doğum tarihi, kesin olmamakla birlikte 1025 olarak biliniyor. Babası Barsaganlı bir bey idi. 1071-1077 arasında Bağdat'ta bulunan Mahmut, Türk kültürünün Araplara tanıtılmasında büyük rol oynadı. Aynı zamanda filolog, etnograf ve ilk Türk haritacısı olan Kaşgarlı Mahmut, ömrünün sonlarına doğru tekrar memleketi Kaşgar'a dönerek tahminen 1090'da burada vefat etti. Kaşgar, dönemin bilimsel çalışmalarının değerlendirildiği ve kültürel ilişkilerin yoğun olduğu bir şehirdi. Doğu Türkistan'da bulunan Kaşgar şehrine 35 kilometre uzaklıktaki Azak köyünde olan kabri, 1983 yılı Temmuz ayında bulundu.

DİVAN-I LÜGATİ'T-TÜRK

Divan-ı Lügati't-Türk, bir ön sözle sözlük kısmından meydana gelmiştir. Ön sözde yazar Türk dilinin tarifini, lehçelerinin özelliklerini sayar ve dilbilgisi kurallarını, Arapçadakilere kıyasla gösterip tespit eder. Ana dilinin Arapçadan çok üstün olduğunu söyler ve örnekler verir. Bu arada, o bilgileri nasıl elde ettiğini, nasıl bütün memleketleri gezip dolaştığını da anlatır. İkinci, yani sözlük bölümü, Türkçe kelimelerin Arapça izahlarını kapsar. Bu nedenle, eser, Arapça yazılmış bir Türkçe sözlüktür. Ya da Türkçeden Arapçaya sözlüktür. Arapça dilbilgisindeki şekillerine göre sıralanmış 7500'den fazla kelime hakkında açıklama yapılmıştır. Büyük bilgin bu açıklamaları yaparken kelimelerin nerelerde ve hangi anlamlarda kullanıldığını göstermiştir. Bu esere ve onu izleyen başka eserlere kadar yazılı edebiyat örneklerimiz bilinmediği için, daha önceki yüzyıllara ait sözlü edebiyat örneklerini Kaşgarlı'nın kitabından öğrenmekteyiz. Ayrıca eserde Türk Dünyası Haritası da bulunmaktadır.

Sagu denilen ağıtlar, koşuk denilen koşmalar, sav denilen atasözleri ve nazım şekillerinden başka, verdiği destan örneklerine bakarak Alp Ertunga adındaki kahramanın varlığını da yine Divan-ı Lügati't-Türk'ten öğrenmiş bulunuyoruz.

Bu sebeplerden dolayı Kaşgarlı Mahmut'un Divan-ı Lügati't-Türk'ü hem dil hem edebiyat hem toplum ve sosyoloji tarihimiz bakımından çok önemli belgeleri toplayan bir kaynaktır.

Nihat Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, C 1, 250-257'den özetlenmiştir.

**EK 6. 2008 Programına Göre Yazılan 9.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar
(s.156 – 157)**

KÜLTÜR VE MEDENİYET

Devlet Teşkilatı: Türk devlet geleneğinin esasını oluşturan Selçuklu devlet teşkilatı; Karahanlı, Sâmânlı, Gazneli ve Abbâsî devletlerinin teşkilatından geniş ölçüde faydalanmış ve bunları kendi bünyesinde mükemmel bir surette uygulamıştır.

Hükümdar: Töre ve müesseselerin tanıdığı haklarla devletin tek hâkimidir. Sultan unvanlı hükümdarlara genellikle Sultanülazam denilirdi. Türklerdeki Hakan veya Kağan, batıdaki imparator kelimesinin karşılığıdır. Sultan, Türkçe adının yanında İslami ad da taşırdı. Halife tarafından künye ve lakap da verilirdi. Sultan merkezde oturur, ülke toprakları hanedan mensuplarınca idare edilirdi. Merkeze bağlı beylik ve atabeylikler vardı. Atabey, Sultan çocuklarının eğitimi ile ilgilenen görevlilere verilen unvandı. Daha sonra bu kişilerin kendilerine ait devlet oluşumu içerisine girmeleriyle siyasi bir kimlik kazanmışlardı.

Türk devletlerinde hutbe okutmak, para bastırmak Çetr denilen hükümdar şemsiyesi, Tuğ, Sancak, Otağ denilen hükümdar çadırı ve nevbet ve mühür bağımsızlık sembolü olarak kullanılmıştır.

Atabeylik: Selçuklularla birlikte İslam dünyasına giren ve kendilerinden sonraki devletleri etkileyen kurumlardan biri de "atabeylik"tir. Devlet hanedan üyelerinin ortak malı olduğundan şehzadeler daha küçük yaşlarda eyaletlere melik olarak gönderiliyor; kendilerini iyi bir devlet adamı ve asker olarak yetiştirmek üzere onlara birer atabey tayin ediliyordu. Şehzadeler büyüdükten sonra da onların veziri, komutanı veya danışmanı atabey olarak görevinde kalırdı. Atabeyler şehzadelerin devlet adamı olarak yetişmelerinde ne kadar faydalı olmuşlarsa da, onları sultanlığa veya hâkimiyetlerini genişletmeye kışkırtarak o derece de zararlı olmuşlardır. Atabeylerin hanedanın zayıfladığı dönemlerden itibaren Selçuklu ailesi üzerinde etkili olmaya başlamaları ve daha sonra kendi aile hâkimiyetleri altında, bölgesel hükümetler kurmaları idevietin parçalanma ve çöküşünde etkili oldu.

öğrenelim

SİYASETNAME'YE GÖRE HÜKÜMDAR

"Padişahlar, güzel yüzlü, iyi huylu, mert, cesur, iyi ata binen, her türlü silahı kullanabilen, sanattan anlayan, verdiği sözleri yerine getiren, fakirlere iyi muamele eden, emri altındakilerle iyi geçinen, halkın üzerinden zalimlerin zulmünü kaldıran kimseler olmalıdır."

Siyasetname'de hükümdarin yapması gerekenler:

- Kale ve şehirler inşa etmelidir.
- Tarımın gelişmesi için büyük sulama tesisleri kurmalıdır.
- Köprüler ve yollar inşa etmelidir.

*hızl. Mehmet Altay KÖYMEN, Nizâmü'l Mülk'ün
Siyâset-Nâmesi", s. 6-8'den özetlenmiştir.*

Ordu: Selçuklu ordusu dönemin en büyük askeri kuvvetlerinden biri idi. Selçukluların ordu teşkilatı daha sonra kurulan Türk devletlerinde bazı değişikliklerle uygulanmıştır. Selçuklu ordusunun gezici hastaneleri ve hamamları vardı. Orduda hafif silah olarak ok, yay, kılıç, kalkan, mızrak, sökû, bozdoğan da denilen topuz, gürz, balta, nacak, pala, zırh kullanılırdı. Ordunun silahları ülke içinden, en iyi malzeme kullanılarak, sanatında uzmanlaşmış ustalar tarafından imal edilirdi.

EK 7. 2008 Programına Göre Yazılan 9.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.160 - 161)

Fütüvvet, esnafın kendi aralarında birleşerek kurdukları dinî-iktisadî bir teşkilatlanmadır. Her zanaat kolu, bir lonca teşkilatına bağılıydı. Loncalar, meslek ve erbabını kontrol altında tutardı. Bu teşkilat daha sonra Osmanlılara geçti. Esnaf ve tüccar mallarının alınıp satıldığı, tanıtıldığı pazarlar kurulurdu. Selçuklular, şeker ve eşya alıp, at, halı, ipek ve maden satarlardı. Devletin gelir kaynakları, arazi vergisi olan haraç, ziraat vergisi olan öşür, iltizam, ganimet, bağılı ve komşu devletlerin hediye ve yıllıkları idi. Hayat pahalılığı, yok denecek kadar azdı.

İlim: Devlet, ilim ve âlimlerin yanında olup gelişmesi için bütün imkânlarını seferber etmişti. Dinî eğitim ve öğretimin yapıldığı medrese, tekke ve zaviyeler ülkenin her tarafında yaygındı.

Selçuklular Döneminde, rasathaneler kurularak gök cisimlerinin hareketleri izlendi ve Celali takvim hazırlandı. Matematik ve astronomi alanlarında Ömer Hayyam, Muhammed Beyhakî, Ebû'l-Muzaffer İsfarayînî, Vâsitî, Ahmed Tûsî ve daha pek çok âlim yetişip değerli eserler verdiyse de 13. yüzyılda

! Selçukluların bilim ve bilimadamlarına yaklaşımları hakkında hakkında neler söylenebilir?

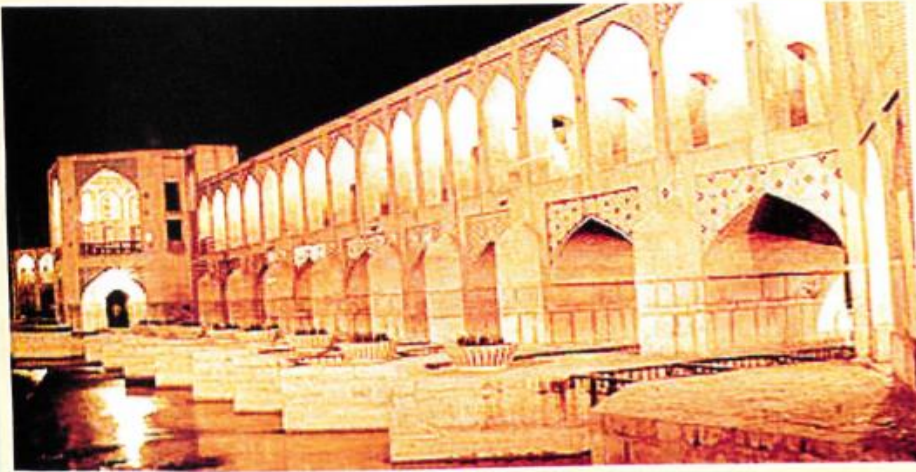
İslam ülkelerindeki Moğol tahribatı sebebiyle bunlardan faydalanma imkânı büyük ölçüde kaybolmuştur.

Selçuklu sultan ve devlet adamlarının desteğiyle önemli edebiyatçı ve şairler yetişmiştir. Selçuklu sarayında, devlet kurumlarında ve edebî eserlerde genellikle Farsça, medrese çevrelerinde Arapça, Selçuklu hanedanı ile Türkmenler arasında ve orduda da Türkçe konuşulup yazılırdı.

160

yorumlayalım

SELÇUKLU MEDRESELERİ

İsfahan Medresesi

İslam dünyasında Hz. Peygamberin uygulamaları ile başlayan bilim alanındaki kurumsallaşma, Selçuklular Döneminde yeni bir boyut kazanmıştır. Selçuklular, İslami ilimlerin eğitim ve öğretiminin yapıldığı, zamanın fen bilimlerinin öğretildiği çeşitli fakültelere sahip, üniversite mahiyetinde büyük medreseler yaptırdılar. İlk medrese Tuğrul Bey tarafından Nişabur'da açıldı. Medreselerin en büyüğü, Alp Arslan Döneminde Nizamülmülk tarafından açılan Bağdat'taki Nizamiye Medresesi olup İsfahan, Nişabur, Belh, Herat, Basra'da benzerleri vardı. Medreselerde, uzmanlarca okutulan matematik, astronomi, geometri, cebir, fizik, kimya sahalarında derin bilginler yetişti. En tanınmış bilgin ve düşünce adamları müderris denilen eğitimciler olarak göreve alınmış, sadece müderrisler değil öğrenciler de maaşa bağlanmıştı.

Dönemin en ileri düzeyde eğitim programlarıyla zengin kütüphane ve eğitim araçlarıyla donatılan Medreseler sadece ilim adamı yetiştirmekle kalmadı. Bu eğitim kurumları dönemin kültür ve sanat anlayışını etkilediği gibi, toplumsal yapısına da yön verdi. Medreseler uygulamış olduğu eğitim öğretim programıyla bir taraftan bilim ve sanat adamları yetiştirirken diğer taraftan da Batını hareketine karşı toplumu bilinçlendiriyordu.

Selçuklu Medreseleri mimari tarzıyla yeni Türk yapı sanatının ilk örnekleri olarak Türk ve İslam dünyasında egemen olmuştur.

İbrahim Kafesoğlu, Selçuklu Tarihi, s.115-120'den özetlenmiştir.

EK 8. 2008 Programına Göre Yazılan 9.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.183 – 184)

■ **Ahilik:** Anadolu'da XIII. yüzyılda Ahi Evran tarafından başta Kayseri, Konya ve Kırşehir'de esnaf birlikleri olarak yapılandırılmış sosyo ekonomik bir teşkilatlanmadır. Ahilik, ahlaki, ekonomik, sosyal, siyasi ve askerî sahalarda önemli bir işleve sahiptir.

Yorumlayalım

İBNİ BATUTA'YA GÖRE AHİLER

"Ahi" unvanı Anadolu'da evlenmemiş, sanat ve meslek sahibi gençlerden seçilmiş, kendisine reislik payesi verilmiş önder kişilere verilmektedir. Ahi topluluğuna, "delikanlı, yiğit, eli açık, gözü pek, iyi huylu kişiler" anlamında Fütüvvet ve "Ahiyyetül-Fityan" unvanı verilmektedir.

Ahilerin toplandıkları ve toplumsal hizmet verdikleri yerlere "Zaviye" adı verilmektedir. İbn-i Batuta Antalya'da gittiği zaviyeyi şöyle tanımlıyor: "Nefis Anadolu halısı döşenmiş ve Irak camından birçok avize ile süslenmişti. Misafir odasında beş tane, üç ayaklı bakırdan yapılmış kandil ve yanında da bakırdan yedek yağdanlıklar vardı. Buraya, fitili kesmek için bir de makas konmuştu. Bu kandiller erimiş iç yağı doldunularak yakılmıştı. Misafirlere mahsus bir tahtadan oturak vardır."

Ahiğe kabul töreni

183

Ahi zaviyelerinde iki sınıf insan bulunmaktadır. Bunlardan bir grubu, misafir olarak gelip burada bulunan gelip geçici kişiler, diğer grubu ise bu zaviyelerin mensuplarıdır. Her iki sınıfın da birlikte geçirdikleri günlük hayatları hakkında İbn-i Batuta şunlardan bahseder: Zaviyenin daimi mensupları olan Ahiler, gündüz geçimlerini sağlama yolunda çalışırlar, ikindiden sonra elde ettiklerini reislerine verirler. Bununla meyve, yiyecek ve zaviyede ihtiyaç olan şeyleri satın alırlar. O gün beldeye bir yabancı gelirse zaviyelerine konuk ederler. Alınan şeylerle ona ziyafet çekerler. O kimse ayrılıncaya kadar onların misafiri olur. Hiç kimse gelmezse, yine yemek için toplanıp yemek yerler, şarkı söylerler. Sabahleyin de yine aynı şeyleri tekrarlarlar. Zaviyenin daimi mensuplarını bekâr, meslek sahibi gençler teşkil eder. Bu gençler, zaviyede kalmakta ve zaviyenin işleri için bunlardan yararlanılmaktadır. Zaviyelerde namaz kılındığı gibi yemeklerden sonra Kur'an okunur ve hep birlikte semah ve raksa kalkılırdı. Eğer zaviyenin reisi olan Ahi, ulemadan birisi ise bu zaviyelerdeki diğer Ahiler öğrenci olarak da hem öğrenimlerini devam ettirir hem de zaviyenin hizmetlerini görürlerdi.

İbn-i Batuta eserinde Ahiler hakkında genel bir tanımlama yaparken "Yabancılarla yardım etmek, onları konuklayıp yedirep içirmek, bütün ihtiyaçlarını görmek hususunda bir benzeri yoktur." demektedir.

İbn-i Batuta, Büyük Dünya Seyahatnamesi, s. 208.

Ahi töreni

Ahiliğin temel amacı, zenginle fakir üretici ile tüketici, emek ile sermaye, halk ile devlet arasında iyi ve sağlam ilişkiler kurarak "sosyal adaleti" gerçekleştirmektir. İyi bir teşkilatlanma ve eğitimle bu amaca ulaşan Ahilikte yamak, çırak, kalfa ve usta arasında değişmez bir hiyerarşi vardır. Belirli aşamalardan sonra kişiler bir üst basamağa çıkabilirler. En üst basamakta herkesin saygısını kazanmış olan bir Ahi baba vardır. Ahilik, yarı göçebe Türkmenleri yerleşik hayata geçirmekte de önemli rol oynamıştır.

Öğrenelim

Ahiler;

1. Üretimi, ihtiyaca göre ayarlamışlardır.
2. Kolayca iş değiştiremezler.
3. Kalitesiz ve bozuk mal üretmezler.
4. Piyasadaki malların fiyatlarını ayarlarlar.

Ahi teşkilatına üye esnaf ve sanatkarlar, bu teşkilata ait genel sermayeyi oluşturmak üzere kazançlarının bir bölümünü "Orta Sandık" adı verilen yerde toplarlar. Orta Sandıkta toplanan bu sermaye ile herkesin ihtiyacı olan alet ve hammadde alınır, tezgâhlar kurularak yeni teşebbüsler teşvik edilir, ihtiyacı olanlara yardım edilir. Ahiler kazançlarının bir kısmını fakirlere ve işsizlere yardım olarak verirler. Ahilikte esnaf için gerekli hammadde ve mamul maddelerin alınıp satılması, yasalar ile kontrol edilir. İlme, sanata ve ahlaka son derece önem verilen Ahilikte, kadının da sosyal ve ekonomik hayatta önemli bir yeri vardı.

Yorumlayalım

"EŞİNE, İŞİNE, AŞINA DİKKAT ET"

Selçuklular zamanında Kayseri'de kurulan Ahi teşkilatının yanında Ahi Evran'ın eşi Fatma Bacı liderliğinde Türkmen hanımları da kendi aralarında örgütlenerek bir kadın teşkilatı kurdular. Bu teşkilata Bacıyan-ı Rum (Anadolu Bacıları) adını verdiler. Bacıyan-ı Rum teşkilatına mensup olanlar daha çok çadırcılık, keçecilik, nakışçılık, örgücülük, kilim ve halı dokumacılığı, ipek ve pamuk ipliği üretimini gerçekleştirdiler.

Bacıyan-ı Rum teşkilatındaki Anadolu kadınları, gerektiğinde düşmana karşı vatan savunmasında eşlerinin yanında mücadele ederlerdi. Bu teşkilat, kadınlar arasında yardımseverliğin, konukseverliğin, doğruluğun benimsenmesine katkı sağladığı gibi Türk dilinin, Türk kültürünün ve İslam anlayışının kadınlar arasında yayılmasını hızlandırdı. Ayrıca yetim ve kimsesiz genç kızları himayesine alır, onların eğitimlerinden, ev-bark sahibi olmalarından sorumlu olurdu. Bunun dışında kimsesiz ihtiyar kadınların bakımını üstlenir ve maddi sıkıntı içinde olanlara da yardım ederdi.

Anadolu kadınları, o günkü adıyla Bacıyan-ı Rum teşkilatı hanımlara, "Eşine, işine ve aşına dikkat et!" prensiplerini benimsetirlerdi.

Türkler Ansiklopedisi, C 8, s. 365-368'den özetlenmiştir.

**EK 9. 2018 Programına Göre Yazılan 9.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar
(s.110 – 112)**

4. ÖNİTE

Türklerde Askeri Kültür

*"Kalabalık asker ve ordu bağısız olursa
Bu asker ve ordu cesaretsiz olur."*

Yusuf Has Hacıb

Türkler, tarih boyunca savaşçı kimliğiyle ön plana çıkmış bir millettir. Diğer kavimler tarafından verilen bu kimliğin oluşumunda Türklerin yaşadığı coğrafyadaki sert iklim koşulları, Orta Asya'daki diğer milletler ve Türk boyları arasındaki mücadeleler etkili olmuştur. Bu şartlar Türklerin disiplinli, teşkilatlı ve mücadeleci olmalarını da sağlamıştır. Türk toplumunda eli silah tutan herkes asker sayıldığı için ilk Türk devletlerinin ordularında, Hazar Devleti hariç, ücretli yabancı asker yoktur. Sürekli olan Türk ordusunda kadın-erkek, genç-yaslı her an savaşabilecek durumdadır. Öyle ki Türklerin sporları, eğlenceleri ve avlanmaları bile askeri eğitim niteliğindedir.

Tarihte düzenli ilk Türk ordusunu Mete Han MÖ 209'da kurmuştur. Mete Han'ın ordusunda, 10 000 atlıdan oluşan en büyük birlik "tümen" olarak adlandırılmıştır. Tümenler binlere, binler yüzlere, yüzler onlara ayrılmış, her birinin başına tümenbaşı, binbaşı, yüzbaşı ve onbaşı rütbelerine sahip komutanlar görevlendirilmiştir. Mete Han'ın kurduğu bu sisteme "onlu teşkilat" adı verilmiştir. Onlu teşkilat, günümüze kadar hüküm süren diğer Türk devletleri ile süregelmiştir. Asya Hunları, Avrupa Hunları, Kök Türkler, Selçuklular ve Osmanlılar Dönemi'nde Türk ordusu bu sistem sayesinde dünyanın sayılı ordularından birisi olmuştur. Ayrıca geçmişten günümüze dünyadaki modern ordular, bu onlu teşkilatı temel alarak ordularını bu şekli düzenlemiştir.

Görsel 4.20
Türk Kara Kuvvetleri
birlik amblemi

Türk toplumlarındaki onlu teşkilatın sosyal ve idari açıdan iki önemli işlevi vardır. Bunlardan biri devlet güçlerinin tümü (boy, soy gibi) ayrımlara bakılmadan onlu sisteme göre bölünmüş ve merkezden atanan komutanlar aracılığı ile hükümdara bağlanmıştır. Böylece herkesin birbirine yardımcı olduğu bir millet birliği meydana getirilmiştir. İkinci işlevi de devletin bütün idarecileri, aynı zamanda asker oldukları için ordu-nun görev ciddiyeti sivil ve idari yapıya yansımıştır. Böylece devletin askerî disiplin içinde çalışması temin edilmiş ve bu durum Türklere neden ordu-millet denildiğini de açıklamıştır.

Orhun Yazıtlarında ordu kelimesi "sû" terimi olarak kullanılmıştır. Ordunun başında bugünkü genelkurmay başkanı yerinde olan "sû-başı"lar bulunmuştur. Genellikle bu göreve hanedan üyelerinden birisi getirilmiştir. Komutanların her birinin at kuyruğundan yapılmış birer tuğu vardır. Tuğun sayısı ve şekli rütbeye göre değişirdi. Kağanın tuğunun başında, altından bir kurt başı vardır.

İLK VE ORTA ÇAĞLARDA TÜRK DÜNYASI

Askerî kültürün gelişmesine paralel olarak Türkler, medeniyet tarihine önemli katkılar sağlamıştır. Bunlardan biri atı ehli-leştirmesi ve savaş aracı olarak kullanması diğeri de demiri işleyerek silahlar yapmasıdır. Türkler, atı savaş sahasında kullanarak düşmanlarına karşı hız ve manevra üstünlüğü ka-zanmıştır. Bu kabiliyeti kazanmalarında geliştirdikleri üzengi, nal, gem ve eyer gibi aksesuarları atı verimli kullanmalarını sağlamıştır. Bunun için Türk orduları, yerleşik kavimlerde görülen hareketsiz savaş yöntemine göre yetiştirilmiş ağır teçhizatlı orduların aksine hafif silahlı ve hareketli süvari-lerden kurulmuştur. Yayalar yani piyadeler ise yok denecek kadar azdır. Süvarilik için zaruri olan pantolon, deri kuşak ve potin de Türklerin icadıdır.

Üzengi; eyerin iki yanında asılı bulunan ve ata binildiğinde ayakların basılmasına yarayan, at üzerinde dengeli durmalarını sağlayan demirden alettir (Görsel 4.21). Bu alet sayesinde binici, yere basar gibi dengeli bir şekilde atın üzerinde durabil-mekte, at üzerinde istediği hareketleri rahatça yapabilmektedir.

Nal, atın ayakkabısı olarak da kabul edilebilir. Tırnağına nal çakılan atlar, nalsız atlardan daha fazla yol gidebilir. Atların ağızına demirden yapılan "gem" takılır. Buna bağlı olan dizgin ile ata istediği gibi komut verebilen binici "eyer" sayesinde atın üzerinde rahatça oturabilmektedir.

Görsel 4.21
Üzengi (Temsili)

BİLİYOR MUSUNUZ?

Türkler; demiri, cevheri eriterek elde etmiştir. Elde ettikleri ham demirin kalitesi, bugün bile yüksek derecelerde ısıtılarak elde edilen demirin kalitesiyle aynıdır. Bu yüksek kaliteli demirden keskin kılıçlar, baltalar, üzengiler, bıçaklar, gemler, kamalar, konlar, mızraklar, kalkanlar ve ok uçları yapmışlardır. Türk silahlarının yapı ve teknik özellikleri, Türk medeniyetinin gelişmişlik seviyesini gösteren önemli ayrıntılardır. Nitekim Türklerin, Çin ve Roma gibi devletler karşısında üstünlük kurabilmelerine imkân sağlayan en önemli unsur, kendine has özellikler taşıyan ve bu bakımdan başka toplumlar tarafından kullanılan Türk silahlarıdır.

Süvarilerden oluşan Türk ordularının başlıca silahları, ok ve yaydır (Görsel 4.22). Hemen hemen bütün toplumlar da görülen oku ve yayı Türkler, koşan at üzerinde etkili bir savaş aracı olarak kullanmışlardır.

Metehan, tümen komutanı olduktan sonra ısıklık çalan bir ok icat etmiştir ve askerlerini bununla eğitmeye başlamıştır. Isıklık çalan oku nereye atarsa askerlerin de oklarını aynı istikamete atmalarını emretmiştir.

Türk ordusunun yetiştirilme tarzı, hazırlık eğitimleri ve muharebe taktikleri diğer ülkelerin ordularından farklıdır. Büyük çoğunluğu okçu süvarilerden kurulu Türk savaş birlikleri, at sayesinde ağır hareketlerle grup muharebesi yapan yabancı ordular karşısında üstünlük kazanmıştır. Türkler, taktiklerini

Görsel 4.22
Süvari (Temsili)

111

4. ÜNİTE

uygulamak için ordularını hücum taktiklerine göre düzenlemiş ve eğitmiştir. Bu sayede Türkler, savaşlarda kısa sürede istedikleri sonuca ulaşmıştır.

Görsel 4.23
Turan Taktiği

Türklerin özgü bir savaş taktiği olan Turan taktiği, iki farklı savaş yönteminin uygulanması ile yapılan bir savaş usulüdür. Bu taktik, sahte ricat (geri çekilme, kaçma) ve pusudan oluşur. Bu savaş usulüne, Türk yurdunun eski adından dolayı "Turan Taktiği" veya "Hilal Taktiği" denilmiştir (Görsel 4.23).

Savaşılacak yerin arazi yapısı, bu taktiğin uygulanmasında birinci derecede etkilidir. Bu yöntem iki tarafı uygun yükseltilerdeki tepelerle sınırlı bir ovada uygulanır. Düşmanın karşısında merkez, sağ ve sol kuvvetler olarak yer alan Türk kuvvetlerinin, merkez ve merkeze yakın kanatları düşmanın saldırısı karşısında, sanki bozulmuş da çekiliyormuş hissi vererek geri

gitmeye başlar. Buna sahte ricat da denir. Bu arada, sağ ve sol kanatlardaki askerî birlikler yavaş yavaş ilerleyerek savaş alanının iki yanında yer alan tepeliklerin gerisine sarkar ve buralarda pusular kurar. Geri çekilmekte olan Türk birlikleri düşman kuvvetlerinin gerektiği kadar üzerlerine geldiği karnatine vardığında aniden geri dönerler ve şiddetli bir savaşa tutuşurlar. Bu arada savaş alanının iki tarafındaki tepelikler ardında puslu kuran askerler de düşmanı yanlardan ve arkadan çembere alırlar.

Görsel 4.24
Eyer örtüsü

ÖRNEK METİN

Türk Süvarisi

Yenisey Nehri'nin sol kıyısında, 1939'da S. V. Kiseleff (Kisilof) tarafından yapılan kazılarda bronz bir ferahinin üzerinde Türk savaşçı tasviri şöyle yapılmıştır "Başlıksız bir süvarinin uzun saçları rüzgârda savruluyor. Saçları arkadan bir gencile dönüşmüş. Sağ taraftan aşağı doğru bir sadak sarkıyor. Eğri yayı "M" harfini andırıyor. Geniş göğüsle bozkır atının gemi geniş, kuyruğu ise dönüşmüş. Koşum takımı mükemmel; ön kaştan fazla yüksek olmayan sert bir eyer; onun altında kenarları saçaklı bir örtü (Görsel 4.24), kuyruk altından bağlanarak göğüs ortasına kadar uzanan püsküllü bir kayış uzanıyor. Yay çeklinde geniş üzengiler ve bir dizgin. Eyerin arkasından her iki tarafa doğru tokalar uzanıyor." Türklerde zırhlı süvari birliklerinin oluşu onları çok çabuk zafere götürmüştür. Genel olarak savaş süvarisini okçu süvariler tespit etmiş ve onları hemen hemen hiç zırh kullanmamışlardır. Hafif silahlarla Türklerin ağır silahlı süvarisinin karşısına dikilen düşman hayatla vedalaşmıştır. Ancak çok ani saldırı düzenledikleri için Türk süvarileri kuşatma savaşlarına elverişli değildir (Gumilev, 2002, s.95'ten düzenlenmiştir).

**EK 10. 2018 Programına Göre Yazılan 9.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değinilen Sayfalar
(s.186 – 187)**

6. ÜNİTE

Görsel 6.8
Yusuf Has Hacip (Temsili)

Türk İslam Dünyasında İlk Edebi Eserler

Kutadgu Bilig (Mutluluk veren bilgi), Türk İslam edebiyatının günümüze kadar ulaşan ilk eseri olma özelliğine sahiptir. Yusuf Has Hacip (Görsel 6.8) eserini 1070’de Doğu Karahanlı Hükümdarı Uluğ Kara Buğra Han’a Türkçe olarak sunmuştur. Eserde insanların hem bu dünyada hem de ahirette mutluluğu elde edebilmek için nasıl bir yaşam sürmeleri gerektiği bilgisi verilmiştir. Ayrıca insanın sosyal hayattaki ve devlet nizamındaki görev ve sorumluluklarına değinilmiş, ideal Türk devlet anlayışının özellikleri anlatılmıştır. Bu bakımdan eser bir siyasetname olarak kabul edilmiştir. Yusuf Has Hacip, Kutadgu Bilig’de dört önemli esası kışkırtmış ve bunları kendi aralarında konuşturmuştur. Eserde hükümdarın halkına ve halkın devlete karşı sorumlulukları anlatılmıştır.

Kişi	Görevi	Temsil Ettiği Esas
Kün-Toğdı	Hükümdar	Adalet
Ay-Toldı	Vezir	Devlet
Ögdilmiş	Vezirin oğlu	Akil
Ödgürmiş	Vezirin kardeşi	Akıbet

Görsel 6.9
Kutadgu Bilig
(Uygurca)

Kutadgu Bilig

Kutadgu Bilig, Türk İslam kültürünün teşekkül ettiği Uygur kültür havzasında ortaya çıkan ve İslami esaslarla millî değerlerin harmanlandığı Türk dilinde kaleme alınan siyasetname veya bir nasihatname olarak nitelendirilebilecek bir eserdir (Görsel 6.9). Kutadgu Bilig, İslam kültür dairesine girmiş olan Türk topluluklarında ve devletlerinde Orta Asya Türk kültürünün nasıl ve ne dereceye kadar

devam ettiği meselesini araştırırken başvuracağımız en zengin hazinedir (Jamal, 2016, s.5’ten düzenlenmiştir).

Türk-İslam tarihi içerisinde Kutadgu Bilig’in önemi nedir?

Divânü Lûgati’t-Türk Türk tarihinin ilk sözlüğü olup Türk dilinin abide şaheserlerindendir. İyi bir eğitimle kendini yetiştiren Kaşgarlı Mahmut, bütün Türk dünyasını gezip dolaştıktan sonra elde ettiği bilgileri bir araya getirdiği eserini 1077 yılında Abbasi Halifesi Muktedi Billah’a sunmuştur. Divânü Lûgati’t-Türk; Araplara Türk dilini öğretmek, Türk milletinin yüceliği ve Türkçenin zenginliğini göstermek amacıyla kaleme alınmıştır. Bir sözlük gibi hazırlanmış olan eser; Türklerin tarihi ve coğrafyası, örf ve âdetleri, mutfağı, spor faaliyetleri,

Mutluluk yolu bilgi ile bulunur.
Nice kirli şeyler yıkanmakla temizlenir.
Câhil, yıkanmakla temizlenmeyen bir kirdir.
Her işte bilgisizin nasibi pişmanlıktır.
Edeplerin başı dili gözetmektir.

YORUMLAYALIM

187

EK 11. 2018 Programına Göre Yazılan 9.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.200 – 201)

6. ÖNİTE

Görsel 6.24
Nizâmülmülk (Temsili)

YORUMLAYALIM

İslam devletlerine de örnek olmuştur. Selçuklulardaki devlet teşkilatında İran etkisi görülmesine karşın; atabey, subaşı, tuğra, çavuş gibi teşkilatla ilgili Türkçe terimler kullanılmıştır.

Siyasetnâme'ye Göre Hükümdar Nasıl Olmalı?

Sultan Alp Arslan'a dokuz yıl ve Sultan Melikşah'a yirmi yıl vezirlik yapan Nizâmülmülk (Görsel 6.24) ünlü eseri Siyasetnâme'de sultanın vasıflarını şu şekilde belirtmiştir:

Hükümdar; adaletli, bilgili ve güzel ahlak sahibi olmalı, haftada iki gün divan-ı mezalime oturarak mazlumin hakkını vermelidir. Allah'ın rızasını gözeterek halkın işlerinden gafil olmamalı ve fakiri, kimsesizleri gözetmelidir. Cömert olmalıdır zira cömertlik Peygamber'den yadigârdır. Memleket meselelerinde acele etmemeli, işin hakikatinin ortaya çıkması için araştırılmasını emretmelidir. Devlet işlerinde takip edeceği siyaseti, âlimler ve cihan görmüşlerle istişare edilerek tespit etmelidir. Ferasetli olmalı, meseleler üzerinde kafa yormalı, töre ve geleneklerle ilgili olmalıdır. Liyakat sahibi olanlara görev vermeli ve devlet görevlilerini sürekli denetim altında tutmalıdır. Şefkat sahibi olarak yanında çalışanların gönlünü hoş tutmalı, cemaatle namaz kılmalı, ilim erbabını korumalıdır (Siyasetnâme, 1941, s.11-186'dan düzenlenmiştir).

Siyasetnâme'ye göre hükümdarlarda aranan özellikler nelerdir?

Nizamiye Medreseleri

Tuğrul Bey'in 1055 Bağdat Seferi sonrasında Selçuklular Sünni liderliğini üstlenmiştir. Sünni inancın ortadan kalkması amacıyla yıkıcı faaliyetlerde bulunan Fâtımiler için artık hedef Büyük Selçuklu Devleti olmuştur. Fâtımiler, Şii propaganda faaliyetleri yoluyla Selçuklu ülkesi içerisinde Bâtınilerin ortaya çıkışında etkili olmuştur. Bâtıniler Şii propagandası yapıp kendi düşüncelerine engel olarak gördükleri önemli Selçuklu âlim ve yöneticilerine suikastler düzenlemiştir. Bâtınilerin yıkıcı faaliyetleri yüzünden insanlar öldürülmüş ve toplum düzeni bozulmuştur.

Fâtımi ve Bâtınilerin yıkıcı faaliyetlerinin İslam dünyası için büyük bir tehlike olduğunu anlayan Büyük Selçuklu Devleti Sünni medreseler kurmaya karar vermiştir. Büyük Selçuklu Devleti hükümdarı Sultan Alp Arslan ve veziri Nizâmülmülk yıkıcı ve bölücü unsurlarla mücadele etmek, Sünni düşüncüyü yaymak amacıyla devlet politikasını belirleyerek Nizamiye Medreselerini kurmuştur. İlki Nişabur'da daha sonra Bağdat ve diğer önemli şehirlerde açılan Nizamiye Medreselerinde öğrencilerin yeme, içme, barınma, kütüphane, ibadet, temizlik ve ders araçları gibi bütün ihtiyaçları karşılanmıştır. Zengin vakıf gelirleriyle desteklenen Nizamiye Medreseleri, mükemmel bir şekilde inşa edilen yapısı ve verdiği kaliteli eğitimle daha sonra kurulan medreselere örnek olmuştur.

Selçukluların kurduğu bu medreselerden yetißen önemli kişiler sayesinde Müslümanlar medeniyet liderliğini sürdürebilmiştir. İslamiyet'in gücü, Büyük Selçuklu Devleti ile yeniden canlandırılarak Hristiyanlara karşı Haçlı Seferleri'nde mücadele için gerekli donanım temin edilmiştir.

Nizamiye Medreselerinde İmam Gazali başta olmak üzere önemli müderrisler görev yapmıştır. Nizâmülmülk, Büyük Selçuklu sarayında danışman olarak çalışan Gazali'yi "Şerefü'l-Ümme" unvanı vererek Bağdat Nizamiye Medresesi'ne müderris olarak atamıştır. Buradaki dört yıllık görevi sırasında üç yüze yakın öğrenci yetiştiren Gazali tasavvuf, felsefe ve Bâtınlık ile ilgili çalışmalar yapmıştır. Büyük Selçuklu Devleti'nin bekası için Bâtınilere karşı yürütülen kültürel alandaki mücadeleye Gazali, eserleriyle katkıda bulunmuştur. İslam dünyasının önemli âlimlerinden biri olan Gazali, Nizamiye Medreselerinde verilen eğitimi olumlu yönde etkilemiş, ortaya koyduğu fikirler geçmişten günümüze kadar İslam düşüncesinde önemini korumuştur.

İlim Talipleri

Büyük Selçuklu Devleti'nin her tarafında medrese inşasına girilmesi Alp Arslan zamanında başlamıştır. Zekeriya Kazvini'ye göre Sultan ile Nizâmülmülk Nişabur'da caminin kapısında, elbiseleri perişan gençleri görünce sebebini sormuş; vezir de ona "bunlara insanların en perefîleri olup dünya zevki bulunmayan ilim talipleridirler." cevabını vermiştir. Bunun üzerine Sultan "kendilerine bir yurt inşasını ve maaş verilmesini emretmiştir." (Turan, 1969, s.257'den düzenlenmiştir.)

ÖRNEK METİN

Büyük Selçuklu Devleti'nde Kültür ve Medeniyet

Türk İslam medeniyeti içerisinde eğitim ve öğretim faaliyetleri bakımından Büyük Selçuklu Devleti Dönemi, bir dönüm noktası olarak kabul edilmiştir. Daha önceleri düzensiz bir biçimde yapılan eğitim ve öğretim faaliyetleri Sultan Alp Arslan zamanında belli bir programla sistemli hâle getirilerek devlet himayesi ile vermeye başlanmıştır. Büyük ilim ocakları olan medreselerde en tanınmış bilgin ve fikir adamları müderris olarak görevlendirilmiştir. Zengin kütüphanelerle donatılmış olan medreselerde öğrencilere aylık maaş verilmiş ve onlara her türlü ihtiyaçları karşılanmıştır. Büyük Selçuklu Devleti ortaya koyduğu sistemli eğitim politikasını medreselerde uygulayarak insanlığın geleceğini inşa eden ilmi koruma altına almış, yükseltmiş ve yaymıştır. Bu sayede yüksek nitelikte bilginler yetiştirilmiş ve büyük bir ilim ordusu oluşturulmuştur. Şii Fâtımiler ve Bâtınilerin yıkıcı faaliyetlerine karşı, kurulan ilim ordusu sayesinde devletin yapısı ve İslam dünyası kuvvetlenmiştir.

Büyük Selçuklu Devleti Dönemi'nde açılan medreselerin programlarında İslami bilimlerle birlikte matematik, astronomi, fel-

EK 12. 2008 Programına Göre Yazılan 10.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.27 – 31)

2. OSMANLI DEVLET TEŞKİLATI

Osmanlı hükümdarları yasama, yürütme, yargı yetkilerini kendilerinde toplamışlardı. Ancak padişahlar uygulamanın kolay ve seri olabilmesi için görev dağılımına gitmişler ve yetki verdikleri görevlilerin, yaptıkları işlerde son söz hakkını yine ellerinde tutmuşlardı. Orhan Bey döneminden itibaren toprakların genişlemesi, nüfusun çoğalıp devlet işlerinin yoğunlaşması üzerine idari, askerî, ekonomik ve hukuki düzenlemeler yapılarak devlet teşkilatının kurulup gelişmesini sağlamaya çalışıldılar.

Orhan Bey zamanında başkentte, devlet işlerinin görüşölüp karara varılması amacıyla Sasaniler, Araplar, Selçuklular ve diğer Türk devletlerindeki uygulamaları örnek alınarak Divanihümayun kuruldu. Padişahın başkanlığında toplanan divanda siyasi, askerî, adli, ekonomik, işler görölür, davalara bakılırdı. Divan, din, dil, ırk, cinsiyet, meslek vb. ayrımı yapılmaksızın herkese açıktı. Divanihümayun toplantılarına veziriazam, vezirler, kazaskerler, defterdar ve nişancı katılırdı.

Devletin sınırlarının genişlemesiyle I. Murat zamanında beylerbeyilik kurularak ülke yönetim bölümlerine ayrıldı. Böylece ülke eyaletlere, eyaletler sancaklara, sancaklar kazalara, kazalar ise köylere ayrıldı. İlk olarak Rumeli Beylerbeyliği daha sonra da Anadolu Beylerbeyliği kuruldu.

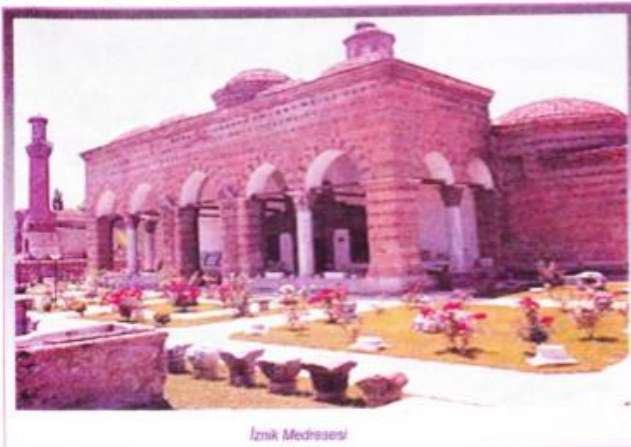
Askerî alanda düzenli ordunun kurulmasına çalışıldı. Bu amaçla Orhan Bey zamanında **Yaya ve Müsellem**ler, I. Murat zamanında da Kapıkulu Ocağı kuruldu. Osmanlı Devleti, ilk olarak Karesioğulları Beyliği'nin donanmasını alarak denizcilik faaliyetlerine başladı. Bu doğrultuda önce Karamürsel ve Edincik'te daha sonra da Yıldırım Bayezit zamanında Gelibolu'da birer tersane kuruldu.

Ekonomi alanında ise **akçe** adı verilen ilk Osmanlı parası Osman Bey zamanında, daha sonra da Orhan Bey zamanında bastırıldı. Ekonomisinin temeli tarıma dayanan Osmanlı Devleti'nde I. Murat döneminde tımar sistemi kurularak **dirlik** adı verilen ülke toprakları gelirine göre **has**, **zeamet** ve **tımar** olarak bölümlere ayrılmaya başlandı.

Divanihümayun Toplantısını Gösteren Minyatür

Bu dönemde hukuk ve eğitim alanında da eyalet, sancak, kaza ve köylere davalara bakması için kadılar görevlendirildi. İznik'in alınmasıyla birlikte burada ilk Osmanlı medresesi kuruldu ve başına dönemin en önemli müderrislerinden olan Kayserili Davut atandı. Daha sonra Bursa ve Edirne'de de medreseler yapılarak eğitimin geliştirilmesine çalışıldı.

Iznik Medresesi

İlk Osmanlı Akçesi

Osmanlı Devleti'nde zaman içerisinde yeni kurumların oluşturulmasının sebepleri neler olabilir?

3. OSMANLI ORDUSU

Kuruluş yıllarında Osmanlı Beyliği'nin düzenli askerî birlikleri yoktu. Gerektiğinde, gazilerden oluşan ve tamamı atlı olan aşiret kuvvetleri, alperenler ve gazi akıncıların tellallar vasıtasıyla bir yerde toplanması sağlanır ve sefere çıkılırdı. Savaş bitince bu kuvvetler dağılır, herkes işinin başına dönerdi. İlk fetihleri yapanlar bu uç kuvvetleridir. Sınırların genişlemesiyle birlikte bu kuvvetlerin yetersiz olduğu görüldü ve devamlı savaşa hazır, yaya ve atlı bir kuvvetin kurulmasına karar verildi.

a. Kara Ordusu

■ Yaya ve Müsellemeler:

Orhan Bey zamanında ilk düzenli yaya birlikleri ve atlı birlikler kuruldu. Bu birliklerin piyade askerlerine yayalar, atlı askerlerine de müsellemler dendi. Orhan Bey ile I. Murat dönemlerinde büyük başarılar sağlayan **Yaya ve Müsellem** kuvvetleriyle aşiret kuvvetleri olmuştur. Yaya ve Müsellemelere savaş zamanlarında gündelik iki akçe verilir, diğer zamanlarda ise kendilerine verilen çiftlikleri ekip biçerlerdi.

■ Kapıkulu Ocakları:

Rumeli'ye geçildikten sonra Yaya ve Müsellemeler de ihtiyaca yetmedi. Bunun üzerine I. Murat döneminde Çandarlı Halil Hayrettin Paşa'nın teşvikiyle devşirme usulüne dayalı olan Kapıkulu Ocakları kuruldu. Kapıkulu Ocakları piyadeler ve süvariler olmak üzere iki bölümden oluşmaktaydı.

Kapıkulu Piyadeleri:

Acemi Ocağı:

Yeniçeri Ocağı'na asker yetiştirmek için kurulmuş olan Acemi Ocağı ilk defa I. Murat döneminde Kazasker Çandarlı Kara Halil ile Karamanlı Molla Rüstem'in çalışmaları sonucu Gelibolu'da kuruldu.

Osmanlı Devleti'nin Rumeli'ye geçişinden sonra fetihlerin artmasıyla askere olan ihtiyaç daha da arttı. Bunun için 1363'te Pençik Kanunu çıkarılarak savaş esirlerinden yararlanılma yoluna gidildi. Kanuna göre, savaşlarda alınan esirlerden beşte biri vergi karşılığı devletin olacaktı. Bu esirler kısa bir eğitimden sonra Yeniçeri Ocağı'na alınırlardı. Bunun sakıncaları görülünce savaş esiri gençlerin Anadolu'daki Türk ailelerin yanına verilmesi kararlaştırıldı.

Özellikle Ankara Savaşı'ndan sonra iç karışıklıklar ve fetihlerin durması sonucu esir elde edilememesi üzerine, Devşirme Kanunu çıkarılarak daha önce Türk-İslam devletlerindeki uygulamalara benzer şekilde, Hristiyan halkın erkek çocuklarından sadece bir tanesinin alınması kararlaştırıldı. Tek çocuklu ailenin çocuğu alınmazdı. Bu kanun çerçevesinde lüzum ve ihtiyaca göre üç-beş senede ve bazen daha uzunca bir müddette Hristiyanlardan sekiz ila duruma göre on sekiz yaş arasında sağlıklı ve kuvvetlilerinden acemi oğlanı alınmaya başlandı. İlk önceleri Rumeli tarafından çocuk toplandı.

Osmanlı Ordusu Sefere Giderken

Devşirme yapılacak bölgede, öncelikle gönüllü olarak devşirmek isteyenlerin çocukları alınır. Çünkü bu devirde yeniçeri olmak veya devlet kademelerinde önemli mevkilere gelebilmek için devşirme sistemi önemli bir fırsattı. Devşirme işlerinden birinci derecede yeniçeri ağası sorumluydu. Acemi Ocağı'ndan Yeniçeri Ocağı'na geçiş yandaki bilgi notunda ifade edildiği gibi yapıldı.

Yeniçeri Ocağı

Yeniçeriler, Kapıkulu Ocaklarının en temel ve en kalabalık grubuydu. I. Murat zamanında ilk önce Edirne'de kuruldu. Yeniçeriler, padişahın merkezi otoritesinin temelini oluşturmuştur. Yeniçeriler sayesinde padişah, uç beylerinin nüfuz ve otoritesini dengelemiştir. Yeniçeriler sıkı bir eğitim görürler; ok, yay, kılıç, balta ve gürz gibi çağın silahlarını en iyi şekilde kullanırlardı. Yeniçeriler, yaya olarak savaşır ve savaş sırasında merkezde, padişahın yanında bulunurlardı. Yeniçeri Ocağı'nın komutanına Yeniçeri Ağası denirdi. Yılda bir elbise ve üç ayda bir ulufe denen maaş alan yeniçeriler, Kapıkulu ordusunun en itibarlı birlikleri arasındaydı. Merkezde ya da yakın kışlalarda yaşarlardı, askerlik dışında başka işlerle ilgilenmezler ve emekli olana kadar da evlenmezlerdi.

ACEMİ OĞLANLARIN KAPIYA ÇIKMALARI

Kapıya çıkma deyimi ile genellikle acemilerin Yeniçeri Ocağı'na geçmeleri ifade edilirdi. Buna "bedergâh" da denirdi. Bu çıkmalar, emekli olan veya ölen yeniçerilerin boşluklarını doldurmak için ya da doğrudan doğruya askere olan ihtiyaç dolayısıyla yapıldı.

Yeniçeri Ocağı'nın asker ihtiyacını, yani eksikliklerini Yeniçeri Ağası Divan'da arz eder, bu arz üzerine yeteri kadar acemi, yeniçeri alınır. Bu çıkmalarda, en kıdemli acemiler tercih edilirdi. Acemi oğlanların, Yeniçeri Ocağı'na yeni kaydedilmiş olanlarına "düzen akçesi" adıyla ikişer altın verildi.

Osmanlı Ansiklopedisi, C 4. s. 33'ten özetlenmiştir.

Yeniçerilerin askerlikten başka işle uğraşmamalarının nedenleri neler olabilir? Tartışınız.

Cebeci Ocağı

Yeniçeri askerlerinin silahlarının yapımını, bakımını ve onarımını sağlayan teknik sınıftır.

Topçu Ocağı

Top dökmek, top mermisi yapmak ve top atmak için kuruldu. Osmanlı ordusunda ilk top, I. Murat zamanında 1389'da I. Kosova Savaşı'nda kullanılmıştır. Yıldırım Bayezit tarafından da gerek İstanbul muhasaralarında gerekse Niğbolu kuşatmasında top kullanılmıştır.

Kapıkulu Süvarileri:

Süvari (atlı asker) olan bu bölükler, Kapıkulu ordusunun itibarlı birliklerindendi. I. Murat zamanında, sipahi ve silahtar adıyla iki bölük olarak kurulmuştur. Seferde padişahın yanında bulunur, onun tuğ ve silahlarını taşır, güvenliğini sağlarlardı. Derece olarak yeniçerilerden daha yüksektir ve maaşları daha fazlaydı.

■ Eyalet Askerleri

Tımarlı Sipahiler

Tımar Sistemi: Osmanlı Devleti, Türkiye Selçuklularında **ikta** olarak bilinen bu sistemi alarak geliştirmiş ve tımar sistemi adıyla uygulamıştır. I. Murat zamanından itibaren uygulanan tımar sistemi, devletin sınırlarının genişlemesiyle yaygınlaşmış ve gelişmiştir. Bu sistemle Osmanlı Devleti bazı topraklarının gelirlerini, hizmet karşılığı olarak askerlerine ve memurlarına vermiştir.

Bu sisteme göre, tahrir sonucunda belirlenen devlete ait vergi gelirlerinin bir bölümü, padişah hasları adıyla merkeze ayrılır, geri kalanı ise dirlik denen çeşitli birimlere ayrılırdı. Dirlikler, gelirlerine göre **has**, **zeamet** ve **tımar** olmak üzere üçe ayrılıyordu.

Tımarlı Sipahi

HAS	Geliri yüz bin akçeden fazla dirliklerdir. Padişaha, hanedan üyelerine, veziriazama, beylerbeyine, sancak beyleri ve üst düzey devlet görevlilerine verildi.
ZEAMET	Gelirleri yirmi bin ila yüz bin akçe arasında olan dirliklerdir. Eyalet merkezlerinde oturan üst düzey yöneticilere (hazine ve tımar defterdarlarına, sancaklardaki alay beylerine, kale dizdarlarına, divan kâtiplerine vs.) verildi.
TIMAR	Senelik gelirleri üç bin ila yirmi bin akçe arasında olan dirliklerdir. Osmanlı Devleti'ne hizmeti olan bir bölüm asker ve memurlara verildi.

Tımar sahipleri her üç bin akçe için, zeamet ve has sahipleri ise her beş bin akçe için **cebelü** adı verilen atlı asker beslerlerdi. Tımarlı sipahiler denen eyaletlerdeki bu atlı birlikler, Osmanlı ordusunun en büyük bölümünü oluşturuyordu. Tımarlı sipahiler kanunlara uyduğu sürece tımarı elinden almazdı. Ancak sefere gitmeyen sipahinin dirliği elinden alınır, başkasına verilir. Bütün dirlik sahipleri kullanım hakkına sahip oldukları toprakları korumak ve yönetmekle görevliydi. Bu işleri kadıların denetiminde yaparlardı.

Bu toprakları ekip biçenler, devlete ödemeleri gereken vergiyi, devletin göstereceği memurlara ve sipahilere öderlerdi. Üç yıl üst üste mazeretsiz olarak üretim yapmayanların toprakları işletme hakkı elinden alınır. Dirlik toprağının vergisini alan kişiler bu topraklar üzerinde yaşarlar ve devlet adına buraları yönetirlerdi.

? Üç yıl üst üste toprağını ekmeyenlerin dirliklerinin alınmasının nedeni neler olabilir?

Tımar sistemi sayesinde devlet, hazineden para harcamadan, her an savaşa hazır büyük bir atlı askerî birlik yetiştiriyordu. Toprağın boş kalması engellenerek üretimin artırılması ve devamlılığı sağlanıyordu. Aynı toprak üzerinden köylü, tımar sahibi ve yetiştirdiği askerlerin ihtiyaçları karşılanıyordu. Tımarlı sipahiler bölgelerinde huzur ve güveni sağlayarak jandarma görevini üstleniyorlardı. Böylece devletin merkezî otoritesi, ülkenin en uç noktalarına kadar gücünü ulaştırabiliyordu.

Azaplar

Azap, bekâr anlamına gelir. Bunlar, Anadolu'dan toplanan, savaşa yararlı, dinç ve kuvvetli bekâr Türk gençlerinden oluşuyordu. Azaplar, Osmanlı ordusunun hafif yaya askerleridir.

Akıncılar

Sınırların güvenliğini sağlamak için kurulmuş olan atlı askerî birliklerdir. Çok hızlı hareket ettiklerinden dolayı bu adı almışlardı. Bunların görevi düşman ülkelerine akınlar düzenleyerek bilgi toplamak, askerî ve ekonomik kaynaklarına zarar vermek, orduya yol açmak ve puslu kurulmasını önlemektir. Akıncı beyleri Avrupa dillerinden pek çoğunu bilirler, şehir ve kasabalarını tanırlardı. Doğrudan padişaha bağlı olan ve Türklerden seçilen akıncılar, babadan oğula geçmek üzere bir ocak meydana getirmişlerdi.

AKINCILAR

Bin atlı akınlarda çocuklar gibi şendik,
Bin atlı o gün dev gibi bir orduyu yendik
Ak tolgalı beylerbeyi haykırdı: İlerle!
Bir yaz günü geçtik Tuna'dan kafilelerle.

Şimşek gibi, bir semte atıldık yedi koldan,
Şimşek gibi Türk atlarının geçtiği yoldan.
Bir gün dolu dizgin boşanan atlarımızla,
Birden yedi kat arşa kanatlandık o hızla...
Yahya Kemal BEYATLI

Şiire göre akıncılar ile ilgili neler söylenebilir?

b. Deniz Kuvvetleri (Donanma)

İlk Osmanlı donanması Karesi Beyliği'nden geçen küçük çaptaki bir deniz kuvveti idi. Bununla birlikte Osmanlılar, ilk zamanlarda küçük de olsa Karamürsel, Edincik ve İzmit'te daha sonra da Gelibolu'da tersane kurmuştu. Ayrıca denizde kıyısı olup donanması bulunan ve Osmanlı idaresine alınan Saruhan, Aydın, Menteşe Beyliklerinin tersanelerinden faydalanılmıştır. Özellikle Yıldırım Bayezit zamanında Osmanlı donanması büyük bir gelişme göstermiş ve Sakız, Eğriboz Adalarıyla Yunanistan'ın doğusuna akınlar düzenlemiştir.

Osmanlı donanmasının ilk ciddi çatışması Mehmet Çelebi zamanında oldu. Çalı Bey kumandasındaki Osmanlı donanması 1415'te Venediklilere yenildi. Bu mağlubiyetler Osmanlı denizciliğinin gelişmesini yavaşlatsa da donanmaya olan ihtiyacı göstermiş ve bu husustaki çalışmalar hızlanmıştır. Nitekim donanma, II. Murat zamanında Karadeniz'de Trabzon imparatorluğunu tehdit edecek bir duruma ulaşmıştır.

4. OSMANLI EKONOMİSİ

a. İnsan

Osmanlılarda **reaya** diye adlandırılan insanlar, yaptıkları işlerin özelliğine göre şehirlerde, kasabalarda ve köylerde yaşarlardı. Bu insanlar akıl ve beceriyle ekonominin temel amacı olan üretimi gerçekleştirir, karşılığında da kendisine imkân sağlayan devlete vergilerini vererek görevlerini yaparlardı.

Osmanlı ülkesinde yaşayan insanların oluşturdukları ekonomik güç, nüfusa orantılı olarak artmıştır. Osmanlı Devleti'nde nüfus sayımı yapılmamıştı; ancak ülke topraklarının ve üzerinde yaşayan insanların kaydedildiği tahrir defterlerinden, Osmanlı nüfusu hakkında birtakım bilgiler edinmek mümkün oluyordu. Bu defterlere fethedilen yerlerin ve burada yaşayan insanların yazımı yapıldı. Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında kıtlık, salgın hastalık ve savaşlar yüzünden Anadolu'daki genel nüfus azdı. Osmanlı Devleti güç kazandıkça ve yeni yerler fethettikçe nüfus arttı. Bunun nedeni ekonomik durumun iyileşmesi ve güvenli ortamın oluşturulmasıydı.

FATİH SULTAN MEHMET

Babası : Sultan II. Murat Han

Annesi: Hüma Hatun

Doğumu : 1432

Vefatı:1481

Saltanatı: 1451-1481

Âlim, şair ve sanatkârları sık sık toplar ve onlarla sohbet ederdi. İlginç ve bilinmedik konular hakkında makaleler yazdırır ve bunları incelerdi. Hocalığını da yapmış olan Akşemseddin, Fatih Sultan Mehmet'in en çok değer verdiği âlimlerden biridir. Fatih Sultan Mehmet, gayet soğukkanlı ve cesurdu. Eşsiz bir komutan ve idareciydi.

Fatih Sultan Mehmet, okumayı çok severdi. Farsça ve Arapçaya çevrilmiş olan felsefi eserler okurdu. Arapça, Farsça, Rumca, Latince, Slavca, İbranice, Çağatayca olmak üzere yedi dil bilen Fatih, 1466 yılında Batlamyos haritasını yeniden tercüme ettirip haritadaki adları Arap harfleriyle yazdırdı. Bilimsel sorunlarda, hangi din ve mezhebe mensup olursa olsun bilginleri korur, onlara eserler yazdırırdı. Bilime büyük önem veren Fatih Sultan Mehmet, yabancı ülkelerdeki büyük bilginleri İstanbul'a getirtti. Nitekim astronomi bilgini Ali Kuşçu, kendi döneminde İstanbul'a geldi. Ünlü ressam Bellini'yi de İstanbul'a davet ederek kendi resmini yaptırdı.

Fatih Sultan Mehmet, azim ve irade sahibiydi. Temkinli idi ve verdiği kararları kesinlikle uygulayan bir kişiliği vardı.

EK 14. 2008 Programına Göre Yazılan 10.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değerilen Sayfalar (s.53 – 55)

3. OSMANLI'DA EĞİTİM

Osmanlı Devleti, kişinin topluma yararlı ve meslek sahibi bir insan olmasını, kanunlara uymasını hedefleyen bir eğitim anlayışını uygulamıştır. Bu sistemde eğitim, devletin okullarında verildiği gibi esnaf örgütleri, camiler, tekke ve zaviyelerde de verildi. Hatta köy köy dolaşan halk şairleri, tüccarlar, haber taşıma özellikleri nedeniyle eğitim sisteminin birer parçası durumundaydılar.

XVII. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti'nde mevcut örgün eğitim kurumları şunlardı: Sivil eğitimin yapıldığı Sıbyan Mektepleri, medreseler, askeri eğitim yapılan Acemi Oğlanları Ocağı, Yeniçeri Ocağı ve Enderun Mektebi'dir. Camiler, tekkeler, zaviyeler, loncalar ile öğretim yapılan saray ve konaklar da yaygın eğitim kurumlarıydı. Ayrıca Osmanlı Devleti Müslüman olmayan halka eğitim ve öğretim alanında tam bir özgürlük vererek onların kendi eğitim öğretim kurumlarını oluşturabilecekleri bir ortam sağlamıştır.

a. Mesleki Eğitim

Osmanlı Devleti'nde esnaf teşkilatı birer eğitim kurumu olarak kabul edilmelidir. Osmanlı Devleti'nin sosyal kurumlarından olan esnaf teşkilatları eğitimde önemli rol oynuyordu. Türkiye Selçuklu Devleti'nde esnaf teşkilatı olan **Ahilik**, Osmanlı Devleti'nde **lonca teşkilatı** adıyla devam ettirildi. Bu teşkilat esnaf, zanaatkâr ve çalışanları bir çatı altında toplamıştı. Ahilik kurumu bu özellikleri nedeniyle sanat okulu düzeyindeydi.

Lonca teşkilatına alınanlar teşkilatın eğitim öğretim kurallarına uyarak çırağıktan kalfalığa, kalfalıktan ustalığa kadar yükselebiliyordu. Ustalık belgesi almaya **icazet** denirdi. İcazet alanlara iş yeri açma izni veriliyordu.

Lonca teşkilatının mesleki eğitim alanındaki fonksiyonu hakkında neler söylenebilir?

Topkapı Sarayı-Enderun

b. Saray Eğitimi

Topkapı Sarayı sadece devletin yönetildiği bir yer değildi. Tecrübeli devlet adamlarının yetiştirilmesinden hanedan mensuplarının eğitilmesine kadar birçok yönü olan büyük bir okuldur. Sarayda eğitim verilen kurumlar enderun, harem ve şehzadegan mektebidir.

• Enderun

Fatih döneminde tam olarak kuruluşu gerçekleştirilen enderun mektebine başlangıçta devşirme sistemiyle Hristiyan tebaanın zeki ve yetenekli çocukları alınırdı. Enderundaki temel amaç iyi bir Müslüman, güvenilir, kabiliyetli devlet adamları yetiştirmektir. Enderunda devşirmelerin eğitimi koğuş denilen odalarda yapılırdı. Aşağıdan yukarıya doğru yedi oda bulunmaktaydı. Bu odalar: Büyük Oda, Küçük Oda, Doğancılar Odası, Seferli Odası, Kiler Odası, Hazine Odası ve Has Odadır. Her odanın eğitimi öğrencilerin kabiliyetlerine göre bir ya da iki yıl olabiliyordu. Enderunun özelliği sarayın içinde olmasıdır. Askerî eğitimden güzel sanatlara hatta musiki derslerinin de verildiği çok yönlü bir eğitim kurumuydu. Türk ailelerin yanında Türk-İslam gelenek ve göreneklerini öğrenen çocuklar iç oğlan

olarak saraya alınırlardı. İç oğlanlar sarayda matematik, tarih gibi konularda üst seviyede eğitim görürdü. Öğrenciler alt odalardan eğitime başlar, başarılı oldukları takdirde üste doğru yükselme gerçekleşirdi. Yine yeteneklerine göre sportif faaliyetlerde bulunurlardı. Bir sanat dalında mutlaka uzmanlaşırlardı. Padişahın özel hizmetini yaparak yetişen bu öğrenciler eğitimlerinin sonunda çıkma usulü denen yöntemle birunda ya da taşrada yönetici olarak görevlendirilirdi. Yükselme Döneminde enderundan birçok vezir, sadrazam ve yüksek dereceli devlet adamı yetişmiştir.

■ Harem

Haremde; padişahın eşleri, çocukları ve cariyesi yaşardı. Padişahın yaşadığı bölüme **Hünkâr Dairesi** denirdi. Harem aynı zamanda okul niteliğindeydi. Hareme alınan cariye, kalfaların sıkı disiplini altında eğitimden geçirilirdi. Bu cariyeler özel yeteneklerine göre müzik, resim, edebiyat, örgü gibi dersler alır, bu arada dinî bilgileri öğrenmelerine de önem verilirdi. Belirli günlerde özel öğretmenler sarayda saz dersleri verirdi. Harem halkı, günlerini kitap okumakla özellikle tarih öğrenerek geçirir ve musiki ile uğraşırlardı.

Ayrıca padişahların erkek çocukları olan şehzadeler saray içerisinde açılmış **şehzadegan** mektebinde ilköğrenim eğitimlerini görürlerdi.

Haremde sıkı bir eğitim verilmesinin temel nedeni nedir?

c. Askerî Eğitim

Kapıkulu ordusunun içerisinde birçok ocak bulunmaktaydı. Her ocak uzmanlaştığı alanda kendi eğitimini verirdi. Acemi ocağına alınan devşirmeler Türk-İslam geleneklerine göre eğitilir. Yeniçeri Ocağı'na geçerlerdi. Yeniçeriler kışlalarda düzenli askerî talim yapar savaşa her an hazır durumda olurlardı.

Tophane : Top döküm ve yapımı ile ilgili askerî sanat mektebidir.

Humbarahane : Havan toplarını ve el bombalarını yapan askerî sanat mektebidir.

Tüfekhane : Tüfek yapımı, bakımı ve onarımı ile ilgili askerî sanat mektebidir.

Kılıçhane : Kılıç ve kesici silahların yapımı ile ilgili askerî sanat mektebidir.

Mehterhane : Askerî müzik mektebidir.

Padişahların zaman zaman düzenledikleri sürekli avları da tatbikat niteliğinde eğitim çalışmalarıdır. Osmanlılarda Fatih döneminden itibaren denizciliğin gelişmesine paralel olarak denizcilik eğitiminde de önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemde büyük denizciler yetişmişti. Kanuni döneminde Cezayir Beylerbeyi Barbaros Hayrettin Paşa'nın Osmanlı Deniz Kuvvetleri'nin komutanlığına getirilmesinden sonra Osmanlı donanması, çağın teknolojisine uygun gemi yapımına önem vermiş ve uygulamalı eğitimle denizciler yetiştirmiştir. Tersane, gemicilerin yetişmesini sağlayan önemli bir kurumdur. Deniz seferlerine çıkan azap ve leventler çeşitli usullere göre toplanır ve eğitilirlerdi.

TÜRK ORDUSU

Türk sistemini, kendi sistemimizle mukayese ettiğim zaman başımıza geleceklere düşünüp titriyorum. Bir ordu galip gelecek ve payidar olacak, diğeri mahvolacaktır. Çünkü şüphesiz ikisi de sağlam surette devam edemez. Türklerin tarafında kuvvetli bir devletin bütün kaynakları mevcut, hiç sarsılmamış bir kuvvet var. Eğitim ve savaş tecrübesi var. Sefer görmüş askerler, zafer alışkanlıkları, güçlülere tahammül kabiliyeti, birlik, düzen, disiplin kanaatkârlık ve uyanıklık var. Bizim tarafta ise ciddiyetsizlik, sarsılmış kuvvet, bozulmuş maneviyat, tahammülsüzlük ve idmansızlık var. Askerlerimiz başıboş, subaylarımız mala düşkün ve disiplini küçümsüyorlar. Bütün bunların en kötüsü düşmanın zafere bizim de hezimete alışkın olmamızdır.

Busbecg, Türkiye'yi Böyle Gördüm, s. 104'ten özetlenmiştir.

Busbecg'in anlatımına göre Osmanlı ordusunun üstün özellikleri nelerdir?

d. Medrese Eğitimi

Ders okunan, ders verilen yer anlamına gelen medreseler, Osmanlı Devleti'nde eğitim öğretim sisteminin temel kurumuydu. Özellikle Fatih Sultan Mehmet ve Kanuni Sultan Süleyman zamanında medrese eğitimi ve öğretimi zirve dönemini yaşadı. Medreselerde müftü, kadı, müderris, hekim, astronomlar ve matematikçiler yetişiyordu. Medreseler kendi aralarında öğretim verdikleri alanlara göre uzmanlaşmışlardır. Darü'ttip Medreselerinde tıp eğitimi verilir ve devletin hekim ihtiyacı buralardan karşılanırdı. Darü'lhadis Medreselerinde hadis alanında ileri düzeyde eğitim verilir. Darü'lkurra Medreselerinde ise Kur'an-ı Kerim'i ezberleyen, usule göre okuyan hafızlar yetiştirirdi. Darü'lhendese medreselerinde ise matematik ve astronomi alanlarında eğitim verilmekteydi.

Kanuni Çatın Kadını Gösteren Tablo

Eğitimin ilk basamağı sıbyan mektebi (Mahalle Mektebi) idi. Sıbyan mektebinden sonra başlanabilen medresenin her bölümünde belirli bir süre öğrenim görülürdü. Bir medrese öğrencisi haşiyeyi tecrid denilen medreselerden ilk derslere başlar farklı hocalardan ders alırdı. Daha sonra Hariç ve Dahil Medreselerinin derslerini de gördükten sonra Sahnıseman ve Süleymaniye Medreselerine devam ederdi. Bu medreseleri tamamlayan öğrencilere müderrislik veya kadılık yapabileceğine dair diploma verildi. Çeşitli usullere göre atamaları gerçekleştiren bu öğrenciler uygun olan yerlere gönderilirdi. Medrese eğitimi olarak ilmiye sınıfına dahil olanlar şeyhülislamlik makamına kadar yükselebilirdi.

SAHNİSEMAN MEDRESELERİ

İlk öğrenim hayatına başlayan öğrenci muhtasarat denilen dersleri gördükten sonra Haşiyetecrid medresesine devam ederek derslerde başarılı olmak şartıyla o medresenin müderrisinden bir belge alarak Miftah denilen medreseye devam eder. Oradan da Kırkl, Hariç ve Dâhil denilen medreselerde dersler görüp Sahnıseman Medreselerine kabul edilerek öğrenci olurdu.

Sahnıseman Medreselerinin yapılması Osmanlı topraklarındaki medrese teşkilatında bir yeniliğe esas oldu. Çünkü bu yapılan medreseler İlahiyat ve İslam hukuku fakülteleri demektir. İşte bu Sahn Medreselerinin yapılmasından sonra Osmanlı medreseleri buna göre şekillendi.

Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı, İ.H. Uzunçarşılı s.3,12'den gösterilmiştir.

Fatih Külliyesi

Sahnıseman Medreselerinin Osmanlı eğitim sistemindeki önemi nedir?

•Dini Kurumlardaki Eğitim

Osmanlı Devleti'nde halkın dini eğitim aldığı yerler öncelikle cami, tekke ve zaviyelerdir. Müslümanların ibadet yerleri olarak yapılan bu yerler aynı zamanda sosyal aktivitelerin gerçekleştiği kültür merkezleri idi. Camilerde ibadet için toplanan halka dini öğütler ve toplumsal ahlak kuralları anlatılırdı. Tefsir, fıkıh, hadis, hat ve tezhip dersleri veriliirdi. Mahalle Mektepleri çoğu zaman camilerin içerisinde veya yanındaydı. Herkesin katılabildiği dersler yapılırdı. Tekke ve zaviyelerde görülen eğitim ise daha çok dini konulardaydı. Tefsir, fıkıh, hadis gibi derslerin yanında Arapça ve Farsça dersleri veriliirdi.

Dini eğitim Osmanlı Devleti'nde her eğitim kurumunda veriliirdi. Lonca teşkilatı da üyelerine dini eğitim veren önemli bir kurumdur.

İ.Bayezit Külliyesi

EK 15. 2008 Programına Göre Yazılan 10.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.76 – 78)

Adalet, halkın şikâyetlerini doğrudan doğruya hükümdara sunabilmesi ve onun emriyle haksızlıkların giderilmesi demektir. Divanhümayun'un en temel görevi budur. Oraya yapılan başvurular, sultanın daima orada hazır bulunduğu inancıyla yapılmış sayılır. Padişahın doğrudan doğruya halktan şikâyet topladığı da olur. Hükümdar, cuma namazında, ava çıkarken, sefere giderken veya seferden gelirken, halkın nik'â denen dilekçelerini kabul ederdi. Halkın şikâyetlerini almak için bu gibi fırsatları ne kadar çok tekrarlarsa o derece adil sayılır. Hükümdara doğrudan doğruya erişebilme, şu sebepten önemli sayılır: Hükümdar, Allah'tan başka kimseye sorumlu olmayan tek otorite olarak haksızlığı giderebilecek en yüksek otoritedir. O, kendisinin otoritesini temsil edenlerin hepsinin üstündedir. Adaletin kötüye kullanılmasını bertaraf edecek yine odur. Hükümdar adaletin son başvuru yeridir. Bu nedenle adaletin yerini bulması için toplumda herkes, birey olarak ya da toplu hâlde, ona şikâyetini götürebilmelidir.

HATİ İPAKÇIK, Orta-Batı Makaleleri, C1, s.169, 170'inci Sayfalar

1. Osmanlı adalet sisteminde hükümdarın üstlendiği görev hakkında ne söylenebilir?
2. Şikâyet konusunda Divanhümayun'un son mercî olması günümüz adalet yapılışında hangi kurumla benzerlik gösterir?

Osmanlı Devleti'nde, mahkemelerde hâkimlik yapan, aynı zamanda şehir ve kasabaların belediye işleri ile bugünkü noterlik işlerini yürüten, devletin mahallî uygulamalarında yetkisi olan kişiye **kadı** denirdi. Buna göre kadıların birinci görevi yargıçlık, ikinci görevi ise kazaları yönetmektir.

Osmanlı Devleti, kadıların işlerini etkin şekilde kalmadan yapmaları için gerekli tedbirleri almıştı. Kadıların kararlarında tamamen serbest bırakılmışlardı. Kadıların yargı ile ilgili görevleri; evlenme, boşanma, nafaka ve miras işleri ile ticaret davalarında karar vermek ve vergilerin düzenli olarak toplanıp hazineye aktarılmasını sağlamaktır. Seyfiye sınıfına mensup yöneticiler kadı hükümlerine aykırı davranmazlardı. Kadı, yöneticilerin yaptıklarını denetleme yetkisine sahipti. Kadıların küçük yerleşim birimlerdeki temsilcisi ise **naip**lerdi.

2. BİLİM VE TEKNOLOJİ

Yükselme döneminde başlayan siyasi ve sosyal gelişmeler bilimsel yaşamda da etkili oldu. Bu dönemde, pozitif bilimleri padişahların da bizzat desteklemesiyle, Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul bir kültür merkezi hâline geldi.

Osmanlı, bilim insanlarını korumayı ve onlara karşı saygılı olmayı devlet politikası hâline getirmişti. Bilimsel çalışmalar yapanlar saray tarafından desteklenmiş ve ödüllendirilmişti. Medreselerin işleyişlerine müdahale edilmemiş böylece özgür çalışma ortamı sağlanmıştı. Özellikle Fatih Sultan Mehmet'in bilim insanlarını koruması her dinden bilim insanlarına değer vermesi, kendisinin de bilim ile yakından ilgili olması Sahnıseman Medreseleri'ni kurmasına neden oldu. Fatih döneminin bir başka özelliği de İslam bilimlerinin yanında pozitif bilimlerin de çok gelişmesidir.

Ali Kuşçu

Bir kültür merkezi oluşturmanın şartlarından birinin de bilim insanlarını bir araya toplamak olduğunu bilen Fatih, Ali Kuşçu'ya İstanbul'da kalmasını ve medresede ders vermesini teklif eder. Ali Kuşçu, bunun üzerine, Tebriz'e dönerek elçilik görevini tamamlar ve tekrar İstanbul'a geri döner. İstanbul'a dönüşünde Ali Kuşçu, Fatih tarafından görevlendirilen bir heyet tarafından sınırlı karşılanır. Kendisi için ayrıca karşılama töreni yapılır. İstanbul'a gelen Ali Kuşçu'ya 200 altın maaş bağlanır ve Ayasofya'ya müderris olarak atanır. Ali Kuşçu, burada Fatih Külliyesi'nin programlarını hazırlamış, astronomi ve matematik dersleri vermiştir. Ayrıca İstanbul'un enlem ve boylamını ölçmüş ve çeşitli güneş saatleri de yapmıştır. Ali Kuşçu'nun medreselerde matematik derslerinin okutulmasında önemli rolü olmuştur. Verdiği dersler olağanüstü rağbet görmüş ve önemli bilim insanları tarafından da izlenmiştir.

Dr. Yılmaz UFAZ, Osmanlı Astronomisi, Genel Bil Baki 1, www.ozgur.edu.tr

1. Fatih'in İstanbul'un kültür merkezi olması için yaptığı çalışmalar nelerdir?
2. Ali Kuşçu'nun Osmanlı'nın ilim hayatına katkılar nelerdir?

Fatih ve Ali Kuşçu'nun
Gösteriş Mînatır

Osmanlı Devleti'nin ilk tıp medresesi Yıldırım Bayezit tarafından Bursa'da kurulmuştu. Fatih döneminde tıp alanında büyük bilim insanları yetişti. Bunlardan Sabuncuoğlu Şerafettin'in Türkçeye tercüme ettiği eser, Cerrâhiyetü'l Hâniyye, çok ünlüdür. Sabuncuoğlu bu eserinde cerrahi müdahale tekniklerini göstermiştir. Kendi bulduğu teknikleri kitabında resimli bir şekilde anlatmıştır. Kanuni Sultan Süleyman, İstanbul'da Mimar Sinan'a ünlü Süleymaniye Camisi ve medreselerini yaptırdı. Süleymaniye Külliyesi'nde bir de tıp medresesi vardı.

Sabuncuoğlu Şerafettin'in 1469'da yazdığı Mücerrebname, tedavide kullanılan malzemeleri anlatan pratik tedavi el kitabı niteliğindedir. İçerisinde şunlar vardır: Tiryak (panzehir), merhemler, haplar, göz ilaçları ve burun kanaması, diş ağrısı, kulak ağrısı, soğuk algınlığı, bağırsak solucanları, uyuz, nıkris vs. tedavisinde kullanılan ilaçlar, o zamana kadar her türlü zehirlenmelere karşı kullanılan tiryakın bileşimi ve hazırlanış şekilleri. Tiryakın yılan zehrine karşı koruyucu etkisini göstermek için yaptığı deneylerden dolayı, Türkiye'de deneysel farmakolojinin ilk öncüsü sayılabilir.

Yılan Dağılamayı Gösteren Minyatür

Diş Tedavisini Gösteren Minyatür

Bu deneylerinden birinde, horozu tiryak yutturduktan sonra onu yılanla ısırttırmış ve horozun ölmediğini bildirmiştir. Ayrıca, Endülüslü hekim Ebûl Kasım Zehravi'nin içinde farmakolojiye ait bölümler bulunan **Et-tasrif** adlı cerrahi kitabını **Kitab-ı Cerrahiye-i Haniye** ismi ile Türkçeye çevirmiştir.

Prof. Dr. Çiğdem KÜÇÜKHÖSEYİN, Farmakoloji Tarihine Kısa Bir Bakış, <http://www.cif.edu.tr>

Sabuncuoğlu Şerafettin'in kullandığı tekniklerin Türk tıp tarihindeki önemi nedir?

Coğrafya ve astronomi alanında ise Piri Reis, Ali Kuşçu, Seydi Ali Reis, Matrakçı Nasuh çalışmalarıyla ön plana çıkmış önemli bilim insanlarıdır.

Kanuni döneminde ünlü coğrafyacı Piri Reis, Kitab-ı Bahriye adlı eserinde; dünyanın yuvarlaklığı, gelgit olayı, pusulanın kullanımı, Amerika kıtasının varlığı gibi konulara değinmiştir.

Ünlü Osmanlı denizcisi ve âlimi Piri Reis'in yaklaşık 500 yıl önce hazırladığı haritasının dünyanın uydudan çekilen fotoğrafları kadar eksiksiz ve mükemmel olduğu söylenir. Günümüzde bazı haritalardaki yanlışların Piri Reis'in haritasına bakılarak düzeltildiği biliniyor. Rus tarihçi Sergey Manukov ise Piri Reis'in 1513'te çizdiği haritasının benzerini hazırlamanın ancak dünyanın uydudan çekilmiş fotoğraflarıyla mümkün olduğunu söyledi. Rus uzman: "Aslında harita fotoğrafa çok benziyor. Sanki, bir uydu aracı çizimi yapılan bölgenin üzerinde dolaşarak fotoğrafını çekmiş. Özellikle güney yarım küre inanılmaz ayrıntılı," demiştir.

Piri Reis

www.meteor.gov.tr

Molla Lutfi, Sinan Paşa ve Müslîhüddin bin Sinan, II. Bayezit döneminin matematik bilginleridir. Yine XVI. yüzyılda yetişen ünlü matematik ve astronomi uzmanı Matrakçı Nasuh, eserini Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim'e sunmuştu.

Matematikçi ve astronomcu Takiyüddin Mehmet, İstanbul'da bir rasathane kurmuştu (1578). Takiyüddin, rasathanede ilk olarak Güneş ve Ay tutulmaları ile çeşitli gözlemler yapmıştır. 1578 tarihinde İstanbul'dan bir ay süreyle gözlenen kuyruklu yıldız da rasathaneden gözlemlenmiş ve gözlemlerinin neticelerini III. Murat'a sunmuştur. Takiyüddin kendi geliştirdiği teknikler ve aletler vasıtasıyla gözlemler yapmıştır. İlk defa mekanik saat kullanarak çok dakik gözlemler yapmıştır. Diğer taraftan da astronomi hesaplarında altmış tabanlı sayı sistemi yerine on tabanlı sayı sistemini kullanmakla ve ondalık kesirlere göre trigonometri cetvelleri hazırlamakla dikkat çekmiştir. Ekliptik ile ekvator arasındaki $23^{\circ} 27'$ lik açığı 1 dakika 40 saniye farkla $23^{\circ} 28' 40''$ şeklinde bularak ilk defa gerçeğe en yakın ve doğru dereceyi hesaplamıştır. Güneş parametreleri hesabında da yeni bir yöntem uygulamıştır. Sabit yıldızların boylamlarının tespitinde ise Ay yerine Venüs'ü kullanarak daha dakik neticeler elde etmeyi planlamıştır. Osmanlılarda otomatik makineler üzerine ilk eseri de Takiyüddin yazmıştır.

Takiyüddin, kendisi ile aynı zamanda yaşamış ve rasathane kurmuş olan Tycho Brahe (Tiyko Bırahe) ile karşılaştırdığında Brahe'den daha net ve dakik gözlemler yaptığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca onun rasathanesinde bulunan bazı aletler Brahe'nin aletlerinden daha gelişmişti. Ancak Takiyüddin rasatlarını tamamlayamazken Tycho Brahe uzun süre gözlem yapmış ve 777 yıldızın yerini tespit etmiştir.

Takiyüddin'in Yazdığı Astronomi Kitabı

? Takiyüddin ile Tycho'nun astronomi alanındaki çalışmalarını karşılaştırınız.

Rasathanede Gözlem İçin Kullanılan Alet

Takiyüddin Rasathanesi ve Çalışanları

Tycho Brahe Rasathanesi

Osmanlı Devleti'nin her alanda zirveyi yaşadığı XV. ve XVI. yüzyıllarda birçok tarihçi de yetişmiştir. Osmanlı tarihçileri arasında Enveri, Amasyalı Şükrullah, Tursun Bey, Kemal Paşazade, Aşık Paşazade, Hoca Saadettin, Neşri ve Mustafa Selaniki ilk akla gelenlerdir.

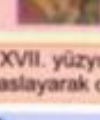
3. EDEBİYAT

Divan Edebiyatı: İran ve Arap edebiyatlarından etkilenerek saray ve medrese çevrelerinde gelişen edebiyat türüdür. Belli kalıplara ve kurallara göre yazılan şiirlerin toplandığı kitaba **divan** denirdi. XV. ve XVI. yüzyılın en önemli divan şairleri; Nesimi, Ahmedi, Baki, Fuzuli ve Ruhi'dir.

Halk Edebiyatı: Sözlü masallar ve destanlarla başlamış, bunlara koşma, mani, türkü, ağıt vb. türler de eklenince geniş bir edebiyat oluşmuştur. Daha çok taşrada ve yüksek tahsilli olmayan halk arasında rağbet gördüğü için adına **halk edebiyatı** denmiştir. Dönemin en ünlü şairi Mahremi'dir.

Tasavvuf Edebiyatı: Dinî içerikli bu tür nazım şekli açısından halk edebiyatına daha yakındır. Mevlevi ve Bektaşî tarikat mensupları tarafından geliştirilmiştir. Önemli temsilcileri Hacı Bayram Veli, Kaygusuz Abdal, Akşemsettin, Eşrefoğlu Rumi ve Kemal Ümmi'dir. XVI. yüzyılda ise Abdürrahim Tırsi, İbrahim Gülşeni ve Pir Sultan Abdal'dır.

EK 16. 2008 Programına Göre Yazılan 10.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.112)

Sanatçılar ve Bilim İnsanları	Eserleri ve Eserlerinin Özellikleri
	Evliya Çelebi XVII. yüzyılda yaşamış ünlü Türk gezginidir. Seyahatname adındaki 10 ciltlik eserinde gezip gördüğü ülkelerin coğrafyası, gelenek ve görenekleri hakkında bilgi verir.
	Kâtip Çelebi Tarih, coğrafya, felsefe alanında çalışmalar yapmıştır. Cihannüma, Mizan-ül Hakk, Tuhfetü'l Kibar fi Esfari'l Bihar, Düsturu'l Amel fi İslahi'l Halel yazdığı bazı kitaplarıdır.
	Nâbi Toplum ve sosyal hayatla ilgili şiirler yazmıştır. Şiirlerinde toplumsal sorunlara çözümler sunmaya çalışmıştır. Hayrabad ve Tuhfetü'l Haremeyn önemli eserlerindendir.
	Naima Osmanlı Devleti'nin ilk resmi tarihçisidir (vakanüvis). Yaşadığı dönemdeki olayları anlattığı Naima Tarihi adında bir kitabı vardır.
	Nef'i Türk edebiyatının en önemli hiciv şairlerindendir. Siham-ı Kaza önemli bir eseridir. Dönemin sadrazamları ve devlet adamlarına yönelik eleştirel şiirler yazmıştır.
	İttri Türk musikisine büyük katkılar yapmış önemli bir bestekârdır. 42 adet bestesi vardır. Nevakâr makamını buldu ve "Tutl-i mucize-i guyem" isimli eserin bestecisidir.
	Karacaoğlan Aşk, gurbet, doğa, sıla özlemi ve ölüm üzerine şiirler yazmış halk ozanıdır. Şiirlerini hece ölçüsü ve yaşadığı bölgenin konuşma diliyle yazmıştır.
XVII. yüzyılda Avrupa'daki bilimsel gelişmelerle Osmanlı Devleti'ndeki bilimsel gelişmeleri kıyaslayarak değerlendirme yapınız.	
 NEMÇE KRALI	 LAGARİ HASAN ÇELEBİ
Hazır ol vaktinde Nemçe kralı Yer götürmez asker ile geliyor Patrikerin inmiş tahttan diyorlar Bir halife kalmış o da geliyor	"Murat Han'ın Kaya Sultan isimli kızı dünyaya geldiği gece akıka kurbanı şenliği oldu. Bu Lagari Hasan eli okka barut macunundan yedi kollu bir fişek icat eyledi. Sarayburnu'nda hünkâr huzurunda fişenge bindi ve şakirtleri (öğrencileri) fitili ateşlediler. Lagari: "Padişahım seni Huda'ya ısmartadım. İsa nebi ile konuşmaya gidiyorum" diyerek semaya fırladı. Yanında olan diğer fişekleri ateşleyip ruy-u deryayı çırağan eyledi. Fişengi kebirinin barutu kalmayınca zemine doğru inerken katrak kanatlarını açarak Sinan Paşa Köşkü önünde deryaya indi ve padişahın huzuruna geldi. Zemini bus ederek: "Padişahım, İsa nebi sana selam söyledi." diyerek şakaya başladı. Bir kese akçe ihsan olunup 70 akçe ile sipahi yazıldı."
Karac'oğlan der ki burda durulmaz Güleç yüze, tatlı söze doyulmaz Gökteki yıldızdan çoktur sayılmaz Yedi iklim dört köşeden geliyor	Prof. Dr. Yusuf HALAÇOĞLU, XIV-XVII Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Tarihleri ve Tarihî Yılları, s. 143

EK 17. 2008 Programına Göre Yazılan 10.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.143 – 145)

XVIII. yüzyıl boyunca yapılan savaşların uzun sürmesi ve başarısızlıkla neticelenmesi Osmanlı Devleti'nin ekonomisinin daha da bozulmasına neden oldu. Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyılda devlet bütçesinde oluşan açığı kapatmak amacıyla günümüz hazine bonosuna benzer bir şekilde **esham** adıyla iç borçlanmaya gitmiştir. 1775 yılında başlatılan esham uygulaması pay ve gelir ortaklığı senetleri anlamına geliyordu. Esham uygulaması temsili kâğıt paraya geçişin ilk aşaması sayılır. Devlet, bütçe açığını kapatmak için var olan vergileri artırarak yeni vergiler koydu.

DEVLET ADAMLARINA ÖĞÜTLER

Para durumuna önem verilerek darphanede basılan akçenin ayanı ve ağırlığı zaman zaman yoklanmalı, sarraf ve ekmekçilerde kalp ve karpılmış akçe olmaması için çok dikkatli davranılması gerekir. Bu konulara özen gösterilmesi devletin gereklerindendir. Günlük narhlarla gereği gibi ilgilenmeli ve her şey değer pahasıyla satın alınmalıdır. Zira aslında büyük işlerden olan narh durumu küçük işler diye padişahlar ve vezirlerin ilgisinden uzak kalırsa şehrin kadısı bu işi tek başına yürütemez. Memleketin yüksek yönetimi kadıya ait olmadığı için sadrazamlar narh ile ilgilenmemek yoluna gidemezler. Böyle olunca da her kişi istediği gibi alır, satar. Helal malına yılan zehiri katar.

Defterdar Sanı Mehmet Paşa, Devlet Adamlarına Öğütler, s. 29-30'dan özetlenmiştir.

Metni inceleyerek bu dönemde devlet yönetiminde karşılaşılan sorunlar ve çözümleri hakkında hangi çıkarımlarda bulunulabilir? Tartışınız.

Aşağıdaki boşluklara XVIII. yüzyılda Osmanlı ve Dünya'da önemli tarihi olayları yazınız.

Kırım'ın Elden Çıkışı

XVIII. YÜZYILDA OSMANLI VE DÜNYADA DEĞİŞİM

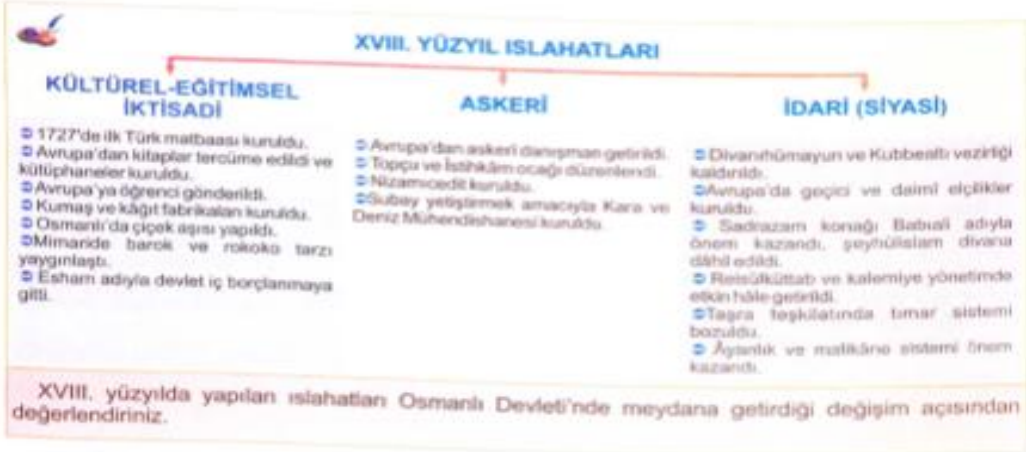
Aydınlanma Çağı

2. XVIII. YÜZYIL ISLAHATLARININ AMACI VE ÖZELLİKLERİ

XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Avrupa devletleri karşısında alınan yenilgiler Osmanlı idarecilerinin Avrupa'da meydana gelen gelişmeleri daha yakından tanıma ihtiyacı hissetmelerine neden oldu. Bu amaçla XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti, Avrupa başkentlerinde geçici ve daimi büyükelçilikler açma yoluna gitti. Avrupa devletleriyle yapılan mücadelede alınan yenilgiler, askerî alanda ıslahat yapılmasına neden oldu.

XVIII. yüzyılda Avrupa'dan askerî ve teknoloji alanında danışmanlar getirildi. Askerî alanda eğitim veren **Mühendishaneiberrihümayun** ve **Mühendishaneibahrihümayun** okulları açıldı. Yine askerî alanda **sürat topçuları** ocağı ve **Humbaracı ocakları** açılarak Avrupa'nın savaş teknolojisi takip edildi. **Nizamıcedid** ordusu kurularak ordu sisteminin Avrupa tarzında yapılması sağlanmaya çalışıldı. Önceleri askerî alanda başlayan Avrupa etkisi sonraki dönemlerde toplum, kültür, sanat ve eğitim alanlarında da etkisini göstermeye başlamıştır. Bu yüzyılda askerî alanda yapılan yeniliklerin yanında, idari, ekonomik ve kültürel yenilikler de yapılmaya çalışıldı.

Islahatların padişahlar ve bazı devlet adamları aracılığıyla yürütülmesi, ıslahatların gerekliliğinin halka yeterince anlatılamamasına neden oldu. Yöneticilerin bir kısmının eğlenceye yönelme ve savaşlarda uğranılan başarısızlıklar, halkın yöneticilere olan güvenini sarstı. Islahatlardan zarar göceklerini düşünen çıkar grupları ve yabancı devletler, şartların uygunluğundan faydalanarak halkı işyana kışkırttılar. Bütün bunların sonucunda yaşanan **Patrona Halil** ve **Kabakçı Mustafa** isyanları XVIII. yüzyıl ıslahatlarını kesintiye uğrattı.

a. XVIII. Yüzyıl Islahatlarının Osmanlı Toplumu ve Kültürüne Etkileri

XVIII. Yüzyılın Ünlü Minyatür Ustası Levni'ye Ait Minyatürler

XVIII. yüzyılda Avrupa'yla özellikle siyasi ve askeri alanda geliştirilen ilişkiler Osmanlı toplumunu etkilemeye başladı. Karşılıklı olarak açılan büyük elçiliklerin ve Avrupa'dan getirilen danışmanların aracılığıyla Batı kültürü, özellikle Osmanlı yöneticilerinde yaygınlaştı. Avrupa'ya gönderilen öğrenciler ve Avrupa ile ticari ilişkileri bulunan Rum ve Ermeni aileleri Batı kültürünü Osmanlı toplumuna taşıdılar. Artık Avrupa tarzında giyinmek, eğlenceler düzenlemek ve Avrupa'nın yaşam tarzını benimsemek moda oldu. Aynı dönemde Avrupa'da ise Paris'teki Osmanlı elçilerinin etkisiyle Osmanlı modası başlayarak Fransız kadınlar Osmanlı kadınlarının kullandığı başlığa benzer başlıklar kullanmışlardır. Ayrıca bu dönemde Osmanlı Devleti'nde minyatür ve şiir alanında da büyük gelişme görüldü. Minyatür alanında Levni; şiir alanında ise Şeyh Galip ve Nedim gibi büyük şairler yetişmiştir.

b. Islahatlar ve Osmanlı Eğitim Sistemi

XVIII. yüzyılda Avrupa'dan askerî alanda eğitimci ve danışman getirildi. Matbaanın açılması, kütüphanelerin ülke geneline yaygınlaştırılmaya çalışılması, Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi, yabancı dil eğitime ve Avrupa'da yayımlanan eserlerin Türkçeye tercüme edilmesine önem verilmesi eğitim alanında yapılan yeniliklerdir.

Mühendishane-i Bâhiyye'nin içi (Tercüme)

Mühendishane-i Bâhiyye (ITU)

Günümüz İstanbul Teknik Üniversitesi'nin yanında Kara ve Deniz Harp Okulları'nın da temeli sayılan Mühendishanelerde, askerî eğitim ve mühendislik derslerinin yanında İnşa (güzel yazı), Fransızca, Arapça, kozmografya (astronomi), hendese (matematik) gibi dersler de okutuluyordu.

XVIII. yüzyılda açılan yeni eğitim kurumlarının günümüz eğitim kurumlarına etkileri nelerdir?

c. XVIII. Yüzyılda Islahatlar ve Osmanlı Sanatı

XVIII. yüzyıldan itibaren Osmanlı sanatı ve mimarisi üzerinde Avrupa sanat ve mimarisinin etkisi görülmeye başlamıştır. Paris'e elçi olarak giden Yirmi Sekiz Çelebi Mehmet Efendi, rokoko üslubuyla yapılmış saraylardan övgüyle bahsetmiş. Versay Sarayı'nın maketini III. Ahmet'e sunmuştur. Avrupa mimarisinin Sadabat Kasrı ile başlayan etkisi devam etmiştir. Giderek klasik mimari özelliklerinin yerini, Batı'daki barok ve rokoko tarzı mimari almaya başlamıştır. Nuru Osmaniye Külliyesi, Laleli Külliyesi, Beylerbeyi Camisi, Doğubayezit İshak Paşa Sarayı, Koca Ragıp Paşa ve Murat Molla Kütüphaneleri barok ve rokoko mimarisinin özelliklerini taşır.

Laleli Külliyesindeki Caminin Dıştan Görünüşü

Nuru Osmaniye Külliyesindeki Caminin İçten Görünüşü

XVIII. yüzyılda Avrupa mimarisi Türk mimarisini etkilerken aynı dönemde Türk müziği de Avrupa'yı etkilemeye başlamıştır. Yeniçeri askerlerinin Avrupa'daki savaşçılık etkisi kadar onları savaşa motive eden mehter de geniş yankı bırakmıştır. İtalyan ressam Agostino Tassi'nin **Mehterbaşı** ve **Beş Türk Çalgıcısı** adlı tabloları ünlüdür.

İtalyan Türkologlardan Anna Masala'nın tespitine göre, Osmanlı Devleti 1725'te Rus çaricesinin sarayına, 1733'te Polonya kralığına, 1741'de Viyana'ya, 1750'de Berlin'e mehter takımı göndermiştir.

Alla Turka müzik XVIII. yüzyılın ünlü bestecilerini de etkilemiştir. Mozart'ın 5 numaralı konçertosu Türk konçertosu olarak tanınmaktadır. Beethoven (Betovın)'ın **Atina Harebeleri** adlı eserinde Türk Marsı yer almaktadır.

EK 18. 2008 Programına Göre Yazılan 10.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s. 154)

d. Eğitim ve Kùltùr Alanında Yapılan İslahatlar

XIX. yùzyıl bařlarındā Osmanlı'nın eğitim sistemi çağın ihtiyaçlarını karşılayamaz duruma gelmişti. II. Mahmut, açtığı okullar ve yaptığı ıslahatlarla bu durumu düzeltmek istedi. Medrese eğitiminin yanında yeni anlayışla eğitim yapan okulların açılmasına öncelik verdi.

➔ İstanbul'da kız ve erkek çocuklarına ilköğretim zorunlu hâle getirildi.

➔ İşlevini kaybeden Enderun'un yerine Devlet Adamları yetiştirmek amacıyla **Mektebimaarifiadliye** açıldı.

➔ Tercüme odaları kuruldu.

➔ İlk defa yurt dışına öğrenci gönderildi.

➔ Mektebi Tıbbiye (Tıp Fakùltesi) açıldı.

➔ Mektebi Harbiye (Harp Okulu) açıldı.

➔ Mızıkeyihümayun (Bando ve Mızıkā Okulu) açıldı.

➔ Mektebiulumuedebiye ve Rüştiye adlı orta dereceli okullar açıldı.

?

II. Mahmut devrinde açılan okulların Osmanlı eğitim sistemine hangi yenilikleri getirdiği söylenebilir?

e.Ekonomi Alanında Yapılan İslahatlar

II. Mahmut, ekonomi alanında da bir takım yeni uygulamalar başlattı. Ticaret nezareti kurularak tarım ve ticaret işleri düzene sokuldu. Ayrıca açtığı imalathane ve fabrikalarla ÷lke sanayisini canlandırmak istedi.

➔Yerli malı kullanımı teşvik edildi.

➔Ordunun fes ihtiyaçını karşılamak için feshane kuruldu.

➔Bakırköy'de bez fabrikası açıldı.

➔Osmanlı tüccarlarının Avrupalı tüccarlarla rekabet edebilmeleri için gümrük vergilerinde kolaylık sağlandı.

?

Avrupalı tüccarların Osmanlı tüccarlarından daha az gümrük vergisi ödemelerinin hukuki dayanağı nedir?

EK 19. 2008 Programına Göre Yazılan 10.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değerilen Sayfalar (s.188 - 192)

Fatma Aliye

Volkan gazetesi etrafında toplandılar.

Osmanlı'da basın-yayın hayatı içerisinde kadınlar da yer aldı. Yazarıyla uğraşan kadınlar genellikle dönemin aydın bürokrat kesiminin iyi eğitim görmüş kızları ve eşleriydi. Bu kadın yazarlardan bazıları Fatma Aliye, Emine Semiye, Şair Nigar, Fatma Fahrünnisa, Fatma Kevser ve Gülistan İsmet'tir.

Osmanlı Devleti'nde ilk kadın dergisi 1869'da çıkan **Terakki-i muhadderat** (Kadınların Yükselişi) dergisidir. Bu dergide Batı'daki kadın hareketleri ile ilgili bilgi verilmiş, kadınların eğitim görmesinin önemi üzerinde durulmuştur. 1886 yılında ise sahibi kadın olan ve yazar kadrosunun tamamı kadınlardan oluşan **Şükufezer** (Çiçek Bahçesi) dergisi yayımlanmıştır. 1895'te en uzun soluklu **Hanımlara Mahsus Gazete** yayın hayatına başlamıştır. Bu gazetede Fatma Aliye,

Halide Edip Adivar

kadın sorunları, kadınların çalışma ve toplumsal yaşama katılımı ve eğitim konularını ele almıştır.

1908'de yayın hayatına başlayan **Demet** adlı dergide Halide Edip, İsmet Hakkı, Fatma Müzehher gibi kadın yazarların yazıları da yer almıştır. Bu dergide kadınların mesleki olarak sınırlandırılmalarına tepki gösterilmiştir.

Kadınların basın yayın hayatında görünür olmalarının kadın hareketine katkıları neler olabilir?

3.OSMANLI DEVLETİ'NDE EĞİTİM ALANINDA MEYDANA GELEN DEĞİŞİMLER

XIX. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nde eğitim alanında büyük yeniliklerin yapıldığı dönem oldu. II. Mahmut yenici ocağını kaldırdıktan sonra modern yöntemlere uygun eğitim alanındaki ıslahatlarına başladı. Yurt dışına öğrenci gönderildi. Medreseler aynen korunurken diğer taraftan da yabancı dil, matematik, fen gibi bilim alanlarında eğitim yapan okullar açıldı.

Bir yandan yeni anlayışla eğitim yapan okullardan mezun olanlar, diğer yandan geleneksel medrese eğitimi alanlar nedeniyle iki farklı düşünce oluştu. Osmanlı Devleti'ndeki bu iki farklı anlayışın çatışması devlet yıkılıncaya dek sürdü. Tanzimat döneminde de artarak yurt dışına öğrenci gönderilmesine devam edildi. Avrupa'da okuyanlar yurda dönünce Osmanlı Devleti'nde önemli görevler üstlendiler ve yararlı hizmetlerde bulundular. Bu sayede Osmanlı Devleti'nde askerlik, mühendislik, güzel sanatlar, tıp ve edebiyat alanında yenilikler görüldü.

Tanzimat döneminde eğitim, devleti felakete gidişten kurtaracak bir yol olarak değerlendirildi. Bu amaçla eğitimle ilgili olarak okul ve sınıf ortamının düzenlenmesine, yeni ders araç ve gereçlerinin kullanılmasına, genel ve özel yeni öğretim metotlarının denenmesine başlandı. Ahmet Cevdet Paşa'nın önderliğinde **Encümenidaniş** kuruldu. Encümenidaniş, fen dersleri ile ilgili çevirilerin yapılmasına ve ders kitaplarının seçimine karar veren kurum özelliği taşıyordu. Nihayet 1856'da kurulan **Maarifumumiye Nezareti** bugünkü Millî Eğitim Bakanlığı'nın görevlerini yerine getiren kurum olarak faaliyete geçti. 1861'de harbiye, tıbbiye ve bahriye dışındaki okullar bu kuruma bağlandı.

Galatasaray Sultanisi (Fatih Sultan Mehmet Vakkas)

Maarifumumiye Nezareti daha sonra **Maarifumumiye Nizamnamesi**'ni yayımladı (1869). Bu nizamnameye göre her köy ve mahalleye Sıbyan Mektebi kurulacaktı. Ayrıca eğitimin aşamalarını da belirleyen bu nizamname sıbyan mektebi, rüştiye, idadi, sultani, darülfünunun açılmasını hükme bağlamıştı.

Yapılan çalışmalar sonunda 1868'de Galatasaray Sultanisi açıldı.

Osmanlı Devleti'nde darülfünun 1870 yılında açıldı. Bu okulda fen bilimleri, matematik, edebiyat, felsefe ve hukuk bölümleri yer alıyordu. Üç defa

1915 Yılında Sultanilerin Ders Programları			
Erkek Sultanileri		İstanbul Kız Sultanisi	
Uzunadıya Usul-i Osmanî Tarih-i Kadim Coğrafya Hiyazat Nebatât İmlâz İhtisâs-ı Ha Fıkâ Kırâat Cevâb, Hesab-ı Mâzî Muvâzâat-ı Mâzî Hendese Resm Hal Kosmografya Mekânî Mârak ve Felsefe Resm Anâst Fânî Usul-i Kadim Tarih-i Kadim Tarih-i Hâzır Usul-i Kadim Gıra	Din-i İlmî Osmanî Eski zaman tarihi Coğrafya Hiyazat Bîkîr Jedîr Sâkîr bîkîr Fıkâ Kırâat Tarih-i Kadim Geometri Mekânî Resm Gıra Usul-i Kadim Mârak ve Felsefe Resm Anâst Fânî Usul-i Kadim Tarih-i Kadim Tarih-i Hâzır Usul-i Kadim Gıra	Uzunadıya Usul-i Osmanî Tarih Coğrafya Mâzî-i Kadim ve Hâzır Mâzî-i Hâzır ve Mâzî Hendese Kosmografya Resm Tarih-i Kadim Usul-i Kadim Gıra Resm Tarih-i Kadim Gıra, Bîkîr, Sâkîr, Tarih	Din-i İlmî Osmanî Tarih Coğrafya Tarih ve Sâkîr bîkîr Mâzî-i Kadim ve Mâzî Mâzî-i Hâzır Usul-i Kadim Gıra Resm Tarih-i Kadim Tarih-i Hâzır Usul-i Kadim Gıra

1. Yukarıdaki ders programlarını inceleyerek kendi ders programlarınızla karşılaştırınız.
2. Geçmişten günümüze ders programlarındaki değişim konusundaki görüşlerinizi açıklayınız.

açılıp kapanan bu okul 1900 yılında bugünkü İstanbul Üniversitesi'nin yerinde **Darülfünunuşahane** adıyla yeniden açıldı.

Eğitim alanındaki gelişmelere II. Abdülhamit döneminde de devam edildi. Yeni okulların yapılması için bütçeden ödenek ayrıldı. Çeşitli meslek ve sanat okullarının açılması sağlandı. (Baytar Mektebi, Orman ve Maden Mektebi, Telgraf Mektebi, Kadastro Mektebi, Dişçi Mektebi vb. ...)

II. Abdülhamit döneminde meşrutiyetin ikinci kez ilanından sonra eğitim alanındaki gelişmeler daha da hızlandı. Hem İstanbul'da hem de taşrada kızlara ait okulların sayısında artış görüldü. Örneğin İstanbul'da 1877'de dokuz tane kız rüşdiyesi varken bu sayı 1908'de seksen beşe yükselmışti. Sultanilerin sayısı da aynı oranda artmıştı.

Darülfünunuşahane

4. AZINLIKLAR VE YABANCI OKULLAR

Osmanlı Devleti, çok uluslu yapısı gereği bünyesinde barındırdığı gayrimüslimlerin eğitiminde tam bir serbestlik tanıdı. Gayrimüslimler çocuklarına ister yurt dışında isterse yurt içinde kendi cemaat okullarında eğitim alırdırlardı. Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyıl öncesinde de kapitülasyonlar nedeniyle açılmış yabancı okullar mevcuttu. Avrupa devletleri kendi dil, din ve kültürlerini yayarak siyasi nüfuzlarını artırmak için bu okulları bir araç olarak görüyordu. Osmanlı Devleti'nin bu okullar üzerinde bir denetim hakkı yoktu.

Tanzimat döneminde kendine tanınan hakların etkisi ile yabancı ve azınlık okulları büyük gelişme gösterdiler. Rumlar 1844'te Heybeliada'da papaz yetiştirmek için ilahiyat okulu kurdular. Patrikhane burada yetiştirdiği ihtilalci papazları ülkenin her tarafına göndererek Ortodoks azınlıklar içinde Türk düşmanlığı yaptırıp büyük Yunanistan ideali için çalıştırdı.

Yahudiler 1854'te Musevî Asrı Mektebi'ni kurdular. Allians İsrailit (Alyans İsrailit) adlı Yahudi örgütü de çok sayıda okul açtı. Ermeniler de birçok yer, okul açtılar. Modern eğitim metotlarını ve ders araçlarını Osmanlı Devleti'ne getiren bu okulların Osmanlı'ya faydasından çok zararı dokundu. Bu durum Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti'nde sömürgeler elde etmek ve Orta Doğu petrollerine ulaşmak için Osmanlı azınlıklarını kullandığının göstergesidir.

Yabancı ve azınlık okullarının bölücü ve zararlı faaliyetler ancak Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduktan sonra 3 mart 1924'te çıkarılan **Tevhidedrisat** kanunu ile büyük ölçüde çözülmüştür.

Yabancıların Açtığı Özel Okullar

Yabancı okullar XIX. yüzyılda büyük bir gelişme gösterdi. Fransızların açtığı okullara katolik, Amerikan ve İngilizlere ait olanlara protestan okulları denir. Bunların yanı sıra İtalyan, Alman, Avusturya, İran ve Rusların açtığı okullar da vardı. Çocuklarını yabancı okullarına gönderen ilk Türk, Müşir Fuat Paşa'dır (1835-1931). O, sekiz oğlunu da Kadıköy'deki Fransız Saint-Joseph Koleji'nde okutmıştır.

a) Katolik Okulları

Bu okullar dini örgütler, misyonerler ve kişiler tarafından açılmıştır. 1839'da İstanbul'da 21 erkek, 19 kız okulu bulunuyordu. İlk ve orta öğretim düzeyinde eğitim veriyorlardı. En tanınmışları, Saint-Benoit, Saint-Louis, Saint-Joseph erkek okulları ile, Nötre Dame de Sion kız okuludur.

b) Protestan Okulları

Taşrada çok sayıda açılan bu okullardan İstanbul'daki en önemlileri şunlardır:

● Robert Koleji

New Yorklu bir tüccar olan Mr. Robert'in girişimi ile, Rumeli Hisarı'nın üzerindeki arazide kurulmuş ve 16 Eylül 1863'te açılmıştır. Okulun yöneticileri, uzun vadeli hesaplar yaparak en çok Bulgar ve Ermeni öğrencileri almış, bunların siyasi bakımdan bilinçlenmeleri ve Osmanlı Devleti'ni parçalamaları amacını gütmüşlerdir. Özerk Bulgaristan'daki Amerikan misyonerleri, Bulgar gençlerini bu okula gitmeye yönlendirmişlerdir. 1879'da toplanan Bulgar Parlamentosu, yetiştirdiği Bulgar aydınları, Bulgar çetecileri ve devlet adamları için Robert Koleji'ne teşekkür etmiştir.

● Kız Koleji

1871'de açılmıştır. Sonradan Arnavutköy Amerikan Kız Koleji adını almıştır.

Prof. Dr. Yahya AKYÜZ, Türk Eğitim Tarih, s.153

Yabancıların açtığı okulların Osmanlı Devleti'ne zararları neler olmuştur?

5. XIX. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NDE KÜLTÜR, SANAT VE MİMARİ ALANINDAKİ GELİŞMELER

XIX. yüzyılda Osmanlı toplumunda her alanda yaşanan değişimler kültür ve sanat alanında da kendini gösterdi. Mimaride, resimde, musikide geleneksel anlayışın yanında Avrupa'nın etkisi ile yeni akımlar başladı. Bunun sonucunda klasik sanatlarımız üzerindeki saray destek ve teşvik azalmış bu da klasik sanatçıların zor dönemler yaşamasına yol açmıştır.

XIX. yüzyılda resim sanatında Avrupa'nın gerçekçi resim üslubu Osmanlı sanatçılarına da etkilendi. II. Mahmut, Avrupa'dan getirdiği resamlara portresini yaptırıp Babıali'ye astırttı. Yine bu dönemde okulların ders programlarına resim dersi kondu. Yurt dışına öğrenci gönderilirken resme yetenekli öğrenciler de gönderilmişti. Osman Hamdi Bey, Şeker Ahmet Paşa, bu öğrenciler arasından yetişmiş ilk ünlü ressamlarımızdır.

Sultan Abdülaziz de II. Mahmut gibi Avrupalı resamlara tablolar yaptırdı. Aynı zamanda kendisi de resim yapıyordu.

Sanayinefise'nin Gündüzdeki Görünümü

Avrupa'da eğitim gördükten sonra yurda dönen Osman Hamdi Bey, **Sanayinefise Mektebi**'ni açtı. Böylece Osmanlı Devleti'nde ilk kez resim eğitimi verilen okul açılmış oldu. Yine Avrupa'da eğitim görenler arasından Şevket Dağ gibi ressamlar yetişti. İbrahim Çallı, Feyhaman Duran, XX. yüzyılın ünlü ressamları arasında yer aldılar.

Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılda Batı etkisi ile hat sanatı hariç diğer sanat dallarında değişme başladı. Bu yüzyılın tezhiplerinde Avrupa'nın barok ve rokoko tarzı motifleri yaygınlaştı. Millî karakterimiz hâline gelen

Kütahya Çini

desenler kaybolmaya başladı. Çinicilikte de gerileme yaşandı. Seramik sanatında İznik, yerini kaybederken küçük kap kacaklar yapan Kütahya önem kazandı.

Osmanlı sanatı içinde yer alan ciitçilikte gelişme yaşandı. Ciitlemede deri kullanımına devam edilirken kadife, sırma ve kumaşlarla süslenmiş eserler ortaya çıktı.

Osmanlı müzeciliğinin ilk adımları da bu yüzyıl ortalarında atıldı. XIX. yüzyılda eski eserlere duyulan merak bir hayli artmıştı. Osman Hamdi Bey 1881'de **Müze-i Hümayun**'un başına geçirildi. II. Abdülhamit'in emri ile İstanbul'daki **arkeoloji müzesi**ni (Asar-ı Atika) kurdu. Onun çalışmaları ile Osmanlı arkeolojisi uluslararası bilim dünyasındaki yerini aldı.

Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılda Batılılaşma; resim, heykel, müzik, tiyatro gibi tüm sanat dallarını etkisine almışsa da mimari en hızlı etkileşimin uygulandığı alan olmuştur.

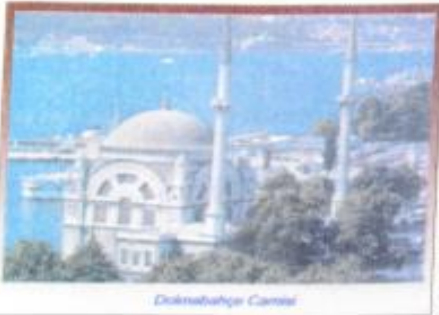

Çırağan Sarayı

Batıdaki bütün üsluplar ile Osmanlı mimari üslubu aynı anda kullanıldığı eserler ile karşımıza çıkar. Beylerbeyi ve Çırağan Sarayları bu anlayışla inşa edilmiştir. Seçmecî (eklektik) tarzı denen bu üslubun diğer örnekleri ise **Yıldız Camisi**, **Hamidiye Camisi** ve **Aksaray Valide Camisi** olarak günümüze kadar gelmişlerdir.

XIX. yüzyıl Osmanlı mimarisinde, ampir üslubunun etkisi ile **Ortaköy Camisi**, **Dolmabahçe Camisi**, **Nusretiye Camisi** ve II. Mahmut'un türbesi inşa edildi.

XX. yüzyıl başlarından itibaren Avrupa'ya duyulan tepki nedeniyle Avrupa seçmeciliğinin yerini milliyetçilik akımının mimariye yansıması ile millî tarz aldı. Osmanlı mimarisinde kendine dönüş başladı. Bu döneme mimaride neoklasik dönem denir. Bostancı ve Bebek Camileri ile Haydarpaşa İskelesi bu anlayışla yapıldı.

Dolmabahçe Camii

Cumhuriyet döneminde ise tüm bu üslupların yerini betonarme tekniği ile yapılan binalar aldı.

6. MÜZİK, EĞLENCE VE SPOR

Gülki Ağa'nın Gülübağ'a Tiyatrosu

Agop modern Osmanlı tiyatrosunu kurdu. I. Abdülmecit ve II. Abdühamit, Dolmabahçe ve Yıldız Saraylarında tiyatro oyunu sahnelettiler. Tiyatro halk arasında yerleşmeye başladı. Adana ve Bursa'da şehir tiyatroları kuruldu. Şinasi **Şair Evlenmesi** adlı ilk Türk tiyatro eserini yazdı. Oyun halkın büyük ilgisini çekti.

Spor alanında ilk değişiklik okullara jimnastik dersinin konması ile başladı. Osmanlı toplumunun İngilizler aracılığı ile tanıdığı futbol büyük ilgi gördü ve yaygınlaştı. 1903'te Beşiktaş, 1905'te Galatasaray, 1907'de Fenerbahçe kulüpleri kuruldu. 1908'de Selim Sırmı (Tarcan) tarafından **Osmanlı Milli Olimpiyat Cemiyeti** kuruldu. Yelken, kürek, yüzme, bisiklet, tenis, boks, eskrim ve binicilik gibi modern sporlar yapılmaya başlandı. Osmanlı Devleti ilk kez 1912 Stockholm (Stokholm) Olimpiyatlarına katıldı.

XIX. yüzyıl özellikle Tanzimat devri Osmanlı eğlence anlayışının değiştiği dönem oldu. Klasik eğlence anlayışının yanında Batılılaşmanın etkisi ile müzik, eğlence, tiyatro ve spor alanında yeni gelişmeler yaşandı. II. Mahmut **Mızıkhümayunu** kurarak modern anlamda müzik eğitiminin başlamasını sağladı. Avrupa'dan getirttiği Donizetti'ye askerî bandoyu kurdurttu. I. Abdülmecit döneminde Osmanlı saraylarında Batı operaları seslendirildi. Buna rağmen klasik Türk müziği de gelişmesini sürdürdü. Dede Efendi, Hacı Arif Bey, Zekai Dede, bu dönemin sanatçıları oldular.

XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde eğlence türleri arasında tiyatro da girdi. I. Abdülmecit döneminde **Güllü**

Selim Sırmı Tarcan

EK 20. 2018 Programına Göre Yazılan 10.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değerilen Sayfalar (s.26 – 27)

Türkiye Selçuklularında sultanın mutlak vekili olarak vezir görev yapmış ve sultan adına devleti idare etmiştir. Fakat devletin Moğol baskısıyla zayıfladığı dönemde artık vezir başta olmak üzere üst düzey devlet görevlileri, sultan tarafından değil İlhanlılar tarafından seçilmeye başlanmıştır.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin askerî teşkilatı da esas itibarıyla Büyük Selçuklu Devleti'nin devamı şeklinde olmuş ve boylar birliği esasına dayanmıştır. Bununla birlikte Türkmenlerin, devletin devamında sorunlara neden olmaya başlaması, devlette gulâm sisteminin yaygınlaşmasına sebep olmuştur. Saray işlerini yapmak ve sultanın yakın hizmetini görmek için gerekli olan kişiler, gulâmhanede yetiştirilen kişilerden seçilmiştir. Ücretli askerlik uygulaması Türkiye Selçuklularında özellikle XIII. yüzyılın başlarından itibaren görülmüştür.

Görsel 1.16
Türkiye Selçuklularında Divân
(Minyatür)

Türkiye Selçuklu Devleti'nde askerî, idari, mali ve hukuki bütün devlet işlerinin karara bağlandığı ve en yüksek yönetim organına Divân-ı Saltanat veya Divân-ı Alâ denmiştir (Görsel 1.16). Divân-ı Saltanat ve Divân-ı Alâ günümüzdeki bakanlar kurulu gibi çalışmıştır. Divân-ı Saltanat'ta sultandan sonra devletin en yetkili kişisi olan vezir başkanlık etmiştir. Atabeg veya atabey uygulaması

Türkiye Selçukluları'nda da devam etmiştir. Şehzadeler, melik unvanı ile küçük yaşta itibaren devlet işlerinde tecrübe kazanmaları için atabeg denilen devlet adamlarının gözetiminde vilayetlere gönderilmiştir. Bununla birlikte atabeglerin siyasette güçlenmesi için gerekli tedbirler alınmıştır.

Türkiye Selçuklu Devleti, Büyük Selçuklu Devleti ile idari alanda benzer özellikler göstermiştir. Bununla birlikte Nâib-i Saltanat ve pervane gibi Büyük Selçuklularda bulunmayan görevliler Türkiye Selçuklu Devleti'nde bulunmuştur. Nâib-i Saltanat veya Niyâbet-i Saltanat, ilk defa Türkiye Selçuklularında görülmüştür. Başkentte hükümdara vekâlet eden nâipler, hükümdarın devlet merkezinde bulunmadığı zamanlarda devlet işlerini yürütmüştür. Büyük Selçuklu Devleti'nin geliştirdiği ikta sistemi, taşra teşkilatında Türkiye Selçukluları tarafından da uygulanmıştır. Türkiye Selçuklularında arazi işlerinden sorumlu olan ve bunlarla ilgili işleri düzenleyen menşur ve beratları hazırlayan görevliye de pervane denmiştir. Pervane üst düzey bir memuriyet olmamasına rağmen Divân-ı Alâ'nın üyelerinden kabul edilmiştir.

Türkiye Selçuklularında Ordu

Türkiye Selçuklu Devleti'nin askerî teşkilatı da Büyük Selçuklular ile hemen hemen aynıdır ve şu unsurlardan oluşmaktadır:

- Türkmenler
- Hassa kuvvetleri (gulâmlar)
- İкта sahiplerinin verdiği kuvvetler (Tımarlı Sipahiler) (Görsel 1.17)
- Vassal devlet kuvvetleri
- Ücretli askerler

Türkiye Selçuklu ordusunun başkumandanı Beylerbeyi veya Emir-ül-Ümerâ unvanı taşırdı. Ordu kumandanlarına subaşı, sipehsâlar, serleşker denirdi. Bunlar aynı zamanda bulundukları mintikaların emniyet ve asayişini sağlamakla da meşgul olurdu. Türkmen kuvvetlerinin başında ise beyler bulunurdu. Selçuklularda donanma kumandanlarına Reis'ül-Bahr veya sahillerin kumandanı anlamında Meliküs-Sevâhil denirdi. Donanma kumandanlarına ayrıca Emir-i Sevâhil de denilmiştir (Sevim-Merçil, 1995, s.512'den düzenlenmiştir).

Görsel 1.17
İkta askeri (Temsili)

ÖRNEK METİN

Malazgirt Zaferi sonrası Anadolu'da yaklaşık bir asır süren siyasi istikrarsızlığa Türkiye Selçuklu sultanları son vermiş ve Selçukluların adil davranışları, yerli halk üzerinde olumlu etkilerini göstermiştir. Öyle ki devrin yerli halkları Süryani, Ermeni ve Rumlar; Bizans idaresine karşı Selçukluları tercih etmiştir. Türkiye Selçukluları, Anadolu'da yaşayan gayrimüslimlere, Müslüman halka bir zarar vermedikleri sürece müsamaha ile davranmışlardır. Bizans'ın baskısından bıkan Hristiyanlar artık Türklerin hâkimiyeti altında yaşamaktan memnun olmuşlardır. Selçukluların Anadolu'da sağladığı huzur ortamı, bölgedeki farklı din ve kavimlerin uyum içinde yaşamalarını ve ortak bir kültürün ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Selçuklular, fethettikleri bölgelerde şehirlerin dışına yerleşmiş ve iç kale, sur içi ve sur dışı denilen bölümlerden oluşan şehirler kurmuşlardır. Yerleşilen veya yeni kurulan bir şehirde ilk iş olarak güvenlik sağlamış; idari, mali, adli yöneticiler belirlenmiş ve vergi tahsili için tahrir yapılmıştır.

Türkiye Selçukluları zamanında Anadolu'da gelişen Türk İslam medeniyeti doğudan gelen bilim ve sanat adamlarıyla da kuvvetlenmiştir. Doğudan gelen âlim ve sanatkarlar, özellikle Anadolu'da büyük mutasavvıf ve düşünürler yetişmesini sağlamıştır.

EK 21. 2018 Programına Göre Yazılan 10.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.89 – 91)

Balkanlarda fethedilen topraklardan bir kısmı gazilere verilmiştir. Zamanla bu gaziler; bulundukları bölgelerde güçlenerek toprak sahibi, önemli bir askerî güç hâline gelmiştir. Benzer şekilde Vezir Çandarlı Halil Paşa'nın, makamını kendinden sonra oğluna ve ailesine geçirmeyi padişaha kabul ettirmesi de merkezî otoriteyi sarsan diğer bir gelişme olmuştur. Şehzadeler arasındaki taht kavgaları nedeniyle yaşanan mücadelelerde devletin bütünlüğünü ve otoritesini tehdit etmiştir. Buna karşın Osmanlı Devleti'nin merkezî otoriteyi kurması ve sürdürmesinde devşirme sistemi önemli bir unsur olmuştur. Osmanlılarda, orduda ve devlet görevlerinde devşirmelerin kullanılması ile herhangi bir kişi veya grubun imtiyaz kazanması ile güçlü bir sınıf hâline gelmesi engellenmiştir.

Yeni Çağ'ın ilk merkezî devleti olan Osmanlı Devleti, feodal yapının oluşmasını engellemeye çalışmıştır. Osmanlılar, merkezî otoriteyi güçlendirmek için idari ve askerî teşkilatlarda kendi görevlilerini yetiştirmeye önem vermiş ve devşirme sistemini de bu amaçla kurmuştur. Bu sistemin temel ilkesi, Türk İslam âdet ve geleneklerine, hükümdara ve devlete sadakatle bağlılıktır. Hükümdar değışse de devşirmelerin devlete sadakat ve bağlılıkları değışmemiştir.

Osmanlı'nın Kılıcı: Yeniçeriler

Osmanlı ordusu, teşkilatı ve disiplini ile dünyanın sayılı ordularından birisiydi. Bu ordu içerisinde önemli bir güç olan Kapıkulu askerlerinin de etkisiyle Osmanlı Devleti kısa bir zamanda sınırlarını Viyana önlerinden, Arabistan ve Mısır çöllerine kadar genişletti. Bu fetihlerde Kapıkulu ordusu, hükümdarların en büyük dayanaklarındandı. Osmanlı Devleti'nin düzenli ve maaşlı ordusu olan Kapıkulu Ocağının piyadelerine "Yeniçeri", süvarilerine ise "Kapıkulu Sipahisi" denilirdi. Kapıkulu ordusunun içerisinde farklı askerî sınıflar da vardı (Görsel 3.16).

Görsel 3.16
Kapıkulu ordusu (Temsilî)

Görsel 3.17
Yeniçeri okçusu (Temsilî)

Yıldırım Bayezid Devri'nde bir miktar arttı. II. Murad Devri'nde 3-4 bin civarında olan yeniçeri sayısı, Fatih Sultan Mehmet devrinde 8-12 bin kişilik bir askerî kuvvet hâline geldi. Kanuni Sultan Süleyman Devri'nde sayıları 12-14 bin kişi arasında değişen yeniçeriler, XVI. yüzyılın sonlarına doğru 40 bin kişilik bir ordu hâline dönüştü. Yeniçeri Ocağı ile birlikte Osmanlı Devleti'nde profesyonel askerlik başladı. Böylece Osmanlılar, askerî teşkilatlanma ve güç bakımından diğer Türk Devletleri ile dönemin Avrupa devletlerinden farklı bir özellik gösterdi. Ocağın ve ocak sisteminin iyi işlediği devirlerde çok sıkı bir eğitimden geçirilen yeniçeriler, dönemlerinin savaş aletlerini en iyi kullanacak şekilde yetiştirildi. Yeniçeriler ok, yay, kılıç, balta, gürz ve benzeri silahları kullanmada son derece ustaydı (Görsel 3.17). Ocakta, çeşitli savaş aletlerinin kullanımını öğretmek üzere bir talimhane bulunurdu. Burada kılıç kullanma, kabza tutma, ok atma ve benzeri bilgiler talim edilirdi. XV. yüzyılın ortalarından itibaren bu silahlara tüfek de eklendi (Görsel 3.18). Yeniçerilerin eğitimlerinde askerî talimler kadar disiplinli yetiştirmeleri de önemliydi. Onların açlığa, susuzluğa tahammül edebilmeleri amacıyla talimler yaptırılırdı.

Görsel 3.18
Tüfekli yeniçeri (Temsilî)

Ateşli Silahlar ve Okçuluk

Yeniçeriler, II. Kosova Savaşı'nda (1448) ateşli silahlar kullanmıştı. 1514 Çaldıran ve 1517 Ridaniye Savaşlarında, Osmanlı ordusu topun yanı sıra tüfeği etkili bir şekilde kullanmıştır. Peki Osmanlı ordusu erken dönemde ateşli silahları kullanmasına rağmen ok ve yayı daha yüzlerce yıl neden kullanmaya devam etmiştir? Bunun sebebi ağızdan dolma tüfek ve tabancalarda isabetlilik oranının çok düşük olması ve merminin havada yön değiştirmesidir. Oysa o dönemde İstanbul Okmeydanı'ndaki Atıcılar Tekkesi'nde 165-250 m mesafeden okla isabetli atışların yapıldığı bilinmektedir. Diğer bir sebep ise atış sıklığı, yani hızıdır. Erken dönem ateşli silahlar namı diğer ağızdan dolduruluyordu. Bu dönemdeki silahların ateşleme mekanizmaları sebebiyle kullanımı çok meşakkatliydi. Eğitimli bir asker dakikada ortalama bir el ateş edebiliyordu. Buna karşın kaynaklarda Selçuklu okçularının dakikada 20 ok atabildikleri belirtilmektedir. İyi bir okçu yetiştirmek için uzun süren eğitime ihtiyaç varken, tüfeğin öğretilmesi daha kolaydır. Yay, ateşli silahlarla karşılaştırıldığında, ateşli silahlar daha hesaplıdır. Osmanlı menzil yaylarının yapımı 1 ile 3 yıl sürmektedir. Ok yapımı uzmanlık gerektirdiği gibi yayın üretim süresi ve maliyeti de yüksektir. Bütün bu sebepler, Osmanlı ordusunda tüfekle birlikte ok ve yay da kullanımına neden olmuştur (Özveri, 2012, s.38-58'den düzenlenmiştir).

ÖRNEK METİN

Osmanlı Devleti, Avrupalılar tarafından XVIII. yüzyıla kadar en büyük askerî güç olarak görülmüştür. Özellikle o dönemde İstanbul'a gönderilen elçiler, elçilik heyetlerindeki görevliler ve tüccarlar yazdıkları seyahatnamelerde Osmanlı ordusunun Avrupa'da nasıl algılandığını anlatmıştır. Bu eserlerde disiplin ve itaat, Osmanlı ordusuyla eş anlamlı olarak kullanılmıştır.

Yabancıların Gözüyle Türk Askeri

"Türklerin Vakayinamesi" (Cronica da los turco) adlı seyahatnamede, Türk askerinin başarısı şu şekilde belirtilmiştir:

"Türkler üç sebeple savaşta çok iyidirler. Birincisi, komutanlarına çok itaat etmeleri ki bu bizde çok az rastlanan bir şeydir. İkincisi, savaşırken kendilerini korkusuzca ölüme atarlar, bunun da sebebi herkesin nasıl ve ne zaman öleceğinin önceden belirlenmiş olduğuna inanmalarıdır. Üçüncüsü ise ekmek ve şarap ihtiyacında olmadan hizmet ederler ve çoğu kez et yemeden sadece pirinç ve suyla yetinirler ve hiçbir şeyleri olmadığı zamanda kendi yaptıkları tuzlu bir et tozuyla ayakta kalırlar. Bunu heybelerinde taşırlar ve yemek istedikleri zaman sıcak suyla karıştırırlar. Dolayısıyla bütün bunlar bizim savaş adamlarımızın durumundan çok uzaktır."

Solomon Schweigger (Solomon Şıvagir) yazdığı "Sultanlar Kentine Yolculuk" adlı seyahatnamesinde; "Türk karargâhında kimsenin boş vakit geçirmediğini, Türk askerlerinin eğlencesinin silahlarıyla ilgilenmek olduğunu söyler ve şunu ekler: Ancak zaruret ölçüsünde yeme ve içmeyle yetinirler. Seferde çıktıklarında yiyecek, içecek ve erzak derdine düşmezler ve buldukları ile yetinirler. Oysa Almanların durumu böyle değildir. Türkler gerek savaş sırasında gerekse sair zamanlarda bu bakımdan gayet ölçülü ve düzenlidirler (Görsel 3.19)."

Türk askerlerini yakından gören Baron Vratislav Venceslav (Baron Vretislav Vençislav) adındaki elçi, anılarında şunları anlatır:

"Orada binlerce insan bulunmasına rağmen ne bir konuşma ne bir fısıltı ve ne de oraya buraya gidip gelme gibi bir kıpırdanış vardı. Savaş alanlarında bu denli sert ve haşin olan yeniçerilerin, burada komutanlarına karşı, çocukların hocalarına karşı gösterdikleri saygıdan daha büyük ve derin bir saygı gösterdikleri görülmüyordu. Sanki mermerden birer heykel gibiydiler (Emecen, 2008, s.289-290)."

Görsel 3.19
Osmanlı ordusu (Temsilî)

YORUMLAYALIM

EK 22. 2018 Programına Göre Yazılan 10.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değerilen Sayfalar (s.77)

Osmanlı Devleti, ordu teşkilatı bakımından tarihteki en büyük devletlerden biri olmuştur. XVII. yüzyıla kadar en güçlü askeri yapıya sahip olan Osmanlılar; Asya, Avrupa ve Orta Doğu'nun siyasetini belirlemede önemli rol oynamıştır. Osmanlıların bu başarısında Beylik Dönemi'nden itibaren askeri teşkilatlanmayı geliştirmeye yönelik adımlar atması ve farklı muharip sınıfları en iyi şekilde kullanarak dönemin şartlarına uygun hâle getirmesi etkili olmuştur.

Anadolu'nun uç bölgelerinde toplanan Türkmenler doğuda Moğollara; batıda Bizanslılara karşı gaza hareketinin ön safında mücadele etmiştir. Osman Gazi, Bizans'a karşı savaştan bir alp ve aynı zamanda bir boy beyiydi. Osmanlı Beyliği'nin ilk savaşçı sınıfını, Osman Gazi'nin etrafında gaza ve ganimet amaçlı toplanan alplar ve gaziler oluşturmuştur (Görsel 3.1). Karamürsel Alp, Konur Alp, Gündüz Alp, Akçakoca, Samsa Çavuş gibi alplar bu silsilenin en tanınmışlarındandır.

Görsel 3.1
Alplar ve gaziler (Temsili)

Alp ve gazi özdeş kelimelerdir. Alp, Türklerde "bahadır" diye anılan kahraman savaşçıyı; gazi ise alpin daha çok İslami Dönem'de gaza ile kaynaşmış hâlini anlatır.

BİLİYOR MUSUNUZ?

Osman Bey'in gazileri ile yaptığı başarılı askeri faaliyetler diğer aşiret Türkmenlerinin de onlara katılmalarını sağlamıştır. Osman Gazi, kendi safında savaşan Türkmen aşiretlerine ganimetlerden pay vermiş ve ele geçirilen topraklara yerleşme hakkı tanımıştır. Bu şekilde elde ettikleri topraklar karşılığında aşiretler, Osman Bey'e tabi olmuş ve savaş zamanlarında atlı askerler göndermiştir. Bunlardan başka Beylik Dönemi'nde, Ahiyân-ı Rûm (Ahiler), Bâcıyân-ı Rûm, Abdalân-ı Rûm, Gaziyân-ı Rûm adlarıyla anılan zümrelere mensup kuvvetler de seferlere katılmıştır.

Ahiler, toplumda anlayışlı ve uzlaştıncı bir tutumla esnaf teşkilatı oluşturmuştur. Ahilik teşkilatının çatısı altına giren esnaf ve sanatkarlar; mesleki, dinî, ahlaki eğitimden farklı olarak askeri talim ve terbiye de görmüştür. Ahilik, Anadolu'da süratle yayılmış, köylerde ve uç bölgelerde büyük nüfuza sahip olmuştur. Osman Gazi, yoldaşları ve alpları da Ahi teşkilatına mensuptur.

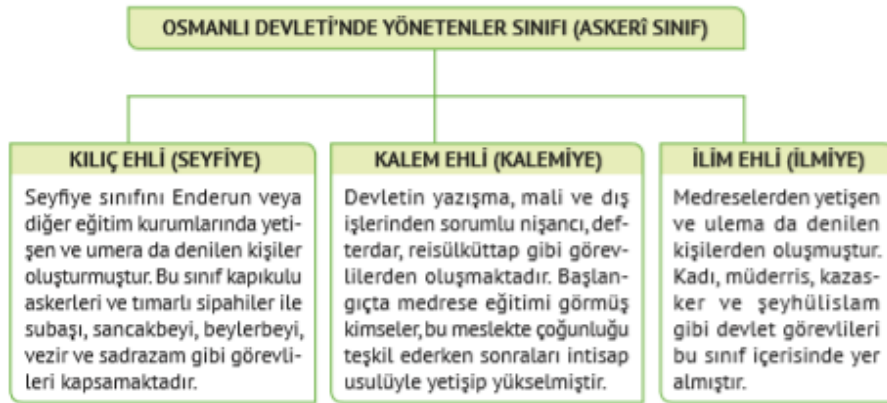
İslamiyet Öncesi Dönem'de binicilik ve atıcılıkta usta olan Türk kadınları, savaşlara erkeklerle birlikte katılmıştır. İslamiyet'e geçişin ardından da bu gelenek sürdürülmüş ve Anadolu'da Bâcıyân-ı Rûm adıyla Ahiliğe denk bir kadınlar teşkilatı kurulmuştur (Görsel 3.2).

Görsel 3.2
Bâcıyân-ı Rûm (Temsili)

EK 23. 2018 Programına Göre Yazılan 10.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.102 – 103)

Osmanlı Devleti'nde toplum, sosyal hayatın sağlıklı bir biçimde sürdürülebilmesi için iki büyük sınıfa ayrılmıştır. Bunlardan birincisi saltanat beratı ile padişahın dinî ya da idari yetki tanıdığı kişilerden oluşan yönetenler yani askerî sınıftır. Diğerî ise, idareye katılmayan muhtelif din ve soylara mensup zümrelerden oluşan yönetilenler yani reayadır. Reayanın görevi, üretim yapmak ve vergi vermek suretiyle askerî sınıfı desteklemektir. Padişah başta olmak üzere askerî sınıfın görevi ise Osmanlı hukukunu uygulayarak ülkede adaletin hüküm sürmesini ve halkın refahını sağlamaktır. Osmanlı toplumunda yönetenler sınıfı kendi arasında seyfiye, kalemiye ve ilmiye olmak üzere üç sınıfa ayrıldı.

Osmanlı devlet sisteminin temeli, seyfiye, kalemiye ve ilmiye sınıflarının birtikelliğine dayanır. Bu birtikelliğe dayanan yapı içinde görev ve yetkileri kanunnameler ile ortaya konan umera, ulema ve kalem erbabı merkez ve taşra teşkilatının işleminde katkı sağlamıştır. Örneğin Osmanlı Devleti'nde taşra teşkilatının çekirdeğini, merkezden atanan bir kadı ile güvenlik ve adaletten sorumlu bir subaşı oluşturmuştur. Taşra idarecilerinin çoğu merkez tarafından atanmıştır. Sadaret kethüdası tarafından tayin listesi yapılmış ve sadrazam tarafından atamalar gerçekleştirilmiştir.

Katemiye sinırı, merkez teşkilatında Osmanlı bürokratik geleneklerinin oluşmasında, resmî yazışma usullerinin ortaya çıkmasında önemli rolü olmuştur (Görsel 4.5). İlmiye sınıfı denilince sadece ilim adamları ve eğitim kavramları anlaşılmamalıdır. Bu sınıf devletin yargı, yönetim ve şehir hizmetleri de dâhil olmak üzere birçok alanında hizmet veren bir teşkilattır. Bunun yanı sıra askerî ve idari sınıfın da ilmiye teşkilatınca yetiştirildiği düşünüldüğünde, Osmanlı Devleti'nin asırlarca ayakta kalmasında ilmiye sınıfının büyük rolü olduğu görülmektedir.

Osmanlıda İlim Ve İlmiye Sınıfı

Osmanlı Devleti, askerî ve idari konularda olduğu gibi ilmi alanda da sağlam ve tutarlı bir yol takip etmiştir. Osman Bey'den itibaren fethedilen bölgelere kadı tayin edilerek buralarda adaletin zamanında teminine çalışılmıştır. Ayrıca Orhan Bey, medrese kurarak ilim adamlarının yetiştirilmesi ve ilmin yaygınlaşmasını sağlamıştır. Böylece yargı ve eğitim gibi toplumun iki önemli ihtiyacının düzenli bir şekilde karşılanmasına zemin hazırlanmıştır. Bunun yanında Kuruluş Dönemi'nden itibaren ulemanın bilgi ve tecrübesinden de geniş ölçüde faydalanılmıştır. Vezirlik, defterdarlık gibi önemli görevlere tayin edilen ulemadan, bu yolla devlet müesseselerinin kurumsallaşmasında da yararlanılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde bilinen ilk medrese Orhan Gazi tarafından 1330'da İznik'te yaptırılmıştır. Bu medreseye atanan ilk müderris Türk âlim ve mütefekkir Şerefüddin Davud-i Kayseri'dir. Fatih Sultan Mehmed Dönemi'ne kadar Bursa'da yirmi beş, Edirne'de on üç ve İznik'te dört olmak üzere toplam kırk iki medrese kurulmuştur. Aynı dönemde daha küçük şehirlerde ise kırk medrese bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin henüz Kuruluş Dönemi'nde seksen iki medrese tesis edilmiş olması, eğitim ve bilim ortamının Osmanlılarda çok hızlı bir şekilde geliştiğini göstermektedir.

Görsel 4.5
Reisülküttap (Temsilî)

BİLİYOR MUSUNUZ?

Osmanlılarda ilmiye sınıfının başlıca üç görevi vardır: Eğitim-öğretimin sürdürülmesi (Görsel 4.6), idari ve adli hizmetlerin görülmesi ve sosyal, idari ve askerî konularda dinin görüşünün açıklanmasıdır. Bu görevleri sırasıyla müderris, kadı ve müftü gibi kişiler gerçekleştirmiştir.

İlmiye sınıfı içerisinde eğitim ve öğretim görevini üstlenen ulema, derecelerine uygun medreselerde müderrislik yapmış ve mesleki başarı gösterenler ülkenin önemli medreselerine atanmıştır.

Görsel 4.6
Süleyman Paşa Medresesi (İznik)

EK 24. 2018 Programına Göre Yazılan 10.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.105 – 107)

Devletin başınırtusu yani şeyhüislamını olmuştur. şeyhüislam (Görsel 4.8), dını hükümleri yorumlamada en yetkili kişidir. Müte- vazı bir makam olarak ortaya çıkan şeyhüislamlık kurumu, XVI. yüzyılda Zenbilli Ali Efendi, İbn-i Kemal ve Ebu's-Suud Efendi dö- nemlerinde daha fazla önem kazanmış ve ilmiye teşkilatının en yüksek makamı hâline gelmiştir. Ebu's-Suud Efendi'den itibaren Rumeli kazaskerliğı yapanlar şeyhüislamlık makamına atanmıştır.

şeyhüislamlar, dını konular dışında zamanla örf, âdet ve ge- leneklerle ilgili hususlarda da fikir beyan etmeye başlamış hatta kiliselerdeki seğıim ihtilaflarını halletme konusunda bile fetvalar vermişlerdir. Bununla birlikte mühim devlet işlerinde de şeyhü- islamın fikir ve düşüncelerinden istifade edilmiş; savaş ilanında, barış yapılmasında, ışlahatların uygulanmasında bile şeyhüis- lamdan fetva alınmıştır.

Osmanlı sultanları, merkezî otoriteyi güçlendirmek için idari iş- lerde sarayda eğitim görmüş kişilere görev vermiş ve ulemayı da kendi hizmetine alarak devlet teşkilatlanmasını sağılam temel- lere oturtmuştur. Hem şeriatı hem de doğrudan doğruya sultan tarafından çıkarılan kanunları ve nizamları uygulayan kadıya, bir yöneticinin emir verme yetkisi yoktur. Diğerk taraftan, şeriatla ilgili konular üzerinde fetva veren şeyhüislamın, devlet işlerine müda- hale etme hakkı olmayıp sadece devlet işlerinin dine uygunluğru konusunda görüşü alınmıştır.

Görsel 4.8
şeyhüislam (Temsili)

şeyhüislam ve müftülerin devlet idaresindeki rolü nedir?

CEVAPLAYALIM

Osmanlı Devleti'nde idare ile ulema arasındaki işlişkiler, her dö- nemde önemini korumuş ve bu durum özellikle müderris atama- larına yansımıştır. İlmiye teşkilatı hiyerarşik bir yapıya sahip olsa da son karar mercii pa- dişahtır. Padişahlar, ilmiye sınıfına ayrıca özen göstermiştir. Örneğın Fatih Sultan Mehmet, Rumeli'den İstanbul'a dönerken rastladığı Ka- zasker Manisazâde'ye Arapça bir beyit sormuş, Manisazâde'nin düşünmek için süre isteme- si üzerine âlimi kazaskerlikten azletmiş ve Sahn-ı Seman Medreselerinden birine eğitim için göndermiştir.

Medreseler ve Tekkeler

Osmanlı Devleti'nde medreseler, İslami ilim- leri üst düzeyde öğreterek insanların yararına sunmayı amaçlamıştır. Medreselerde tefsir, hadis, kelim ve fıkıh gibi temel İslami ilimlerin yanında matematik, astronomi (Gör- sel 4.9), fizik, mantık ve felsefe gibi akli ilimler de okutulmuştur.

Görsel 4.9
İstanbul üzerinde kadrarla yıldızları inceleyen astronom (Minyatür)

Osmanlı müderrisleri akli ilimlerden özellikle mantık ve matematiğe önem vermiştir. Osmanlılarda iyi kadı olmanın yolu matematik ve astronomi gibi bilimleri de bilmekten geçmiştir.

Medreseler; Osmanlı Devleti'nde âlimlerin yetiştirildiği, bilginin üretildiği yerdir. Orhan Bey'den itibaren diğer padişahlar da Bursa ve Edirne'de çeşitli medreseler yaptırmıştır. Medreseler, müderrislerinin yevmiyelerine göre 20'li, 40'lı, 60'lı medreseler şeklinde derecelendirilmiştir. Medresenin derecesi yükseldikçe müderrisin geliri de artış göstermiştir. En yüksek dereceli medrese Fatih'in yaptırdığı Sahn-ı Seman Medreseleriydi. Daha sonra Kanuni Sultan Süleyman, Sahn-ı Seman Medreseleri ile aynı dereceye sahip Süleymaniye Medreselerini yaptırmıştır. Fatih ve Kanuni Dönemi'nde medreseler geliştirilerek alt bölümler oluşturulmuş ve hadis araştırmaları için Darülhadis, tıp eğitimi için Darü'ttıp, Kur'an'ın okunması ve ezberlenmesi için Darü'lkurra gibi ihtisas medreseleri kurulmuştur.

Sahn-ı Seman Medreseleri, Fatih Camisi'nin etrafında sekiz yüksek medrese ve bu medreselerin arkasında "Tetimme" adıyla bilinen sekiz küçük medreseden oluşmaktaydı. Fatih Camisi'nin etrafındaki bu on altı medresenin yanında bir de Sibyan Mektebi kurulmuştur. Medreseler, talebelerin eğitim ve öğretimi yanında yeme-içme ve banyo ihtiyaçlarının da karşılandığı, vakıflar tarafından desteklenen yatılı bir okul şeklinde hizmet vermiştir.

BİLİYOR MUSUNUZ?

Görsel 4.10
Tekkede Dervişler (Temsili)

Osmanlı Devleti'nde cami ve kütüphanelerde de medrese eğitimine benzer bir eğitim verilmiştir. Medrese eğitiminden farklı olarak daha çok halkın din eğitimi ve mensuplarının nefis terbiyesini esas alan tekke ve zaviyeler, eğitim ve bilgi üretiminin yapıldığı diğer kurumlardır. Osmanlı sultanları tasavvuf mensuplarına karşı oldukça müsamahakâr davranmıştır. Öyle ki tekkedeki derviş (Gör-

Görsel 4.10
Tekkede Dervişler (Temsilî)

Osmanlı Devleti'nde cami ve kütüphanelerde de medrese eğitime benzer bir eğitim verilmiştir. Medrese eğitiminden farklı olarak daha çok halkın din eğitimini ve mensuplarının nefis terbiyesini esas alan tekke ve zaviyeler, eğitim ve bilgi üretiminin yapıldığı diğer kurumlardır. Osmanlı sultanları tasavvuf mensuplarına karşı oldukça müsamahakâr davranmıştır. Öyle ki tekkedeki derviş (Görsel 4.10) ve arifler, ilmiye sınıfından kabul edilmiş ve bunlara da yevmiye ödenmiştir. Devletin tekke ve zaviyelere olumlu yaklaşımı tek taraflı olmamıştır. Dervişler ve arifler de nüfuzlarını devletin ilerlemesi yönünde kullanmıştır.

106

BEYLİKTEN DEVLETE OSMANLI MEDENİYETİ

Medreselerde Eğitim Nasıldı?

Osmanlı medreselerinin en büyüklerinde bile talebe sayısı 20'ye ulaşmazdı. Eğitim faaliyetleri seviyeye göre yürütülür ve kitap geçme esas alınır. Öğretim süresi öğrencinin ders ve imtihanları verme durumuna bağlıydı. Bugünkü gibi sınıf geçmeye göre düzenlenmemişti. Dersler sık sık tekrarlanır ve karşılıklı münakaşalarla işlenir, yöntemin esas ezberciliğe dayanırdı. Belirtilen dersleri alan ve sınavları başarı ile veren öğrencilere icazetname denilen diploma verilir (Ünal, 1998, s.100'den düzenlenmiştir).

ÖRNEK METİN

Fatih, ilmiye sınıfında hem teşkilat ve eğitim hem de anlayış açısından önemli değişiklikler yapmıştır. Bu dönemde müspet ilimler ve felsefi yaklaşımlar ön plana çıkmıştır. Birçok Latince eser Türkçe'ye çevrilmiş özellikle tıp, matematik ve astronomi alanlarında yeni eserler yazılmıştır. Dinî ve felsefi konulara ilgi duyan Fatih, ulema ile yakın ilişkiler kurmuş, birçok ilmi konunun tartışılmasını teşvik etmiştir. Bunun sonucu olarak Türk dünyasının önemli bilim insanları ya da onların yetiştirdiği kişilerden Akşemseddin ve Ali Kuşçu gibi alimler Fatih'in yanında yer almıştır.

EK 25. 2018 Programına Göre Yazılan 10.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.109 – 110)

4.3. HALK KÜLTÜRÜ VE KİTABİ KÜLTÜR

Kültür, nesilden nesile hangi yollarla aktarılabilir?

TARTIŞALIM

Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Dönemi'nde ortaya çıkan sözlü ve yazılı edebiyat ürünleri, Türkiye Selçukluları ve Beylikler döneminin kültür dünyasıyla benzerlik gösterirdi. Anadolu'da XII. yüzyıldan itibaren farklı sınıf ve seviyeden insanlar; hikâye dinleyerek, kukla ve taklit izleyerek, nükte ve şaka yaparak gülüp eğlenirdi. Türkiye Selçuklu ve Anadolu beyliklerinin saraylarında nedim, komik, taklitçi, ozan ve şairler bulunurdu. Bu saraylarda bulunan nedimin görevi kısa anlatmak, taklit yapmak, kısacası eğlendirmektir. Bu kişiler edebî terbiye sahibi, bilgili ve zeki insanlardı.

Anlatılar; genel olarak masal, menkıbe, fıkra ve hikâyeler ile eski Türk kültüründen gelen unsurları, İran ananelerini, Hind hikâyelerini ve İslam kültür dünyasının etkilerini içermiştir. XV. yüzyıldan itibaren nedim ile meddah lakabı aynı anlamda kullanılmaya başlamış ve XVI. yüzyılla birlikte meddahlık gitgide yaygınlaşmıştır. Bu dönemde ozanların yerini ise âşık ve saz şairleri almıştır. Genellikle sanatını halk arasında icra eden bu kişilerden öne çıkanlar saraylarda kendilerine yer bulmuştur (Görsel 4.14).

Osmanlı Devleti, çeşitli etnik ve dinî kökenden halkların ticari, sosyal, kültürel, dinî ve bilimsel etkinliklerini sürdürdüğü bir devlettir. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nde, geniş ve zengin bir kültürel birikim oluşmuştur. Farklı kültürlerin katkılarıyla oluşan bu birikim, tarih boyunca yazılı veya sözlü olarak kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Osmanlılar da diğer büyük devletler gibi kültürünü çeşitli yollarla kaydederek korumuş ve kendisinden sonra gelen nesillere aktarmaya gayret etmiştir. Kültürün yazılı olarak aktarılmasında çoğunlukla ferman, berat, ahitname gibi devlet yayınları ile telif veya tercüme kitap, risale ve minyatür vb. kullanılmıştır.

Osmanlı hükümdarlarında kitap toplama ve bunları kullanma alışkanlığı vardı. Padişahların kendilerine ait en az bir kütüphanesi bulunurdu. I. Murad tarafından Bursa'da kurulduğu ifade edilen kütüphane, ilk saray kütüphanesi olarak nitelendirilir. Osmanlı Devleti'nde saray kütüphaneleri dışında, özellikle XVIII. yüzyılın sonundan itibaren batılılaşma ve çağdaşlaşma hareketlerinin etkisiyle kurulan darülfünun, hendeseane, mühendishane ve muallimhane gibi üniversite kütüphaneleri vardı.

Görsel 4.14
Ortaoyunu (Minyatür)

Osmanlı padişahları, kuruluştan itibaren şair ve bilim insanlarıyla yakın ilişki içinde olmuş ve Türk dilinin gelişimini hızlandırmışlardır. Arapça ve Farsça pek çok eser, Türk kültürüne kazandırılmış ve böylece devletin bilgi ve kültür seviyesi yükseltmek istenmiştir.

- Fatih, kendi kurduğu saray kütüphaneleri dışında ülkenin çeşitli şehirlerinde yaptırılan külliye, cami ve medreselerde içerisinde de çok sayıda kütüphane kurmuştur.
- Yavuz Sultan Selim bilim, kültür, sanat ve eğitim alanlarında önemli merkezler olan Urfa, Kahire, İskenderiye, Halep, Kudüs, Şam'daki kültür ve sanat eserlerini İstanbul'a getirtmiştir.
- Kanuni Sultan Süleyman, ünlü Macar Kralı Matthias Corvinus'a (Matyas Korvinus), (1458- 1490) ait kütüphaneden bazı kitapların İstanbul'a getirilmesini istemiştir.

BİLİYOR MUSUNUZ?

II. Murad'ın Kültürel Faaliyetleri

II. Murad Devri, önemli kültürel gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. Türk diline önem veren padişah, Türkçe eserler yazdırıldığı gibi birçok yabancı eserin de Türkçeye tercümesini sağlamıştır. II. Murad Dönemi'nde âlimler Türkçe eser yazma konusunda teşvik edilmiştir. Âşık Paşa'nın yazdığı "Garipname" adlı eser bu teşviklerin bir neticesi olarak kabul edilmelidir. Millî bir kültür hareketine öncülük eden II. Murad, Danişmentli ve Selçuklu devirlerindeki Fars kültürünün etkilerini unutturmak için çalışmıştır.

Görsel 4.15
II. Murad (Minyatür)

II. Murad'ın Kültür Politikası

II. Murad Dönemi'nde Türk dili ile ilgili somut bir gelişme bu dönemde bastırılan madenî paralara ilk defa Kayı boyu damgalarının vurulmasıdır. Zaten Osmanlı soyunun ilk defa Kayı Han nesline dayandırılması da II. Murad (Görsel 4.15) Devri'ne rastlar. Bu dönemden sonra Osmanlı şehzadelerine "Oğuz", "Korkut" gibi isimler verilmesi de aynı hedef doğrultusunda atılan adımlardır. Osmanlı padişahları arasındaki ilk şair padişah olan II. Murad'daki milliyet fikri Paul Wittek'e (Pol Vitek) göre şehzade olarak bulunduğu Amasya'nın sosyo-kültürel yapısından kaynaklıdır. Amasya, Danişmentlilerden beri Türk kültür yapısını koruyan ve Fetret Devri'nde Çelebi Mehmet'e, ondan sonra da oğlu II. Murad'a millî bir anlayış kazandıran şehirdir (Danişment, 2016, s.366'dan düzenlenmiştir).

YORUMLAYALIM

II. Murad Dönemi'nde, Kayı damgasının kullanılmaya başlanmasıyla gerekçeleri nelerdir?

Türk diline ait önemli eserler olan Yazıcızâde Ali'nin "Tevârih-i Âl-i Selçuk'u; Molla Arif Ali'nin "Danişmendnâme'si; Şeyhî'nin "Hüsrev

EK 26. 2018 Programına Göre Yazılan 10.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değerilen Sayfalar (s.170 – 171)

XIX. yüzyıla kadar devletin merkezi konumunda olan Topkapı Sarayı, Osmanlı Devleti'nin yönetim sistemine göre biçimlendirilmiştir. Sarayda bir idari merkez modeli oluşturulmuştur. Saray; Dış saray denilen Birun, İç saray denilen Enderun ve Harem olmak üzere üç ana bölümden meydana gelmiştir (Görsel 6.3). Ana giriş kapısı Bab-ı Hümayun, orta kapı Babüsselam ve padişahın huzuruna açılan Babüssaade kapıları, bölümler arasında geçişi sağlamıştır.

BİLİYOR MUSUNUZ?

Bab-ı Hümayun, Ayasofya tarafından saraya açılan ilk kapıdır. Devlet erkânının at ile girebildiği tek kapıdır. Bu kapıdan itibaren saray alanı başlar ve burada daima nöbet tutulurdu.

Birun, Farsça'da "dış" anlamına gelir ve sarayın en geniş bölümüdür. Saray muhafızları ve çalışanları burada yer alırdı. Birunda; adalet kasrı, hastane, mutfaklar, ahırlar, erzak odaları, odun ambarları, çalışanların koğuşları, kayıkhaneler, bostanlar, bahçeler, cirit oyunu ve ok atış talimleri için alanlar ve küçük meydanlar bulunurdu.

Enderun, Farsça "iç" anlamına gelir. II. Murad tarafından devlet adamı yetiştirmek için ilk defa Edirne Sarayı'nda kurulan bu bölüm, Fatih tarafından Topkapı Sarayı'nda da uygulandı. En seçkin devşirme çocuklarının eğitildiği ve Osmanlı devlet sisteminin üst düzey yöneticilerinin yetiştirildiği bir okul niteliğindeki Enderun Mektebi bu bölümde yer alırdı. Padişahın özel hizmetlerini gören devşirmeler yani iç oğlanlar burada eğitilirdi. Özel olarak seçilen ve eğitilen bu gençlere Türkçe, Arapça, Farsça, matematik, tarih, edebiyat, müzik ve güzel sanatlar dersleri verilir; cirit ve ok atma, ata binme, kılıç kullanma ve güreş en iyi şekilde öğretilirdi. Asıl amaç devlet yönetiminde görev alacak nitelikli insanlar yetiştirmektir.

Görsel 6.3
Topkapı Sarayı krokisi

Arz Odası ve Kutsal Emanetler'in de yer aldığı Hırka-i Saadet Dairesi başta olmak üzere Büyük ve Küçük odalar, Doğancı Koğuşu, Seferli Odası, Kiler Odası, Hazine Odası ve Has Oda Enderun bölümünde bulunurdu. Yönetim yapısı içerisinde hareketli bir mekân olan Enderun, Osmanlı Devleti'nin siyasi geleceğini hazırlayan en önemli müesseseydi.

ARAŞTIRILIM

Enderun'daki Hırka-i Saadet Dairesi'nde hangi kutsal emanetler bulunmaktadır? Araştırma sonuçlarınızı bir slayt hâlinde arkadaşlarınızla paylaşınız.

Harem, Arapça "yasak" anlamına gelir. Padişahın özel hayatını sürdürdüğü bölümdür. Padişahın evi olan haremde, padişahın ailesi ve cariyeler bulunurdu. Hanedan üyeleri ve darussaade ağası dışında hiç kimse buraya giremezdi. Haremde Enderun'dakine benzer bir eğitim ve teşkilat sistemi vardı. Disiplin ve protokol kurallarının

SULTAN VE OSMANLI MERKEZ TEŞKİLATI

geçerli olduğu Haremde cariyeler; edebiyat, müzik, güzel sanatlar, el işleri, güzel konuşma, zerafet öğrenirler ve beylerbeyi, sancakbeyi, vezir gibi üst rütbeli devlet adamlarıyla evlenirlerdi. Bu sayede saray kültürü, şehir kültürüne katkı sağlamaktaydı. Darussade dairesi, şehzade mektebi, padişah için yemek yapılan Kuşhane mutfağı, Kadın Efendiler Dairesi ve hazine; Haremde (Görsel 6.4) yer alırdı.

Saray Görevlileri

Osmanlı Devleti, kendine has protokol kurallarıyla tarihe mal olmuş büyük devletlerdendir. Yönetimde mutlak söz sahibi olan padişah bile mütevazı sarayda, protokol kuralları çerçevesinde yaşamıştır. Sarayın Birun kısmında padişaha, dolayısıyla devlete hizmet eden ve saray halkı denilen birçok görevli bulunmaktadır. Bu görevliler, Saray-ı Hümayun'da ikamet etmezdi. İlmiye mensupları; Hacegân, Eminter ve Erbâb-ı Hizmet olarak üç gruba ayrılırdı (Tablo 6.1).

Tablo 6.1: Saray Halkı

Birun'daki Görevliler		
Hacegân	Müneccimbaşılar	Gelecekle ilgili tahminlerde bulunan kişilerdir.
	Hekimbaşılar	Sarayda bulunan hekimlerin başıdır.
	Padişah hocaları	Yüksek ilmiye rütbesiyle hizmet eden hocalardır.
	Sehremini	Sarayın ihtiyaçlarına, kamu binalarının

Görsel 6.4
Harem dairesi (Topkapı Sarayı)

EK 27. 2018 Programına Göre Yazılan 10.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.179)

ülkenin ve halkın yönetim kurallarına ayrılmıştır. Burada özetle şöyle denilmektedir:

"Padişahlar kendine ve halkına kerim ve cömert olmalıdır. Kendine cömert olmayan sultanlar da halkına karşı keremsiz olur. Halkın iyi idaresi önemli bir iştir ve zarurettir. Böylece halkın sevgisi kazanılır ve memleket selamet içinde kalır; sultanın da saltanatı uzun ömürlü olur. Halkın nefretine maruz kalan hükümdarlar ise payidar olamaz. Halkı gözetmenin en doğru yolu onlardan güçleri oranında vergi alınmasıdır. Halktan aşırı talepte bulunmak ülkenin harap olmasına, halkın perişanlığına yol açar. Aşırı vergi almakla halkı zayıflatmak, sultanın gücünün azalmasına sebep olur, bu da devleti zayıflatır, düşmanı ise güçlendirir. Halk, meyve veren ağaç gibidir, ona ne kadar masraf yapılırsa karşılığı kat kat alınır (Özcan, 1992, s.93'ten düzenlenmiştir)."

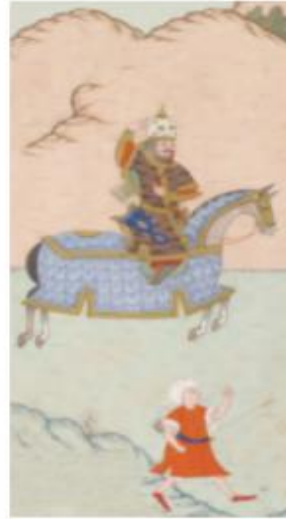
ÖRNEK METİN

Şehzadelerin Eğitimi

Padişahın erkek çocukları olan şehzadelerin doğum haberi bir hatt-ı hümayunla vezîriâzama bildirilirdi. Devlet adamları padişahı tebrik eder ve hediyeler verirdi. Şehzade doğumları ülkede düzenlenen şenliklerle kutlanırdı. Devlet için resmî bir olay kabul edilen şehzade doğumu, bir bayram niteliğindeydi. Şehzadelerin hizmetlerinin karşılanması için annesi tarafından "usta" denilen genç kızlar seçilirdi. Baş lala dâhil ağa rütbesine sahip olan üç kişi şehzadeye yardımcı olmak için atanırdı.

Osmanlı Devleti, padişah adayı olması sebebiyle şehzadelerin eğitimine çok önem vermişti. Saray geleneğine göre dört yaşına gelen şehzade, haremdeki Şehzadegan Mektebinde ilk eğitimine başlardı. "Bed-i Besmele Merasimi" denen ve bütün devlet adamlarının katıldığı büyük bir törende şehzadeye, konusu besmele öğretimi olan ilk dersi şeyhülislam verirdi. Devletin en iyi hocaları, geleceğin padişahlarını yetiştirmek için görevlendirilirdi. Şehzadeler eğitim hayatı boyunca Kur'an-ı Kerim, tarih, coğrafya, Arapça, Farsça dersler alır; ok ve yay yapmayı, güzel yazı yazmayı öğrenirdi. Ayrıca spor dersleri olarak ok atma (Görsel 6.15), ata binme, avcılık, cirit atma, gürz kullanma ve güreş eğitimi alırdı.

Padişahlar, devletin kuruluş dönemlerinde kardeşlerine ve şehzadelere yönetimde görevler verirdi. I. Murad Dönemi'nden itibaren ise şehzadeler on dört on beş yaşına geldiklerinde, sancakbeyi olarak görevlendirilmeye başlandı. Sancaklara vali olarak atanan şehzadelere "Çelebi Sultan" denirdi. Sancağa çıkma izni verilen

Görsel 6.15
Şehzade ok atma eğitimi alırken
(Minyatür)

EK 28. 2018 Programına Göre Yazılan 10.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.197)

Osmanlı Devleti'nde vasıflı eleman ihtiyacı, küçük yaşta alınan çocukların Lonca Teşkilatı içerisinde yetiştirilmesiyle karşılanmıştır. Meslek öğrenmek üzere bir ustanın yanına çırak olarak verilen çocuklar önce kalfalığa sonra da ustalığa terfi ettirilmiştir.

Esnaf arasında en alt basamakta bulunan kimselere çırak denilirdi. Çırağın, ustasına itaat etmesi ve girdiği meslek dalının geleneklerine uyması şarttı. Çırak; mesleğinin inceliklerini öğrenmekle loncalar da çırağın okuma yazma ve dinî eğitimiyle ilgili tedbirleri almakla yükümlüydü. Ayrıca bu çıraklara alçak gönüllülük, sosyal dayanışma ve özveri gibi ahlaki eğitimler de verilirdi.

Çıraklar, belli bir süre çalışıp mesleğinde ilerlediğini ispatladıktan sonra kalfalığa yükselirdi. Kalfalar, ustanın yanında üretime yardım eder ve çıraklara nezaret ederdi. Mesleğinin inceliklerini öğrenen kalfanın yaptığı işler, lonca ustalarına gösterilir ve ustalığa geçişi törenle gerçekleştirilirdi.

Esnaf içerisinde çıkılacak en yüksek basamak ustalıktı. Usta olabilmek için mesleğinin inceliklerini öğrenmek yeterli olmayıp aynı zamanda gedik sahibi olunması gerekirdi. Gedik, Osmanlılarda esnafın bir mesleği yapabilme yetkisidir. Ustalar içerisinde mesleğinin inceliklerini en iyi bilen seçkinler grubuna ihtiyarlar ya da esnaf ihtiyarları (Görsel 7.14) denirdi. Bunlar gerek esnaf içerisinde gerekse devletle olan ilişkilerde ön plana çıkan kişilerdi.

Osmanlı Devleti'nde birçok alanda hizmet veren loncalar ve bu loncalara bağlı dükkânlar vardı. Örneğın önemli bir ticaret merkezi olan Bursa'da, XVI. yüzyılın sonlarında faaliyet gösteren esnaf gruplarından bazıları şunlardır:

Görsel 7.14
Esnaf ihtiyarları (Temsili)

Tablo 7.1
Meslek Grupları

Meslekler	Mesleklerin Görevleri
Kazzazlar	İpek işleyen ipek satan kişiler.
Hallaçlar	Yünü veya pamuğu yay veya tokmak gibi bir araçla kabartma, dıtme işini yapan kişiler.
Nalçacılar	Ayakkabının altına nal çakan kimse.
Nalbantlar	Hayvanların ayağına nal çakan kimse.
Muytablar	Kıl dokuyan kıldan eşya yapan kimseler.
Palanduzlar	Palan, bir çeşit semer diken kimseler.
Neccarlar	Kaba ağaç işi yapan bir çeşit marangoz.
Bennalar	Bina yapan kimse inşaatçı.
Kahhâller	Göz hekimleri.
Debbâğlar	Deriyi terbiye eden tabaklayan kullanıma hazırlayan kişiler.
Kebeciler	Yünden veya kaba kumaştan kalın kilim, ceket, palto, aba yapan kişiler.

EK 29. 2018 Programına Göre Yazılan 11.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.79)

Matbaanın icadının en önemli sonuçlarından biri de İncil'in değişik dillere çevrilip çok sayıda basılmasıydı. İlk kez bir rahibin liderliğine gerek kalmadan İncil'i okuyanlar artık kiliseyi eleştirebilecek düzeydeydiler. İncil'de anlatılanlarla kilisenin anlattığı dinin aynı olmadığı sonucuna varanlar, matbaayı kullanarak eleştirileriyle reformun hazırlanması ve Protestanlığın oluşumunda öncü olmuştur. Matbaanın kullanılmasıyla kütüphanelerin sayıları artmış, kitap kiliselerin tekelinde olmaktan çıkmıştır. Matbaa, sivillerin din adamlarına, millî ve yerel dillerin Latinceye, bilimin de inanca karşı kullanıldığı bir araç hâline gelmiştir.

Çeşitli konularda çok sayıda kitap basılması, Avrupa'da insanların bir yandan ilgi duydukları konularda bilgilenmelerini sağlarken öte yandan da öğrendikleri yeni bilgiler ışığında o güne değin kendilerine sunulmuş veya dayatılmış olguları sorgulamalarına yol açmıştı. Öyle ki bu sorgulama bilincini oluşturmuş, düşünen insan Orta Çağ'a özgü skolastik niteliklerinden yavaş yavaş sıyrılarak önce aydınlanma daha sonra da sanayileşme sürecini yaşamıştı.

İstanbul'da ilk Rum matbaası Hristiyan kiliseleri arasındaki mücadelenin bir aracı olarak kurulmuş ve matbaacılık faaliyetine Londra'da başlayan Rum rahibi Nicodemus Metaxas (Nikodmus Metakis) tarafından 1627'de açılmıştı. Beyoğlu'nda faaliyete geçen bu matbaanın bastığı ilk eser "Museviler Aleyhine Bir Risale" adlı eserdı.

İbrahim Müteferrika Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumun düzeltilebilmesi için neler yapılması gerektiğini ve bunların nasıl yapılacağını ifade etmiştir. Bu düşünceleriyle Sadrazam İbrahim Paşa'yı etkilemiştir. İlk önce bir matbaanın önemini anlatmak için kitap basımının faydalarını içeren "Vesîletü't Tıbbâ'yı" hazırlayarak sadrazama sunmuştur.

İbrahim Müteferrika ile Mehmet Said Efendi'ye, III. Ahmet'in fermanı ve şeyhülislamın fetvası ile ilk Türk matbaasını kurma izni verildi. İlk Türk matbaasını İbrahim Müteferrika kurdu ayrıca bu matbaada bastığı birçok kitabın yazarlığını ve düzenlemesini de yaptı (Görsel 2.26). Müteferrika'nın Yavuz Selim Semsî'ndeki evinde kurulan matbaada, ilk kitap 1729 yılının başlarında basıldı. Basılan eser, kaynaklarda "Vankulu Lugatı" adıyla geçen "Sihahul Cevheri" tercümesiydi.

Görsel 2.26: İbrahim Müteferrika (temsili)

EK 30. 2018 Programına Göre Yazılan 11.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değerilen Sayfalar (s.147 – 151)

Yurttaşlık Bilgisi Dersi getirildi. Bu dersin amacı Hristiyan ahlakını laiklikle birleştirerek yeni bir ahlak anlayışını yeni kuşaklara benimsetmekti. Fransa'da coğrafya ve tarih derslerine de büyük önem verildi. Coğrafya dersi ile öğrencilere vatan topraklarının ne kadar değerli olduğu öğretildi. Tarih derslerinde de cumhuriyeti kuran kahramanlara yer verilerek cumhuriyetin çok büyük bir değer olduğu anlatıldı. Yapılan bu çalışmalar sonucunda ulus devlete sahip çıkan vatandaşlar yetiştirilmiş oldu.

Yurttaşlık ve yurtseverlik insanların yalnızca toprağa karşı içten bağlı ve aidiyet duygusunu ortaya koymadı. Aynı zamanda, rejimin oluşturmuş olduğu temel kurum ve değerlere bağlılığı da kapsadı. 1882'de Fransa'da kabul edilen eğitim yasalarıyla öğretmenlere vatan, cumhuriyet ve devlet aşkını öğrencilerine aşılamaları görevi verildi. Ulus devlet yapılanmasında vatandaş ordusu, zorunlu askerlik ve eğitim aşamaları çok önemliydi. Ulus devlet anlayışı yeni bir ordu kurulmasını da beraberinde getirdi. Avrupa'da birçok devlet XIX. yüzyılın başlarından itibaren Fransa'yı örnek alıp zorunlu askerlik uygulaması başlatarak millî ordularını oluşturmaya başladılar. Ordu ve eğitim ulusallaşmanın en önemli araçlarıydı. Devletler eğitim sistemleri ve askerî teşkilatları sayesinde aynı üniformayı giyen, aynı marşı söyleyen, aynı dili konuşan, disiplinli, vatansever, üretken ve devletine sadık vatandaşlar yetiştirdiler.

DÜŞÜNCELERİNİZ

Osmanlı Devleti'nin yenileşme hareketlerinde önceliği askerî alana vermesinin sebepleri nelerdir?

Osmanlı Devleti'nde Açılan Modern Askerî ve Sivil Mektepler

Osmanlı Devleti, eski gücüne tekrar kavuşabilmek için hemen hemen her alanda ıslahat yaptı. XVIII. yüzyılda girdiği savaşların çoğunda mağlup oldu. Mağlubiyetlerin sebebi askerî kurumlar olarak görüldüğünden reformların öncelikle askerî alanlarda yapılması gerekliliği ortaya çıktı (Görsel 4.20). Osmanlı idarecileri yenilgileri, Avrupalı subay ve askerlerin iyi eğitim almış olmalarına ve kendilerinin de bu alanda geri kalmalarına bağladılar. XVIII. yüzyılda Osmanlı ülkesine gelen yabancı uzmanlar da askerî yenileşmeyi tavsiye ettiler. Bu yüzden XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren askerî ihtiyaçları karşılamak için Avrupa'nın çağdaş eğitim kurumları örnek alınarak modern mektepler açıldı.

Görsel 4.20: Mühendishane-i Bahr-i Hümayun

1734'te askerî okul olarak açılan "Hendesehane" modern mekteptir. III. Mustafa, Osmanlı Devleti'nin 1770 Çeşme Bozgunu'nda kaybettiği deniz gücünü tekrar kazanılabilmesi için deniz subayı ve mühendisleri yetiştirmek amacıyla "Mühendishane-i Bahri-i Hümayun" adındaki askerî okulu İstanbul Kasımpaşa'da açtı (1773).

Osmanlı Devleti, kara ordusuna subay ve teknik elemanlar yetiştirmek üzere III. Selim Dönemi'nde İstanbul Hasköy'de Mühendishane-i Berri-i Hümayun adında bir okul açtı (1795). Bu mühendishanenin en önemli özelliği medrese tarzı eğitim yerine tamamen Batı tarzında ders verilen bir yükseköğretim kurumu olmasıydı. Askerî alandaki bu yenilikler daha sonra açılacak olan modern okulların da temelini oluşturdu. Yenileşme hareketleri II. Mahmut Dönemi'nden başlayarak son döneme kadar sürdü. Tıbbın modernleşmesi ve geliştirilmesi için III. Selim Dönemi'nde başlayan çalışmalar II. Mahmut Dönemi'nde de devam etti.

Görsel 4.21: Mekteb-i Tıbbiye

II. Mahmut Dönemi'nde modern tıp eğitiminin verilmesi amacıyla İstanbul'da Mekteb-i Tıbbiye (Görsel 4.21) adıyla askerî bir mektep açıldı (1827). Tıbbiye, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile kurulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'nin sağlığıyla ilgilenecek tabip ve cerrahların yetiştirilmesi için kuruldu. Yine II. Mahmut Dönemi'nde Fransız eğitim sistemi örnek alınarak 1834'te askerî eğitim veren Mekteb-i Harbiye (Görsel 4.22) açıldı. Bu okulda genellikle Fransızca olmak üzere yabancı bir dil bilmek zorunluydu. Okulda yabancı dil öğrenilebilmesi için hazırlık sınıfı bulunmaktaydı. Bazı öğrenciler Viyana, Paris ve Londra'ya eğitim için gönderildi ve aynı zamanda ders vermeleri için Avrupa'dan öğretmenler getirildi. Açılan bu okullar aracılığıyla matematik, tabii ilimler ve tıp, öğrenciler tarafından daha modern bir şekilde öğrenilmeye başlandı. Sultan Abdülmecid Dönemi'nde Maarif Nazır Sami Paşa tarafından temeli atılan Mülkiye Mektebi, 1859 yılında öğretime başlamıştır. İlk Mülkiye Mektebi, Rüştiye ile İdadî arasında iki yıllık bir ortaöğretim kurumudur. 1877 yılında geliştirilerek üç sınıfı idadî, iki sınıfı yüksek olan bir yüksekokul hâline getirilmiştir. 1913'te, Mekteb-i Mülkiye, yeniden örgütlenerek uzmanlaş-

mayı sağlamak üzere, siyasi, idari ve mali şubeler açılmıştır. 1915 yılında kapatılan mektep 1918'de yeni bir kanunla, Mekteb-i Mülkiye üç sınıfı bir yüksekokul hâlinde tekrar açılmıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün isteğiyle 1935 yılında Mülkiye adı, Siyasal Bilgiler Okuluna çevrilmiştir.

Görsel 4.22: Mekteb-i Harbiye

II. Mahmut Dönemi'nin sonlarında memur yetiştirmek üzere Mekteb-i Maârif-i Adliyye ve Mekteb-i Ulûm-u Edebiyye

148

DEVRİMLER ÇAĞINDA DEĞİŞEN DEVLET-TOPLUM İLİŞKİLERİ

adında mesleki okullar açıldı. Oysa Tanzimat Dönemi'ne gelinceye kadar bu mektepler dışındaki bütün mesleki ve teknik okullar askerî eğitim amaçlıydı. Tanzimat Dönemi'nde ise mesleki ve teknik eğitim alanında bazı önemli gelişmeler yaşandı. Ülkede nitelikli memur yetiştirmek için Mekteb-i Maârif-i Adliyye ve Mekteb-i Aklâm ayrıca mesleki ve teknik eleman ihtiyacını karşılamak amacıyla Askerî Baytar Mektebi, Ziraat Talimhanesi, Maadin Mektebi, Telgraf Mektebi adlarında birçok okul açıldı. Memurların dil öğrenebilmesi için Lisan Mektebi açıldı. Mesleki ve teknik eleman yetiştirmeye yönelik önemli adımlar atan Mithat Paşa "İslâh-hâne" ve Mekteb-i Sanayi'yi kurdu. Kızların meslek öğretimi ile ilgili olarak açılan Cevri Kalfa Mektebi ile Kız Sanayi Mektebi dönemin önemli meslek okullarıydı.

Osmanlı Devleti'nde açılan bu okullar, toplumun tamamına hitap etmese bile modern eğitim ve öğretim kurumlarının temelini oluşturmaları ve onlara örnek olmaları açısından Türk eğitim tarihinde önemli bir yere sahiptirler. Osmanlı Devleti'nde siyasi, iktisadi ve askerî sahalarda en radikal değişiklikleri gerçekleştirmeyi başaran Sultan II. Mahmut Devri'nde, eğitim tedbirleri sadece askerî alanda birtakım düzenlemeler ve yeni okullar açılması ile sınırlı kalmadı. II. Mahmut, erkek çocukların sıbyan mekteplerine devamını sağlayacak zorunlu eğitimi başlatacak bir ferman yayınladı. Osmanlı Devleti'nde ilköğretim basamağı sayılan sıbyan mektepleri "Mekâtib-i Umûmiye Nezareti"nin kurulmasından sonra vakıfların denetiminden çıkartıldı ve Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi ile birlikte yeniden düzenlendi.

Osmanlı Devleti'nde Açılan Yabancı ve Misyoner Okullar ile Azınlık Okulları

Yabancı devletlerin veya onların himayesinde gayrimüslimlerin Osmanlı topraklarında açtıkları okullara yabancı okullar denmekteydi. Azınlık okulları ise Osmanlı egemenliği altında yaşayan, aralarında dil, din, ırk ayrımı olan farklı grupların devletin tanıdığı haklar çerçevesinde açtığı okullardır.

Osmanlı Devleti, İstanbul'un fetihten sonra gayrimüslimlere kendi dillerini konuşmalarına ve anadilde eğitim yapmalarına izin verdi. Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğu zamanda bir problem teşkil etmeyen azınlık okulları XIX. yüzyıldan itibaren devletin denetiminden uzaklaşmaya başladı. Azınlık okullarını kendi çıkarları için kullanmak isteyen yabancı devletler onları maddi ve manevi olarak desteklediler. Yabancı devletlerin böyle davranmalarının amacı azınlıkları kendi himayesine alıp onlara tanınan haklardan yararlanmaktır. Azınlıkların da bu duruma meyilli olmaları sonucunda azınlık okulları yabancı devletlerin kontrolüne geçti. Bu durumdan faydalanmak isteyen Fransa, İtalya, Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere gibi devletler, Osmanlı topraklarında eğitim ve öğretim kurumları açmaya başladılar. Bu eğitim öğretim kurumlarının yasal dayanağı yoktu ve denetimden uzaktı.

Azınlık okulları ve yabancı okullarının sayıları Tanzimat'ın ilanı ile artış gösterdi. Islahat Fermanı ile gayrimüslimlere okul açma yetkisi verilirken aynı zamanda da devlet okullarında okuyarak memur ve asker olmalarının yolu da açıldı. Gayrimüslimler ise çocuklarını yabancı okullar ile misyoner okullarına göndermeyi daha çok tercih ettiler. Bazı yabancı okullar Osmanlı Devleti'nin verdiği kapitülasyonlardan yararlanarak kurulmuş olan ve misyonerlik faaliyetleri kapsamında eğitim veren okullardı. Yabancı devletlere verilen kapitülasyonlarda eğitimle ilgili net bir hüküm olmamasına rağmen yabancı devletler kapitülasyonları eğitim-öğretim alanında da kullandılar. Bu imkânlardan yararlananların başında misyonerler gelmekteydi. Misyonerler, XVI. yüzyıldan itibaren Hristiyan inancısını anlatmak, ayinleri yönetmek gibi görevlerinin yanında farklı mezhepteki ve farklı dindeki insanları kendi dinlerine çekmek için çeşitli çalışmalar yapmışlardı. Hedeflerine ulaşmak için okul, hastane, matbaa gibi çeşitli araçları kullanmışlardı.

Geç de olsa yabancı okulların zararlarının farkına varan Osmanlı Devleti, birtakım kanunlar çıkararak bu okulları denetim altına almaya çalıştı. İlk olarak 1846'da Meclis-i Maarif-i Umûmiye kuruldu. Ardından 1868 yılında Gümrük Nizamnamesi yayınlandı ancak en kapsamlı düzenleme

149

4. ÜNİTE

1869 yılında Saffet Paşa tarafından hazırlanan ve eğitimin hemen hemen her aşamasına ilişkin hükümler getiren Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi oldu. Bunların dışında 1886 ve 1896 yıllarında da birtakım düzenlemeler yapıldı. Osmanlı Devleti, bütün bu düzenlemelere rağmen yabancı ve azınlık okullarının (Tablo 4.1) kontrolünü eline alamadı ayrıca bu okullara Müslüman ailelerin çocukları da gitmeye başladı.

Tablo 4.1: XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde açılan yabancı okul sayısı

YABANCI OKULLAR	SAYILARI	YABANCI OKULLAR	SAYILARI
Fransız Okulu	72	Alman Okulu	7
İngiliz Okulu	83	İtalyan Okulu	24
Amerikan Okulu	465	Rus Okulu	44
Avusturya Okulu	7	Yunan Okulu	3

Yücel, M.S., 2016, s.33

II. Abdülhamit Dönemi Eğitim Politikası

Görsel 4.23: II. Abdülhamit (temsili)

II. Abdülhamit (Görsel 4.23) otuz üç yıl tahtta kaldığı süre içinde eğitime büyük bir önem verdi. Modern eğitimin yerleştiği bu dönemde yeni okullara devlet bütçe ayırdı. Eğitim ve öğretim faaliyetlerinde merkeziyetçi, eğitim kurumları arasında ise denge politikası izledi. Darülfünunun tekrar faaliyete geçmesi için çalıştı.

II. Abdülhamit eğitim faaliyetlerinde Türklerin yoğun yaşadığı Anadolu'ya ağırlık verdi. Azınlık ve yabancı okullara Türk öğretmenler atanarak kontrol altına alınmaya çalışıldı. Bu devirde siyasi fikir akımlarının da okullara yansımaya başladığı görülmekteydi. İlk dereceli okullarda İslamcılık, orta dereceli okullarda ise Osmanlıcılık akımını vermeye çalışan programlar uygulandı. Türkçülük anlayışı da yavaş yavaş okulların müfredatına girmeye başladı.

ARAŞTIRINIZ

II. Abdülhamit Dönemi'nde eğitimdeki modernleşmenin Cumhuriyet Dönemi eğitim sistemine etkileri nelerdir?

II. Abdülhamit Dönemi'nde Açılan Okullar

II. Abdülhamit Dönemi Tanzimat kararlarının uygulandığı bir devirdir. Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi ile eğitim sistemi modernleştirildi. 1876 yılında yürürlüğe giren Kanun-i Esasi'de

150

DEVİRİMLER ÇAĞINDA DEĞİŞEN DEVLET-TOPLUM İLİŞKİLERİ

de eğitimle ilgili düzenlemeler getirildi. II. Abdülhamit Dönemi'nde Maarif Merkezî Teşkilatı yeniden düzenlenerek her öğretim kademesi için genel müdürlükler ve müfettişlikler oluşturuldu. Her vilayet merkezine bir maarif müdürlüğü ve meclisi açıldı. Vilayetlerde müfettiş kadroları da arttırıldı. Sancak ve kazalarda Maarif Meclisi şubeleri açıldı. Yine Maarif Nezareti bünyesinde rüşdiye ve idadi müdürlükleri oluşturuldu. Bu teşkilat sayesinde taşrada ilk ve ortaöğretim müesseseleri ile öğretmen okulları açıldı. Tanzimat Dönemi'nde yapılan okullar İstanbul ve çevresi ile sınırlı kaldığı hâlde II. Abdülhamit Dönemi'nde okullaşma tüm ülkeye yayıldı.

II. Abdülhamit Dönemi'nde Eğitim ile İlgili Yapılan Diğer Çalışmalar

- İbtidai (ilkokul) mektepler, rüşdiyeler ve idadiler yaygınlaştırıldı. (İlk kız idadisi 1880 yılında açılmıştı.)
- Çocukların ilköğretimine büyük önem verilerek pek çok vilayette yeni okullar açıldı.
- Anadolu'da özellikle Doğu Anadolu'da köylerin küçük ve dağınık olması dolayısı ile nahiye merkezlerine bölge ilkokulu düzeyinde mektepler açıldı.
- Darülfünuna yeni bölümler açılarak genişletildi.
- Harbiye, mülkiye ve askerî tıbbiyenin müfredatları geliştirildi.
- Darü'l-Muallimin yeniden düzenlenerek "Aliye" şubesi (Yüksek Öğretim Okulu) açıldı.
- Mekteb-i Funûn-ı Maliye, Ziraat ve Baytar Mektebi, Gümrük Mektebi, Hamidiye Ticaret Mektebi, Polis Mektebi gibi memur meslek mektepleri açıldı.
- Mekteb-i Hukuk, Hende-i Mülkiye, Maliye Mektebi, Ticaret Mektebi, Deniz Ticareti Mektebi, kız sanayi mektepleri gibi yüksekokullar açıldı.
- Sanayi-i Nefise Mektebi açıldı (Görsel 4.24).
- Rüşdiyelerden itibaren yabancı dil öğretimi zorunlu oldu. Birçok vilayette darülmuallimin ve hukuk mektepleri açıldı.
- İstanbul'daki Yüksek Öğretmen Okulu (Darülmuallimin-i Aliye) ilk ve orta dereceli okullara öğretmen yetiştirecek şekilde yeniden yapılandırıldı ve ülkedeki öğretmen yetiştiren kurumların sayısı otuzun üzerine çıkarıldı.
- Devletin kritik bölgelerinde yer alan aşiretlerin çocuklarını Osmanlılık bilinciyle yetiştirmek amacıyla İstanbul'da bir Aşiret Mektebi açıldı.
- Bağcılık ve Aşı Mektebi, Orman ve Maâdin Mektebi, Çoban Mektebi, Zeytincilik ve Yağcılık Mektebi, Sulama Drenaj Mektebi gibi tarım ve sanayi mektepleri açıldı.

Görsel 4.24: Sanayi-i Nefise Mektebi

EK 31. 2018 Programına Göre Yazılan 11.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.185)

Sanayi Mekteplerinin Açılması

Sanayi kuruluşlarına nite-
likli işçi yetiştirmek üzere
1864'ten itibaren İstanbul ve
diğır bölgelerde erkekler ve
kızlar için ayrı ayrı pek çok sa-
nayi mektebi kuruldu. Mithat
Paşa'nın Tuna valiliğı döne-
minde Niş'te bu mekteplerin
kurulmasına yönelik ilk adım
atıldı. Sanayi mektebi proje-
si, Osmanlı devlet adamları-
nın sanayi devrimini ciddiye
aldıklarını gösteren en önemli
kanıtlardan biriydi. Bunu sıra-
sıyla İstanbul'da, Anadolu'da,
Balkanlar'da, Şam, Bağdat ve Kuzey Afrika'da açılan mektepler takip etti (Görsel 5.11). Ge-
nellikle ıslahhane olarak kurulan mekteplere kimsesiz, bakıma muhtaç çocuklar alınırdı. Bu
mekteplerde çocuklara ekonominin ve toplumun ihtiyaç duyduğu terzilik, dokumacılık, dericilik,

Görsel 5.11: Hamidiye Sanayi Mektebi

185

5. ÜNİTE

demircilik ve matbaacılık gibi alanlarda mesleki eğitim verilirdi. Böylece sanayileşmenin en
fazla ihtiyaç duyduğu alanlarda teknik ve mesleki insan gücü yetiştirilirdi.

EK 32. 2011 Programına göre yazılan Ortaöğretim İnkılap Tarihi Ders Kitabında Değinilen Sayfalar (s.58)

Hazırlıklarını tamamlayan Yunan Kralı Constantine (Konstantin), 13 Haziranda İzmir'e geldi. Başlatacağı yeni saldırının başarılı olacağından emin bir şekilde Yunan birliklerini denetlemek ve savaş emni vermek üzere cepheye hareket etti (7 Temmuz).

10 Temmuzda başlayan Yunan saldırısının amacı iki ayrı cepheden taarruzla, Türk ordusunu iki ateş arasına alarak yok etmektir. II. İnönü Savaşı'nın üzerinden çok kısa bir zaman geçmişti ve Türk ordusu henüz yeterli silah ve cephaneyle sahip değildi. Yunanlılar güçsüz birliklerimizin savunduğu ön hatlı aşarak hızla ilerlediler. Yapılan Eskişehir - Kütahya Savaşları birliklerimizin yenilgisiyle sonuçlandı. Türk kuvvetleri karşılaştığı zor durumdan kurtulmak için Eskişehir'e kadar çekildi. (13 Temmuz)

18 Temmuz 1921'de Karacahisar'daki Batı Cephesi karargâhına gelen Mustafa Kemal, ordunun düzenlenip kuvvetlendirilmesi için Sakarya'nın doğusuna çekilmesini istedi. Berlemeye devam eden Yunan ordusu Afyon, Bilecik, Kütahya ve Eskişehir'i ele geçirdi.

etkinlik

Millî Mücadele'de İnebolu - Kastamonu - İlgaz ve Çankırı güzergâhı daha o dönemde İstiklal Yolu olarak isimlendirilmeyişi. Bu yol Batı Cephesine cephane taşıma hattı olarak kullanılmış ve Ankara'ya Mustafa Kemal ile görüşmeye gelenlerin de kullandıkları yol olmuştur. Bu nedenle Kurtuluş Savaşı'nda İtilaf Devletleri bu yolu kesmek için ellerinden geleni yaptılar.

İnebolu

"İzmir'den Anadolu'ya imdat sesi yükseldiği zamandan beri İnebolulular kadar yorulmak bilmez bir faaliyet ve aşkla çalışan bir memleket halkı, bilmem, başka milletlerde var mı?

İnebolu'ya ilk gelen misafir, gecenin derin sessizliği içinde, denizin kenarından ve içinden gelen seslerle uyanır. Bu karışık ve gariplik içinde anlaşılan yalnız bir kelime var: Hayda... Bu, bir motorun içinden geceleyin taşınması gereken emanetleri yükleyenleri yüreklendirme sesidir. Emanetler düşman karşısında, elden ele geçerek bir kardeşten bir kardeşe teslim edilmesi lazım gelen mukaddes emanetler... Bu emanetler ne kadar çok olursa olsun bir gecede taşınır ve aynı gece yine binlerce el, onları deniz kenarından orman kenarına taşır. O ne azametlidir ki mukaddes emanetler bir gecede, hiçbir kuvvetli vasıta olmadan, denizden çıkartılarak kadın, ihtiyar ve çocuk sırtlarında karalara saklanır. Bu temiz erkeklerin, kadınların ve çocukların işini göze göremedikten sonra, milletimizin nasıl ve ne sebeple muzaffer olduğunu anlamak mümkün mü?"

Kurtuluş Savaşı'nda silah taşıyan İnebolulu kayıkçılar

Mustafa Kemal, Hükümetkışla, 10 Haziran 1921

Yukarıdaki metinde anlatılanların Millî Mücadele sürecine etkileri neler olmuştur?

a. Maarif Kongresi'nin Toplanması

"Ya İstiklal ya ölüm!" parolasıyla Millî Mücadele'yi başlatan Mustafa Kemal'in vatanın düşman işgalinden kurtarılması konusunda bir tereddüdü bulunmuyordu. Kurtuluştan sonraki mücadelenin daha çetin olacağını düşünen Mustafa Kemal, bir yandan düşman orduları ile savaşırken diğer yandan da sosyal ve kültürel kalkınmanın hazırlıklarını yapıyordu. Kalkınmanın akıl ve bilim önderliğinde gerçekleştirileceğine inanan Mustafa Kemal, millî eğitime büyük önem vermiştir. Daha Yunanlılarla Kütahya - Eskişehir Savaşları sürerken 15 Temmuz 1921'de Ankara'da Maarif Kongresi'nin toplanması bunun göstergesidir.

etkinlik

Mustafa Kemal'in Maarif Kongresi'nin açılış konuşmasından:

"Saygıdeğer Hanımlar, Efendiler,

Bugün Ankara, Öğretmenler Kongresi'nin burada toplanmasıyla övünmektedir. Gelecek için hazırlanan vatan çocuklarına, hiçbir zorluk karşısında baş eğmeyecek sabırla çalışmalarını ve ana babalarına da yavrularının eğitimlerini tamamlamak için her fedakârlığa katlanmaktan çekinmemelerini öneririm. Silahıyla olduğu gibi beyniyle de mücadele etmek zorunda olan milletimizin, birincisinde gösterdiği gücü ikincisinde de göstereceğine asla şüphem yoktur. Çocuklarımız ve gençlerimiz yetişirken yabancı unsurlarla mücadele gereği ve millî düşünceleri bozmaya çalışan her karşı fikre şiddetle karşı koyma gereği onlara öğretilmelidir. İşte biz, bu kongrede, çizilmiş eski yollara geleceği konuşmak değil belki söylediğim şartları taşıyan sanat ve beceri yolu bulup millete göstermek zorundayız. Maarif Vekâleti'nin öğretmen ve uzmanlardan oluşan bir ilim ve kültür kongresini Ankara'da toplamayı düşünmesini ve bugünkü zor şartlara rağmen bu girişimdeki başarısını büyük bir beğeni ile anarım."

Sebahattin Arıbaş, Türk Eğitim Tarihi, s. 205

Mustafa Kemal'in Millî Eğitime önem vermesinin nedenleri neler olabilir?

EK 33. 2011 Programına göre yazılan Ortaöğretim İnkılap Tarihi Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.84 – 89)

Ç. EĞİTİM VE KÜLTÜR ALANINDA YAPILAN İNKILAPLAR

1. Eğitim Alanında Yapılan İnkılaplar

etkinlik

Atatürk, Dalmabahçe Sarayı Önünde Öğrencilerle (1928)

Atatürk, Eğitimcilerle Sesleniyor

Öğretmenler!

Yeni nesil, Cumhuriyet'in özverili öğretmen ve eğitimcileri, sizler yetiştireceksiniz; yeni nesil, sizin eseriniz olacaktır. Eserin kıymeti, sizin yeteneğiniz ve özveriniz derecesiyle uygun olacaktır. Cumhuriyet; fikren, ilmen, fennen, bedenen kuvvetli ve yüksek karakterli koruyucular ister. Yeni nesil, bu kalite ve yetenekte yetiştirmek sizin elinizdedir. Erkek ve kız çocuklarımızın, aynı şekilde bütün ilim derecelerindeki öğrenim ve eğitimlerinin uygulamalı olması önemlidir. Memleket çocuğu, her öğrenim derecesinde ekonomik hayatta istekli, eser sahibi ve başarılı olacak şekilde donanımlı olmalıdır. Millî ahlakımız, uygar ilkelere ve hür düşüncelerle arttırılmalıdır. Bu çok önemlidir, özellikle dikkatinizi çekerim. Göz korkutma ilkesine dayanan ahlak, bir erdem olmadığı gibi güvene de uygun değildir...Hiçbir zaman hatırlarınızdan çıkmasın ki, "Cumhuriyet sizden fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür nesiller ister."

Atatürk, Stajyer ve Demeyişler: www.ataturk.gov.tr

1. "Fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür bir nesil olmalıdır," konulu bir kompozisyon yazınız.
2. Atatürk'ün eğitimden beklentileri nelerdir?

Medreseler, Osmanlı kuruluş ve yükseliş dönemlerinde gerek eğitim kadrosu, gerekse programları bakımından ileri seviyedeydi. Fakat XVII. yüzyıldan itibaren devletin diğer kurumlarındaki gerileme eğitim kurumlarına da yansıdı. Devletin çöküşünü önlemek isteyen Osmanlı Devleti, eğitim kurumlarında yenilik yapmak istedi. Ardı sıra gelen savaşlar ve iç karışıklıklar eğitim alanındaki yenilikleri engelledi. XIX. yüzyılın sonlarında ve XX. yüzyılın başlarında azınlık ve yabancı okullar devlet denetimi dışında kaldı. Özellikle Balkan Savaşlarında alınan yenilgiler, Osmanlı aydınları arasında eğitim sisteminin sorgulanma sürecini hızlandırdı. Türk milleti, I. Dünya Savaşı ile birlikte genç ve eğitilmiş nüfusun önemli kısmını kaybetti.

Tevhidîtedrisat Kanunu ile çeşitli kurumlara bağlı devlet okulları, medreseler, kilise teşkilatlarına bağlı azınlık okulları ve yabancı okullarının tamamı Millî Eğitim Bakanlığına bağlandı. Böylece eğitim sistemimiz millileştirildi. Ayrım yapılmaksızın tüm eğitim kurumları Türk milletinin bağımsızlığını, ilerleme ve gelişimini sağlayacak şekilde yapılandırıldı. Böylece Türkiye Cumhuriyeti halkı millî egemenlik ilkesi doğrultusunda aynı hedefe doğru yürüyen bir millet hâline geldi.

Atatürk, Diyarbakır'da Öğrencilerle Selamlaşırken (1937)

• **Maarif Teşkilatı Kanunu (2 Mart 1926):** Bu kanunla eğitim sistemi millî olacak şekilde, ilk ve ortaöğretim programları belirlendi. Eğitim hizmetleri, çağdaş hâle getirildi. Maarif Teşkilatı Kanunu ile okul açılması bakanlığın iznine bağlandı. Müfredat programları halkın ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde getirildi. Bundan sonra eğitimi yaygınlaştırmak amacıyla, hızlı bir şekilde ülke genelinde ilkokul, ortaokul, lise ve yüksekokullar açılma yoluna gidildi.

• **Yeni Türk Harflerinin Kabulü (1 Kasım 1928):** Türk toplumunda okur - yazar oranı düşüktü. Atatürk, Türk toplumunun eğitim seviyesini yükseltmek istiyordu. Bu isteğinin ancak Türk diline daha uygun olan Latin harflerinin kabulü ile mümkün olabileceğini düşünüyordu. Arap harflerinin Türkçeye uyarlanmasıyla kullanılan yazı sisteminden Latin harflerinin Türkçeye uyarlandığı Türk alfabe sistemine geçilmesi kararı alındı. 1 Kasım 1928'de TBMM yeni Türk harflerini kabul etti. 1928'de yapılan diğer bir değişiklikle de milletlerarası rakamlar kabul edildi.

Atatürk, Yeni Türk Harflerini Halka Bizzat Öğretirken (1928)

Atatürk, Bir Çocuğa Okuma Yazma Öğretirken (1935)

• **Millet Mektepleri(1928):** Harf inkılabından sonra Millet Mektepleri açıldı. Atatürk bu çalışmalara bizzat katılarak "**Millet Mektepleri Başöğretmeni**" unvanını aldı. Bu mekteplerin amacı halkın okuma - yazma seviyesini yükseltmek ve halka yeni harfleri öğretmekti. Millet Mekteplerinde öğretmenlerin yetmediği durumlarda, askerliklerini onbaşı ve çavuş olarak yapanlar da eğitmen olarak kurslara alındı. Bunu takiben köy öğretmen okulları açıldı. Bu okullarda, temel eğitimin yanı sıra, mesleki eğitime de önem verildi. Böylece Türk inkılabının temel hedefi olan Türk toplumunu çağdaş medeniyet seviyesinin üzerine çıkartma hedefi doğrultusunda eğitim alanında önemli kazanımlar elde edildi.

• **Üniversite Reformu (1933):** Atatürk'ün bilimsel gelişmeye verdiği önem sonucunda 1933'te üniversite reformu gerçekleştirildi. 1943'te çıkarılan bir kanunla İstanbul'daki Mülkiye Mektebi, Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne dönüştürülerek Ankara'ya taşındı. 1925'te kurulan Ankara Hukuk Mektebi, Hukuk Fakültesi adını aldı. İstanbul Üniversitesi'nde çok sayıda enstitü kuruldu ve Tıp Fakültesi'nde birçok klinik açıldı. Böylece üniversite eğitimi geliştirilerek bilimsel gelişme ve kalkınma sağlanmaya çalışıldı.

Atatürk, İstanbul Üniversitesi'nde ders dinlerken (1930)

etkinlik

Türk Milli Eğitiminin Temel Amaçları

Türk Milli Eğitiminin genel amacı, Türk Milletinin bütün fertlerini, Atatürk inkılap ve ilkelerine ve Anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı; Türk Milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan, insan haklarına ve Anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmektir.

Beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan, yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek;

İlgil, istidat ve kabiliyetlerini geliştirerek gerekli bilgi, beceri, davranışlar ve birlikte iş görme alışkanlığı kazandırmak suretiyle hayata hazırlamak ve onların, kendilerini mutlu kılacak ve toplumun mutluluğuna katkıda bulunacak bir meslek sahibi olmalarını sağlamak;

Böylece bir yandan Türk vatandaşlarının ve Türk toplumunun refah ve mutluluğunu artırmak; öte yandan milli birlik ve bütünlük içinde iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı desteklemek ve hızlandırmak ve nihayet Türk Milletini çağdaş uygarlığın yapıcı, yaratıcı, seçkin bir ortağı yapmaktır.

www.meb.gov.tr

Atatürk milliyetçiliği:

Türk milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerleri:

Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı görev ve sorumluluklar:

Gelişmiş bir kişilik ve karakter:

Kabiliyetleri geliştirmek:

Hür ve bilimsel düşünme:

Meslek sahibi olmak:

Kendini ve toplumu mutlu kılmak:

Türk milletini çağdaş uygarlığın seçkin ortağı yapmak:

Sınıfınızda karşılıklı bilgi alışverişinde bulunarak, Türk milli eğitim sisteminin boyutlara kazandırmak istediği niteliklerin açılımını yukarıda verilen kavramların karşısına uygun biçimde yazınız.

a. Atatürk Dönemi Kültür, Dil ve Tarih Alanında Yapılan Çalışmalar

Atatürk, Çankaya Köşkünde Tarih Araştırmaları Yaparken (1930)

Kültür; milletleri birbirinden ayıran yaşam tarzlarını, karakterlerini milli kimliklerini ortaya koyar. Atatürk, milli kimliğimizin bir parçası olan kültüre önem verilmesini istiyordu. Kendi kimlik ve kültürüne saygı göstermeyen milletlerin başka milletlerden saygı beklemeye hakkı olmadığını belirtiyordu.

Milletlerin medeniyet yolunda ilerleyebilmeleri; kendi kültür ve milli değerlerine sahip çıkarak geliştirmesi ile mümkün olabilir. Kültürlerini milli değerleriyle geliştiren milletler; milli birlik ve beraberlik duygusu kazanırlar. Millet ve devletleriyle geniş bir aile durumuna gelirler. Tarih boyunca dünyada söz sahibi olabilen devletler; güçlü kültürel değerler üzerinde inşa edilen devletlerdir. Kendi kültürüne sahip çıkmayan milletler ise başka milletlerin sömürgesi durumuna düşmüşlerdir.

Türk milleti, kültürüne sahip çıktığı dönemlerde büyük devletler kurmuştu. Yüksek kültür ve medeniyete temsilcilik etmişti. Atatürk, yeni Türk Devleti'ni ve toplumunu milli kültür ve değerlerimizle geliştirmek istedi. Yeni Türk Devleti'ni, milli birlik ve beraberlik temelleri üzerinde inşa etmeyi amaç edindi. Bu amaçla Türk kültürünün iki önemli kaynağı olan Türk dili ve tarihi alanındaki araştırmalara büyük önem verdi. Atatürk, milli kültür ve kimliğimizi sağlam temeller üzerinde kurmak amacıyla 1931'de Türk Tarih Kurumu'nu, 1932'de Türk Dil Kurumu'nu kurdu. Kurumların çalışmalarına bizzat katıldı. Atatürk, ölümünden sonra mal varlığının önemli kısmının bu kurumlara verilmesini vasiyet etti.

Atatürk; Türk devlet ve millet hayatının her alanında olduğu gibi, kültür ve kimlik esaslarının da milli olmasını istiyordu. Bu amaçla kültürün önemli parçaları dil unsurlarını geliştirme yolunda büyük çaba gösterdi. Arkeolojik kazılar başlattı. Türk tarihi üzerine teoriler geliştirdi. Türk dilinin gelişmesine önem verdi. Türk dilinin yabancı dillerin etkisinden kurtulması için çalıştı. Türk kültürünü ve kimliğini milli değerler ve çağın gelişen anlayışlarıyla geliştirmek istedi. Türk tarihinin araştırılmasına önem verdi.

çzamanlılık

8 Ağustos 1928	İstanbul'da Takım Cumhuriyet Anıtı törenle açıldı.
28 Kasım 1928	DE Encümeni tarafından 25 bin kelimeden oluşan yeni imla kılavuzu hazırlandı.
7 Şubat 1929	Hilal-i Ahmer (Kızılay) Günü ilk kez kutlandı.
23 Nisan 1929	23 Nisan ilk defa çocuk bayramı olarak kutlandı.
1 Temmuz 1929	Ankara ile İstanbul arasında telefon konuşmaları başladı.
15 Temmuz 1929	Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği kuruldu.
30 Ağustos 1929	Dumankaya'da Meşhur Asker Anıtı törenle açıldı.
12 Kasım 1929	Yeni Türk harfleriyle basılan ilk posta pulu kullanıma girdi.
17 Şubat 1930	Türk Gazeteciler Birliği kuruldu.
18 Temmuz 1930	Ankara Etnografya Müzesi ziyarete açıldı.
25 Temmuz 1931	Cumhuriyetin ilk basım yasası olan Matbuat Kanunu kabul edildi.
28 Eylül 1933	DE Bayramı ilk kez kutlandı.

Millî değerlerimizi, yeni nesillere ve dünyaya duyurmayı, en önemli görev olarak kabul etti. Çünkü Türk gençleri tarihlerini öğrendikçe, atalarını tanıdıkça özgüvenleri gelişecek, geleceğe emin adımlarla yürüyeceklerdi.

Atatürk'e göre tarih eğitimi, millî kimliğimizi tanıttığı oranda; milletimiz ülkemizde ve dünyada adalet, sevgi, saygı, millî beraberlik, yardımlaşma, fedakârlık ve insan hakları gibi değerlerin öncüsü olacaktır. Çağdaş medeniyet seviyesinin üzerine çıkarak milletimizi ve insanlığı daha güzel günlere taşıyacaktır. Bu yüzden Atatürk, tarih çalışmalarında gerçeğe sadık kalınması ve Türk tarihinin bütün yönleriyle bir an önce yazılması için girişimlerde bulunmuştur. Atatürk'ün milletin bütünleşip kaynaşmasında tarih bilincinin büyük payı olduğu yolundaki inancı ve içindeki millet sevgisinin coşkunu tarihle ilgili çalışmalarına yansıtıyordu.

Atatürk, tarih eğitiminin günümüzü anlamamıza ve geleceğimizi inşa etmemize yönelik olmasını istiyordu. Bu amaçla devletlerin kuruluş ve yıkılış nedenlerinin araştırılmasına ve bu konuda insanların bilgilendirilmesine de büyük önem veriyordu. Atatürk, kurmuş olduğu Türk Tarih Kurumunun çalışmaları ile bizzat ilgileniyordu. Tarihin, özellikle Türk tarihinin bütün dönemlerinin araştırılıp öğrenilmesine büyük önem vermekteydi. Türk tarihinin araştırılması ve Türklerin medeniyete olan hizmetlerini yazma görevi Tarih Kurumuna Atatürk tarafından verildi. Türk Tarih Kurumunun süreli araştırma yayınına **Belleten** adı Atatürk tarafından verilmişti. Atatürk, hasta olduğu dönemde dahi tarih araştırmalarını devam ettirdi. Tarihçi Afet İnan'ın ifadesine göre ölmeden önce incelediği son eser Belleten dergisi olmuştur.

Cumhurbaşkanı Atatürk, Üçüncü Türk Dil Kurulaynında Bir Grup Delege İle Birlikte (Ağustos 1936)

Atatürk, milletimize karşı iddialara şöyle cevap vermiştir: "Efendiler, hiçbir millet, milletimizden fazla yabancı unsurların inanç ve geleneklerine saygı göstermemiştir. Hatta denilebilir ki diğer dinlere, başkalarının dinine ve milliyetine saygı gösteren tek millet bizim milletimizdir. Fatih İstanbul'da bulduğu dinî ve millî teşkilâtı olduğu gibi bıraktı. Rum Patriki, Bulgar eksarhı ve Ermeni katekigosu gibi Hristiyan dinî liderleri ayrıcalık sahibi oldu. Kendilerine her türlü serbestlik verildi. İstanbul'un fethinden beri, Müslüman olmayanlara sağlanan bu büyük ayrıcalıklar, milletimizin din ve siyasete göre dünyanın en hoşgörülü ve cömert bir milleti olduğunu ispatlayan en açık kanıttır." ¹

Atatürk yaptığı konuşmalarında tarihle birlikte dilin de önemine vurgu yapmıştır. Çünkü dil, toplumun vazgeçilmez değeridir. Millî kültürün temel unsurlarından biridir. Milletin sürekliliğinin güvencesidir. Millî birlik ve beraberliğin koruyucusudur. Günlük konuşmada ve bilimsel araştırmalardaki ihtiyaçlara cevap verebilen dil, bir ülkenin kalkınıp ilerlemesinin ön şartlarından biridir. Atatürk milletlerin doğuşu, sürekliliği, bağımsızlığı ve yükselişi ile dil arasındaki sıkı bağı çok iyi gördüğü içindir ki Türk Dil Kurumunu kurmuştur. Atatürk'ün dil konusuna gösterdiği yakın ilgi onun Türk kültürüne verdiği önemin sonucu idi. Kurtuluş Savaşı, askerî ve siyasi alanda bağımsızlığı sağlamıştı. Kapitülasyonların kaldırılmasıyla ekonomik alanda bağımsızlık yolu açılmıştı. Millî kültürün korunup gelişmesi de her şeyden önce Türk dilinin korunması ve geliştirilmesine bağlıdır.

¹ Atatürk'ün Süleyman ve Ömer'in, www.ataturk.gov.tr

Atatürk'ün Millî Tarih ve Kültür Bilinci Oluşturma Çabaları

Atatürk, Türk Tarih Kurumu Toplantısında (1931)

Türk Tarih Kurumu'nun Açılması (1931): Türk Tarih Kurumu, Türk milleti aleyhindeki görüşlere cevap vermek, millî bilinç ve kültürü geliştirmek amacıyla kuruldu. 1930'da Türk ocağı çatısı altında yapılandırıldı. 1931'de Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti adı ile yeniden teşkilatlandı. Kurumun adı daha sonra Türk Tarihi Kurumu oldu.

Türk Tarih Kurumu'nun görevleri; Türk tarihini araştırmak, elde edilen sonuçları yayımlamak ve bilimsel toplantılar düzenlemektir. Ayrıca Türk Tarih Kurumu, Türk tarihinin kaynaklarını aydınlığa kavuşturmak için yapılan bilimsel çalışmaları destekler ve yayımlar. Tarih sevgisini ve bilincini kökleştirecek, geliştirecek ve yaygın hâle getirecek, tarihi araştırmaları ve çalışmaları özendirerek ve destekleyecek her türlü tedbiri alır. Gerekli çalışma, plan ve programları yaparak ortak geçmiş bilinci geliştirip Türk milletinin geleceğe emin adımlarla yürümesini sağlar.

Türk Tarih Kurumu, dünya kütüphanelerinde yer alan önemli yayınlarıyla Türk tarihçiliğine önemli hizmetler yaptı. Arkeoloji ve antropoloji çalışmaları tarih çalışmalarını destekliyordu. Atatürk'ün direktifiyle Ankara'da kurulan Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi de Türk Tarih Kurumu'nun çalışmalarına katılıyordu. Yapılan araştırmalar, üzerinde yaşadığımız vatan topraklarının Roma ve Bizans dönemlerinden çok daha eski uygarlıkların beşiği olduğunu kanıtlıyordu.

1932'de toplanan I. Türk Tarih Kongresi'nde Türk Tarih Tezi ortaya atıldı. Bilimsel çalışmalara açık olan bu görüşler, 1937'de II. Türk Tarih Kongresi'nde yabancı tarih bilimcilerinin ve uzmanlarının katılımlarıyla da incelendi, üzerinde araştırmalar yapıldı.

Türk Dil Kurumu'nun Açılması (1932): Milletleri millet yapan en önemli unsurlardan biri, kullanmış oldukları ortak iletişim aracı olan dildir. Dillerinde bozulma yaşanan milletler, kullanmış oldukları kelime ve kavramlara farklı anlamlar yükleyerek anlaşamaz duruma düşmüşlerdir. Dillerinde meydana gelen bozulma sonucu anlaşamaz duruma gelen milletler, güçlerini kaybetmişlerdir.

Atatürk, Türk dilinin korunmasına ve geliştirilmesine büyük önem vermiştir. Türk dilinin korunması ve geliştirilmesi milletimizin birbiriyle iyi iletişim kurmasının en önemli araçlarından biridir. Toplumsal barışın sağlanmasında, demokrasinin gelişiminde, bilimsel gelişmelerin artmasında iletişimin büyük payı vardır. Türk dilinin korunması, Türk milletinin geçmişini, günümüzü ve geleceğimizi etkiler. Millî kimlik, kültür ve tarih araştırmalarının en önemli unsurlarındandır. Farklı yüzyıl ve coğrafyalarda kurulan Türk medeniyet tarihinin doğru bir biçimde öğrenilebilmesi Türk dilinin doğru bir şekilde bilinmesine bağlıdır. Bu amaçla 12 Temmuz 1932'de Atatürk'ün talimatıyla Türk Dili Tetkik Cemiyeti kuruldu. Cemiyetin kurucuları, dönemin tanınmış edebiyatçıları ve milletvekilleri olan Samih Rifat, Ruşen Eşref, Celal Sahir ve Yakup Kadri'dir. Kurumun ilk başkanı Samih Rifat'tır.

Türk Dili Tetkik Cemiyetinin amacı, "Türk dilinin öz güzelliğini ve zenginliğini meydana çıkarmak, onu yeryüzü dilleri arasında değerine yaraşır yüksekliğe erdirmek" olarak tespit edilmiştir. Atatürk'ün sağlığında, 1932, 1934 ve 1936 yıllarında yapılan üç kurultayda hem kurumun yönetim organları seçilmiş, hem dil politikası belirlenmiş hem de bilimsel bildiriler sunulup tartışılmıştır. 1936'da Türk Dil Kurumu adını almıştır.

Ahmet Mumcu, Atatürk İnkılabı ve İnkılap Tarihi, s. 179 ve www.ttk.gov.tr (Özelenmiştir.)

**EK 34. 2018 Programına Göre Yazılmış Olan 12.Sınıf İnkılap Tarihi Ders Kitabında
Değınilen Sayfalar (s.25)**

Mustafa Kemal çok kitap okumakla beraber fırsat buldukça kitap da yazmıştır. Mustafa Kemal'in kaleme almış olduğu en önemli eseri Nutuk'tur. Nutuk, 1919'dan 1927'ye kadar geçen zamandaki gelişmeleri kapsamaktadır. Ayrıca Mustafa Kemal'in, askerlikle ilgili birikimlerini aktardığı; "Takımın Muharebe Talimi", "Cumalı Ordugâhı", "Taktik Tatbikat Gezisi", "Bölüğün Muharebe Eğitimi" ve "Subay ve Komutan ile Konuşmalar" eserleri de bulunmaktadır. Cumhuriyet döneminde de geometri eğitimini kolaylaştıran "Geometri" eseri de bulunmaktadır.

**EK 35. 2018 Programına Göre Yazılmış Olan 12.Sınıf İnkılap Tarihi Ders Kitabında
Değınilen Sayfalar (s.84)**

Maarif (Eğitim) Kongresi (16-21 Temmuz 1921)

Sıra Sizde

Millî Mücadele'nin olağanüstü koşullarında Maarif Kongresi'nin toplanması nasıl açıklanabilir?

TBMM kurulduktan kısa bir süre sonra Maarif Nezareti (Eğitim Bakanlığı) öğretmenlere bir genelge gönderdi. Bu genelgede, dış düşmanların vatani içerden bölüp parçalamak için isyanlar çıkarttığı vurgulandı. Bu sebeple öğretmenlerin halkı uyurıp aydınlatmaları istendi.

Mustafa Kemal ve Kazım Karabekir başta olmak üzere Millî Mücadele önderleri, millî kurtuluşun azim ve heyecanının öğrenciler tarafından da özümsemesi için sık sık okulları ziyaret ettiler. Bu amaçlar doğrultusunda Ankara'da bir Maarif Kongresi düzenlenmesine karar verildi. Yurdun çeşitli yerlerinden gelen 250 kadar öğretmenin bir araya geldiği Maarif Kongresi'ne Mustafa Kemal cepheden gelerek katıldı ve kongrenin açılış konuşmasını yaptı. Mustafa Kemal kongredeki konuşmasında Türkiye'de millî bir eğitimin kurulması gerektiğini belirtti.

Savaş nedeniyle kongre çalışmalarında amaçlanan sonuçlara ulaşılamadı. Ancak Yunan ordusunun Ankara'ya çok yaklaştığı buhranlı bir dönemde Maarif Kongresi'nin toplanması eğitime verilen önemin somut bir örneğidir. Maarif Kongresi'nin toplanması, Millî Mücadele'nin yalnızca savaş meydanlarında değil eğitim alanında da yapıldığının göstergesidir.

EK 36. 2018 Programına Göre Yazılmış Olan 12.Sınıf İnkılap Tarihi Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (114 – 120)

3. 5. EGİTİM VE KÜLTÜR ALANINDA YAPILAN İNKILAPLAR

Görsel 3.11: Atatürk İzmir Erkek Lisesinde ders izlerken

Araştır Öğren Paylaş

1. Toplumun eğitim anlayışının değişmesinin o topluma etkileri nelerdir?
2. Bir toplumun sanat anlayışı, devlet politikalarıyla değişebilir mi?

Eğitim toplumsal bir ihtiyaçtır. Eğitim, toplumun kimliğini yapılandırır ve sonraki nesillere bu toplumsal kimliği aktarmak için kullanılır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitimin en büyük sorunu öğretim birliğinin bulunmamasıydı. Osmanlı coğrafyasında faaliyet gösteren medreseler, mektepler, azınlık okulları ve yabancı okullar farklı öğretim programları uygulamaktaydı. Tanzimat Dönemi'nde, Osmanlı idarecileri eğitim ve öğretimi çağın gereklerine göre yeniden düzenlediler. Fakat bu düzenlemeler istenilen sonucu vermediği için Cumhuriyet Dönemi'nde inkılapçı bir tutumla eğitim meselesi kökten ele alınarak çözülebildi.

Mustafa Kemal Paşa 1 Mart 1922'de Ankara Maarif Kongresi'nde yaptığı konuşmada yeni dönemin eğitim anlayışını şöyle özetlemişti: "Bir millî eğitim programından bahsederken eski devrin hurafelerinden ve fikri özelliklerimizle hiç de ilgisi olmayan yabancı fikirlerden, Doğu'dan ve Batı'dan gelen bütün etkilerden tamamen uzak, millî karakter ve tarihimize uygun bir kültür kastediyorum. Çünkü millî dehamızın tamamıyla gelişmesi, ancak böyle bir kültür ile sağlanabilir. Gelişigüzel bir yabancı kültür şimdiye kadar takip olunan yabancı kültürlerin yıkıcı sonuçlarını tekrar ettirebilir." (Görsel 3.11). Bu anlayış doğrultusunda Mustafa Kemal Paşa, eğitim-öğretim alanında atılacak somut adımları ve yapılması planlanan yenilikleri 1 Mart 1922'de TBMM'nin açılış konuşmasında şöyle sıralamıştır

1. Milletimizin zekâsının gelişmesi ve böylece uygun olan medeniyet düzeyine ulaşmasını sağlamak.
2. Yüce görevleri yürütecek elemanları yetiştirmek ve millî kültürümüzü vîrâlmak

3. İlk öğretim ve son öğretim aşamaları arasında, orta öğretim kurmak.
4. Orta öğretimde ülkenin ihtiyaç duyduğu çeşitli hizmet ve sanat elemanlarını yetiştirmek ve yüksek eğitime aday hazırlamak.
5. Orta öğretimin eğitim ve öğretim yöntemlerini pratik ve uygulamalı hâle getirmek.
6. Kadınların da erkeklerle aynı öğretim aşamalarından geçirilerek, yetişmelerine önem vermek.
7. Gelecek uygulamalara temel olacak programları hazırlamak.

Mustafa Kemal, Türkiye Cumhuriyeti'ni kurarak yalnızca devletin idari yapısını değiştirmeyi düşünmedi. Aynı zamanda bu devleti yaşatacak, millî varlığının bilincinde olan çağdaş bir toplum da hedefledi. Bu hedeflerin gerçekleşmesi de sağlıklı eğitim anlayışına sahip olmak ve sağlam bir eğitim sistemi kurmakla mümkündü. Mustafa Kemal, işte bu yeni eğitim-öğretim sisteminde yetişecek Türk çocuklarının ve gençlerinin eğitim hedeflerini de şu biçimde belirlemişti: "Efendiler, yetişecek çocuklarımıza ve gençlerimize, görecekları eğitim sınırı ne olursa olsun, en önce ve her şeyden önce Türkiye'nin bağımsızlığı için kendi benliğine ve millî geleneklerimize düşman olan bütün unsurlarla mücadele etmek gereği öğretilmelidir. Uluslararası dünyanın bugünkü durumuna göre, böyle bir savaşın gerektirdiği mücadele ruhunu taşımayan insanlara ve bu nitelikteki insanlardan kurulu topluluklara yaşama ve bağımsızlık hakkı yoktur." (Görsel 3.12).

Görsel 3.12: Atatürk, Kız Enstitüsünde ders izlerken Adana, 19 Kasım 1937

3. 5. 1. Tevhid-i Tedrisat Kanunu

Mustafa Kemal daha Millî Mücadele yıllarında eğitim meselesini çözmenin en önemli adımının Osmanlı Devleti'nde oluşan öğretim ikiliğini çözmek olacağını belirtiyordu. Çünkü Osmanlı toplumu mektep-medrese ayrılığının zararlarını ve yabancı okulların millî bünyemize yaptıkları yıkıcı etkileri görmüştü. Öğretimdeki bu çok başlılık yeni Türk toplumunun ilerlemesi önünde en büyük engeldi.

Cumhuriyetin ilanından kısa bir süre sonra 3 Mart 1924'te TBMM, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nu kabul etti. Bu kanuna göre Türkiye Cumhuriyeti'ndeki bütün okulların programlarının ve eğitim sisteminin düzenlenmesi Millî Eğitim Bakanlığına bırakıldı.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitim sistemi çağdaş, laik ve millî bireyler yetiştirecek şekilde düzenlendi. Kanunun yürürlüğe girmesinden sonra Millî Eğitim Bakanlığı yaptığı inceleme sonucunda, 11 Mart 1924'te medreselerin kapatılmasına karar verdi. Bu adım eğitimin laikleşmesi yönünde atılmış büyük bir adım oldu.

Bunun yanı sıra kanun gereği azınlıklara ve yabancılara ait okullarda dinî ve siyasi propagandalara izin verilmemiş, bu okullar Millî Eğitim Bakanlığının denetimine bırakılmıştı. Azınlıklara ve yabancılara ait okullarda Türkçe, tarih ve coğrafya derslerinin Türk öğretmenler tarafından verilmesi zorunluluğu getirilmişti. Bu şartları kabul etmeyen okullara da Türkiye Cumhuriyeti'nde faaliyet gösterme izni verilmemişti. Bu adımıyla laikleşen eğitimin millî olma niteliği de sağlanıyordu.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'yla eğitimin planlanması, denetlenmesi ve yürütülmesi Millî Eğitim Bakanlığına verildi. Böylece Türkiye Cumhuriyeti yurttaşları arasında millî birlik kuruldu. Eğitim ve öğretimde birliği gerçekleştiren Tevhid-i Tedrisat Kanunu, eğitim sisteminde laik, millî, akla dayalı, bilimsel ve çağın sosyal ihtiyaçlarına göre düzenleme yapabilme imkânı tanıdığından Türk inkılabının en önemli adımlarından biri oldu.

Sıra Sizde

Türklerin tarih boyunca farklı alfabeler kullanmasının sebebi ne olabilir?

3. 5. 2. Harf İnkılabı

Türkler tarih boyunca farklı alfabeler kullanmışlardır. Orta Asya'da Köktürkler ve Uygurlar zamanında Türk alfabeleri kullanılmış, İslamiyet'in kabulü ile birlikte Arap alfabesi benimsenmişti.

Osmanlı Dönemi'nde XIX. yüzyıldan itibaren Arap harflerine dayalı yazının değişmesi ya da yeniden düzenlenmesi konusunda dönemin aydınları arasında tartışmalar sürmüştü ama alfabenin yenilenmesi konusunda bir sonuç alınmamıştı. Millî Mücadele sonrasında çağdaşlaşma hedefine uygun olarak alfabenin değişmesi meselesi tekrar ele alındı. Özellikle Azerbaycan'ın Latin harflerine dayalı yeni bir alfabe kabul etmesi, Türkiye'de de Latin harflerinin kabulünü tekrar gündeme getirdi.

Türk inkılabı sürecinde Mustafa Kemal, bütün Batı toplumlarının kullandığı Latin harflerini, çağdaş dünyayla bütünleşmek için kullanılmasını uygun buldu.

Bu amaçla çalışmalara başladı. Mustafa Kemal'in bu çabası doğrultusunda çalışmalar yapan Dil Encümeni, farklı alfabeleri inceleyerek kendisine bir rapor sundu. Bu rapor üzerine Mustafa Kemal, 8 Ağustos 1928'de İstanbul Gülhane Parkı'nda halka hitap ederek harf inkılabını şöyle duyurdu: "Arkadaşlar, güzel dilimizi ifade etmek için yeni Türk harflerini kabul ediyoruz." Mustafa Kemal, bütün yurttaşlara yeni harflerle okuma yazma öğretilmesini istedi. Önce Dolmabahçe Sarayı'nda başlayan dersler kısa sürede tüm ülkeyi sardı. Mustafa Kemal bu dersleri yakından izledi. Hatta sırf bu amaçla yurt gezileri yaptı (Görsel 3.13).

Bu yeni harf seferberliği halk arasında iyice benimsendikten sonra 1 Kasım 1928'de yeni harflerin kullanılması bir kanunla resmi hâle geldi. 3 Kasım 1928'de yürürlüğe giren kanunla bütün resmi yazışmaların yeni Türk harfleri ile yapılması yasal zorunluluk oldu.

Yeni harflerin resmen kabulü ile ülkede okuma yazma seferberliği başlatıldı. 11 Ekim 1928'de Millet Mekteplerinin açılması kararlaştırıldı. Bu okullar halkın işlerini aksatmadan onları yeni alfabe ile okuyamaz yapmayı hedefliyordu. Hatta Millet Mekteplerinin merkezlerine ulaşım imkânı bulamayan yurttaşlar için gezici Millet Mektepleri oluşturuldu. Gazi Mustafa Kemal, halkçılık ilkesi doğrultusunda kurulan ve kendisine başöğretmenliği teklif edilen Millet Mektepleri'nin başöğretmenliğini kabul etti.

Sıra Sizde

Latin alfabesinin kabul edilmesinin Türk toplumunun üzerindeki etkilerini tartışınız.

Görsel 3.13: Atatürk halka yeni alfabeyi tanıtıyor, Kayseri 1928

Bilgi Notu

Bakanlar Kurulunun Ankara'da 11 Kasım 1928'de yaptığı toplantıda Mustafa Kemal Paşa'ya Millet Mektepleri Başöğretmenliği unvanı layık görüldü. 24 Kasım 1928'de ise Mustafa Kemal Atatürk, Bakanlar Kurulunun verdiği bu unvanı kabul etmiştir ve Atatürk'ün 100. doğum günü olan 1981'den itibaren 24 Kasım, Öğretmenler Günü olarak kutlanılmaktadır.

3. 5. 3. Tarih Alanındaki Çalışmalar

Tarih bir milletin kimliğidir. Milletin bireylerini ortak bir bilinçle birbirine bağlama işlevi görür. Zaman içerisinde milletlerin oluşumunda tarih, dil ile birlikte en başta gelen öğelerdir.

Türk inkılabı millet düşüncesini esas almıştır. Türkiye Cumhuriyeti millî devlet felsefesi doğrultusunda yurttaşları arasında millî bilincin oluşması için yeni bir Türk tarih görüşünün oluşturulmasına önem vermiştir. Atatürk, ortak bir payda oluşturacak millî kimlik inşası için Millî Mücadele sonrasında Türk tarihi çalışmalarına bizzat öncülük etmiştir. Atatürk'e göre, millî kültürün temelleri esas olarak millî tarihte aranmalıdır. Yeni Türk tarih görüşüne "Türk Tarih Tezi" denmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin tarih görüşü olan Türk Tarih Tezi, hanedan eksenli tarih yerine millet eksenli tarih yazımını esas almıştır. Türk Tarih Tetkik Cemiyetinin ana hedefi Türk tarih tezi doğrultusunda:

1. Türk milletinin medeniyetin beşiği Orta Asya'dan çıktığını,
2. Türklerin dünyadaki pek çok medeniyetin kurulup gelişmesindeki katkılarını, bilimsel yöntemleri kullanarak kanıtlamaktır.

Bu amaçla oluşturulan Türk Tarih Heyeti "Türk Tarihinin Ana Hatları" adlı bilimsel eseri meydana getirmiştir. Ardından 15 Nisan 1931'de Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti (Türk Tarih Kurumu) kurulmuştur. Bu kurumun görevi, Türk tarihini bilimsel yöntemle incelemek, millî ve uluslararası kongrelerde Türk Tarih Tezi'ni açıklamaktır.

Türk Tarih Tezi'nin ortaya konulması ve Türk Tarihi Tetkik Cemiyetinin kurulmasının ardından bizzat Atatürk'ün katılımıyla 2 Temmuz 1932'de I. Türk Tarih Kongresi toplandı. Türk Tarih Tezi'ni çalışmalarına süreklilik getirecek bilim insanı yetiştirmek için de 9 Ocak 1936'da Ankara'da Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi kuruldu.

Türk tarihini bilimsel yöntemlerle araştırarak Türk milletinin tarih içerisinde oynadığı olumlu rolü ortaya çıkarmak, Atatürk'ün milliyetçilik ilkesi doğrultusunda atılan bir adım olmuştur (Görsel 3.14).

Görsel 3.14: Atatürk tarih dersinde,
26 Kasım 1930

Türk çocuğu ecdadını tanıdıkça, daha büyük işler yapmak için kendilerinde kuvvet bulacaktır.

3. 5. 4. Dil Alanındaki Çalışmalar

Dil, millî kültürü kuşaktan kuşağa aktaran en güçlü araçtır. Milleti oluşturan etkenlerin en başında gelir. Atatürk millî varlığı oluşturmada dilin önemini vurgulamak için şöyle demiştir: "Millî duygu ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin millî ve zengin olması, millî duygunun gelişmesinde başlıca etkidir. Türk dili, dillerin en zenginlerindendir; yeter ki bu dil, bilinçle işlensin."

Türk dili, tarihi akış içerisinde Arapça ve Farsçadan aldığı kelime ve tamlamalarla özünden uzaklaşmıştı. Bu durum aydınların kullandığı Türkçe ile halkın konuştuğu Türkçe arasında bir kopukluk meydana getirmişti. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde bu kopukluğu gidermek için aydınlar arasında dilin sadeleşmesine yönelik bir tartışma başlamıştı. 1911'de Selanik'te çıkarılan "Genç Kalemler" dergisi etrafında toplanan edebiyatçılar, Türkçenin sadeleştirilmesi konusunda bir çalışma başlatmışlardır ve bu çabaları halk arasında yaygınlık kazanamamıştı.

Cumhuriyet Dönemi'ne gelindiğinde milliyetçilik ilkesi doğrultusunda dilin sadeleştirilmesi konusu tekrar ele alındı ve daha sistemli bir hâle getirildi. Atatürk, "Dil işlerini düşünecek zaman gelmiştir." diyerek dilde sadeleşme hareketinin başlaması gerektiğine değinmişti. Bu doğrultuda, 26 Eylül-5 Ekim 1932 tarihleri arasında, Atatürk'ün de katılımıyla I. Türk Dili Kurultayı toplandı. Hemen ardından 12 Ekim 1932'de Türk Dili Tektik Cemiyeti (Türk Dil Kurumu) kuruldu. Bu kurumun kuruluş hedefi:

1. Türk dilinden yabancı kelimelerin atılmasıdır.
2. Aydınların dili ile halk dili arasındaki kopukluğun giderilmesidir.
3. Konuşma dili ile yazı dilinin birleştirilmesidir.
4. Halk ağzından derlemelerin yapılması kararlaştırılmıştır.
5. Kitaplardan taramalar yapılması gerekliliği belirtilmiştir.

Aynı zamanda Türk Dili Tektik Cemiyetinin amacı, millî ve uluslararası kongrelerde Türk dilinin zenginliğini ortaya çıkarmaktır. Türk Dili Tektik Cemiyeti'nin 1936'da ortaya koyduğu "Güneş Dil Teorisi" de bu bu doğrultuda oluşturulan somut bir örnektir.

Türk dilini zenginleştirmek, canlı tutmak ve yabancı kelimelerden kurtarmak için yapılan çalışmalar ve açılan kurumların faaliyetleri Atatürk'ün milliyetçilik ilkesi gereğidir (Görsel 3.15).

Görsel 3.15: Atatürk Türk Dil Kurumu toplantısında, Ankara 12 Mart 1937

Bilgi Notu

Güneş Dil Teorisi: Güneş Dil Teorisi, Türkçenin dünya dillerinin kaynağı olduğunu savunan 1936'da ortaya atılmış bir dil bilimi

Sıra Sizde

Bir dilin yabancı dillerin etkisinden kurtarılması, sizce devletin mi yoksa toplumun mu görevidir?

Türk milletinin dili Türkçedir. Türk dili dünyada en güzel, en zengin ve en kolay olabilecek bir dildir. Onun için her Türk, dilini çok sever ve onu yükseltmek için çalışır.

3. 5. 5. Üniversite Reformu

Darülfünun, Cumhuriyet öncesinde Batılı ölçütlerde kurulmuş yükseköğretim kurumlarından biriydi. Darülfünun, üç kez kapatılmış ancak 1900 yılından itibaren sürekli eğitime geçmişti.

Yeni Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda Darülfünunun Türk inkılabının geliştirilmesinde ve yaygınlaştırılmasında yetkin olmadığı görüldü. Bu sebeple 1931 yılında Atatürk, Darülfünunda yeni bir düzenleme yapılması kararına vardı. Düzenlemenin nasıl yapılacağı konusunda yabancı bir uzmandan yararlanılması uygun görüldü.

16 Ocak 1932'de Cenevre Üniversitesinden Türkiye'ye gelen Prof. Dr. Albert Malche (Albert Malke) incelemelerde bulundu ve hazırladığı raporu Millî Eğitim Bakanlığına sundu. Atatürk, yapılacak düzenlemelerin hızlı bir biçimde uygulanmasına yönelik olarak TBMM'nin açılışında şunları söyledi: "Üniversite kurulmasına verdiğimiz önemi belirtmek isterim. Yarım önlemlerin kısır olduğuna kuşku yoktur. Bütün işlerimizde olduğu gibi eğitimde ve kurulan üniversitede de kökten önlemler yürütmek kesin kararımızdır."

Prof. Malche'nin raporu ve Atatürk'ün emriyle Millî Eğitim Bakanlığı tarafından bir düzenleme yapıldı. Bu düzenleme 31 Mayıs 1932'de TBMM'de kanun haline gelerek yürürlüğe girdi. Bu kanunla Darülfünun kapandı ve 31 Temmuz 1933 itibarıyla İstanbul Üniversitesi kuruldu. İstanbul Üniversitesinin kurulmasıyla, Türkiye Cumhuriyeti 1925'te Ankara Hukuk Mektebinin açılmasından sonra, çağın ihtiyaçları doğrultusunda bilimsel çalışmalar yapacak ve bilim insanı yetiştirecek bir yükseköğretim kurumuna daha sahip oldu.

Ardından 1936 yılında Dil ve Tarih, Coğrafya Mektebinin açılması, Atatürk önderliğindeki cumhuriyet yönetiminin bilimsel gelişmelere verdiği önemin somut birer kanıtıdır.

Darülfünunun, İstanbul Üniversitesi ile başlayan dönüşümü aynı zamanda yeni bir bilimsel anlayışın başlamasıydı (Görsel 3.16).

1937 yılı TBMM açılış konuşmasında Atatürk, bilimsel gelişme ve kalkınmaya verdiği önemi şu sözlerle dile getirmişti: "Arkadaşlar, büyük davamız, en uygar ve en refaha kavuşmuş ülke olarak varlığımızı yükseltmektir. Bu, yalnız kurulumlarda değil, düşüncelerinde köklü bir inkılap yapmış olan büyük Türk milletinin dinamik ölküsüdür. Bu ölküyü en kısa bir zamanda başarmak için, düşünce ve eylemi birlikte yürütmek zorundayız. Bu girişimden başarı, ancak hukuki bir planla ve en verimli bir biçimde çalışmakla gerçekleşebilir. Bu nedenle, okuyup yazma bilmeyen tek vatandaş bırakmamak, ülkenin büyük kalkınma savaşının ve yeni yapısının istediği teknik elemanları yetiştirmek, ülke davalarının ideolojisini anlayacak, anlatacak, nesilden nesile yaşatacak, kişi ve kurumları yaratmak, işte bu önemli ilkeleri en kısa sürede sağlamak, Kültür Bakanlığının üzerine aldığı büyük ve ağır görevler arasındadır."

İstanbul Üniversitesinde başlanmış olan reform programının daha köklü bir biçimde uygulanmasıyla Cumhuriyet'e gerçekten modern bir üniversite kazandırmak, merkez bölgesi için, Ankara Üniversitesini az zamanda kurmak gerekir. Belirttiğim ilkeler, Türk gençliğinin beyninde ve ulusun bilincinde her zaman canlı tutmak, üniversitelerimize ve yüksek okullarımıza düşen başlıca görevdir."

Bilgi Notu

Darülfünun: 20 Şubat 1870'de İstanbul'da açılan, Osmanlı Devleti'nin Batılı anlamda ilk yükseköğretim kurumudur. Bu okula "fenler evi" manasına gelen "Darülfünun" adının verilmesi, o günün şartlarında medreseden ayrı bir kurum olduğunu çarpıcı bir şekilde ortaya koyma düşüncesinden doğmuştur. Okulda verilen dersler arasında: Fransızca, tarih, fizik, coğrafya, resim, hukuk ve mantık dersleri bulunmaktaydı.

Görsel 3.16: 15 Aralık 1930 Atatürk Darülfünun sıralarında ders dinlerken

Oku-yorum

Atatürk yaşamı süresince karşılaştığı her Mehmetçikle ilgilenmiştir. O gücünü paylaşıldıkça artan ve kalpleri fetheden sevgiden almıştır.

Bir seyahatinde, kolordu binasının kapısında asılan yapıtlı bir mehmetçik gördü. Çağırdı ve iltifat etti. Sordu:

-Sen güreş bilir misin?

Yanıdakilerden en kuvvetli görünenlerle mehmetçik güreştirdi. Genç asker daima galip geliyordu. Çok neşelendi, ayağa fırladı.

Ceketini çıkarıp mehmetçiğe ense tuttu:

-Haydi, bir de benimle güreş! Saf ve temiz Anadolu çocuğu Atatürk'ün yüzüne hayranlıkla baktı:

-Atam, dedi. Senin sırtını yedi düvel yere getiremedi. Bir Mehmet mi bu işi başanır?

Gözleri doldu ve ağlamamak için gülmeye çalıştı. (Kemal Anbum, Atatürk'ten Anılar, s. 104.) Kısaltılmıştır.

Sporun toplumsal hayatı etkileyen yanları neler olabilir?

Görsel 3.17: Atatürk ve gençlik

Türk inkılabının toplum hayatına getirdiği en büyük dönüşümlerden birisi de güzel sanatlar alanında olmuştur. Sanat, her zaman bireylerde heyecan ve duygu oluşturma aracı olmuştur. Sanatın bireylerde oluşturduğu yüksek ruh, Atatürk'e göre bir milletin ilerlemesini sağlamaktadır. Atatürk bu konuyu: "Sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından biri kopmuş demektir." sözü ile ifade etmiştir.

Atatürk'e göre: "Sanat, güzelliğin ifadesidir. Bu anlatım sözle olursa şiir, ezgi ile olursa müzik, resim ile olursa ressamlık, oyma ile olursa heykelticilik, yapı ile olursa mimarlık olur." Atatürk, sanat alanındaki gelişmelere öncülük ederek çağdaş uygulamaların hızlı bir biçimde gelişmesini sağlamıştır. Bu doğrultuda çağdaş sanat kuruluşları kurulmuş ve bu kuruluşlara süreklilik kazandırılmaya çalışılmıştır.

Resim alanında, klasik sanatlar yanında çağdaş Batı resmi ile ilgili çalışmaların yapılmasına zemin hazırlanmıştır. 1926'da açılan Gazi Eğitim Enstitüsünde resim bölümü açılmıştır. 1928'de Osmanlı döneminden kalan Sanayi-i Nefise Mektebi, Güzel Sanatlar Akademisine dönüştürülerek çağdaş bir nitelik kazandırılmıştır. 1937'de İstanbul Resim ve Heykel Müzesi açılmıştır. Güzel Sanatlar Akademisine giremeyen Türk ressamlarından bir kısmı, Müstakil (Bağımsız) Ressamlar Birliğini kurmuşlardır.

Osmanlı Dönemi'nde çalışma yapılmayan heykelticilik, Cumhuriyet Dönemi'nde bir hayli ilerleme göstermiştir. Atatürk'ün, Mimar Sinan'ı kastederek, Türk Tarih Kurumuna söylediği "Sinan'ın heykelini yapınız." sözü, Türk bütünlüklerinin heykellerinin yapılması gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu çalışmalar çerçevesinde ilk Atatürk heykeli, İstanbul'da Sarayburnu'na dikilmiştir. Yenigün gazetesinin açtığı kampanyanın sonucunda 1927'de Ankara'ya bir Zafer Anıtı yapılmıştır. 1928 yılında ise İstanbul Taksim Meydanı'nda, Taksim Cumhuriyet Anıtı açılmıştır.

Müzik alanında klasik Türk müziği yanında halk müziği araştırmaları ve çok sesli Batı müziği çalışmalarına yer verilmiştir. 1924'te Musiki Muallim Mektebi (Müzik Öğretmen Okulu) kurulmuştur. 1932'de Cumhurbaşkanlığı Filarmoni Orkestrası kurulmuş, 1934'te Millî Musiki Akademisi, 1936'da Ankara Konservatuarı açılmıştır.

Tiyatro alanındaysa Osmanlı döneminde faaliyet gösteren Darübedayi, 1934'te çağın gereklerine göre İstanbul Şehir Tiyatrosuna dönüştürülmüştür.

Atatürk, Türk milletinin sanatsal duygusal niteliklerinin gelişmesi yanında spor faaliyetlerine önem vermiştir. Atatürk, bireylerin gelişiminde zihinsel ve sanatsal gelişim kadar bedensel gelişimin de önemli olduğuna inanmıştır. Atatürk Türk milletinin tarih boyunca güreş, ata binme ve cirit gibi spor faaliyetleriyle çevresel şartlara daha dirençli olduklarını vurgulamıştır. Ama bunlarla yetinmemeyi, çağın spor tekniklerine de sahip olmayı Türk milletine işaret etmiştir. Bu konuda Atatürk, Türk milleti için spor faaliyetlerinin önemini şöyle anlatmıştır: "Türk sosyal bünyesinde spor hareketlerini düzenleme görevinde bulunanlar, Türk çocuklarının spor hayatını yükseltmeyi düşünürken, sadece gösteriş için herhangi bir müsabakada kazanmak amacıyla spor yapmazlar. Esas olan, bütün her yaşta Türkler için beden eğitimi sağlamaktır. 'Sağlam kafa, sağlam vücutta bulunur.' sözünü atalarımız boşa söylememişlerdir." (Görsel 3.17).

EK 37. 2018 Programına Göre Yazılmış Olan 12.Sınıf İnkılap Tarihi Ders Kitabında Değerilen Sayfalar (s.191)

6. 3. 3. Sosyal ve Kültürel Hayat

1950'li yıllardan itibaren kentlerdeki sanayileşme ile beraber köylerden kentlere göçler daha da artarak devam etti. Tarımda makineleşmenin artması, köylerdeki iş imkânlarının azlığı, eğitim ve sağlık hizmetlerinin yetersizliği göç hareketini artıran en temel sebeplerdendi. Yaşanan yoğun göçler kentlerde konut sıkıntısı, çarpık kentleşme ve altyapı sorunları gibi problemleri ortaya çıkardı.

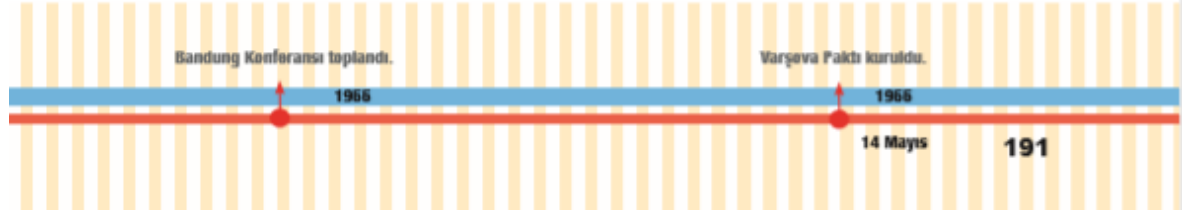
Siyasal düzeyde tek parti döneminin son bulması, ekonomide tarımsal üretimden sanayi üretimine doğru yönelişin hızlanması ve kentlere doğru hızlı bir göçün ortaya çıkması Türkiye'nin toplumsal ve ekonomik yapısında önemli değişimleri de beraberinde getirdi.

Bu dönemde Garip Akımı'nın ardından İkinci Yeni şiir anlayışı ortaya çıktı (Görsel 6.13). Edebi bir topluluk olmaktan ziyade bağımsız olarak benzer bir çizgide hareket eden İkinci Yeni şairleri Garipçilerden farklı olarak çağrışımlar ve yoğun imgelerle dolu, soyutlamaların öne çıktığı yeni bir şiir anlayışı getirdiler. Yine bu dönemde ortaya çıkan Atilla İlhan öncülüğündeki Maviciler ise şiirde yeniliği savunup şairanelikten ödün vermeden romantik bir duyarlılıkla toplumcu gerçekçiliğin sözcüsü oldular (Görsel 6.14).

Dönemin diğer önemli edebiyat topluluğu ise eskiyi inkâr ve reddetmeden yenilik arayışını sürdüren, geleneklere bağlı bağımsız sanatçıların oluşturduğu Hisarcılar Grubu idi. Hisarcılar Grubu, edebiyatta millî zevk ve anlayışını sürdürüp yaşayan dili kullandılar.

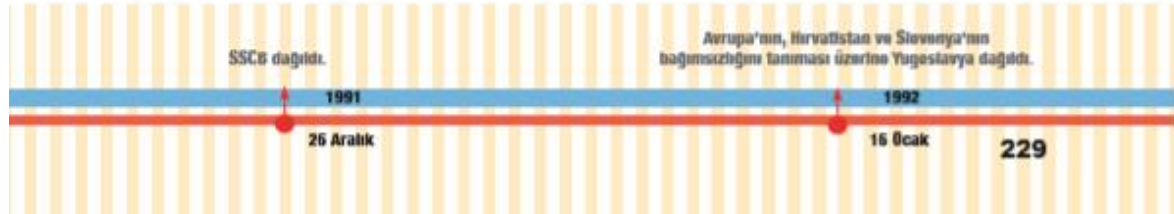
Görsel 6.14: Mavicilerden Atilla İlhan

EK 38. 2018 Programına Göre Yazılmış Olan 12.Sınıf İnkılap Tarihi Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.229)

28 Şubat kararları

1. 8 yıllık kesintisiz eğitim tüm yurtda uygulanmalıdır.
2. Kur'an kursları MEB'in sorumluluğu ve kontrolünde olmalıdır.
3. Tarikatların faaliyetlerine son verilmelidir. 677 sayılı kanunla Tekke ve Zaviyelerin açılması yasaklanmıştır. Bu kanunun uygulanması için ilgililer uyarılmalıdır.
4. Aşırı dinci kesimlerin kamu kurum ve kuruluşları, özellikle üniversite, eğitim kurumları, bürokrasi ve yargı kuruluşlarına sızması önlenmelidir.
5. Kıyafet Kanunu'na aykırı uygulamalar önlenmelidir.
6. Kurban derileri kanunda belirtilen kuruluşlarca toplanmalıdır.

EK 39. 2010 Programına Göre Yazılmış Olan 11.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.170 – 173)

A. İLK TÜRK DEVLETLERİNDE EĞİTİM

1. Eğitim Anlayışı

Türklerin ilk yazılı eserlerinden Orhun (Köktürk) Kitabası

Köktürklerde Bilginin Önemi

Mokan Kağan'ın bıraktığı tahta kadeşi Tapo Kağan oturmuştu. Bu yeni kağanın devlet içindeki işleri az zamanda bitmiş ve gözleri büyük kültür ülkelerine çevrilmişti. Meraklıydı, oralarda neler olup bittiğini hep soruyordu...

Çin tarihleri bize çok daha önemli haberler iletiyor, oldukça zengin bir kitap listesi de veriyordu. Çin edebiyat ve felsefesinin en önemli kitapları da bu listedeydi. Tapo Kağan bu kitapların Türkçeye tercüme edilmesini emretmiş ve buyruk da yerine getirilmişti. Bu çok derin Çin fikir eserlerinin Türkçeye tercüme edebilmesi için o derece gelişmiş Türk diline ve yazısına da ihtiyaç vardır.

Prof. Dr. Bahadır OĞEL, Türk Kültürünün Gelişme Çağları I, s. 21-22 (Düzenlenmiştir.)

Niye "Bilge" Kağan

Bilge Kağan, "Bilge" unvanını, Mete ve Hun devlet düzeninden kalan insanlara göre alıyordu: "Bilge" sözü Bilge Kağan'ın öz adı değil; yalnızca unvanı idi. Eski Türk devlet anlayışına göre iyi bir kağanın başlıca iki özelliği olmalıydı. Her şeyden önce "bilge" yani bilgili olması gerekti. Bilge Kağan daha kağan olmadan önce devlet içinde "Sol Bilge" (idarecilik görevi) mevkinde bulunuyordu. Oyle anlaşılıyor ki Bilge Kağan hakan olunca tahtına eski unvanı da taşımıştı.

Prof. Dr. Bahadır OĞEL, Türk Kültürünün Gelişme Çağları I, s. 44

(Uygurlara ait Turfan'da bulunan bir mecmuadan)

Bilgili insan beline
Taş kuşansa kaş olur.
Bilgisizin yanına
Altın konsa taş olur.

Prof. Dr. Yahya AKYÜZ, Türk Eğitim Tarihi, s. 14

AVRUPA'DA İLK YAZILI BELGELER

- Almancanın en eski yazılı metinleri 750'lerden sonraya ait olan "Merseburg Büyü Tekerlemeleri" olarak adlandırılan iki küçük metindir.
- İngilizcenin ilk yazılı belgeleri, 750'lerden sonraya ait küçük şair parçalarıdır.
- 842 tarihli antlaşma, Fransızcanın en eski yazılı belgesidir.

Yukarıdaki metinlere göre Türklerin bilgiye verdiği önemi değerlendiriniz.

Yukarıdaki metinlerden anlaşıldığı gibi ilk Türk devletlerinde bilgiye ve bilgili insana önem verilmiştir. Bilgili olmak sadece yöneticilerin sahip olması gereken bir özellik olarak görülmemiş; bilgelik, toplumun diğer fertlerinde de aranarak "alp insan" anlayışı ortaya çıkmıştır. Alp insan, cesur ve bilgili olarak nitelendirilmiştir.

MÖ V. yüzyıla ait Esik Kurganı'nda bulunan yarısı kırık bir kabin üzerindeki 11 harfli iki satır yazı; Türklerde yazının çok eskiden beri kullanıldığını göstermiştir. Yine Hunlara ait ev araç gereçleri, süs eşyaları, silahlar, at koşum takımları vb. kalıntıların üzerinde de yazılara rastlanmıştır.

Kurganlardan çıkartılan eserler üzerinde yazıların

"Baba gören ok yontar, ana gören elbise biçer." atasözünden de anlaşılacağı üzere Türklerde eğitimin toplumsal bir görev kabul edildiği söylenebilir. Atı göçebe kültürünü benimseyen Türkler genellikle bilgi ve tecrübelerini sonraki kuşaklara ailede ve sosyal yaşam içinde aktarmışlardır. Sosyal hayatta aileden başlayıp millete kadar uzanan beferli bir nizam ve kaideye sahip Türklerin yazılı olmayan töre kurallarını nesiller boyu aktarmaları onların eğitim konusuna önem verdiklerini göstermektedir. Bu doğrultuda töre, eğitimin yeni kuşaklara aktarılmasında da önemli bir yere sahiptir. Eğitimde ailenin önemli rol oynadığı, erkek ve kızlar arasında bir ayırım yapılmadığı da bilinmektedir.

Uygurlara ait "Çocuğunu öğretmene ver, ondan alıp saraya ver?" atasözü onlarda nasıl bir eğitim anlayışının olduğunu gösterir?

Yaşam tarzı olarak da diğer Türk devletlerinden ayrılan Uygurlar ilk kez örgün eğitim kurumlarını oluşturmuşlar, bilim, sanat, eğitim ve öğretimde öncülük yapmışlardır. Uygurların, bilgi ve kültür düzeylerindeki gelişmişlik, onların yüzyıllarca çeşitli Türk ve yabancı devletlerin saraylarında kâtiplik, bürokratik, danışmanlık, tercümanlık, öğretmenlik ve kültür elçiliği görevlerini yapmalarını sağlamıştır.

Dönemlerine ait çeşitli alanlarda bir çok yazılı belge bırakan Uygurların kâğıdı ve matbaayı Avrupalılardan önce kullandıkları, kendilerine ait mabetlerde dini nitelikli eserlerin yer aldığı ve kütüphanelere sahip oldukları bilinmektedir.

2. Askerî Eğitim

TÜRKLERDE AD KOYMA

Türklerde ilk zamanlardan beri çocuğa ad koymanın bile bir mücadele, kahramanlık, güç gösterisi ile ilgili vardı. Doğduğunda çocuğa verilen ad onun gerpek ve sürekli adı değildi; o, ilk gençlik yıllarında dikkati çeken bir başarı ile adına kendi kazanırdı. Türklerde günümüze kadar uzanan ad koyma töreni Dede Korkut Hikâyeleri'nde şöyle anlatılır:

"Bir gün dört çocuk meydana açık oynuyorlardı. Azgın bir boğa ahırdan dışarı salınmıştı. O boğa kutı başı boynuz varsa un gibi öğütürdü. Oğlançıklara 'kaçın' dediler. Uçu kaçtı. Dese Han'ın on beş yaşındaki oğlanı kaçmadı. Ak meydanın ortasında bakı durdu. Boğa, oğlana sürdü geldi. Diledi ki onu helak ede. Oğlan, boğanın alına yumruğuyla kutı çaldı. Boğa oğlana sürdü geri geldi. Oğlan gene boğanın alına kutı vurdu, alına yumruğunu dayadı, sürdü meydanın başına çıkardı. Boğayla oğlan bir hamle çekiştiler. Boğa iki arka bacağına üstünde durdu. Ne oğlan yener, ne boğa yener. Oğlan düşündü, dedi: 'Bir dama (çatıya) direk vururlar ol dama dayak (destek) olur. Ben bunun alına niye dayak olur dururum?' Boğanın alından yumruğunu çekti, yolundan savuldu. Boğa düşüp tepesinin üstüne yıkıldı. Oğlan bıcağına el vurdu, boğanın bağını kesti. Oğuz beyleri oğlanın üstüne toplandılar, övdüler, ona güzel bir ad verdiler ve 'Boğaç' dediler."

Orhan Şaik GÖKÇEK, Dede Korkut Hikâyeleri, s. 6-7

Edişi

Kök Türk alfabesi Türklerin kullandıkları ilk alfabedir. VI. yüzyıla ait Yenisey Yazıtları bu alfabenin ilk şeklini, Köktürk Kitabeleri ise en gelişmiş halini göstermektedir. Köktürk alfabesi sadece kitabelerde değil Doğu Türkistan'da bulunan muhtelif yazma eserlerde de kullanılmıştır. Aynı alfabe Bulgar, Hazar ve Peçeneklerde bazı değişikliklerle devam ettirilmiş. Köktürk alfabesi 38 harf olup bunlardan 4'ü sesli, 26'sı sessiz, 8'i de birleşik harflerdir.

Türklerin kullandıkları bir başka alfabe de Uygur alfabesidir. Bu alfabede 18 harf vardır bunlardan üçü seslidir. Elmsizdeki en eski Uygurca metinler IX. yüzyıla aittir. Bu alfabe Timur İmparatorluğu ve devamında kurulan devletlerde de kullanılmıştır.

Dr. Halice ZİLLİ, "Türklerde Alfabe ve Kâğıt", *Türkler Anıtköşkü*, C. 2, s. 740-743 (Çevrilmiştir.)

Uygur yazısı ve yazı yazan kâtipleri gösteren minyatür

ferdi gerektiğinde nerede ve nasıl hareket edeceğini önceden bilmeliydi. Bu yüzden Türklerde askerî eğitim zorunluluk hâlini almıştı.

Türklerin çocukluk çağlarında oynadıkları oyunlar askerî eğitimlerinin başlangıcını oluştururdu. Hiçbir ayırım yapılmaksızın her çocuk, ata binmeyi ve at üzerinde ok atmayı öğrenirdi. Böylece gençlik çağına gelip Türk ordularına katıldıklarında çok iyi ata binerek ok ve yay başta olmak üzere at sırtında her türlü silahı rahatlıkla kullanabilirdi. Özellikle ordunun eğitimine de önem verilirdi. Barış zamanında yapılan süreklî avları bir nevi askerî tatbikat niteliğindedir.

3. Mesleki Eğitim

Türk sanatına ait

çeşitli eserler:

1. Balbal
2. Halı
3. Altın işlemeli süs eşyası
4. Altın Elbise
5. Kılıç
6. Ahşap disk
7. At öyer takımı

DEMİRCİLER

Türklerde kutsal sayılan gökdemirden yapılmış silah (kılıç) üzerine ant içilirdi. Altaylarda yaşayan Türklerin demir işlemeciliği ve yapımında çok usta oldukları bilinirdi. Altay Dağlarında bulunan mezarlarda Türk yapısı demir kazanlar ve silahlar bulunmuştur.

Altay Türklerinin demircilik şöhretleri yakın zamana kadar sürmüştür. Hatta XVII. yüzyılda Ruslar bu bölgeyi işgal ettikleri zaman buraya "Demirciler Aladağı" adını vermişlerdir.

Birçok Türk boytan demiri mukaddes saymışlar Köktürk Devleti'ni kuran Bumin ve İstemi hanlar demirci idiler.

Bu gelenek sonraki zamanlarda çeşitli Türk topluluklarında da devam ettirildi. Kırgız ve Kazakların demirin kötü ruhları kaçıracığına inanmaları buna bir örnektir.

Ahmet KABAKLI, Türk Edebiyatı, C 2, s. 48

TÜRK ORDUSU

İlk Türk devletleri gelişmiş silah üretim teknolojisi ve eğitilmiş savaş atlarıyla örnek teşkil etmekteydiler. Savaşlarda kullanılan silahlarının birçok çeşidi, yaylar, oklar ve hançerler Orta Çağa en uygun şekilde geliştirilmiştir. Demir başlıklar ve vücudu koruyan kıyafetleri askerlerin savaşta vazgeçilmez aksesuarları olmuştur. Savaşçılar kıyafetlerine bir de toplama kemerler dâhil ediyorlardı. Savaş atları için de özel sert palan ve üzengi kullanılmaktaydı. Savaşta atlı asker rolü büyüktür. Atlı asker özel koruyucu kıyafetleri ve kullandığı silahlarla ordunun direği olarak nitelendirilmekteydi.

Prof. Dr. Yuliy S. HUDYAKOV, "Eski Türklerde Silah", Türkler Ansiklopedisi, C 3, s. 468 (Özetlenmiştir.)

Genel anlamda hayvancılık ve tarımla uğraşan Türkler, savaşçı bir karaktere sahip olduklarından bu yaşantıya uygun gerekli araç ve gereç yapımına önem vermişlerdir. Böylece çadır, kürk, halı, kilim, madeni eşya ve silah yapımında ileri gitmişlerdir. Bu mesleki eğitim, usta-çırak ilişkisi içinde becerilerin aktarılması şeklinde gerçekleştirilmiştir. Araç gereçlerin yapımında farklı madenlerin kullanılması Türklerde madencilik (altın, demir, bakır vb.) gelişmesini sağlamıştır. Tahta oymacılığını da bilen Türkler Uygurlar Döneminde bunu geliştirerek matbaacılığa zemin hazırlamıştır.

4. Türklerde Bilim

DESTANLARDAN BİLİM

Köktürklerin en ünlü destanları Ergenekon'da, Türklerin buradan çıkışları şu şekilde anlatılır:

Dört yüz yıl Ergenekon'da kalan Türkler kendileri ve sünürleri o kadar çoğaldılar ki sığmadılar. Bir yere toplanıp konuştular. Dediler ki:

"Atalarımızdan işittik. Ergenekon'un dışında geniş yerler, güzel yurtlar varmış. Bizim yurdumuz eskiden o yerlerdeymiş. Dağların arasından yol izleyip bulalım..."

(O zaman) Bir demirci dedi (ki): "Burada bir demir madeni var. Yalın kata benziyor. Şunun demirini eritsek bir yol olur." Dağın geniş yerine bir kat odun, bir kat kömür dizdiler. Sonra yetmiş deriden körük yapıp yetmiş yerde kurdular. (Ateşleyip) Körüklediler.

Tanın'nın gücüyle ateş kızdıktan sonra demirden dağ eriyip akıverdi. Yüklü bir devenin geçebileceği kadar yol açıldı."

Mhut Sami BANARLI, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I, s. 26 (Kısaltılmıştır.)

ÇİÇEK AŞISI

Uygur metinlerinde çiçek hastalıklarıyla ilgili şu açıklamaya rastlanmıştır:

Çiçek hastalığı geçiren hastanın yaralarından alınan kabuklar, genellikle ceviz kabuğu içinde saklanmıştır. Çiçek salgını görüldüğünde, bu kabuklar dövülüp sulandırılarak ve tercihen de kol çizilerek çizilen yere sulandırılmış olan mikroptan biraz konur. İnsan çiçeği ile aşılanmış kişi, çiçek hastalığına normal yoldan yakalanmış kişiye göre daha hafif olarak geçirir. Bu aşı hastaya bağışıklık sağlar; o hasta bir daha çiçek hastalığına yakalanmaz. Daha sonra, Anadolu'ya gelen Türkler arasında da çiçek salgını görüldüğünde, aynı tedavi uygulanmıştır.

Prof. Dr. Esin KAHYA, "Eski Türklerde Bilim", Türkler Ansiklopedisi, C 3, s. 416 (Derlenmiştir.)

ŞİHİRLİ YÜZÜKLER

Türklerde belli aralıklar bırakılarak verilen sayı dizeleri ve sayı bilmeceleri vardı. Bunların yanı sıra her ne yönde toplanırsa toplansın, aynı sayıyı veren sayısal bilmeceler vardı. Bu bilmecelere bugün gazetelerde rastlanmaktadır. Sihirli yüzükler denen ve iç içe geçmiş halkalardan oluşan takılara ilk kez eski Türklerde rastlanmıştır. Halkalardan oluşan bu yüzüklerde halkalar belirli şekilde bir araya getirilmezse, yüzük oluşmamaktadır.

Prof. Dr. Esin KAHYA, "Eski Türklerde Bilim", Türkler Ansiklopedisi, C 3, s. 409

Uygur metinlerinde hakanın tahta çıkışı ile ilgili olarak şu sözler yer almaktadır:

"Kutulanmış toprak unsurlu maymun yılında seçilmiş iyi zamanda mesut anda dokuzuncu ayın yirmi dördünde puvra-phalguni yıldızı altında, Güneş ve Ay'a benzer ışıklı, ilahî ve hâkim hükümdanımız Küf Bilge'nin tahta oturduğunun ikinci yılında..."

Prof. Dr. Esin KAHYA, "Eski Türklerde Bilim", Türkler Ansiklopedisi, C 3, s. 411 (Özetlenmiştir.)

İç içe geçmiş halkaların belli bir düzene göre yerleşmesiyle oluşan sihirli yüzük

EK 40. 2010 Programına Göre Yazılmış Olan 11.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.175 – 177)

B. TÜRK-İSLAM DEVLETLERİNDE EĞİTİM
1. Eğitim Anlayışı

FARABI'YE GÖRE EĞİTİM

Eğitim, toplumun tüm kesimleri için gereklidir. Çünkü eğitim olmazsa mutluluğa ve mükemmelliğe ulaşmak mümkün değildir. Bununla birlikte toplumu oluşturanlar arasındaki fark, eğitimde uygulanacak yöntemlerin de farklı olmasını zorunlu kılmaktadır. Bu yöntemler "ikna" ve "göstererek açıklama"dır.

İkna daha çok emek gücüne dayanan işlerin öğretilmesinde kullanılan yöntemdir. Sıradan insanlar yeniliğe açık değildir ve ancak yenilikleri ikna oldukları zaman kabullenirler. Bu nedenle yaptıkları işi benimsemeleri ve kendilerine gösterilen şekilde yapmaları ancak ikna edilmelerine bağlıdır.

Teorik bilgilerin öğretilmesinde göstererek açıklamaya (demostrasyon) dayanan yöntem kullanılmalıdır. Bu yöntemde gerçek bilgiyi (doğruyu) öğretmek ve onu çıkaracak şekilde anlatmak gerekmektedir.

İBNİ SİNA'YA GÖRE EĞİTİM

Eğitim; bireyin fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişimlerini sağlamalıdır. Bireyin içinde yaşadığı toplumda yeteneklerine uygun bir meslek seçmesini sağlayarak gelişiminin tüm aşamalarında ona yardımcı olmalıdır. Bu nedenle İbni Sina'nın eğitim görüşü, fiziksel gelişme ve gereksinimleri (bedensel hareketler, beslenme, uyku, temizlik vb.) ihmal etmemekte, onu üstü kapalı da olsa kapsamaktadır. Eğitimin bireysel gelişimi ve bilgi birikimini sağlama yanında motive edici tarafı da bulunmaktadır. İbni Sina'ya göre eğitim, bireyin kişiliğinin bir bütün olarak bedensel, zihinsel ve karakter bakımından gelişimine katkı sağlamasıdır. Bu eğitim anlayışında eğitim iyi bir vatandaş olmanın yanında toplumsal gelişmeye katkıda bulunacak şekilde hazırlanmalıdır.

Prof. Dr. Sebahattin ARIBAŞ, Dr. İbrahim GÖRÜCÜ,
"İslamiyetin Kabulünden Sonraki Dönemlerde Türklerde
Eğitim", Türk Eğitim Tarihi, s. 27-29 (Özetlenmiştir.)

Yukarıda verilen metinleri dikkate alarak soruları cevaplayınız.

- İlk Türk devletlerinde eğitim ile Türk-İslam devletlerindeki eğitim anlayışı arasında ne gibi benzerlik ve farklılıklar vardır?
- Türk-İslam devletlerinin eğitim anlayışı hakkında neler söyleyebilirsiniz?

Karahanlılar Dönemi Türk eğitim tarihinde bir dönüm noktası oldu. İlk Türk devletleri döneminde dağınık bir şekilde verilen eğitim, bu dönemde belli bir plan ve program çerçevesinde verilmeye başlandı. Eğitimin tüm toplum kesimleri için gerekli olduğu görüşü yaygınlık kazandı. Bu doğrultuda eğitimde yöntem ve teknikler belirlendi. Eğitim bir bütün olarak düşünülerek kurumsallaşmaya girdi. Türk geleneğindeki "eğitime önem verme" bu dönemde devam ettirildi. Devlet adamlarının bilim insanlarının eğitim konusundaki önerilerini dikkate almaları, Türk-İslam dönemi eğitim çalışmalarını ileri boyutlara taşıdı. Ayrıca bilim ve kültüre verilen önem sayesinde ünlü bilim insanları Türk-İslam

2. Medreseler

BİR MEDRESE VAKFIYESİ

Medresede bilim ve din adamları için toplantı yeri olacak, cami, çalışma odaları, kütüphane; halk için Kur'an-ı Kerim okuma salonu, öğretmen ve öğrenci odaları, bir avlu bir bahçe bulunacaktır.

Medresenin "fakih" denen bir müderrisi bulunacak, kendisine ayda 300 dirhem maaş verilecektir.

Öğrencilerin tümüne ayda 1500 dirhem maaş verilecektir. Bu para, müderrisin görüşü alınarak onlar arasında eşit veya farklı biçimde dağıtılabilecek, ya da bazılarına hiç maaş verilmeyecektir. Fakat en yüksek öğrenci maaşı ayda 30 dirhemi geçmeyecektir. Öğrencilere maaşlarını dağıtana ayda 50; Kur'an-ı Kerim öğreten öğretmene 100; Kur'an-ı Kerim okuyan ve duaları bilen okuyucuya ayda 125 dirhem, medresenin hizmetlerini yerine getiren görevlilerine 50 dirhem verilecektir. Ayrıca bir bekçi ve bir de kütüphaneci bulunacak, onların da her biri ayda 50 dirhem alacaktı.

Prof. Dr. Yahya AKYÜZ, Türk Eğitim Tarihi, s. 22-23 (Özvekilmiştir.)

Yukarıdaki metni dikkate alarak aşağıdaki soruları cevaplayınız.

• *Bu medresede öğrenciler için hangi kolaylıklar sağlanmıştır?*

• *Günümüz eğitim sistemi yapısı ve kurumlarıyla karşılaştırma yaparak benzerlik ve farklılıkları tespit ediniz.*

• *Maaş miktarının eşit ya da farklı biçimde dağıtılmasının amacı nedir?*

İlk Türk devletleri döneminde düzensiz ve sistemsiz olan eğitim öğretim çalışmaları, Türk-İslam devletlerinde medreselerde yapılmaya başlandı. Medreselerin kuruluşunda Uygurlar Döneminde tapınaklarda yapılan eğitimin etkisi vardır. Ayrıca Türklerin İslam dinini kabul etmeleri ve diğer İslam devletlerindeki "Darül Hikme, Beytül Hikme ve Darül İlim" adlı eğitim-öğretim kurumlarının da etkisi oldu.

Türk-İslam eğitim kurumları olan medreseler, Karahanlılar zamanında yapılmaya başlandı. Dönemin ilk medresesi Semerkant'ta Tabgaç Buğra Han tarafından kuruldu. Bu kurumların oluşturulmasında Uygurlarda başlayan tapınaklardaki eğitim çalışmalarının yanı sıra, İslamiyeti yeni kabul eden Türk boylarının inançlarının pekiştirilmek istenmesi etkili oldu. Gazneliler Döneminde de medreseler kurularak eğitim-öğretim faaliyetinde bulunmuşlardır.

Ulugh Bey Medresesi,
Özbekistan

Medreseler; cami, kütüphane, genel eğitimin verildiği oda, çalışma odaları, halkın ders dinlemek üzere katılabileceği çalışma salonları, öğrencilerin ve öğretmenlerin kalacağı odalar ile dinlenme alanlarından oluşmaktaydı. Böylece öğretmen ve öğrenci arasında gerçekleşen eğitim çalışmasına halkın da katılımı sağlanmıştı. Medreselerin fiziki yapısı da eğitimin sağlıklı bir şekilde yürütülmesine ve burada bulunanların rahat bir ortamda çalışmasına uygun hâle getirilmişti.

Karahanılarda medresenin yöneticilerine "fakih" öğretmenlerine "müderris" denilirdi. Medrese müderrisinin ve yöneticisinin seçimi Semerkant'taki ilim adamlarınca gerçekleştirilmekteydi. Bu uygulama ile eğitim kurumlarının dış etkilerden uzak tutulması, akademik özerklik ve özgürlüklerinin sağlanması bakımından önemliydi. Öğrencilere verilen burslarla onların sadece eğitime odaklanmaları sağlanmaktaydı.

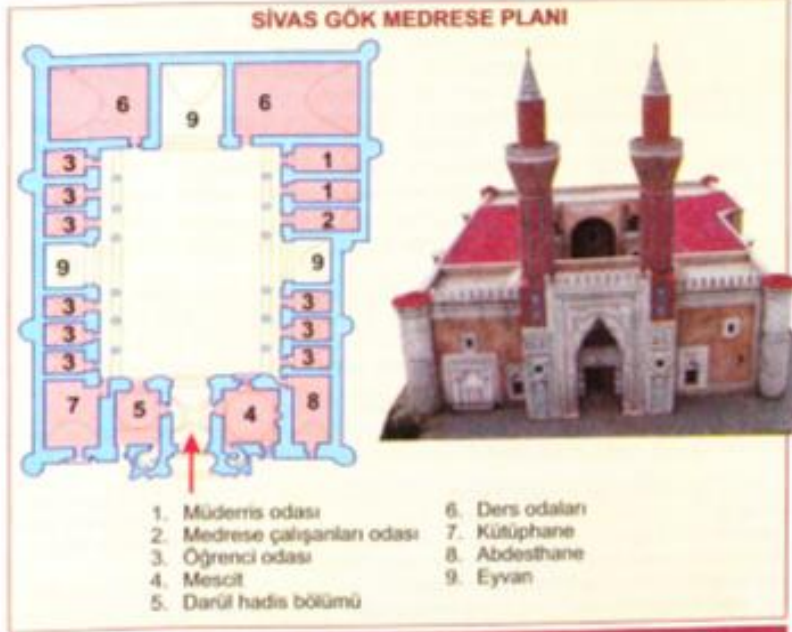
Medrese çalışanlarına verilen ücretler yaptıkları işe göre belirlenmekteydi. Medreseye vakfedilen gelirin ekonomik şartlardaki değişimden olumsuz etkilenmemesi amacıyla gerekli tedbirler de alınmaktaydı.

176

Türklerde Eğitim

Kendinden önceki eğitim kurumlarını örnek alarak daha da geliştiren Büyük Selçuklular, ileri bir düzeyde eğitim sistemi oluşturmuşlardı. Bu dönemde eğitim çalışmaları; okuma-yazma, temel dinî bilgiler ve Kur'an-ı Kerim öğretimi ile başlamaktaydı. Planlı, programlı ve kurumsal nitelikte olmayan bu eğitim, cami ve mescitlerde yapılmaktaydı.

Büyük Selçuklular Karahanlılar ve Gazneliler dönemlerinde açılarak faaliyet gösteren medreseleri geliştirdiler. İlk Selçuklu medresesi Tuğrul Bey tarafından Nisabur'da açıldı. Nizamülmülk tarafından ilki Bağdat'ta kurulan Nizamiye Medresesi Türk eğitim tarihinde bir dönüm noktası oldu. Önceki dönem medreselerinin süreklilik göstermemesi, sistemli bir yapı ve eğitim programlarının olmaması gibi olumsuzluklar giderilerek medrese eğitimi kurumsallaştırıldı.

MEDRESELERDE OKUTULAN DERSLER

DİN VE HUKUK DERSLERİ	DİL, EDEBİYAT DERSLERİ	FELSEFE DERSLERİ	MUSBET BİLİM DERSLERİ
Kur'an okuma	Arap Edebiyatı	Felsefe	Tıp
Tefsir	Farsça	Manik	Cerrahi
Hadis	Nahiv		Riyaziye
Fıkıh	Sarf		Hesap
Kelam	Hitabet		Haricet
	Şiir		Müsellesat
	Cerh ve Tadil		Nücüm
	Tarih		Heyet
	Edeb		Tabiiyat

Prof. Dr. Yahya AKYÜZ, Türk Eğitim Tarihi, s. 44

Yukarıdaki medrese krokisi ile tabloda verilen derslere göre medreseleri eğitim ve kurumsal açıdan değerlendiriniz. Ayrıca bu kurumların günümüz eğitim-öğretim kademelerinin hangisine denk olabileceğini tartışınız.

EK 41. 2010 Programına Göre Yazılmış Olan 11.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.178 – 180)

Nizamiye Medreselerinin Kuruluş Amaçları:

- Selçuklu topraklarında yıkıcı ve bölücü faaliyetleri önlemek için bilim insanı yetiştirerek fikre fikir ile karşılık vermek,
- Genişleyen devletin yönetim kademeleri için memur yetiştirmek,
- Din adamı ihtiyacını karşılamak ve Öğuzların İslam inançlarını pekiştirmek,
- Bilim insanı yetiştirmek ve onların bilgilerinden devlet ve ülke yararına faydalanmaktır.

Prof. Dr. Yahya ARYÜZ, Türk Eğitim Tarihi, s. 44

Nizamiye Medreselerinde hukuk, din ve dil eğitimi, ağırlıklı bir program uygulanmaktaydı. Tıp eğitimi, hastane-tıp okulu niteliğindeki "bimaristan" ve "darüşşifa"larda yapılmaktaydı. Heyet (astronomi bilimi) eğitimi ise rasathanelerde verilmekteydi. Medresede bulunan derslerin sayısı, içeriği ve tüm medrese birimleri incelendiğinde bu kurumların dönemin ilk üniversitesi niteliğinde olduğu ortaya çıkmaktaydı.

Nizamiye Medreselerinde eğitim, vakıf ve devlet yardımıyla ücretsiz hâle getirilmesi isteyen herkesin, bu hizmetten yararlanabilmesini sağladı. Her yaşta insana öğrenci olma imkânı verildiği gibi öğrenciler, istedikleri dersi ve öğretmeni de seçebiliyorlardı. Medreselerdeki öğrencilere eğitim gördüğü yerde, barınma imkânı da sağlanmaktaydı. Ayrıca öğrencilerin tüm ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek miktarda burs verilmekteydi.

Medreselerde eğitim dili Arapçaydı. Bu öğretim kurumlarında ders veren müderrisler "bilimsel yeterlilik" ilkesiyle seçilmekteydi. Müderrislerin bilimsel çalışmalarında bağımsız olabilmelerini sağlamak maksadıyla görev süreleri, ömür boyu olarak belirlenmişti. Medreselerde zaman zaman eğitim vermek üzere uzman kişilerden de yararlanılmaktaydı. Böylece öğrencilerin medrese dışında etkinlik gösteren bilim insanlarından bilimsel olarak yararlanmalar sağlanmaktaydı.

Medreselerden başarı ile mezun olanlara meslek ruhsatı anlamına gelen, "icazetname (diploma)" verildi. Meslek ruhsatını alanlar ilgili mesleklerde çalışmalarına başladılar. Bunlardan bir bölümü devlet memuru olurken diğerleri farklı meslek gruplarını (hukukçu, müderris, din adamı) oluşturmaktaydı.

NİZAMİYE MEDRESELERİ MÜDERRİSLERİ

Nizamiye Medreselerinde müderrislik yapabilmek için önceden müderris olarak çalışmış olmak gerekmektedir. Ders vereceği alanda kendini ispat etmiş olma veya bir müderris tarafından referans verilmesi şart koşulmuştur.

Müderrislerin atanması, vezir ya da hükümdar emriyle olmaktadır. Böylece eğitim verecek kişilerin atanması devletin en üst makamlarının kontrolünde olmaktadır. Atanmaları ömür boyu olarak yapılan müderrislerin ilmi çalışmalarında yönelim karşısında tam bağımsız olması ve gelecek endişesi olmadan çalışması sağlanmıştır. Bununla birlikte müderrislerin çalışma süreleri kendi iradelerine bağlı olarak belirlenebilmektedir.

Müderrislerin ders verirken kullandıkları siyah cübbe ve sarıktan oluşan özel kıyafetleri bulunmaktadır. Bu özel cıyafet, kişinin ders vermeye yetkili olduğunun işareti, fakat görevlerinden ayrılmaları durumunda cübbe ve sarığın iadesi gerekmektedir.

Prof. Dr. Selahattin ARIBAŞ, Dr. İbrahim GÖRÜCÜ, "İslamiyetin Kabulünden Sonraki Döneminde Türkiye'de Eğitim", Türk Eğitim Tarihi, s. 42-43 (Özetlenmiştir)

Ürkiye Selçukluların Dönemine
İ Karatay Medresesi, Konya

Nizamiye Medreselerine müderris seçilmesinde titiz davranılmasının ve müderrislere bir takım ayrıcalıklarla verilmesinin sebepleri neler olabilir?

Anadolu'da kurulan ilk Türk beylikleri ve Türkiye Selçuklularının kurdukları medreseler bir külliye niteliğindedir. Tokat Niksar'da Danişmentliler tarafından yaptırılan ve tıp eğitimi veren Yağıbasan Medresesi, Anadolu'nun ilk medresesi olarak bilinir. Anadolu'da başlayan medrese kurma geleneği diğer beyliklerle devam ederken Türkiye Selçukluların zamanında Anadolu'ya yayılmıştı. Türkiye Selçuklu medreselerinin yapısı ve eğitim düzeni Büyük Selçuklularınkine

194

İlk Beylikler ve Türkiye Selçukluları Döneminde kurulan medreseleri araştırarak yukarıdaki haritaya yerleştiriniz.

Mısır'da kurulan Tolunoğulları inanç farkı gözetmeksizin bilim insanlarına büyük önem vermişlerdi. Bu durum Mısır'ı bilim merkezi hâline getirmişti. Fakihler, âlimler ve muhaddisler ülkeye yerleştirilerek halkın eğitimine katkı sağlanmıştı. Mısır'da kurulan diğer Türk-İslam devleti olan İhşidoğulları zamanında da bir önceki dönem uygulamaları devam ettirilmişti.

MEDRESE YILLARIM

Adım Alaaddin Bin Mehmet. Bağdat Nizamiye Medresesine tahsil yapmak için 1070 yılında Horasan'dan geldim. Amacım iyi bir eğitim alıp Selçuklu Devleti'nde yüksek düzeyde bir memur olmaktır...

Medreseler konusunda öğrendiğiniz bilgiler ışığında yukarıdaki metni tamamlayan bir öykü yazınız.

3. Yaygın Eğitim - Ahilik

Ahiler arasında, ahinin yetişmesi için sanatın okumakla değil üstattan görerek öğrenmesi şartı getirildi. Yamaklık, çıraklık, kalfalık, ustalık, yiğitbaşılık, ahi babalık ve kethüdâlık safhalarından geçmesiydi. Gündüz işinde çalışan ahiler, akşamları kendilerine mahsus binalarda sohbetlere katılırlardı. Böylece ahilerin ahlaki terbiyesi ihmal edilmezdi.

Azmet DEMİR, "Fotivvet Teşkilatının Kökeni ve Türkiye Selçukluları'ndaki Durumu", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 7, s. 264-270 (Özetlenmiştir)

Yukarıdaki metne göre ahilikte hangi tür eğitim modeli uygulanmaktadır? Belirtiniz.

Türkiye tarihinde ilk defa Türkiye Selçukluları tarafından oluşturulan "ahi" teşkilatının üyeleri usta, kalfa ve çıraklardır. Bu teşkilat; üyelerinin dayanışmalarını, mesleklerini iyi bir şekilde yapmalarını ve eğitimlerini amaçlıyordu.

Ahilikte eğitim, iş dışında veya işbaşında gerçekleştirilirdi. İş dışında eğitim, teşkilatın zaviyelerinde muallim ahi ve pir denen öğreticiler tarafından verilmekteydi. Teşkilat üyelerine dinin esasları, okuma, yazma, ahlak, temizlik, kurumun düzeni ve geleneği öğretilirdi. Ayrıca silah kullanımı ve beden eğitimi konusunda da talim yaptırılırdı.

Ahiliğin işbaşında uyguladığı eğitim o dönemlerde çarşı ve dükkânların bedesten gibi yerlerde topluca bulunmaları nedeniyle kolay ve etkiliydi. Her meslek sahibi, yanında mutfaka bir çırak çalıştırmak zorundaydı. Zaanaat dalında belli kademeleri geçen çırak icazet alır ve kendi işini kurabilirdi. Bu durum ilk Türk devletlerinden farklı olarak mesleki kurumsallaşmayı getirdi.

Esnaf ve zanaatkarlara namaz saatlerinde dükkânlarını kapatma, sonra açma gibi zaman ve düzen alışkanlığı kazandırma, müşteriye saygılı davranarak dürüst olma, üretimi artırma, komşularının da kazanmalarını isteme, çıkarları iyi yetiştirme gibi tutum ve davranışlar edindirmeye çalışılıyordu.

Cami, mescitler, bilim insanların evleri, ilmi toplantıların yapıldığı yerler ve kütüphaneler yaygın eğitimin verildiği mekânlardı. Ayrıca medreselerde öğrencilerin yanı sıra halka da okuma yazmaya yönelik olarak eğitim verilmesi ve dinleyici kabul edilmesi yaygın eğitimin bir parçasını oluşturmaktaydı. Bunlar dışında ahi teşkilatının zaviyelerde verdiği eğitim de yaygın eğitimin bir türüydü.

4. Atabeylik

Türklerde şehzadelere devlet idaresi ve askeri alanda eğitim verilmesi amacıyla tecrübeli ve bilge kişiler görevlendirilmekteydi. Köktürklerde Tonyukuk, Bilge Kağan'ın eğitimini ve danışmanlığını üstlenmişti. Büyük Selçuklu Devleti'nde şehzadelerin eğitimi ve yönetim tecrübesinin kazandırılması işi "atabey"lere verilmişti. Atabeyler şehzadelerin en iyi biçimde yetiştirilmesini üstlenmiş hem teorik hem de uygulamalı olarak görev yapan eğitimcilerdi. Büyük Selçuklu Hükümdarı Alparslan'ın oğlu Melikşah'ın atabeyliğine getirilen Nizamülmülk bu görevde bulunmuş önemli bir isimdi. Osmanlı Devleti zamanında devam eden bu uygulamada atabeyin yerini "lala" aldı.

5. Türk-İslam Devletlerinde Bilim

- Oku! Seni yaratan Rabb'inin adıyla oku. (Ayet)
- Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? (Ayet)
- İlim Çin'de de olsa alınır. (Hadis)
- Bana bir harf öğretenin 40 yıl kölesi olurum. (Hz. Ali)

- İnsan bilmezse öğrenir, bilir; bildikten sonra arzusuna kavuşur.
- İnsan doğuştan âlim doğmaz, sonradan öğrenir; dil doğuştan konuşmaz, zamanla konuşmaya başlar.
- İnsan öğrenerek, âlim olur; bilgi sahibi olduktan sonra her işi yoluna girer.

Yusuf Has Hacı, çev.: Reşat Rahmeti ARAZ, Kutadgu Bilg., s. 291

Yukarıdaki sözlere göre Türk-İslam devletlerinin bilime verdiği önemi değerlendiriniz.

İslamiyet'in bilime önem vermesiyle Müslüman bilim insanları, Abbasiler Dönemi ile birlikte Yunancadan ve Hintçeden yaptıkları çeviriler ve orijinal fikirleri sayesinde felsefe, matematik, geometri, astronomi, tıp gibi bilim dallarında büyük ilerlemeler kaydettiler. Böylece İslam dünyasını dönemin en önemli ilim ve kültür merkezi hâline getirdiler.

Bilim insanlarının devlet tarafından desteklenmesi, bilimsel çalışmaların özendirilmesi ve açılan medreseler Türk-İslam devletlerindeki bilimsel gelişmeleri hızlandırdı.

Türk devlet adamlarının bilime ve bilim insanlarına verdikleri değer Semerkant, Buhara, Fergana ve Bağdat gibi şehirleri dönemin birer ilim ve kültür merkezleri hâline getirdi. Medreselerde yetişen değerli bilim insanları sayesinde dini ilimler yanında tıp, astronomi, matematik, kimya, tarih ve coğrafya alanlarında dünyayı etkileyecek buluşlar yapılmış, çeşitli eserler yazılmıştır.

Kaggadı Mahmud'un Divan-ı Lügati'l Türk'te yer alan Dünya haritası

EK 42. 2010 Programına Göre Yazılmış Olan 11.Sınıf Tarih Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.182 – 201)

C. OSMANLI DEVLETİNDE EĞİTİM (XIII – XVIII. YÜZYILLAR)

Yukarıdaki tabloya göre Osmanlı eğitim sistemiyle ilgili neler söylenebilir?

Klasik Dönemde Osmanlı yönetimi, halkı bulunduğu mekânda yaşamaya yönlendirmişti. Kuruluş Döneminde okuma yazma halk için zorunlu bir ihtiyaç değildi. İnsanlar kendileri için gerekli bilgileri bulunduğu bölgede yaşayarak öğrenmek durumundaydılar. Bu anlayışla kişiler, kendine yetecek kadar bilgi ve beceri edinecek, okuma yazmayla temel dinî bilgileri öğrenecekti. Her insanı kendisine yetecek kadar bilgilendirmek Osmanlı eğitiminin ilk hedefiydi.

Okuma yazmayı geliştirmek, düzenli bilgi edinmek ve bunu kullanma hakkı ulemaya verilmişti. Osmanlı eğitim anlayışının bir başka hedefi de topluma öncülük ve rehberlik yapacak, yöneticilik vasıfları bulunan insanlar yetiştirmektir. Bu yüzden devletin eğitim faaliyetleri XVIII. yüzyıla kadar genel olarak ilmiye, seyfiye ve kalemiye için yetişmiş eleman kazandırmaya yöneliktir.

Osmanlı Devleti'nin eğitim anlayışı ideal insan tipini yetiştirmek temeline dayanmaktadır. Hedeflenen insan itaatkâr, vatanını seven, dindar, sevecen ve vefakâr olmalıdır. Osmanlıda eğitim faaliyetleri, düzenli eğitim kurumları (örgün eğitim kurumları) ve sosyal kurumlarda (yaygın eğitim) yapılmaktadır.

1. Örgün Eğitim Kurumları

SİBYAN MEKTEPLERİNDE EĞİTİM

Sıbyan mektebi öğretmeni Amasyalı Hüseyin oğlu Ali, 1453'te eğitimle ilgili yazdığı kitabında şöyle demektedir:

"Çocuk yavaş yavaş ve yumuşak davranışlarla mektebe alıştırdıktan sonra az az eğitim ve öğretime geçilmelidir. İlk yapılacak şey çocuğun yaratılışını tanımaktır. Eğer uyanık, zeki ve anlayışlı ise dersi yavaş yavaş artırmalıdır. Geç ve zor anlar yaratılışa ise yapabildiği kadar ders verilmelidir... Verilen bir ders öğrenilmeden ötekine geçilmemelidir, bir harf ya da kelimeyi bilemediği için çocuk cezalandırılmamalı, anlatımı kolaylaştırarak öğretmeye çalışmalıdır. Bazı zihinler birçok tekrardan sonra anlayabilir. Hiçbir çocuktan ümit kesilmemelidir. Çok zor anlayan çocuk, alıştırma yapa yapa zeki olanları bile geçebilir. Öğretmen usanmadan çaba göstermeli, zihinleri geç gelişen öğrenciler üzerinde daha çok durmalıdır."

Prof. Dr. Yalçın AKYÜZ, "Türklerde Eğitim", Türk Tarih ve Kültürü, s. 359 (Derlenmiştir.)

• Yukarıdaki metne göre sıbyan mekteplerindeki eğitim anlayışı hakkında neler söylenebilir?

• Metindeki eğitim anlayışını günümüzde nasıl uygulayabiliriz?

Ayasofya Sıbyan Mektebi, İstanbul

a. Sıbyan Mektepleri

Osmanlı Devleti'nde eğitim ve öğretimin yapıldığı ilk okul, sıbyan mektebi (mahalle mektebi) idi. Külliyelerin içerisinde, camilerin bitişiğinde veya müstakil bir yapı hâlinde kurulan sıbyan mektepleri her köy, mahalle ve semtte açılmıştır. Ayrıca bu mektepler kız, erkek veya karma olmak üzere farklı binalar şeklindedir. Okulları, devlet adamları ya da varlıklı kişiler vakıf yoluyla kurar ve giderleri vakıf gelirleriyle karşılanırdı. Köylerde, mahallelerde halk iş birliğiyle de mektep yapar, o zaman öğretmen ücretlerini veiller öderdi.

Okula kayıt-kabul gibi herhangi bir işlem söz konusu değildi. Müslüman olan her ailenin çocuğu bu mekteplere gidebilirdi. Burada ders verenlerin özel eğitimleri yoktu. Okuma yazma bilen ve bu iş için uygun olduğu kabul edilen imam, müezzin, kayyum vb. kişiler bu mekteplerde ders verirdi. Kız çocukları da bilgili, tecrübeli ve hafız olan kadınlar tarafından eğitilirdi.

Okulların genel amacı çocuğa okuma yazma ile İslam dininin kaidelerini ve Kur'an-ı Kerim okumayı öğretmektir. Bundan dolayı mekteplerde elifba, Kur'an talimi, bazı surelerin ezberletilmesi, temel ilmi hâl bilgileri, tecvit, yazı yazma ve dört temel işlem öğrencilere öğretilmeye çalışılırdı. Mezuniyet yaşının belirtilmemiş olmasına rağmen mezun olabilmek için en az bir defa Kur'an'ı hatmetme mecburiyeti vardı.

Osmanlı Devleti'nde ilköğretim, II. Mahmut Döneminde İstanbul'da zorunlu hâle getirildi. Sıbyan mektepleri Tanzimat Dönemine kadar görevlerini devam ettirdi.

Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethetmesinden sonra burada yaşayan Rum ve Galata Latinlerine kendi dinî inanış ve ibadetlerini sürdürmeleri için kolaylık sağlanmıştı. Daha sonra ülkenin değişik yerlerinde yaşayan Ermeni ve çoğu Avrupa'dan getirilen Yahudiler de bu imkândan faydalanarak İstanbul'da okullar açmışlardı. Bu okullar tamamen bağlı oldukları kiliseler, havralar tarafından denetlenirdi. Devletin herhangi bir denetimi yoktu. Öğreticileri büyük oranda papaz ve hahamlar idi. Ayrıca Ermeni, Rum ve Yahudi cemaatleri, kurdukları matbaalarda bastıkları kitaplardan da eğitimde faydalanmışlardır.

b. Medreseler

Osmanlı Devleti'nde orta ve yükseköğretim kurumlarının temeli medrese teşkilatına dayanmaktaydı. Osmanlı fetih politikasına göre fethedilen yerlerde ilk önce cami ve yanında medrese açılması bir gelenek hâlini almıştı. Medreseler ile topluma ve devlete gerekli din, ilim ve eğitim hizmetleri yanında devlet idaresinde ihtiyaç duyulan idari (ilmiye, kalemiye) ve adli personelin yetiştirilmesi de sağlanmıştı. Böylece Osmanlılar devlet işlerinde bilgili ve aynı zamanda yapılan işlerin kanunlara uygun olması hususlarına riayet eden yetişkin insan gücüne sahip olmuşlardır. Bu da merkezi idareyi sağlam ve güçlü kılmıştır.

Osmanlılarda ilk medrese, 1330'da Orhan Bey tarafından İznik'te yaptırılmıştır. Devlet genişledikçe Bursa, Edirne gibi birçok şehirde medreseler yapılmıştır. İlk dönemlerde Mısır, Suriye, İran, Türkistan ve Anadolu beyliklerinden gelen âlimler de Osmanlı medreselerinde ders vermişlerdir.

Selçuklulardan Fatih Dönemine kadar Osmanlı medreselerinde eğitim, Nizamiye Medreselerinin geleneğini devam ettirmiştir. Dinî ilimlerin okutulması ve özellikle fıkıh tahsilinin yaygınlaştırılması eğitimin esas hedefini oluşturmuştur. Yıldırım Bayezid ve II. Murat Döneminde bazı medreselere hazırlık bölümlerinin eklenmesiyle gelişme kaydedilmiştir.

Fatih Döneminde okutulacak derslerden müderrislere ödenecek maaşlara kadar değişik

Osmanlıda medrese eğitimi gösteren bir minyatür

Fatih Sultan Mehmet ve Ali Kuşçu'yu birlikte gösteren minyatür

düzenlemeleri içeren plan hazırlanmış ve medrese eğitimi bir sistem üzerine oturtulmuştur. 1463-1470 yılları arasında Fatih Külliyesi (Sahnı Seman) yaptırılmıştır. Ayrıca Fatih, camiye çevrilmiş Ayasofya'nın içinde ve bugünkü Eyüp Camii'nin yanında medreseler açtırmıştır. Sahnı Seman Medreseleri, Kanuni'ye kadar tefsir, hadis, kelam, fıkıh, Arap dili ve edebiyatını okutan birer ilahiyat fakültesi veya İslam akademisi seviyesindeydi.

SAHNİ SEMAN MEDRESELERİ...

... Fatih'in vakıf eseri olarak yaptırdığı Semaniye medreseleridir ki hocalarının derecesi yüksektir... Büyük bahçesinde Müslüman çocukları için Kur'an kursu medresesi de vardır... Bu medreselerde uzaktan gelen hastalar ve fakirler için hastane bulunur. Medreselerin kuzeyi ve güneyinde 360 kadar oda vardır. Her odada 4 veya 5 öğrenci oturur. Odaların her birinin vakıftan ödeneği vardır. Medrese hocaları için yemekhanesi ve yetmiş kubbeli bir mutfak vardır ki fakirlere günde iki defa bol yemek verilir...

Erviya Çelebi, Seyahatnâme, s. 84 (Özetlemiştir.)

Eğilim

OSMANLI MEDRESELERİ

Klasik Dönemde Osmanlı medreseleri genel ve ihtisas medreseleri olarak ikiye ayrılmaktaydı.

Genel medreseler, devrindeki ilimlerin birlikte okutulduğu, dereceleri müderrislerinin aldığı yevmiyeye göre belirlendiği medreselerdir. Bunlar haşiye-i tecrid (yirmili) (20 akçe), miftah (otuzlu) (30 akçe), kırkılı (40 akçe), ellili (haric ve dâhil) (50 akçe), Sahnı Seman (50 akçe ve üstü), altmışlı (60 akçe ve üstü) medreseler şeklindeydi.

Ihtisas medreseleri ihtisas gerektiren bir alanda eğitim veren medreselerdi. Bunlar Darul Kurra (Kur'an okunuşu), Darul Hadis (hadis ilmi), Darul Tıp medreseleri şeklindeydi.

Doç. Dr. Cahit BALTAÇI, "Eğitim Sistemi", Osmanlı Dünyası Nasıl Yönetti, s. 248-251 (Özetlemiştir.)

Yukarıdaki metne göre vakıfların eğitim sistemi içindeki konumunu değerlendiriniz.

Kanuni Sultan Süleyman, Mimar Sinan'a İstanbul'da Süleymaniye Camii ve medresesini yaptırmıştır. Osmanlı eğitim ve öğretimi en yüksek noktaya ulaştıran Süleymaniye Medresesi, fen ve tıp ilimlerinin verildiği bir eğitim kurumu hâline getirilmiştir. Haric ve dâhil medreselerini bitiren talebe, dilerse Sahnı Seman ve Süleymaniye medreselerine devam eder ve medrese öğrenimini tamamladıktan sonra icazet alırdı.

Zamanla Fatih'in yaptırdığı medreselerden ilham alınarak yapılan klasik Osmanlı medrese düzeni her tarafa yayıldı. Kurulan medreseleri, orada öğretim yapan müderrisin ilmi değeri belirlediğinden zamanla farklı düzeylere ulaşmıştır.

Orta düzeydeki medrese öğrencilerine "sofı", yükseköğretim düzeyindeki öğrencilere de "danışmend" denirdi. Sahnı bitirenlere "icazetname" denen diploma verilirdi. Her medresede esas olarak bir müderris bulunur, yardımcısına da "muid" denirdi. Müderrisler, Sahn düzeyindeki bir medreseyi bitirenlerden "mülazemet" denen ve esaslı sıra beklemeyle dayanan bir sistemle atanırdı. Medreselerden mezun olanlar müderris, müftü, kadı, defterdar, hekim, imam, nişancı vb. olurlardı.

MEDRESELERDE AKADEMİK KARIYER BASAMAKLARI

Es zamanlık

AVRUPA'DAKİ GELİŞMELER

Rönesans ve Reform ile beraber Avrupa'da, ilahiyat fakülteleri eski saygınlıklarını yitirmiş, müspet bilimler önem kazanmıştı. Üniversite dışında da birçok ilim, buluşlar yapmış, eserler vermişti.

Buna rağmen Avrupa'da, 1600'lerin ilk yarısında bile hâlâ, dinî dogmalara ters düşen bilimsel görüşler kilise tarafından hoş karşılanmasa da akademi denen bilim kurumları açılmıştı.

Türk-İslam devletlerinde olduğu gibi Osmanlılarda da eğitim öğretim hizmetleri vakıf yoluyla sağlanmıştır. Kanuni Sultan Süleyman'ın ilk yıllarında Anadolu ve Rumeli'de vakıflarca yönetilen toplam 216 medrese bulunmaktaydı. Medreselerin her kademesinde eğitim, ücretsiz yapılmakta olup büyük medreselerde öğrencinin yeme, içme, yatma, giyim-kuşam, öğrenim ile ilgili masrafları medreselerin vakıfları tarafından karşılanır, ayrıca kendilerine medrese gelirlerinden karşılıksız burs verilir. Buradan da anlaşılacağı gibi medreselerin büyük çoğunluğunda yatılı öğretim yapılmaktaydı.

Medreselerde önceleri matematik, felsefe (hikmet), astronomi gibi müspet bilimler de okutuluyordu. Zamanla medreselerden müspet bilimler çıkarıldı, yalnızca dinî ve hukukî bilimler kaldı.

KOÇİ BEY'E GÖRE...

Bugün ilim yolu dahi fevkalade bozulmuştur. Aralarında yürürlükte olan eski kanun işlemez olmuştur... (Eskiden) ilim yolu, gayet temiz ve derli toplu idi. O yüzden içlerinde cahil ve yabancı olmayıp her biri yolu ile geldiğinden kadı ve müderrislerden hepsi, bilgisi ve dinî mükemmel, ırz ve vakar sahibi adamlar olup müderris olduğu takdirde mübarek ilme, mansip sahibi olduğu takdirde din ve devlete doğrulukla hizmet edip halka gayet faydalı olurdu...

Giderek her işe hatır karışmakla ve her işe göz yummakla hak sahibi olmayanlara hadden aşın mevkiler verilir eski kanun bozuldu... İşlerinde tamah sahibi ve haris olanlar, bulunduğu mevkii ve fırsatı nimet bilip memuriyetlerin çoğunu rüşvet ile ehliyetlilere verir oldular. Mülazımlıklar dahi yolu ile verilmeyip satılmaya başlayalı voyvoda ve subaşı kâtipleri ve avam tabakasından birçokları beş-on bin akçe ile mülazım oldu, sonra az zamanda müderris ve kadı olup ilim sahası cahillerle doldu. İyi ve kötü belirsiz oldu. Yüce bilgilerin halk gözünde itibar kalmadı.

Zuhurî DANİŞMAN, Koçi Bey Risalesi, s. 20-22 (Kısaldırılmıştır.)

İLMİYE SINIFINDA BOZULMA

II. Mustafa Döneminde şeyhülislamık yapan Feyzullah Efendi aile fertlerinden olanlara bol bol memuriyet ve rütbeler aldı. Henüz yirmi beş yaşında bulunan büyük oğlu Fethullah Efendi'yi Selanik kadılığına, bir müddet sonra kazaskerliğe tayin ettirdi. Bununla da kalmayarak şeyhülislamık payesi de almak suretiyle kendisinden sonra, şeyhülislamığı oğluna temin etmek istedi. Ortanca oğlu Mustafa Efendi'ye iki senede medreseleri devrettirerek önce Selanik Kadılığı sonra Anadolu Kazaskerliği payesiyle Mekke Kadılığı ve arkasından kazaskerlik verdi. Ayrıca on sekiz yaşındaki üçüncü oğluna Anadolu payesiyle Bursa Kadılığı'nı vermiş ve on yaşındaki en küçük oğlu İbrahim'i de Rumeli payesiyle Yenişehir Kadısı tayin ettirmişti.

Gerek kendisi ve gerek oğulları ve mensuplarına tahsis ettiği yüksek mevkilerle ulema silsilesini tıkayan, vezir, beylerbeyi ve diğer hizmetlere kendi adamlarını tayin ettiren Feyzullah Efendi Osmanlı tarihinde ilmiye sınıfındaki bozulmayı hızlandırmıştır.

Ord. Prof. İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, Osmanlı Tarihi, C. 3, 2. Kısım, s. 484 (Özetlenmiştir.)

MEDRESELERDE AKLİ BİLİMLER

Fatih, Sahnı Seman medreselerini inşa ettirdikten sonra felsefî ağırlıklı derslerin okutulmasını emretmiş. XVII. yüzyılda "Bu dersler felsefiyattır." denilerek programdan çıkarılmıştı... III. Murat devrinde 1575'te İstanbul'da ilk rasathane kurulmuş, fakat Kadızade Ahmet Şemseddin Efendi'nin gökyüzünü incelemenin uğursuzluk getirdiği ve nerede teşebbüs edilmiş ise devletin perişan olduğu konusunda padişahı ikna etmesi üzerine 1580'de rasathane yıkılmıştı.

Prof. Dr. Cahit BALTACI, "Osmanlı Eğitim Sistemi", Osmanlı Dünyası Nası Yöneti, s. 255 (Kısaldırılmıştır.)

Yukarıdaki metinlere göre ilmiye sınıfının bozulmasının sebeplerinin neler olduğunu sınıfta tartışınız.

XVII. yüzyıldan itibaren medreselerin bozulmasında; okutulmakta olan felsefe, mantık gibi akli bilimlerin boş ve gereksiz olduğunun düşünülmesi, müderris atama sisteminin bozularak kanunlara aykırı devlet adamlarının müdahalesiyle bazı ulema çocuklarına küçük yaşlarda müderrislik verilmesi (beşik uleması), öğrencilerin yeterli öğretim yapmadan müderris olmaları sayılabilir.

Cer yoluyla Anadolu köylerini dolaşıp vaaz veren medrese öğrencileri bunun karşılığında yiyecek ve para alarak ihtiyaçlarını karşılıyorlardı. Bunlar yeterli olmayınca öğrencilerden "Celali" denen isyancılara katılanlar olmuştur. Medrese öğrencilerinin işsiz kalma korkusu, öğrenci disiplinin bozulmasına da sebep olmuştur.

Kâtip Çelebi'nin temsili resmi

etmeye çalışmışlardır. Bu kanunnamelerle müderrislerin öğrencileri ciddi çalıştırmaları, makamların ehline verilmesi, atama sistemine uyulması gerektiği üzerinde durulmuştur. Koçi Bey ve Kâtip Çelebi gibi düşünürler medrese ve ilmiye sınıfının ıslahına yönelik raporlar sunmuşlardır. Bulundukları çağın gerisinde kalıp kendilerini yenileyemeyen medreseler yapılmak istenen ıslahatlara da karşı çıktılar. Medreselerin ıslahının mümkün olmaması nedeniyle padişah II. Mahmut, Avrupa usulü eğitim sisteminin kurulmasına teşebbüs etti. Çıkardığı bir fermanla İstanbul'da ilköğretimin mecburi ve parasız olacağını ilan etti. II. Meşrutiyetle beklenen ıslahatlar yapılmış, Farsça, Osmanlıca, tarih, coğrafya, kimya vb. dersler okutulmaya başlanmıştır. Daha sonra 1914'te "medreseleri ıslah nizamnamesi" çıkarılarak öğrencilerin durumu düzeltilmeye çalışılmıştır.

c. Saray Eğitimi

SARAYDA EĞİTİM		
ENDERUN	ŞEHZADE EĞİTİMİ	HAREM
 Ben bir Osmanlı veziriyim. Filibeli beş çocuklu Hristiyan bir ailenin üçüncü oğluyum. 15 yaşına geldiğimde devlet tarafından ailemin de rızası alınarak devşirildim. Anadolu'da bir Türk ailenin yanına yerleştirilerek Türk ve İslam kültürüne uygun yetiştirildim. İki-üç yıl sonra bu aileden alınarak acemi oğlanlar ocağına getirildim. Gösterdiğim başarılar sonucu Topkapı Sarayı'nda bulunan Enderun'a seçildim. Enderunda devlete sadrazam, vezir, ordu komutanı, vali gibi yöneticiler yetiştirilmekteydi. Burada eğitim yedi kademedен oluşmaktaydı. Bir üst kademeye geçmek için başarılı olmak şarttı. Başarısız olanlar, disiplin cezası alanlar "çıkma" adıyla taşradaki çeşitli görevlere gönderilirdi. Ben Enderundaki eğitimi başarı ile tamamladım. Çeşitli görevlerden sonra vezirlik makamına kadar yükseldim.	 Ben XVIII. yüzyılda yaşayan bir Osmanlı şehzadesiyim. Altı yaşında Şeyhülislam tarafından törenle derse başlatıldım. İlk olarak Kur'an okumayı öğrendim ve sonra saray içinde şehzadelerin ilköğretimine mahsus okul olan Şehzadegan Mektebine devam ettim. Gençlik dönemimde eğitimim sarayda devam etti. Büyüklüğümün anlatıldığına göre şehzadeler XVII. yüzyıla kadar devlet tecrübesi kazanmak için lala gözetiminde sancaklara yönetici olarak atanırlarmış. Eğitimlerine özel hocalarla devam ederlermiş. Ben ise bu usul terk edildiği için sarayda "kafes ya da şimşirlik" denen dairelerde inziva hayatı yaşamaktayım.	Ben bir padişah kızıyım. Harem, sarayda ailemizin ve hizmetlilerin kaldığı bölümdür. Burada eğitimimizle annemiz, dadımız ve kalfalar ilgilenmektedir. Okuma çağına geldiğimizde babamızın katıldığı merasimle eğitimimize başladık. Harem ayrıca ailemizin hizmetkârları ve cariyelerin kalfalar denetiminde eğitim aldığı bir kurumdur. Cariyeler okuma-yazma ve dinî eğitimin yanında yeteneklerine göre musiki, resim, edebiyat, nakış, dikiş, örgü gibi dersler de görmektedir. Eğitim süresi yedi-sekiz yıldır. Her kademede başarılı olanlar bir üst eğitime geçmektedir. Buradaki eğitimin diğer amacı yüksek derecedeki askerî, idarî görevlilere iyi eğitim almış eş yetiştirmektir. Böylece saraya sadık bir yönetici sınıf meydana getirilmesi amaçlanmıştır.

Yukarıdaki metinlere göre aşağıdaki soruları cevaplandırınız.

- Enderun ve harem eğitiminin Osmanlı Devleti'nde merkezi otoriteye etkileri neler olmuştur?
- Şehzadelerin sancağa çıkma usulünün terk edilmesi Osmanlı devlet yönetimini nasıl etkilemiştir?

TÜRKLERİN EĞİTİME VERDİĞİ ÖNEM

"Türkler olağanüstü bir insan bulduklarında değerli bir nesne edinmişçesine coşku duyarlar ve özellikle de savaşa yatkın biriyse onu yetiştirmek için hiçbir emek ve çabadan kaçınmazlar. Bizim (Batı Avrupalıların) yaptığımız ise çok farklıdır. Biz iyi bir köpek, şahin ya da at bulduğumuz zaman çok sevinir ve onu türünün en mükemmeli durumuna getirmek için elimizden geleni yaparız. Ama bir insanda olağanüstü nitelikler varsa, onu geliştirmek için kendimizi zahmete sokmaz, onu eğitmenin bize düşen bir iş olduğunu düşünmeyiz. Oysa Türkler, iyi yetiştirilmiş insandan büyük zevk alırlar."

Prof. Dr. Yahya AKYÜZ, Türk Eğitim Tarihi, s. 95

ç. Asker Eğitimi

Osmanlı kara ordusunun en önemli bölümünü kapı kulu ocakları ile tımarlı sipahiler oluşturmaktaydı. Kapı kulu ocaklarına devşirme usulü ile alınan genç erkekler acemi oğlanlar ocağı denilen kışlada askerî ve bedeni bakımdan eğitilirdi. Eğitim gören bu gençlerden yetenekli olanlar tespit edilip Enderun Mektebine alınıp, geri kalanlar eğitim sonrası yeniçeri ocağına gönderilirdi. İlk kez I. Murat zamanında Gelibolu'da bir acemi oğlanlar ocağı açılmış, sayıları zamanla artırılmıştı. Acemi oğlanlar ocağı askerî ve bedeni birer eğitim ocağı olmakla beraber, kısmen birer sanat okulu niteliği de taşımaktaydı.

Tımarlı sipahiler, gelirlerine göre belli sayıda "cebelü" denilen atlı askerleri toplar ve bunlara gerekli askerî eğitimi verirdi.

Deniz kuvvetlerinin askerlerine "levant" denilirdi. Leventler Batı Anadolu'daki Türk gençlerinden seçilir, tersane ve gemilerde eğitilirdi.

Yeniçerileri gösteren temsali bir resim

ACEMİOĞLANLAR OCAĞI SANAT OKULLARI

2. Yaygın Eğitim Kurumları

a. Esnaf Eğitimi: Osmanlılarda esnaf kuruluşları da birer eğitim kurumudur. Osmanlıda esnaf birlikleri ahiye (sonraları lonca) dayanıyordu. Ahi teşkilatı mensuplarına mesleki, dinî ve ahlaki eğitim vermekteydi. Esnaf olmak isteyenler küçük yaşta çırak (şakird) olarak işe başlardı. Gerekli eğitimi alan çıraklar sınavla kafileliğe, en az üç yıllık kafilelikten sonra yine sınavla ustalığa hak kazanırdı. Usta unvanı alanlar yeni bir iş yeri açabilirlerdi.

Loncalar mesleki eğitim görevlerini XIX. yüzyıla kadar devam ettirmişlerdir.

b. Halk Eğitimi: Ulaşım ve haberleşme imkânlarının sınırlı olması nedeniyle Osmanlı toplumu Tanzimat Dönemine kadar dışı kapalıydı. Toplumu oluşturan kişilerin çoğu doğdukları ve yaşadıkları bölgeden dışarı çıkmadığından bilgi ve becerilerini de çevrelerinden edinirlerdi. Halk; cami, mescit, tekke, kütüphane, cem evleri, yaren sohbetleri, sıra geceleri, sahaf, konaklarda çeşitli vesilelerle eğitilirdi.

3. XVIII ve XIX. Yüzyıl Başlarında Eğitimde Yenileşme Hareketleri

XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Avrupalı devletlerle yaptığı savaşların büyük bir kısmını kaybetmesi, askerî alanda yenilikler yapma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Daha sonra diğer alanlara da yayılan bu yenilik hareketlerinde Avrupa'dan getirilen uzmanlardan da yararlanılmıştır.

I. Mahmut Döneminde Humbaracı Ahmet Paşa (Kont de Bonneval)'nin çalışmalarıyla kara subayı yetiştirmek için "Hendesehane" (kara mühendishanesi) açılmıştı (1734). Bu okul III. Selim Döneminde Nizamı Cedid düzenlemeleri çerçevesinde daha da genişletilerek istihkâm ve topçu subayı yetiştiren bir okula dönüştürülürken adı da "Mühendishane-i Berri-i Hümayun" a çevrilmiştir (1795). III. Mustafa Döneminde deniz subayı yetiştirmek için "Deniz Mühendishanesi" (1773) adıyla açılan okul, III. Selim Döneminde daha genişletilerek adı "Mühendishane-i Bahri-i Hümayun" olmuştur (1793).

Dönemin yenilik hareketlerinden birisi de Osmanlıların matbaayı kullanmasıdır.

XIX. yüzyıl başlarında Batı teknolojisini öğrenmek üzere Avrupa'ya öğrenciler gönderilmeye başlanmıştır. II. Mahmut Döneminde ordunun doktor ihtiyacını karşılamak üzere Tıphane-i Âmiye ve Cerrahhane-i Mamure (1827) ve yeni kurulan

Edis

OSMANLIDA MATBAA

Osmanlılar matbaayı 1727'de kullanmaya başlamışlardır. Bunda, Lale Devrindeki kültür faaliyetleri ve Batıyı anlama düşüncesi etkili olmuştur. III. Ahmet, İbrahim Müteferrika'ya -dini olanlar hariç- kitap basım izni vermiştir. Basılan ilk kitap, medrese öğrencilerinin çok yararlandığı "Vankulu" adıyla bilinen Arapça-Türkçe sözlüktür.

Matbaa zamanla gelişmiş, birçok kitap yayınlanmış, kitap fiyatları ucuzlamış ve bu da eğitim-öğretimin gelişmesinde çok yararlı olmuştur.

Prof. Dr. Mustafa AKSULUT, "İbrahim Müteferrika ve İlk Türk Matbaası", Türkler

4. Osmanlıda Bilim

Takıyyüddin Rasathanesi'nde gözlem yapan bilim insanlarını gösteren minyatür

Hastasını tedavi eden Sabuncuoğlu Şerafeddin'i gösteren minyatür

İkinci Sultan Mehmet

Selim

Devletimiz kuruluşundan itibaren bilimsel faaliyete, bilgiye büyük önem vermiştir. Bu amaçla birçok şehirde medreseler kuruldu. Dedem Orhan, İznik'e ilk medreseyi açtı ve başına müderris olarak Davud-i Kayseri'yi atadı. Davud-i Kayseri aynı zamanda tasavvuf ilimlerinde kendini göstermiş değerli bir düşünce adamıydı. Medreselerde daha çok dinî ilimler öğretiliyor, fıkıh tahsilinin yaygınlaştırılması amaçlanıyordu. Dinî ilimlerin kapsamına girmeyen felsefi, riyazi (geometri) ve tabii ilimlerle ilgili çalışmalar medrese dışı ilim adamlarının evinde veya şifahanelerde yürütülüyordu.

Ben dahi atalarım gibi ilmi faaliyetlere destek oldum hatta içinde yer aldım. Bilim ve felsefeye ilgi gösterip âlimlerle tartışmaktan zevk duydum. Fen ve teknoloji alanındaki gelişmelere büyük önem verdim. İstanbul'un alınmasında önemli rol oynayan "şahi" topraklarının dökülmesinde olduğu kadar onların çalışmasındaki matematiksel hesaplarla hemen her ayrıntıyla yakından ilgilendim. İlmî faaliyetlerin yapılabilmesi için "Sahnı Seman" adıyla medreseler inşa ettirdim. Değişik memleketlerden Ali Kuşçu gibi birçok alimi bu çatı altında topladım. Benim dönemimde medreselerde dinî ilimlerle beraber pozitif bilimler okutulmaya başlandı.

Bu zamana kadar yazılan kitaplar genellikle çeviriler ve ansiklopedik nitelikte eserlerdi. Ben farklı lisanslarda birçok eserin bulunduğu kütüphane kurarak orijinal eserlerin yazılmasına, Osmanlı düşüncesinin Batı kültürü ile temasa geçmesine önem verdim.

Ceddim Kanuni Sultan Süleyman Döneminde inşa edilen Süleymaniye medreseleriyle medreseler gelişimini sürdürdü. Öğrenci ders kitabı olarak İbni Sina ve Farabi'nin eserleri okutuluyordu.

XVII. yüzyıldan itibaren askerî yenilgiler, ekonomik sorunlar, halkın fakirleşmesi, içeride ve dışarıda siyasi ortamın değişmesiyle birlikte birçok kurumda olduğu gibi medreseler de bozulmuş, pozitif bilimlerden uzaklaşmıştır. XVIII. yüzyıldan itibaren Batı ile kurulan ilişkiler sonucu kısmen gelişme kaydedilmiştir.

• *Osmanlıda bilimsel gelişmesinin etkileyen insanları nelerdir?*

• *Bilimsel alanda gerileme devlet ve toplum hayatını nasıl etkilemiştir?*

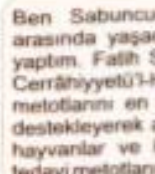
Osmanlı Devleti'nde XVIII. yüzyıla kadar bilimsel çalışmalar, dinî ve pozitif bilimler olmak üzere ikiye ayrılıyordu. Bunların her ikisi de medreselerde okutuluyordu. Dinî bilimler Kur'an, hadis, fıkıh, kelam ve Arapça; pozitif bilimler ise araştırmaya, deneye ve gözleme dayanan matematik, kimya, fizik, tıp, astronomi vb. dir.

Osmanlı yöneticilerinden himaye gören bilginler, Fatih'ten önceki dönemde daha çok dinî bilimlerle ilgilenmişlerdir.

Fatih ile birlikte sosyal ve fen bilimleri ön plana çıkmıştır. İstanbul'u bir bilim merkezi hâline getiren Fatih, Batı dillerinden birçok eseri tercüme ettirerek bizzat incelemiştir. XV ve XVI. yüzyıllarda önemli bilim insanları yetişmiştir.

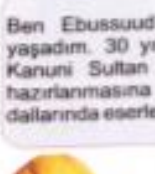
Ben Kadızade-i Rumi. 1337-1421 yılları arasında yaşadım. Bursa'daki ilk eğitimimden sonra ilim tahsil için Horasan ve Maveraünnehr'e gittim. Semerkant'ta Uluğ Bey'in kurdurduğu medresede müderrislik, rasathanede müdürlük yaptım. Uluğ Bey, Ali Kuşçu ve Fethullah Şirvânî öğrencilerim arasındadır. Astronomi ve matematik alanlarında eserlerim vardır.

Ben Sabuncuoğlu Şerafeddin. 1386-1470 yılları arasında yaşadım. Amasya Darüşşifasında hekimlik yaptım. Fatih Sultan Mehmet'e ithaf ettiğim Kitâbü'l-Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye adlı eserimde hasta tedavi metotlarını en ince ayrıntılarına kadar minyatörlerle destekleyerek anlattım. Mücerrebname adlı eserimde hayvanlar ve kendi üzerimde denediğim ilaçlar ile tedavi metotlarına yer verdim.

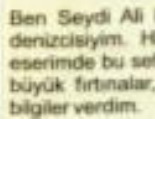
Ben Altuncuzade. Fatih Sultan Mehmet Döneminde hekimlik yaptım. Özellikle idrar yolu hastalıkları üzerinde başarılı çalışmalarım oldu. Bitkilerden ilaç yapma konusunda uzmanlaşarak birçok hastalığı ilaçla tedavi ettim.

Ben Ebussuud Efendi. 1490-1574 yılları arasında yaşadım. 30 yıl şeyhülislamlık görevinde bulundum. Kanuni Sultan Süleyman'ın oluşturduğu kanunların hazırlanmasına katkıda bulundum. Tefsir, fıkıh gibi ilim dallarında eserlerim bulunmaktadır.

Ben Piri Reis. 1475-1555 yılları arasında yaşadım. Osmanlı donanmasında kaptanıderyalık yaptım. Kitâb-ı Bahriye adlı eserimde Akdeniz, Kızıldeniz ve Hint Okyanusu hakkında bilgiler verdim. Eserimde Amerika'nın keşfinden ve dünyanın yuvarlak olduğundan bahsettim.

Ben Seydi Ali Reis. 1498-1563 yılları arasında yaşadım. Bir Osmanlı denizcisiyim. Hint deniz seferlerinde bulundum. Mir'atü'l-Memâlik adlı eserimde bu seferi ve dönüşümü anlattım. Kitâbü'l-Muhit'te ise yön tayini, büyük fırtınalar, limanlar, rüzgârlar, zaman hesabı gibi denizcilikte ilgili bilgiler verdim.

Eğilimler

ALİ KUŞÇU

Fatih Döneminin en dikkate değer siması, Ali Kuşçu'dur. Babası, Uluğ Bey'in doğancısı olduğundan Kuşçuzade diye tanındı. Ali Kuşçu, Uluğ Bey'in sarayında yetişti ve başta Bursalı Kadızade ve Cemşid el-Kâşî olmak üzere, Uluğ Bey'in etrafındaki diğer âlimlerden ders aldı. Kadızade'nin ölümünden sonra Semerkant Rasathanesi'nin başına getirildi. Uluğ Bey 1450'de öldürülünce Ali Kuşçu Tebriz'e, Uzun Hasan'ın yanına gitti. Uzun Hasan, Ali Kuşçu'yu, İstanbul'a elçi olarak gönderdi. Sütan Fatih, Ali Kuşçu'ya İstanbul'da kalmasını teklif etti. Ali Kuşçu, elçilik görevini tamamladıktan sonra İstanbul'a geri geleceğine dair söz vererek Uzun Hasan'ın yanına döndü. Vazifesini yerine getiren Ali Kuşçu, Osmanlı başkentine gitmek için yola çıktı. Osmanlı padişahı bu değerli bilim insanının İstanbul'a gelene kadar rahat etmesini sağlamak amacıyla her konak için bin dirhem harcadı. Ayasofya Medresesi müderrisliğine tayin edilen Ali Kuşçu hayatının son iki-üç yılını İstanbul'da geçirmiş, 1474 yılında İstanbul'da ölmüştür. Ali Kuşçu, matematik ve astronomiye dair eserlerinin yanında kelam ve filoloji konularında da eserler kaleme almıştır.

Prof. Dr. Ekmeleddin İŞİANOĞLU,
Osmanlı Medeniyeti Tarihi, C.2, s. 375-376
(Özetlenmiştir.)

Eğilimler

Osmanlıda bilimsel alanda bu gelişmeler yaşanırken Avrupa'da Kopernik (1473-1543) dünyanın kendi ekseni ve güneşin etrafında döndüğünü öğrenmesine rağmen o dönemdeki Hristiyan taassubundan dolayı bu düşüncesini sır gibi saklamak zorunda kalmıştı. İtalyan Galile (1564-1642) Kopernik'i teyid eden eserlerinden dolayı Engizisyon Mahkemesi'nde yargılanmıştı. Yine İtalyan Bruno "kainatta birçok dünyalar ve güneş sistemleri" bulunduğunu söylediği için Roma Engizisyon Mahkemesi'nce idam edildi.

Edip

ISLAHAT ÖNERİLERİ

XVII. yüzyılın bir diğer önemli eserler topluluğu ise "hükümdarlara nasihat" şeklinde kaleme alınan, siyaset ve islahat eserleridir. Koçi Bey 1631 yılında IV. Murat'a ünlü Risale'sini sundu. Kâtip Çelebi 1656 yılında yazdığı eserinde, Osmanlı Devleti'nin gerçekten bir zayıflama içinde bulunduğunu, ancak temel gücünün sağlamlığı yüzünden yüzyıllarca daha yaşayabileceğini söyleyip islahat yollarını göstermekteydi.

Ben Takiyüddin Mehmet, 1525-1585 yılları arasında yaşadım. Astronomi, matematik ve mühendislik alanlarında çalışmalarımı yaptım. Osmanlı'nın ilk rasathanesini ben kurdum. Eserlerimde astronomi aletlerinin kullanımını, astronomi cetvellerini ve mühendislikte ilgili çalışmalarımı anlattım.

Ben Kâtip Çelebi, 1606-1658 yılları arasında yaşadım. Tarih, coğrafya ve bibliyografya alanındaki çalışmalarım yanı sıra medreselerdeki eksiklikleri eleştirdim. "Keşf-üz-Zünûn" adlı eserim on beş bine yakın kitap ve on bine yakın yazarı tanıtan büyük bir bibliyografya ansiklopedisi mahiyetindedir. Cihannüma adlı eserim ise çeşitli ülkeler hakkında bilgi verdiğim coğrafya kitabıdır. Bunlar dışında yirmiyeye yakın eserim daha bulunmaktadır.

Ben Hezarfen Ahmet Çelebi, XVII. yüzyılda yaşadım. Benden önce uçuş denemeleri yapan bilim insanlarının eserlerini inceledim. Yaptığım kanatları takarak IV. Murat'ın huzurunda Galata Kulesi'nden atladım. Boğazı uçarak geçtim ve Üsküdar'a indim. Bu olay insanlık tarihinin ilk uçuşudur.

Edip

FÜZE İLE UÇUŞ

Lagari Hasan Çelebi, füze ile uçan ilk Türk'tür. 1633 yılında IV. Murat'ın kızı Kaya Sultan'ın doğduğu gece yapılan şenlikler sırasında roketle uçuşu hâsile etti. Evliya Çelebi, Seyahatname'de roketle uçuşu olayını şu şekilde anlatmaktadır:

"Murat Han'ın Kaya Sultan isimli kızı dünyaya geldiği gece akika kurbanı şenliği oldu. Bu Lagari Hasan elli okka barut macunundan yedi kollu bir fişek icat eyledi. Sarayburnu'nda Hünkâr huzurunda fişeğe bindi ve şakirtleri (yardımcıları) fitili ateşlediler. Lagari, 'Padişahım seni Huda'ya ismarladım, İsa Nebi ile konuşmaya gidiyorum.' diyerek semaya fırladı. Yanında olan diğer fişekleri ateşleyip rüy-u deryâyı cırağan eyledi (deniz yüzeyini aydınlattı). Fişek kebirinin (büyük) barutu kalmayınca zemine doğru inerken kartal kanatlarını açarak Sinan Paşa Köşkü önünde deryaya indi ve padişahın huzuruna geldi. Zemin bûs (öperek) ederek 'Padişahım, İsa Nebi sana selam söyledi.' diyerek şakaya başladı. Bir kese akçe ihsan olunup 70 akçe ile sipahi yazıldı."

Osmanlı Ansiklopedisi, C 8 (Bâim), s. 696-699
(Kısaltılmıştır.)

Ben Lagari Hasan Çelebi, XVII. yüzyılda yaşadım. IV. Murat'ın kızının doğum gününde (1633) yapmış olduğum roketle yaklaşık 300 metre kadar havalandıktan sonra taktığım kanatlarla İstanbul Boğazı'na iniş yaptım. Bu insanlık tarihindeki roketle ilk uçuş denemesidir.

Ben Evliya Çelebi, 1611-1682 yılları arasında yaşadım. Hayatım boyunca başta Osmanlı toprakları olmak üzere komşu ülkelerde gezip gördüğüm yerlerin coğrafyasını, tarihini, idari yapısını, örf ve adetlerini 10 ciltlik "Seyahatname"de topladım.

Ben Koçi Bey, XVII. yüzyılda yaşamış bir devlet adamıyım. IV. Murat'a Osmanlı Devleti'nin duraklamasının sebepleri ve çareleriyle ilgili raporlar sundum.

Ben Humbaracı Ahmet Paşa, Asıl adım Kont de Bonneval olup bir Fransız subayıyım. 1675-1747 yılları arasında yaşadım. Sığındığım Osmanlı Devleti tarafından Humbaracı Ocağı'nı islah etmekle görevlendirildim. Osmanlı'da modern manada topçu okulunun kurulmasını sağlayarak topçu subaylarına matematik dersleri verdim.

Ben Ahmet Cevdet Paşa, 1822-1895 yılları arasında yaşadım. Devlet adamı olmanın yanında tarihçi ve hukukçu olarak ta tanınmaktayım. Başkanı olduğum komisyon tarafından Mecelle adındaki Osmanlı hukuk kitabı oluşturuldu. Bunun dışında Tarih-i Cevdet adlı eserimde Osmanlı'nın son döneminin tarihini anlattım. Kıyas-ı Enbiya adlı eserimde ise peygamberlerin hayatı, halifeler dönemi ve II. Murat'a kadarki Osmanlı tarihinden bahsettim.

OSMANLI DEVLETİNDE BİLİM İNSANLARI VE ÇALIŞMALARI						
Yy.	Bilim İnsanları	Alanı	Eserleri	Bilim İnsanları	Alanı	Eserleri
XIV ve XV yy.	Şeyh Edebâli	Dini		Oruç Beg	Tarih	
	Aşıkpaşazade	Tarih	Tevârih-i Âli-i Osman	Kağıfî	Tarih	Gazaname-i Rum
	Hacı Paşa	Tıp	Müntehab-ı Şifa	Enverî	Tarih	
	Şair Ahmedî	Tıp, Tarih	Tervihu'l-Ervah	Tursun Bey	Tarih	
XVI yy.	Mukbilzade Mümin	Tıp	Zahire-i Murâdiye	Beğtî Sinan Çelebi		Tevârih-i Âli-i Osman
	Takiyüddin Mehmet	Astronomi		İdris-i Bitlisi		Heşt Behişt
	Molla Lütfî	Astronomi	Mevzuâtü'l Ulûm	Ahi Ahmet Çelebi	Tıp	Risâle fî Tıp
	Muslihiddin Bin Sinan	Astronomi	Risâle-i Eflâkiyye	Kemal Paşazade	Tarih	
XVII yy.	Altuncuzade	Tıp		Negri Mehmet Efendi	Tarih	Cihan-nüma
	Kâtip Çelebi	Coğrafya, Tarih	Cihannüma	Sarı Abdullah Efendi	Dini	Cevahir-i Bavahir-i Mesnevi
	Naima		Tarih-i Naima	İbrahim Peçevi	Tarih	
	Hibri Ali Efendi	Fıkıh	Hadikat'ül Fukaha	Müneccimbaşı	Tarih	Sahayül-Ahbar
XVIII ve XIX yy.	Müneccimbaşı Ahmet Dede	Tarih	Sahâif'ül Ahbar (Câmi'ü'd-Düvel)	Hazerfen Hüseyin Efendi	Hukuk	Tefhisü'l-Beyan fi Kavanin-i Âli-i Osman
	Ayaşlı Şifâî	Tıp				
XIX ve XX yy.	Mehmet Fatin Gökmen	Astronomi				

Yukarıdaki tabloda Osmanlı bilim insanlarından bazıları ve çalışmaları verilmiştir. Boş bırakılan yerlere de diğer bilim insanlarını ve yaptıkları çalışmaları yazınız.

Ç. TANZİMAT SONRASI OSMANLI EĞİTİMİ

Klasik Dönem Osmanlı eğitim sisteminin yetersiz kalması eğitim alanında yeni arayışlara neden olmuştur. Tanzimat Dönemi aydınları medresenin dışında yeni eğitim düzeni kurmak için çalışmaya başladı.

Tanzimat Döneminde siyasi alanda olduğu gibi eğitim alanında da "Osmanlılık" ilkesi hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Yeni okullar açılarak Müslüman ve gayrimüslim herkesin buralarda aydınlanıp Osmanlı vatandaşlığı bilincine erişmesi hedeflenmiştir. Tanzimatçılar, rüştiye sayısını artırarak Osmanlı tebasını kaynaştırmayı; bir yandan da Batı'daki eğitim kurumlarının benzerlerini açarak her alanda eleman ve uzman yetiştirmeyi amaçlamışlardır.

Tanzimat Dönemindeki bir diğer yenilik de "usûl-i cedid" (yeni usul, yöntem)dir. Buna göre eğitim öğretimde ders araç ve gereçleri konusunda yenileşme, özellikle öğretmenlerin geleneksel öğretim yöntemlerini bırakıp yeni ve etkili öğretim yöntemlerini uygulaması hedeflenmiştir.

Yandaki fotoğraf ile günümüz öğrenci kıyafetlerini karşılaştırdığınızda neler söyleyebilirsiniz?

Medrese dışındaki örgün eğitimde ilk, orta ve yükseköğretim şeklinde bir derecelemeye gidilmiş ve kapsamlı düzenlemeler düşünülmüştür. 1856'da bütün eğitim işleri "Maarif-i Umumiye Nezareti"ne bağlandı. 1869'da çıkarılan "Maarif-i Umumiye Nizamnamesi" ile o güne kadarki uygulamalar bir sisteme bağlanmış, ayrıca XIX. yüzyılın sonuna kadar yapılacak işler için planlar hazırlanmıştır. Bir eğitim meclisi kurularak ders kitaplarının yazımı ve çevrilmesi, öğretmenlerin tayini,

Tanzimat Döneminde sayıları artıran rüştiye mekteplerindeki öğrenciler

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi (Genel Eğitim Düzeni)'nin bazı maddeleri:

- Her mahalle ve köyde en az birer sıbyan okulu bulunacaktır. Müslüman ve gayrimüslim okulu ayrı olmak üzere okulların eğitim süresi dört yıldır. Devam mecburiyeti kızlar için 6-10, erkekler için 7-11 yaşları arasındadır.
- 500 evden fazla olan bir kasaba halkının hepsi Müslüman ise yalnız Müslüman, hepsi Hristiyan ise yalnız Hristiyan olanlara birer rüştiye okulu açılır, kız okullarının öğretmeni kadın olur.
- İdadî okullar, rüştiyelerden mezun olan Müslim ve gayrimüslim çocukların bir arada öğrenim gördükleri yerlerdir, 1000 haneden fazla her kasabada bir idadî açılacaktır.
- Darülfünun; felsefe ve edebiyat, hukuk, tabii ilimler ve matematik eğitimine yönelik üç fakülteden oluşacak, dersler halka açık olacaktır.
- Okullarda (azınlık ve yabancı okullar) ahlak kurallarına ve devlet politikasına aykırı ders okuturulmaması, ders programları ve kitaplarının Maarif Nezareti ya da mahallî maarif idaresi ve valî tarafından tasdik edilmesi, resmî izin verilmesi gerekmektedir.

Mahmut Cevdet İbni'g -Şeyh Nâzî, *Maarif-i Umumiye Nizamnamesi Tarihçe-i Teşkil ve İcrâsı*, s. 405-425 (Konya'dır.)

• Bu nizamname ile Osmanlı eğitim sisteminde ne gibi değişiklikler yapılmıştır?

• Bu nizamnameyi günümüzdeki eğitim alanındaki uygulamalarla karşılaştırdığınızda ne gibi farklılıklar ve benzerlikler vardır?

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ne göre;

1. İlköğretim

Sıbyan mekteplerinde düzenleme yapılarak okutulacak dersler, sınav sistemi, öğretmenlik şartları ve okulların inşası ve tamiri, öğretmen maaşları, diğer masrafların nasıl karşılanacağı hükme bağlanmıştır.

Yönetimi Maarif Nezaretine bağlı okullara "mekteb-i iptidai" (ilkokul) denirken Evkaf Nezaretine bağlı okullara "sıbyan mektebi" denilmeye devam edilmiştir. İptidai mektepler usûl-i cedide göre eğitim yaparken sıbyan mektepleri eski sistem üzerine eğitimlerini sürdürdüler. 1876'da kabul edilen kanun-u esasiye göre ilköğretim zorunlu hâle getirilmiştir. II. Meşrutiyet Döneminin sonlarına doğru sıbyan mektepleri tamamen kapanarak yerlerini iptidai mekteplerine bırakmıştır. 1913'te rüştiyelerin ilköğretime dahil edilmesiyle bu mekteplerde eğitim 6 yıla çıkarılmıştır.

1910'dan itibaren Osmanlı'da azınlıkların girişimiyle özel okul öncesi eğitim kurumları (anaokulu) açılmaya başlandı. 1914'te ise ilk resmî okul öncesi eğitim kurumu açıldı.

2. Ortaöğretim

Klasik Dönemde ortaöğretim, medrese çatısı altında gerçekleştirilmekteydi. Teşkil edilen maarif meclislerinin ele aldıkları meselelerden birisi de ortaöğretimin yeni bir düzene kavuşturulması olmuştur.

a. Rüştiyeler: II. Mahmut Dönemine kadar sıbyan mektepleri ile askerî okullar arasında bir öğretim kademesi bulunmuyordu. Özellikle askerî okullara öğrenci yetiştirmek amacıyla rüştiyeler açılmıştır. İlk rüştiyenin olumlu sonuçlar vermesi üzerine hızla yenileri açıldı. Bu okullar, ilk zamanlarda ilkokul üstü hazırlık okulu, daha sonraları ise ortaokul karakterine sahip bir öğrenim kurumu hâline geldi. Sıbyan mekteplerini bitirip şehadetname alan öğrenciler sınavsız rüştiyelere kabul edilirdi. İstanbul'da kızlar için bir kız rüştiyesi açıldı. 1910 yılında 80 kız rüştiyesi bulunmaktaydı.

II. Meşrutiyet Döneminde idadiler, rüştiye sınıflarını da içine alarak orta öğretim görevini yerine getirmiştir. 1913'te çıkarılan kanunla rüştiyeler iptidai mektepleriyle birleştirilmiştir.

193. sayfadaki tabloda da görüldüğü üzere rüştiyelerde kapsamlı bir ders programı vardı. Dini ve pozitif bilimler birlikte okutulmaktaydı. Ticaretin yoğun olduğu bölgelerde yabancı dil dersi de (Fransızca) konulmuştur.

1902 YILINDA RÜŞTİYE OKULLARINDA OKUTULAN DERS PROGRAMI					
BİRİNCİ YIL		İKİNCİ YIL		ÜÇÜNCÜ YIL	
DERS (İSİMLER)	HAFTALIK SAAT	DERS (İSİMLER)	HAFTALIK SAAT	DERS (İSİMLER)	HAFTALIK SAAT
Kur'an-ı Kerim	1	Kur'an-ı Kerim	1	Kur'an-ı Kerim	1
İlmihal	2	İlmihal	2	Ülkenin Diniye	2
Türkçe	6	Türkçe	4	Ahlak	1
Arapça	2	Arapça	4	Türkçe	3
Hesap (Hendese)	2	Farsça	2	Arapça	3
Muhtasar Coğrafya	2	Ahlak	1	Farsça	2
Hüsn-i Hat	2	Hesap	2	Hesap	2
Ahlak	1	Coğrafya	2	Tarih-i Osmani	1
		Muhtasar Tarih-i İslâm	1	Hendese (Hesap)	1
		Malumat-ı Ziraie	1	Coğrafya	2
		Resim	1	Malumat-ı Ziraie (İktisadi Beytiye)	1
		Hüsn-i Hat	1	Hesap	1
		Fransızca		Resim	1
				Hıfzıshıha	1
				Fransızca	
Toplam	18	22		22	

Yrd. Doç. Dr. Muammer DEMİREL, "Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüştiye Mektepleri", *Türkler Araştırmaları*, C. 15, s. 58

Tabloya göre Tanzimat Döneminde rüştiyelerde (ortaokul) okutulan derslerle günümüz ilköğretim ikinci kademesinde okutulan dersleri karşılaştırmız.

b. İdadiler: Tanzimat Döneminin sonlarına doğru rüştiyelerin üzerinde ve yüksekokullara öğrenci yetiştiren bir okulun bulunmaması sorun oluşturmıştı. Bu amaçla 1868'de "Galatasaray Sultanisi" açılmıştı. Ancak vilayetlerde böyle bir okul yoktu. Hem bu ihtiyaç üzerine hem de bütün tebaanın çocuklarının bir arada eğitim görebilmeleri ve Osmanlı birliğini sağlamak için idadilerin açılması fikri, 1869 Maarif Nizamnamesi'yle gündeme geldi. İdadilerin öğretim süresi üç yıl olacaktı. Daha sonraki dönemlerde rüştiyelerin idadilerle birleştirilmesiyle kasabalardaki idadilerin eğitim süresi 5, şehirlerdeki ise 7 yıla çıkarıldı. Gündüztü olan 5 yıllık idadiler, bulundukları yörenin işlerini idare edecek, imarını sağlayacak insanlar yetiştirmeyi hedeflerken yüksekokullara öğrenci göndermeyi amaçlamıyordu. Yatılı olan 7 yıllık idadiler ziraat, ticaret ve sanayi alanlarına eleman yetiştirmenin yanında öğrencilerini yüksekokullara hazırlıyacaktı.

İdadilere duyulan ihtiyaç açıkça belirtilmesine rağmen, ekonomik zorluklar yüzünden 1873 yılına kadar bu okulların açılması mümkün olmamıştır. İdadilerin ülke çapında yaygınlaşmaları II. Abdülhamit Döneminde olmuştur. Tüm yedi yıllık idadiler 1910-1913 yılları arasında önce "sultani" daha sonra da "lise" adını aldılar.

c. Sultaniler: Sultanilerin açılmasında Fransız eğitim kurumları model alınmış ve idadilerin üzerinde eğitim vermeleri hedeflenmiştir.

GALATASARAY SULTANISI

Galatasaray Sultanisi (Mekteb-i Sultani), 1868'de eğitime başladı. Okulun eğitim süresi beş yıldır, ancak daha sonra hazırlık sınıfı ile birlikte bu süre sekiz yıla çıkarılmıştır. Okulun ilk müdürü gibi öğretmenlerinin çoğu da Fransızdır. Buraya her dinden ve millettten öğrenci alınmıştır. Benzeri okulların açılması amaçlanmışsa da bu mümkün olmamıştır. Bu nedenle Galatasaray Sultanisi tek başına sultani olarak eğitime devam etmiştir. Daha sonraları "Galatasaray Lisesi" adını alacak olan bu kurum günümüzde de eğitime devam etmektedir.

Prof. Dr. Sebahattin ARIBAŞ, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 122, 142, 165 (Özetlenmiştir.)

Sultani olarak açılan ve günümüzde de eğitime devam eden Galatasaray Lisesi

1873'te eğitime başlayan Dârüşşafaka, sultani seviyesinde eğitim veren bir okuldu. Fransız askerî lise programını uygulayan bu okulda kimsesiz ve fakir çocuklar okuyordu.

Sultaniler yaygınlaştınlamayınca 1908'den sonra yedi yıllık idadilerin adı "sultani"ye çevrildi. İlk kız idadisi 1911'de İstanbul'da açıldı. Bu okul 1913'te "İstanbul İnas (Kız) Sultanisi", 1915'te de "Bezm-i Âlem Sultanisi" adını almıştır.

3. Yükseköğretim (Darülfünun)

DARÜLFÜNUNUN KURULUŞU

Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılın başlarından itibaren bilim ve eğitim anlayışında meydana gelen değişimler, medrese dışında yeni bir sivil yüksek eğitim kurumunun kurulmasına neden olmuştur. Darülfünun, "bilgi ve güzel ahlakça mükemmel olmak isteyen, bütün ilim ve fenleri okumaya istekli ya da devlet dairelerinde çalışmak isteyen herkese, gerekli bilgileri sağlayacak" bir kurum olarak tarif edilmisti.

Medreselerin etkisi dışında eğitim verecek Darülfünun projesi, devletten gereken ilgiyi hemen gördü ve okulun inşasına başlandı. Darülfünunun inşası biten bazı bölümlerinde, dönemin sadrazamı Kepecizade Fuad Paşa'nın isteğiyle, halka açık serbest konferans şeklinde derslere başlanmasına karar verildi. 13 Ocak 1863'te fizik ve kimya alanında Derviş Paşa'nın vermiş olduğu bir konferansla eğitime başlandı. Halk ve devletin ileri gelenlerinde büyük bir ilgi uyandıran ve yakından takip edilen bu konferanslarda, yıl boyunca fizik, kimya, tabii bilimler, tarih ve coğrafya konularında serbest dersler verildi. Bu derslerin birbiriyle bağlantısı yoktu ve dinleyici olarak gelenler de bu konferanslara çoğunlukla merakları nedeniyle katılıyorlardı.

Prof. Dr. Elmeliddin İHSANOĞLU, Osmanlı Medeniyeti Tarihi, C 1, s. 322-323 (Özetlenmiştir.)

Metne göre kuruluş amacı ve işleyiş yönüyle Darülfünunun önceki eğitim kurumlarından farklı özellikleri nelerdir?

Osmanlı Devleti'nde 1845 yılında medrese dışında bir yükseköğretim kurumu olarak Darülfünunun açılması gündeme geldi. Açılacak okulda Müslüman ve gayrimüslim öğrenciler birlikte okuyacak ve mezun olunca devletin çeşitli kademelerinde görev alacaklardı.

Darülfünuna rüştiyelerden mezun olan öğrencilerin alınması amaçlandıysa da bu okulların ortaokul düzeyinde olması sebebiyle bu mümkün olmadı. Bunun üzerine Darülfünuna öğrenci yetiştirmek için lise düzeyinde bir okul olan Darülmâarif kuruldu. Öğretim elemanı yetiştirmek maksadıyla Avrupa'ya öğrenciler gönderildi. 1851'de okulların ve açılacak Darülfünunun ders kitaplarını hazırlamak ve bilim akademisi olarak çalışmak üzere "Encümen-i Dâniş" adıyla bir komisyon kuruldu. Bu komisyon on bir yıl kadar çalıştı.

Darülfünun ilk derslerini 1863'te halka açık konferanslar şeklinde vermeye başladı. Derslere rağbet azalınca eğitime son verildi. 1870'te tekrar derslere başlanan Darülfünunda felsefe, edebiyat; tabii ilimler, matematik ve hukuk olmak üzere üç bölüm bulunmaktaydı. Bölümlerde eğitim süresi üç yıldır. Ancak bir yıllık eğitimden sonra yine derslere ara verildi.

İki defa daha açılıp kapanan Darülfünun, varlığını 1933 yılına kadar sürdürdü. Yerine İstanbul Üniversitesi kuruldu.

Ayrıca 1914'te sayıları artan kız idadileri ile kız muallim mekteplerinin öğretmen ihtiyacını karşılamak üzere açılan "İnas (Kız) Darülfünunu" da 1921'e kadar eğitime

n (günümüzde
versitesi)
danı'nda
si ana kapısı

4. Mesleki Eğitim

Sait Paşa'nın Mesleki Okullarla İlgili Görüşleri

II. Abdülhamid'in sadrazamlığını yapan Sait Paşa, padişaha sunduğu bir tasarıda, eğitimle ilgili görüşlerini belirtmiştir. Tasarının mesleki ve teknik eğitimle ilgili maddeleri şunlardır:

1. Her eyalet merkezinde birer tane din eğitimi, darülfünun, öğretmen okulu, tarım, yol ve köprüler, güzel sanatlar, orman ve ticaret okulu açılmasını,
2. Her sancak merkezinde bir el sanatları okulu açılmasını,
3. Teknik üniversitelerin sanayinin bütün bölümleri için mühendis, sevk ve idare elemanları yetiştirmesini, bu sebepten makine, belediye mimarlığı ve maden mühendisliği ile ilgili teorik ve pratik öğretim yapılmasını,
4. El sanatları okullarının öğretim programlarının demircilik, doğramacılık, dökümcülük ve madenlerden karışımlar yapma bilgisi öğretecek şekilde düzenlenmesini, bu okulları bitirenlerin başka bir okula girmemesini teklif etmiştir.

Doç. Dr. Teyyip DUMAN, "Mesleki ve Teknik Eğitimin Gelişimi",
Türkler Ansiklopedisi, C. 15, s. 58 (Özetlenmiştir.)

Osmanlı Devleti'ndeki mesleki eğitim anlayışında okullaşmaya gidilmesinin nedenleri neler olabilir?

Osmanlı Devleti'nde yerli sanayi kapitülasyonlar nedeniyle korumasız kalmış ve çöküş sürecine girmişti. Devlet adamları bu durumu önlemenin yollarından biri olarak da teknik bilgi verecek okulların açılmasını zorunlu görüyorlardı. Tanzimat Dönemine kadar mesleki eğitim, loncalara alınan küçük çocukların yetiştirilmesi şeklinde devam ediyordu.

Mesleki okulların açılmasına yönelik ilk uygulamalar Mithat Paşa'nın Niş ve Tuna valilikleri sırasında gerçekleşti. Bu bölgelerdeki kimsesiz çocuklara ıslahhanelerde terzilik ayakkabıcılık, matbaacılık eğitimi verildi. 1868'de İstanbul'da Sanayi Mektebi açılarak bugünkü endüstri meslek liselerinin temeli atıldı.

XIX. yüzyılın ortalarından itibaren öğretmenlik, ziraat, tıp, memurluk, hukuk, ticaret vb. alanlarda birçok meslek okulu açılmıştır.

Bu dönemde kız çocuklarının eğitimlerine dair yeni düzenlemeler yapılmıştır. Tanzimat Dönemine kadar kız çocukları sadece sıbyan mekteplerinden faydalanabiliyor, idareci ve aydın kesimin kızları ise özel dersler alarak eğitimlerini devam ettiriyorlardı. 1869 Maarifi Umumiye Nizamnamesi ile kızlar için öğretmen okulu açılması, rüştiye sayısının artırılması kararlaştırıldı. Ayrıca kız sanat okulları ve kadın sağlığı için ebe mektebi açıldı.

Bunlar dışında I ve II. Meşrutiyet dönemlerinde Sanayi-i Nefise (Güzel Sanatlar) Mektebi, Hendese-i Mülkiye Mektebi (İktisat Okulu), Polis Mektebi, Darüelhan (Konservatuvar) gibi değişik alanlarda birçok okul açılmıştır.

5. Azınlık ve Yabancı Okulları

a. Azınlık Okulları: Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimler, ibadethanelerinde açtıkları okullar vasıtasıyla eğitimlerini sürdürüyorlardı. Bu okullarda devletin herhangi bir denetimi yoktu. Ayrıca gayrimüslim vatandaşların birçoğunun maddi durumları iyi olduğu için Avrupa ülkelerine de çocuklarını gönderir, orada okuturlardı. Tablolarda da (sayfa 196'daki) görüldüğü gibi azınlıklar Tanzimattan sonra pek çok okul açtılar. Geniş imkâna sahip azınlık okullarının bazılarında matbaa bile bulunmaktaydı. Bu okullar zamanla azınlıklar arasında milliyetçilik fikirlerinin yayılmasında etkili olmuştur.

Fener Rum Erh
(Kuruçay Mektebi)

AZINLIK OKULLARI		YABANCI OKULLARI	
MİLLET	OKUL SAYISI	MİLLİYET	OKUL SAYISI
Rum	4.390	Amerikan	131
Ermeni	851	Fransız	127
Bulgar	693	İngiliz	60
Yahudi	331	Alman	22
Sırp	85	İtalyan	22
Ulah (Romanya)	63	Avusturya	11
Katolik Rum	60	Rus	7
Katolik	50	İran	4
TOPLAM	6.523	TOPLAM	384

b. Yabancı Okullar: Osmanlı Devleti, yabancılara ekonomik kapitülasyonların yanında eğitim alanında da ayrılcık tanıdı. Yabancılara tanınan bu serbestlik misyonerlerin Osmanlı ülkesine gelmesine neden oldu. Önceleri mezhepleri adına dinî faaliyet sürdüren misyonerler daha sonraları kiliseleri bünyesinde okullar açmaya başladılar. Bu okullar dışında yabancı elçilikler de birer elçilik okulu açmışlardır.

OSMANLI TOPRAKLARINDA AÇILAN YABANCI OKULLAR

Yukarıdaki haritada Osmanlı topraklarında açılmış olan yabancı okulların kurulmuş oldukları yerler gösterilmiştir. Haritaya bakarak okulların buralarda kurulma amaçlarının neler olduğu söylenebilir?

Özellikle XIX. yüzyıldan itibaren Osmanlılarla ilişki kuran devletler tablolarında ve haritada görüleceği üzere politik çıkarlarını koruma amacıyla Osmanlı topraklarında birçok okul açmışlardır.

1907'DE OSMANLI SINIRLARI İÇİNDE AZINLIKLARIN VE YABANCILARIN SAHİP OLDUKLARI OKUL, ÖĞRETMEN, ÖĞRENCİ SAYILARI

OKUL TÜRÜ	AZINLIK OKULLARI			YABANCI OKULLARI		
	OKUL	ÖĞRETMEN	ÖĞRENCİ	OKUL	ÖĞRETMEN	ÖĞRENCİ
İlkokul	5.982	8.025	317.089	?	728	16.629
Rüştiye	687	2.274	23.192	74	551	6.557
İdadi	70	584	10.720	63	464	8.315

Müslüman halk ilk başlarda yabancı okullara pek olumlu bakmamıştır. Ancak bu okulların eğitim kalitesinin ve imkânlarının daha fazla olması zamanla Müslümanların da çocuklarını yabancı okullara vermelerine yol açmıştır.

XX. yüzyıla girerken Türkiye'de 7000'e yakın azınlık okulu ile başta Amerikan ve Fransız olmak üzere 400'e yakın yabancı okul bulunmaktaydı. İlk ve ortaöğretim seviyesindeki bu okulların Osmanlı Devleti tarafından kontrol edilmediği ya da edilemediği anlaşılmaktadır. Bu konuda Maarif Nazırı Zühtü Paşa, II. Abdülhamit'e sunduğu rapor ile tehlikeye dikkati çekmişti. Bu okullar Türk ve Müslüman öğrencileri, millî kültürlerinden uzaklaştırıyor, Hristiyanları da ayrılıkçılığa özendiriyordu.

Sizce yabancı ve azınlık okullarının bu kadar çok sayıda olmasının sonuçları neler olabilir?

1914'te kapitülasyonların kaldırılması ile bu okulların çoğu kapatıldı. 1915 yılında çıkarılan talimatname ile de azınlık okullarına çekidüzen verilerek zararlı faaliyetleri önlenmek istenmişti. Buna göre azınlıklar oturdukları yerleşim birimlerinde okul açabilecekler, kendi dilleri ile öğretim yapabilecekler, ancak Türkiye tarihi ve coğrafyası dersleri Türkçe olarak okutulacak ve Türk öğretmenler tarafından verilecekti. Bu tedbirler, 1918 yılında Osmanlı Devleti'nin savaştan yenik çıkması üzerine bir işe yaramadı.

Yabancı okulların amaçları konusunda İstanbul Alman Lisesi Müdürü Dr. Richard Pröyzer'in şu tespiti çok önemlidir:

"Meşrutiyet Döneminde Avrupa kitaplarının noktası noktasına Türkçeye çevrilmiş örneklerini okuyan bir çocuğun kalbinde vatan ve yurt sevgisi, millî heyecan nasıl uyandırılabilir?... Birçok yabancı okul bulundukları memleketlere hizmet etmeye hiç önem vermiyordu. Memleketin lisanı bile ihmal ediliyor, çocuğun gözü okulun mensup olduğu memleketle çevrilerken oranın körüne hayranı olmasına çalışılıyordu... Çocuklar yabancı bir memleketin coğrafyasını öğrendikleri hâlde kendi vatanlarına dair hiçbir şey bilmiyorlardı... Okullarda Türk çocuklarına yapılan dinî telkinler küçümsenmeyecek kadar tehlikeli idi."

Serzer KILIÇ, "Cumhuriyet Döneminde Yabancı Okullar", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C 21, Mart 2005, Sayı 61 (Kısaltılmıştır.)

Yabancı okulların Osmanlı eğitim sistemine ve toplum hayatına etkilerini belirtiniz.

Yabancı okullar Osmanlı Devleti'ne modern eğitim yöntemlerini ve araçlarını getirmeleri, yabancı dil öğretilmesi ve Osmanlı'nın Batı'ya açılmasında da etkin rol oynamıştır. Ancak bu okullardan yıkıcı faaliyetlere zemin hazırlamıştır. Özellikle gayrimüslim halk arasında milliyetçiliğin yayılmasını teşvik ederek Osmanlı birliğini bozmaya çalışmışlardır. Örneğin Bulgar, Rum ve Ermeni isyanlarına liderlik edenler genelde bu okullarda yetişmişlerdir.

Tanzimat Döneminde yapılan değişikliklerle öğretim kurumlarında birlik olmadığı için, uzun yıllar "medrese", "tanzimat mektepleri", "askerî mektepler", "azınlık" ve "yabancı" mektepler gibi çeşitli kaynaklardan çok farklı bilgi, düşünce, ideal ve dünya görüşüne sahip insanlar yetişmiştir. Bu zıtlıklar toplumda olumsuz sonuçlar ortaya çıkarmıştır.

1921'e kadar eğitimine devam eden

Edis

Maarif Nazırı Zühtü Paşa'nın yabancı okullarla ilgili II. Abdülhamit'e sunduğu rapor (1893):

Osmanlı ülkesinde o sırada erkek ve kızlara mahsus gündüzlü ve yatılı 392 Protestan ve Amerikan okulu mevcut olup bunlardan 284'ü önceden, 108'i ise II. Abdülhamit'in tahta çıkmasından sonra açılmıştır.

Bu okulların 33'üne padişah fermanı, 7'sine sadaret makamının, 11'ine de maarif nezaretinin izni ile ruhsat verilmiştir. Geriye kalan 341 okul ise yerel hükümet memurlarının hoşgörüsünden yararlanılarak ruhsatsız olarak açılmıştır.

Bu okulların kitapları, programları ve öğretmenleri denetlenememekte, okulun kapıları müfettişlerin yüzüne çarpılmakta ya da birçok zorluk çıkarılmaktadır.

Prof. Dr. Yahya AKYÜZ, "Abdülhamit Devrinde Protestan Okulları ile İlgili Orjinal İki Belge", AGEED, C 3, Sayı: 1, s. 123, 126 (Sadelerle yazılmıştır.)

Cumhuriyet Döneminde eğitim alanında yapılan çalışmalar, Osmanlıdan miras kalan problem ve sıkıntılan ortadan kaldıranın yanında, çağdaş dünyada eğitim alanında meydana gelen değişimleri de yakalamayı hedefliyordu. Öncelikle okuma yazma oranı yükseltilmeliydi. Cumhuriyetin ilk yıllarına bakıldığında nüfusun ancak yüzde onu okuryazardı. Öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu mesleki eğitimden geçmemiş, öğretim programları günün ihtiyaçlarına cevap veremez durumdaydı. Okul binalarının çoğu eğitim-öğretime elverişli değildi. Ayrıca ders araç gereçleri bakımından okullar yetersiz durumdaydılar. Eğitimle ilgili merkez ve taşra teşkilatı tam anlamıyla kurulamamıştı. Bu sıkıntı ve problemleri yakından bilen Atatürk ve arkadaşları, cumhuriyetin ilanıyla beraber, yukarıdaki problemleri ortadan kaldıracak adımlar atmışlardır.

Atatürk'ün de amacı millî kültürümüzü muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkarmaktı. Bu amaca ulaşmak için takip edilecek eğitim politikasının da belli esaslara dayanması gerekiyordu.

ATATÜRK'E GÖRE MİLLÎ EĞİTİM POLİTİKASININ DAYANDIĞI ESASLAR

"Bu millete gideceği yolu gösterirken dünyanın her türlü ilminden keşfiyatından, terakkiyatından istifade edelim, lakin unutmayalım ki asıl temeli kendi içimizden çıkarmak mecburiyetindeyiz."

"Milletimizi yetiştirmek için asıl olan mekteplerimizin, darülfünunlarımızın teessüsünde aynı mesleği takip edeceğiz. Evet, milletimizin siyasi, içtimai hayatında, milletimizin fikri terbiyesinde de rehberimiz ilim ve fen olacaktır."

"Türk halkı iyi bir eğitim görmeli ve iyi bir hükûmete sahip olmalıdır. Eğitim okul demektir. Türk köylüsünün pek azı okuryazardır. Ama bu köylüler yeniliklere isteklidir, çocuklarının iyi bir eğitim almasını ister."

Halkçı olması

"Evlatlarımıza öyle bir ilim ve irfan vermeliyiz ki ticaret alanında, tarımda, sanatta ve bütün bunlarla ilgili faaliyetlerde verimli olsunlar. Bunun için de öğretim programımız gerek ilköğretimde gerekse orta öğretimde bu becerileri kazandıracak şekilde hazırlanmalıdır."

"Genç neslin kafasını yormadan, onun her şeyi almaya ve kolaylıkla sindirmeye elverişli beyni, gerçeğin izleriyle süslenmelidir."

"Yeni neslin donatılacağı manevi nitelikler arasında kuvvetli bir fazilet aşkı ve kuvvetli bir düzen ve disiplin fikri de yer almalıdır."

www.atam.gov.tr

Yukarıdaki tabloda Atatürk'ün millî eğitim politikasının dayandığı esasları ifade eden sözleri verilmiştir. Bu esasların neler olduğunu tablodaki boşluklara yazınız.

Cumhuriyet Döneminde 3 Mart 1924'te "Tevhidi Tedrisat (Öğrenimin Birleştirilmesi) Kanunu"yla eğitim ve öğretim birleştirildi. Böylece eğitimdeki ikilik ortadan kaldırıldı. Bu kanunla azınlık okulları ve yabancı okullar da dâhil olmak üzere bütün okullar Millî Eğitim Bakanlığına bağlandı. Devlet denetimine girmek istemeyen okullar kapatıldı.

Atatürk, Ankara Kız Lisesi öğretmen ve öğrencileri ile birlikte (24 Haziran 1933)

TEVHİDİ TEDRİSAT KANUNU (3 Mart 1924)

Madde 1 - Türkiye'deki bütün ilim ve eğitim müesseseleri Millî Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır.

Madde 2 - Şer'îye ve Evkaf Vekaleti veya özel vakıflar tarafından idare olunan bütün medrese ve mektepler Millî Eğitim Bakanlığına devredilmiş ve bağlanmıştır.

Madde 3 - Şer'îye ve Evkaf Vekaleti bütçesinde mektepler ve medreselere tahsis olunan tutar Millî Eğitim bütçesine nakdedilecektir.

Madde 4 - Millî Eğitim Bakanlığı yüksek din âlimleri yetiştirmek üzere Darülfünunda bir İlahiyat Fakültesi kuracak, imamlık ve hatiplik gibi dinî hizmetlerin yerine getirilmesiyle görevli memurların yetişmesi için de okullar açılacaktır.

CUMHURİYET DÖNEMİ OKURYAZARLIK ORANI (%)

Yıllar	Okuryazarlık
1927	10,7
1935	19,25
1940	24,55
1945	30,32
1950	32,51
1955	40,99
1960	39,51
1965	48,76
1970	56,21
1975	63,72
1980	67,48
1985	77,45
1990	80,49
2000	87,32

Prof. Dr. Yahya AKYÜZ, Türk Eğitim
Tarih, s. 405, www.tak.gov.tr

• *Tevhidi Tedrisat Kanunu'na göre eğitim alanında hangi yenilikler yapılmıştır?*

• *Bu kanunla eğitim alanında Osmanlı eğitim anlayışına göre nasıl bir anlayış getirilmeye çalışılmıştır?*

Eğitim alanında yapılan bir diğer düzenleme ise 1 Kasım 1928'de "Türk Harfleri Hakkında Kanun"un çıkarılmasıdır. Bu düzenleme ile Arap harfleri yerine Latin harflerine dayalı Türk alfabesine geçildi. Ülke genelinde "Millet Mektepleri" açılarak okuma yazma seferberliği başlatıldı. Harf İnkılabı'yla batılılaşma ve çağdaşlaşma yolunda önemli bir adım atılırken okuma yazma oranı da hızla arttı ve basılan kitap sayısında büyük artış oldu.

Yeni harflerin öğretilmesi için kurslar düzenlendiği dönemde Anadolu'da dolaşan bir Fransız yazarın izlenimlerini şöyle anlatmaktadır:

"Ankara'dan Diyarbakır'a, Sivas'tan Konya'ya kadar gittim. Hemen her köyde ve kasabada durdum. Büyük bir halk kütlesinin gayretine yakından tanık oldum. Gençlerin ve ihtiyarların yeni yazrı öğrenmek için gösterdiği gayret pek dokunaklı idi. Diyarbakır'da genç bir bahçıvana ders verdim. Bu genç benimle buluşmak ve yeni yazrı öğrenmek için her gün tam iki saatlik yol yürüyordu."

İhsan SAĞGÖZ, Türkiye'nin Eğitim Çıkarması ve Atatürk, s. 120

Yukarıdaki metinden halkın eğitime olan ilgisine yönelik çıkarımlarda bulununuz.

Atatürk yeni harfleri halka
anlatırken (28 Eylül 1928)

2. Eğitim-Öğretim Alanındaki Diğer Gelişmeler

Cumhuriyet kurulduktan sonra Atatürk ve arkadaşları güçlü, çağdaş, modern bir devlet oluşturma yolunun eğitimden geçtiğine inanmaktaydı. Bu doğrultuda cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren okul öncesinden, üniversiteye kadar eğitim kurumlarının yaygınlaştırılması için çalışmalar yapılmıştır.

Cumhuriyeti kuran kadronun en önemli amaçlarından birisi, Türk insanını cehalet ve bilgisizlikten kurtarmaktır. Özellikle okuma yazma bilmeyen halkın eğitilmesi, vatandaşlara günlük yaşamlarında kullanabilecekleri bilgi ve becerilerin kazandırılması yaygın eğitimin öncelikleri arasındaydı. Bu doğrultuda Atatürk ve arkadaşları okula gidemeyen, okuma imkânı olmayan geniş halk topluluklarını bilgilendirmek ve eğitmek amacıyla yaygın eğitime önem vermişlerdi. Halk derslikleri ve halk konferansları, millet mektepleri, halk okuma odaları, halk evleri, öğretmen kursları, gezici köy kadın ve erkek kursları gibi faaliyetlerle ve kurumlarla Türk halkı eğitime çalışılmıştır.

1923 - 1941 ARASI RESMİ VE ÖZEL İLKOKUL, ORTAOKUL VE LİSELERDEKİ İSTATİSTİK SONUÇLARI						
OKUL TÜRÜ	ÖĞRETİM YILI	OKUL SAYISI	ÖĞRENCİ SAYISI			ÖĞRETMEN SAYISI
			ERKEK	KIZ	TOPLAM	
İLKOKUL	1923 - 24	4.894	273.107	62.954	336.061	10.238
	1930 - 31	6.598	315.072	174.227	489.299	18.318
	1940 - 41	10.596	661.279	294.468	955.747	20.564
ORTAOKUL	1923 - 24	72	-	-	5.905	796
	1930 - 31	83	20.148	6.945	27.093	1.068
	1940 - 41	252	69.097	26.235	95.332	3.867
LİSE	1923 - 24	23	-	-	1.241	513
	1930 - 31	57	4.333	1.366	5.699	637
	1940 - 41	82	18.881	5.981	24.862	1.544

Prof. Dr. Yahya AKYÜZ, Türk Eğitim Tarih, s. 350, 357

CUMHURİYET DÖNEMİNDE EĞİTİM KURUMLARI (1938'E KADAR)			
İlk ve Ortaöğretim	Mesleki Teknik Eğitim	Üniversite (Yüksek öğretim)	Güzel Sanatlar
1924'te ilköğretim zorunluluğu getirildi. 1924'te ortaokullar ortaöğretimin ilk kademesi olarak kabul edildi. - Liseler ortaöğretimin ikinci kademesi olarak kabul edildi. - İlkokul, ortaokul ve lise sayısı arttırdı.	- Erkek Sanat Okulu - Kız Sanat Okulu - Yapı Enstitüsü - Ticaret Okulları - Kız Teknik Yüksek Öğretmen Okulu - Erkek Teknik Yüksek Öğretmen Okulu	- Aykara Hukuk Mektebi - Orta Müslim Mektebi ve Tıbbiye Enstitüsü - Ziraat Enstitüsü - İstanbul Üniversitesi - Di-Tarih ve Coğrafya Fakültesi - Mülkiye Mektebi (Biyasal Bilimler Fakültesi)	- Musiki Müslim Mektebi - Güzel Sanatlar Akademisi - MMT Müzik ve Tansal Akademisi (Devlet Konservatuarı)

Prof. Dr. Y. AKYÜZ, Türk Eğitim Tarih, s. 346-390; Prof. Dr. S. ARIERAK, vd., Türk Eğitim Tarih, s. 217-228

Yukarıdaki tablolara göre cumhuriyetin ilk yıllarında izlenen eğitim politikası ile ilgili neler söylenebilir?

1936'da köy okullarına öğretmen yetiştirmek için açılan kurslarla ilgili Müfettiş Emin Soysal'ın, Milli Eğitim Bakanlığına yolladığı rapordan:

"Öğrencilerin birini sıtma tuttu. Baytar Salih gelerek kan aldı, sıtma mikrobunu boyadı. Mikroskopla öğrencilere gösterdik. Ve sıtma hakkında bilgi verdik, öğrencilerin mikroskop kullanması görülecek bir şeydi. Biri baytar Salih'e 'Efendim şimdiki inandım, bana kırk yıl söyleyiniz «mikrop var» diye inanmazdım, Kurbağa yavrusu gibi nasıl kuyruklarını sallıyorlar.' diyordu."

"Bu hafta ot balyası makinesine giden gruplar balya yapmayı ve makineyi kullanmayı öğrendiler. Tanım uzmanının söylediğine göre bu makine ile ancak on dakikada bir balya yapılmış. Öğrencilerden dört dakikada balya yapanlar oldu. İşten sonra usta, makineyi söktü, haydi bakalım bunu takın ve kullanın dedi. Öğrenciler makineyi taktı ve kullandılar."

İhsan BAĞGÖZ, Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk, s. 174, 175

- Cumhuriyetin ilk yıllarında böyle bir eğitim modelinin benimsenmesine niçin gerek duyulmuştur?
- Uygulanan eğitim metodu ile ilgili neler söylenebilir?
- Hayvan hastalıklarında uzman olan baytarın hasta öğrenciden kan

EK 43. 2018 Programına Göre Yazılmış Olan Kültür ve Medeniyet Tarihi Ders Kitabında Değinilen Sayfalar (s.166 – 168)

A) İLK TÜRK DEVLETLERİNDE EĞİTİM VE BİLİM

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. Eğitim olmasaydı toplumlar bilgi ve birikimlerini günümüze aktarabilirler miydi?
2. Aşağıdaki görsellere bakarak bilgi ve birikimin teknolojiye etkisi hakkındaki düşüncelerinizi söyleyiniz?

Görsel 5.1: Tekerlek

Görsel 5.2: Uzay mekiği

5.1. İlk Türklerdeki Eğitimin Özellikleri

İlk Türk devletlerinin yaşam biçimleri, onların eğitim anlayışlarını ve eğitim uygulamalarını da şekillendirmiştir. Bu nedenle ilk Türk devletlerinde verilen eğitimde töre önemli bir yere sahip olmuş, aileler çocukların ve gençlerin sosyalleşmeleri için özel çaba sarf etmiştir. İlk Türk devletlerinde, ailede verilen eğitimin çevreye yönelik bir eğitim olmasına da dikkat edilmiştir.

Bu dönemde halkın da eğitimine önem verilmiş, toplumun eğitimi için şiirler, destanlar ve atasözleri derlenmiş derlenen bu ürünler ozanlar aracılığı ile nesilden nesile aktarılmıştır. **Oğuz Kağan Destanı**'nda insanların hayatı, mevsimler ve ülkelerle ilgili bilgiler yer almaktadır. **Manas Destanı**'nda insanların kullandıkları aletler ve silahların yanında, hayvan hastalıkları ve insanların anatomik yapılarıyla ilgili bilgiler verilirken, **Ergenekon Destanı**'nda demirin nasıl eritildiği anlatılmıştır.

BİLGİ NOTU

Destanlar milletlerin kültürlerini yansıtan manzum hikâyelerdir. Ait oldukları milletin kahramanlıklarını anlatarak o insanların kendilerine güven duymalarını ve milli benliklerini koruyarak sonraki nesillere aktarmalarını sağlayan önemli eserlerdir.

SORU

Kültürün sonraki nesillere aktarılmasında destanların etkisini açıklayınız.

İlk Türk devletlerinden olan Hunlar ve Kök Türklerde örgün eğitim (planlı, programlı eğitim) kurumlarının olduğuna dair kesin bir bilgi yoktur. Ancak uygarlık ve kültür düzeyindeki gelişmişlik düzeyi, ilk Türklerde güçlü bir eğitim sistemi olduğunu gösterir. Devletin çeşitli kademelelerinde çalışan memurların olması da bu memurları yetiştiren eğitim kurumlarının varlığına dair belge niteliğindedir.

Görsel 5.3: İlk Türklerde kemik üzerindeki yazı ve tasvir

Türklerin geçtiği coğrafyalarda yazıtlara rastlanması; tabak, çanak, yüzük, küpe, kemer tokası ve kemik eşyalar gibi günlük kullanılan malzemelerde yazıların bulunması, Türklerde halk arasında da okuma ve yazmanın yaygın olduğunun göstergesidir (Görsel 5.3).

166

Türklerde Eğitim Ve Bilim

Türklerin eğitim anlayışında ahlak, terbiye, iyilik, cömertlik, sorumluluk ve bilgelik gibi değerler ön plana çıkmıştır. Alp insan olmaya büyük önem verilmiş, alp insan olabilmek bir erdem olarak kabul edilmiştir.

Konargöçer hayat yaşayan ilk Türk toplulukları, sürekli savaş tehlikesiyle karşı karşıya oldukları için savaş sanatını iyi bilirlerdi. Ata binme, ok atma ve kılıç kalkan kullanma gibi eğitimler, çocuk yaşlardan itibaren disiplinli bir şekilde verilirdi. Silah kullanabilme gücüne sahip olan herkes, savaş araç ve gereçlerini kullanma eğitimi alırdı.

İlk Türk devletleri arasında yer alan Hunlar, özellikle askeri eğitime büyük önem vermişlerdir. Hun hükümdarı Mete Han'ın kurduğu askeri alandaki onlu sistem birçok ülkeye örnek olmuştur.

Temel geçim kaynağı hayvancılık olan Türkler, özellikle hayvan ürünlerini işlemeyi (et, süt, yoğurt, deri, yün vb.) iyi biliyorlardı. Ayrıca hayvan hastalıkları konusunda eğitimliydi. Türklerde dokumacılık ve demir işlemeciliği de çok gelişmişti.

Hun, Kök Türk ve Uygurlarda Eğitim

İlk Türk devletlerinden olan Hunlarda eğitim, Hunların ilk hükümdarı olan Teoman Dönemi'nde başlamıştır. Bu ülkedeki eğitimin asıl gelişimi Hunların en ünlü hükümdarı Mete Han Dönemi'nde olmuştur. Mete Han Dönemi'nde; sivil, askeri ve siyasi alanla birlikte, eğitim alanında da önemli gelişmeler sağlanmıştır. Hunların okuryazar olduğu, Mete Han'ın Çin İmparatoru'na gönderdiği mektuptan anlaşılmaktadır. Mete Han bu mektupta askeri zaferleri Tanrı'nın izniyle kazandığını anlatmıştır. Ayrıca Hun Dönemi'ne ait Esik Kurganı'nda çıkan gümüş bir çanakta 26 harften oluşan yazıya rastlanmıştır (Görsel 5.4).

Görsel 5.4: Esik Kurganı'nda çıkan gümüş çanak ve tasviri

Hunlarda; ata binme, ok atma ve kılıç kuşanma işleri çocuk denecek yaşlarda öğretilir, bu eğitimlerde baba önemli rol oynardı. Ayrıca eğitimin yaparak ve yaşayarak gerçekleştirilmesine de önem verilirdi.

Kök Türklerin eğitim açısından Türk tarihine yaptıkları en önemli katkı, 38

harften oluşan bir alfabeyi kullanıp günümüze kadar gelen Orhun Yazıtları'nı bırakmış olmalarıdır. Orhun Yazıtları, bu dönemde yazının Türkler arasında kullanıldığının belgesi niteliğindedir.

Orhun Yazıtları, Türk tarihine ait bilinen ilk yazılı eser olması açısından önemlidir. Türk milletine hitaben yazılan bu yazıtlar Türk milli tarihi ve Türk eğitim tarihi açısından büyük önem taşımaktadır. Orhun Yazıtları, destanlar gibi sözlü kültürden yazılı kültüre geçiş için de önemli bir adımdır.

Kök Türkler Dönemi'ndeki eğitim, töre anlayışı içerisinde gelişmişti ve Hunlardaki eğitime benzemektedir. Kök Türklerdeki eğitimin Hunlardan farklı olan yanı, yazının taşlara kazınmasıdır. Yazının taşlara kazınmış olması, Kök Türklerde planlı bir eğitim anlayışının olduğunu gösterir. Kök Türklerde sözlü töre yazı ile gelişmiş, bilgiler artmış ve yaygınlaşmıştır.

BİLGİ NOTU

Orhun Yazıtları VIII. yüzyılda Vezir Tonyukuk, Kül Tigin ve Bilge Kağan adına dikilmiştir. Bu yazıtlarda halka bilgi verilmesi de amaçlanmıştır.

Orhun Yazıtları, 1893 tarihinde Danimarkalı Wilhelm Thomsen (Vilhem Tomsen) tarafından okunmuştur.

SORU

"Söz uçar, yazı kalır." sözünden ne anlıyorsunuz?

Hunlarda olduğu gibi Kök Türklerde de alp insan tipine büyük önem verilmiştir. Orhun Yazıtlarında alp kişi olmak, iyi bir hükümdar olmanın özelliklerinden sayılmış, Türk milletinin sonsuza dek yaşaması için yazıtlardan ders alınması gerektiği anlatılmıştır. Bu yazıtlarda bağımsızlık, bilgelik ve alpliğin öneminden bahsedilmesi ve birlikte yaşamının değerinin dile getirilmesi; yazıtların eğitici bir yönü olduğunu gösterir.

Kök Türklerle ait mezar taşlarında, madeni eşyaların üzerlerinde ve kayalarda birçok yeni yazı bulunmuştur. Bu yazılardan birinde, bir küpün nişan için bir kıza verildiği anlatılmıştır. Birçok eşya üzerinde yazıların bulunması, Kök Türklerde yazının sosyal hayatta da yaygın olarak kullanıldığını göstermektedir. Ayrıca Kök Türkler Dönemi'nde başka dillerden çeviriler de yapılmıştır.

? SORU

Bir ülkede yazıya önem verilmesi ve farklı dillerdeki kitapların çevirilerinin yapılması, o ülke hakkında nasıl bir fikir oluşturur?

Görsel 5.5: Yazı yazan Uygur rahipleri

Uygurlardaki eğitim anlayışı Kök Türklerdeki eğitim anlayışına benzemekle birlikte bazı konularda Kök Türklerden farklılıklar gösterir. Zira Uygurlar Dönemi'nde yerleşik hayat önem kazanmış, diğer kültürlerle de etkileşim artmış, örgün eğitim yerleşmeye başlamıştır. Uygurların Manihaizm dinini kabul etmesi, onların eğitim anlayışını da etkilemiştir.

Uygurlar ilk dönemlerinde Orhun Alfabesi'ni kullanmışlar, daha sonra da menşei Soğd Alfabesi olan bir alfabe kullanmaya başlamışlardır. Kök Türkler yazılarını sert zeminler üzerine bıçakla kazırlarken, Uygurlar kalem ve fırça kullanarak birçok kitap yazmışlardır (Görsel 5.5).

Uygurların hem kendi dillerinde hem de komşu ülkelerin dillerinde eserler basması, okuyup yazmanın Uygur ülkesinde yaygın olduğunu gösteren en önemli delildir. Kâtip, bürokrat, çevirmen ve öğretmenlerin olması da Uygurlarda örgün eğitimin yapıldığını göstermektedir. Son yapılan araştırmalarda Uygurlarda 23 tane okulun olduğu belirlenmiştir. Uygurların eğitime verdiği önemi, onların şu atasözünden anlamak mümkündür: "Çocuğunu öğretmene ver, ondan alıp saraya ver."

Uygurlara ait Turfan'da bulunan bir mecmuada bilginin önemini anlatan şu beyitlere rastlanmıştır.

EK 44. 2018 Programına Göre Yazılmış Olan Kültür ve Medeniyet Tarihi Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.170)

Uygurlardaki bilimsel gelişmeler, Hun ve Kök Türklere göre daha ileri seviyedeydi. Araç gereç yapımı, gelişmiş şehir yapılanması, çiçek hastalığına karşı geliştirilen aşı vb. alanlardaki çalışmalar sayesinde Uygurlar; bilimsel açıdan önemli bir noktaya ulaşmışlardır. Bu ülkedeki madencilik çalışmaları bakır oksit, nişadır ve boraks kullanacak kadar ilerlemiş; bakırcılık ve kuyumculukta da ileri bir seviyeye ulaşmışlardır.

Uygurlar tıbbi konularda oldukça önemli gelişmeler sağlamış, Çin ve Hintlilerin tıp bilgilerinden de yararlanmışlardır. Doğada bulunan her şeyin bir faydası olduğuna inanan Uygurlar,

Görsel 5.8: Karabalğasun Yazıtları'ndan bir bölüm

ilaç olarak kullanacakları bitkiler hakkında detaylı araştırmalar yapmış; sarımsak ve soğanı ilaç yapımında sıkça kullanmışlardır.

Uygurlar matbaacılığı bildikleri için tahta kalıpları kullanarak baskı yapmışlardır. Tuen-huang Mağarası'nda bulunan tahta harfler, Uygurların matbaacılıkta ileri noktada olduklarını göstermektedir. Uygurların **Karabalğasun Yazıtları (Görsel 5.8)** Çince, Soğdca ve Türkçe olarak yazılmıştır.

Kağıdı genellikle pamuktan yapan Uygurların mabetlerinde kütüphaneler de bulunurdu. Uygur eserleri ilk zamanlarda tomar şeklindeki kâğıtlara yazılırken ilerleyen zamanlarda günümüze benzer kitap şekilleriyle de yazılmaya başlamış, eserlerin yazımında siyah ve kırmızı mürekkepler kullanılmıştır.

Türklerin bilimsel alandaki çalışmalarına genel olarak bakıldığında burada otaçı ve emçi denilen hekimlerin görev yaptıkları görülür. Bitki ve mineral kaynaklı ilaçlar kullanarak tedavi eden bu hekimlerin yanında, kam ve baksı adı verilen ve Şamanizm inancıyla tedavi uygulayan insanlar da vardı. Ayrıca ölen kişilerin mumyalanması da yapılırdı.

Türkler matematikte erken tarihlerden itibaren on tabanlı (desimal) sistemi ve aritmetik hesaplarda sayı dizilerini, ilerleyen dönemlerde ağırlık ve uzunluk ölçüleriyle para birimlerini kullanmışlardır. Sayılar hangi yönden toplanırsa toplansın, aynı sonucu veren ve günümüzdeki sudokuya benzeyen bulmacalar da vardı.

Türkler, astronomi alanında da önemli çalışmalar yapmış; Güneş'i, Ay'ı ve yıldızları sürekli izlemiş ve bunlara çeşitli anlamlar yüklemiştir. İlkbaharın gelişini (nevrüz) bayram olarak kutlamışlar; Venüs'e sabah yıldızı, Merkür'e ise akşam yıldızı isimlerini vermişlerdir.

İklim şartlarının değişkenliğini belirtmek ve zaman ile mevsimler hakkında bilgi edinmek amacıyla On İki Hayvanlı Türk takvimini kullanan Türkler, bu takvimi güneş yılını esas alarak hazırlamıştır. On İki Hayvanlı Türk takviminde, her yıl bir hayvan ismiyle adlandırılmış; On iki yıllık zaman dilimi bir devir olarak kabul edilmiştir. Bu takvimde bir yıl; 365 gün, 5 saat, 50 dakika, 47 saniye olarak belirlenmiş ve gece yarısı günün başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Takvimde geçen hayvanların özelliklerinin, o yılın karakterini ve seyrini etkilediğine inanıl-

BİLGİ NOTU

Uygurca yazılmış ve TID 120 kodu ile sınıflandırılmış bir tıp kitabı bulunmuştur. Bu eserde körlük, göze pus inmesi, baş ağrısı, kulak hastalıkları, kalp hastalıkları ve deri hastalıkları gibi birçok hastalık hakkında bilgi bulunmaktadır.

EK 45. 2018 Programına Göre Yazılmış Olan Kültür ve Medeniyet Tarihi Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.172 – 173)

5.2. İlk Türk İslam Devletlerinde Eğitim ve Bilim Faaliyetleri

Buğra Han Medresesi Vakıf Belgesi

Medresede bilim ve din adamları için bir toplantı yeri, bir cami, çalışma odaları, kütüphane, halk için Kur'an okunan bir salon, edep öğretmeni için bir oda, küçük odalar, avlu ve bahçe bulunacaktır.

Medresenin **fakih** (fıkıh bilgini) adı verilen bir müderrisi bulunacak, kendisine ayda 300 dirhem maaş verilecektir. Öğrencilerin tamamı için ayda 1500 dirhem burs (maaş) verilecektir. Öğrencilerin maaşını dağıtan görevliye 50 dirhem, Kur'an öğretene 100 dirhem verilecektir.

Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, s. 22-23

Batı'nın bilime önem vermediği ve insan düşüncesinin baskı altında tutulduğu Ortaçağ'da, eğitim ve bilime önem veren İslam dini doğmuş, bu din, insanları öğrenmeye ve bilimsel çalışmalar yapmaya yöneltmiştir.

Türkler kalabalık gruplar halinde İslam dinine geçince İslam dünyası, eğitim ve bilim alanında önemli gelişmeler göstermiştir. Geniş coğrafyalara hükmeden Türkler, bu topraklarda açmış oldukları eğitim ve bilim kurumları ile yetiştirdikleri bilim insanları sayesinde, bilimin gelişmesine büyük katkıda bulunmuşlardır.

Karahan hükümdarları bilimsel faaliyetleri destekleyince yukarıdaki metinden de anlaşılacağı gibi bilim alanında önemli gelişmeler yaşanmış, Buhara, Semerkant, Taşkent, Balasagun, Kaşgar gibi şehirler bilim ve kültür merkezi hâline dönüşmüştür.

Bilim alanında yaşanan bu gelişmeler, halk ile devlet arasındaki ilişkileri düzenleyecek kişilere ihtiyaç duyulmasına yol açmıştır. Yeni Müslüman olan kalabalık grupların İslamiyet hakkında bilgi sahibi olmasını sağlayacak eğitimcilere ihtiyaç duyulmuş, bu ihtiyaçların karşılanması amacıyla, medreseler açılmış, bu medreselerde dinî eğitimin yanında müsbet bilimlere de yer verilmiştir. Bu eğitim hamlesiyle birlikte kültür ve sanat alanında önemli gelişmeler gösteren Karahanlılarda, birbirinden değerli düşünür ve bilim insanları yetişmiştir.

Bu bilginlerden **Kâşgarlı Mahmud**, ilk Türk haritacısı ve filoloğudur (Görsel 5.11). **Yusuf Has Hacip**, bu dönemin diğer önemli düşünürü ve fıkıh adamıdır. "Âlimlerin ilmi, halkın yolunu aydınlatır." diye bahsettiği eseri Kutadgu Bilig, önemli bir siyasetnâme ve nasihatnâmedir.

Görsel 5.11: Dünya haritası (Kâşgarlı Mahmud)

Büyük Selçuklular, gerek Türk tarihinde ve gerekse dünya tarihinde medeniyete önemli katkılarda bulunmuşlardır. Eğitim alanında yeni kurumlar oluşturarak Türklerin eğitimine katkıda bulundukları gibi bilime de gereken önemi vermişler, bilginlere ve sanatkârlara büyük saygı göstermişlerdir.

İlk Selçuklu medresesi 1040 yılında Tuğrul Bey tarafından Nişabur'da kurulmuş, Alparslan Dönemi'nde ise medreseler yaygınlaştırılmıştır. Selçuklularda öğretim ücretsiz hâle getirilmiş ve öğrencilere maaş bağlanmıştır.

Ünlü vezir Nizamülmülk, kendi adını taşıyan medresesine önemli bilim insanlarını toplayarak çok geniş bir kütüphane kurdurmuştur. Selçuklularda eğitim devletin bir görevi olarak algılanmış ve eğitime çok büyük yatırımlar yapılmıştır. Alparslan Dönemi'nde Bağdat'ta **Nizamiye Medreseleri** adıyla anılacak ve Türk eğitimini uzun yıllar etkileyecek kurumlar açılmıştır.

NİZAMİYE MEDRESELERİNİN AÇILIŞ AMAÇLARI

- Devletin Haşhaşiler gibi radikal örgüt ve mezheplere karşı korunması
- Memur ihtiyaçlarının karşılanması ve din adamı yetiştirilmesi
- Bilim insanlarının çalışmalarından faydalanılması
- İslamiyet'e yeni geçen Oğuz topluluklarının inançlarının pekiştirilmesi
- Yoksul ve yetenekli öğrencilerin topluma kazandırılması

Bu kurumlarda dinî bilgilerle birlikte pozitif bilimler de okutulmuştur. Benzer kurumların Avrupa'da daha sonra açılmış olması, bu medreselerin dünyanın ilk üniversiteleri olarak kabul edilmelerini sağlamıştır.

Bizanslı ünlü düşünür **Psellos Konstantinos** (Piselos Konstantinos); "Bağdat'ta kurulan Nizamiye Medreseleri'nde doğan yıldızlar, bir gün Bizans'ın güneşini söndürebilirler." derken, bu medreselerin ilerideki rolüyle ilgili çok önemli bir gerçeğe değinmiş oluyordu. Bu medreselerde yetişen âlimler sayesinde, birkaç yıl sonra Bizans'ın güneşi, Selçuklular karşısında sönmeye başlamıştır.

Nizamiye Medreseleri, İslam dünyasının dört bir tarafından gelen yüzlerce öğrenciyi yetiştirmiş, başarılı devlet adamları ve bilim insanları yetiştirilmesinde çok önemli görevleri yerine getirmiştir.

Medreselerde aşağıdaki tabloda gösterilen ders programları uygulanmıştır.

Tablo 5.1: Medreselerde Okutulan Dersler

Din ve hukuk dersleri	Dil ve edebiyat dersleri	Felsefe dersleri	Müsbet bilim dersleri
• Kur'an okuma • Tefsir • Hadis • Fıkıh • Kelam	• Arap Edebiyatı • Fars Edebiyatı • Nahiv ve Sarf (Dil Bilgisi) • Hitabet • Cerh ve Tadil (Hadis Araştırması) • Tarih • Edep	• Felsefe • Mantık	• Tıp • Cerrahi • Hesap • Hendese (Geometri) • Müsellesat (Trigonometri) • Nücum (Yıldız ilmi) • Hey'et (Gök bilimi) • Tabiiyat (Doğa)

Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, s.44

5. Ünite

SIRA SİZDE

Selçuklu Sultanı Alparslan, bir gün Nişabur'da bir caminin kapısında perişan kılıklı gençler görüp bunların kim olduklarını vezir Nizamülmülk'e sormuştu. Vezir; "Bunlar insanların en şerefileri, dünya zevki bulunmayan ilim araştırmacılarıdır." deyince, Alparslan onlara bir yurt yapılması ve maaş bağlanmasını emretmiştir.

Alparslan'ın oğlu Sultan Melikşah, kendisini ziyaret etmeyen bilim insanı Sandaliye bunun nedenini sorunca; "Sizin, hükümdarların en iyisi olmanız için ve benim de âlimlerin en kötüsü olmamam için ziyaretinize gelmiyorum. Çünkü en iyi hükümdar, âlimleri ziyaret eden, en kötü âlim de hükümdarın ziyaretine koşandır." diye cevap vermiştir.

Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, s. 43

EK 46. 2018 Programına Göre Yazılmış Olan Kültür ve Medeniyet Tarihi Ders Kitabında Değinilen Sayfalar (s.176)

Ahilikte Meslek Eğitimi

Ahilikte mesleki eğitim ile genel eğitim bir bütünlük içerisinde yürütülmüştür. Eğitime özel bir önem verilmiş, öğretiminle üretip, eğitimle de asıl bir toplum oluşturulmaya çalışılmıştır. Genel eğitimler ahi zaviyelerinde verilmiş, meslek eğitimleri uygulamalı olarak kalfalar ve ustalar gözetiminde yapılmıştı.

Mesleki eğitim çocuğun velisinin izni ile yapılır, çocuk on yaşına kadar bir ustanın yanında yamak olarak çalışır. İki yıl ücretsiz olarak yamaklık yapan çocuk, bir törenle çıraklık eğitimine başlardı. Çıraklık eğitimi üç yıl sürerdi. Çıraklık süresini tamamlayan çocuklar, kendi başlarına mesleği icra edebilecek duruma geldikleri zaman, üç usta ile kalfalardan oluşan bir kurul karşısında meslekleri ile ilgili bir sınava tabi tutulurdu. Bu sınavda başarılı olan çıraklara kalfalık unvanı verilirdi.

Kalfalık genelde üç yıl sürerdi. Kalfa olan kişi bu süre içerisinde her türlü görevi sağlarsa yaptığı bir ürünle ustalar meclisinin karşısına çıkardı. Ustalar kalfanın yaptığı işi beğenirlerse kalfa ustahğa yükselirdi (Tablo 5.2). Ustası, mezun olan öğrencisine şed (kuşak) bağlar, kendisine şed bağlanan kalfa, dükkan açma hakkına sahip olurdu.

Tablo 5.2: Ahilerde Meslek Eğitimi Süreci ile İlgili Örnekler

Derece	Başlama yaşı	Derecede kaç yıl çalıştığı	Meslek türü
Yamak	10	2-3	Debbağ, nalbant, bıçakçı
Çırak	13	3-4	Debbağ, nalbant, bıçakçı
Kalfa	16-17	3	Debbağ, nalbant, bıçakçı
Usta	19-20	-	Debbağ, nalbant, bıçakçı

Güray Kırpık, Selçuklu Tarihi, s. 893

Ahilik eğitim sisteminde insan bir bütün olarak ele alınmış, kişiye yalnız mesleki bilgi değil; din eğitimi, ahlak bilgisi ve sosyal bilgiler de verilmiştir. İş başında yapılan eğitimin, iş dışında yapılan eğitimle bütünleşmesi sağlanmış, eğitim bir ömür boyu sürecek bir faaliyet olarak düzenlenmiş, derslerin yetkili kişilerce verilmesine de dikkat edilmiştir.

EK 47. 2018 Programına Göre Yazılmış Olan Kültür ve Medeniyet Tarihi Ders Kitabında Değinilen Sayfalar (s.178)

Türk İslam Devletleri Bilim İnsanları

Harezmi (?-847)

Cebir biliminin kurucusu olarak kabul edilen Harezmi; matematikçi, astronom ve coğrafyacıdır. Avrupa'da Alkarismi olarak bilinmektedir. Cebiri geometride kullanarak analitik geometrinin temelini oluşturmuştur. En önemli eserleri *Kitâbü'l Hisâbi'l-Hindi* ve *Kitâbü'l Muhtasar fi hisâbi'l cebir ve'l mukâlebe*'dir.

Farabî (870-950)

Türkistan'ın Farab şehrinde doğduğu sanılan Farabî (Görsel 5.17), iyi bir eğitim görmüş fizik, astronomi, mantık, müzik ve siyaset gibi alanlarda eserler vermiştir. Aristo mantığını en iyi kavrayan ve açıklayan kişi olduğu için ikinci öğretmen anlamına gelen Muallim-i Sâni ünvanıyla anılır. *İhsâ'ül-Ulûm* adlı eserinde bilimleri sınıflandırmış, bu nedenle de İslam dünyasında bilimleri sınıflara ayıran ilk kişi olarak tarihe geçmiştir. Musiki kitabı da yazmış olan Farabî, Batı dünyasında Alfarabius (Elfarabyus) olarak bilinmektedir.

Görsel 5.17: Farabî (Temsilî)

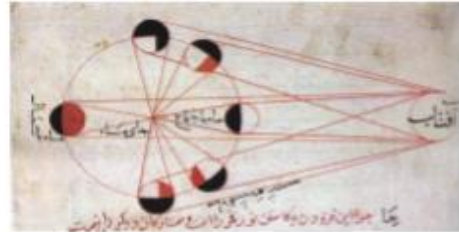
Görsel 5.18: İbni Sina heykeli (Temsilî)

İbni Sina (980-1037)

Buhara yakınlarındaki Efşene köyünde doğmuştur. Eğitimine Kur'an ve edeb ilimlerini öğrenerek başlamıştır. Fıkıh, mantık, astronomi ve felsefe de okuyan İbni Sina (Görsel 5.18), 16 yaşında tıp eğitimine başlamış ve kendisine başarılarından dolayı eş-şeyhü'r-reis unvanı verilmiştir. Batı'da ise Avicenna (Avisenna) olarak bilinir. Bulaşıcı hastalıkların gözle görülmeyen minik kurtçuklardan (mikrop) kaynaklandığını tespit etmiş, kan dolaşımının nasıl gerçekleştiğini açıklamış ve başarılı ameliyatlara gerçekleştirmiştir. İbni Sina'nın *El-kânûn fi't-tıbb* adlı kitabı Batı'da uzun bir süre ders kitabı olarak okutulmuştur. İnsanlığa büyük hizmetleri dokunan İbni Sina'nın adı, günümüzde Ay'da bulunan bir kratere verilmiştir.

Bîrûnî (973-1048)

973 yılında Harezm şehrinde doğmuştur. Astronomi (Görsel 5.19), matematik, fizik, tıp, coğrafya ve tarih konularında önemli eserler vermiştir. Batı'da Aliboron adıyla anılmaktadır. Ayrıca jeodezi (yeryüzü bilgisi) biliminin kurucusu kabul edilir. Gazneli Mahmud'un Hint seferlerine katılmıştır. En önemli eseri, *El Asarü'l Bakiye*'dir. Bu önemli eserinde çeşitli toplumların kullandıkları takvimleri ay ve yıllardaki farklılıkları dini gün ve bayramları sebeplerini incelemiştir.

Görsel 5.19: Bîrûnî'nin Ay'ın evreleri çizimi

El Hazini (?- 1155)

XII. yüzyılda İran'da yaşamış, astronom ve mekanikçidir. Sultan Sencer'e sunduğu astronomi kitabında, çeşitli şehirlerin enlem ve boylamları, yıldızların konumları ve mükemmel astronomi tabloları vardır. Yaptığı hassas terazi sayesinde metallerin ve taşların saf olup olmadıklarını anlayabiliyor, iki elementten meydana gelen alaşımlarda metallerin karışım oranlarını bulabiliyordu. Bu konuyla ilgili olarak yazdığı eserinin adı *Kitabül Mizanil Hikme*'dir.

EK 48. 2018 Programına Göre Yazılmış Olan Kültür ve Medeniyet Tarihi Ders Kitabında Değinilen Sayfalar (s.181 - 188)

5.3. Tanzimat Öncesi Osmanlı Devleti'ndeki Eğitim ve Bilim

"Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u dönemin ilim merkezi hâline getirmek için devrin ünlü bilginlerini sarayına davet etmişti. Fatih'in İstanbul'a davet ettiği bilim adamları arasında ünlü astronom ve matematikçi Ali Kuşçu da vardı. Ali Kuşçu'nun Semerkant'tan yola çıktığını duyan Fatih, onu Akkoyunlu-Osmanlı sınırında karşılamak üzere bazı adamlarını gönderdi. Ali Kuşçu'nun rahat etmesini sağlamak amacıyla da onun konaklayacağı her yer için 1000 akçe harcırah ayrılmasını ferman buyurdu."

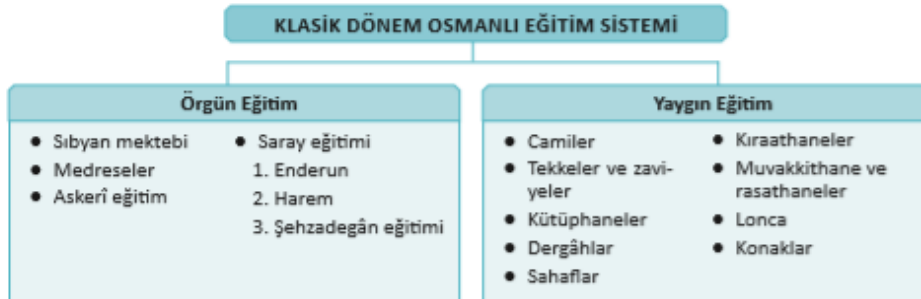
Ahmet Kankal, Ali Kuşçu, s. 110 (Düzenlenmiştir.)

Yukarıdaki metinden de anlaşılacağı gibi Osmanlı devlet yöneticileri eğitime büyük önem vermiş, eğitimin gelişmesi için başka bölgelerden bilim insanlarını ülkesine davet ederek onlara hürmet göstermiştir.

Osmanlı Devleti'nde eğitime **terbiye**, öğretime de genel olarak **tâlim** (bilgi kazandırma) denilirdi. Osmanlı eğitim sisteminin hedeflediği insan modeli; bilgili, becerikli, cesur, dayanışmacı, toplum düzenini bozmayan ve değerlerine bağlı bir insan tipiydi.

Osmanlı Devleti'nde eğitim, Tanzimat Dönemi'ne kadar her düzeyde ücretsizdi. Eğitimin ilk basamağı olan sıbyan mekteplerinde kadın erkek herkes okuma yazma ve günlük hayatta kullanacağı basit hesaplar ile temel dinî bilgileri öğrenirdi.

Medreseler, Klasik Dönem Osmanlı eğitim sisteminde orta ve yüksek derece eğitim veren örgün eğitim kurumlarıydı. Sivil bir eğitim kurumu olan medreseler, daha çok ilmiye sınıfı mensuplarını yetiştirirdi. Enderun bir saray okulu olduğu için devletin yüksek dereceli memurları ile seyfiye sınıfı denilen askerî bürokratlar burada yetişirdi. Osmanlı Devleti'nde eğitim sistemi örgün ve yaygın eğitim olmak üzere ikiye ayrılırdı (**Şema 5.1**). Örgün eğitim, belli bir mekânda planlı ve programlı yapılan eğitimdi. Yaygın eğitim ise örgün eğitim dışında kalan bütün eğitim faaliyetleriydi.

Şema 5.1: Klasik Dönem Osmanlı eğitim sistemi

Örgün Eğitim Kurumları

Sıbyan mektepleri

Sıbyan mektepleri, genellikle mahallelerde ve cami etrafında kurulduğu için bu okullar mahalle mektebi olarak da anılmıştır. Bu ilk seviyedeki eğitim öğretim kurumları, 5-6 yaşlarındaki çocuklara okuyup yazmayı, Kur'an-ı Kerim ve ilmiyal bilgisi ile dört işlemden ibaret olan basit hesap bilgilerini vermeyi amaçlamıştır. Disiplini temel ilke olarak kabul eden bu okullarda eğitim, medreselerde yetişen hocalar tarafından verilirdi. Sıbyan mektepleri; Taş mektep, mahalle mektebi, mekteb, mektephane, muallimhane gibi isimlerle de anılmıştır.

Medreseler

Medreseler, orta ve yüksek seviyelerdeki eğitim öğretim kurumlarıydı. Ülkenin ihtiyacı olan kültürü veren ve ihtiyaç duyulan elamanları yetiştiren bu okulların üst kademelerinde, bilim dallarına göre ihtisaslaşma (uzmanlaşma) söz konusuydu. İhtisas medreseleri arasında Darü'l-Hadis ve Darü'l-Tıp gibi alanlar vardı. Medreseler, bireyler tarafından kurulmuşsa da ayakta kalmaları için vakıflar onlara destek olmuştur. Medreselerin hocalarına **müdderris**, müderris yardımcısına **muid**, öğrencilerine ise **danişmend** (talebe, suhte) denilirdi.

Osmanlı Devleti'nin ilk medresesi, Orhan Bey tarafından İznik'te kurulmuş (**Görsel 5.23**) ve ilk müderris olarak da **Dâvûd-i Kayserî** atanmıştır. Fatih Dönemi'nde Ali Kuşçu gibi ünlü müderrisler görev yapmış ve bu hocalar Osmanlı'nın başlıca medrese hocaları arasında yer almıştır.

BİLGİ NOTU

Âmin Alayı, Osmanlı Devleti'nde okula yeni başlayan çocuklar için düzenlenen törene verilen isimdi. Bu tören, çocukların öğretmen tarafından sıraya geçirilmesi ile başlardı. Sıraya geçen çocuklar, okula başlayacak olan çocuğun evine ilahiler söyleyerek gelir, okula yeni başlayacak olan çocuk halkın da katılımıyla evden alınır. Bir müddet şehirde dolaştırılan çocuğun okula getirilmesi ile birlikte tören sona ererdi.

Görsel 5.23: İlk Osmanlı medresesi (İznik)

Osmanlı medrese sistemi, ilk dönemlerde Türkiye Selçukluları ve Anadolu beyliklerinde görülen medrese sisteminin devamı niteliğinde ortaya çıkmıştır. Fatih'in açtığı **Sahn-ı Seman Medresesi** ile Osmanlı'da yüksek öğretim önemli bir noktaya gelmiştir. Bu medresede akdî ve nakdî ilimlerin öğretilmesi amaçlanmıştır. Fatih zamanında açılan Sahn-ı Seman medreselerinde tefsir, hadis, fıkıh, kelam, aritmetik ve geometri konularında eğitim verilmiş, öğrencilerin bir kısmı da Dârü'sşifa'da bulunan hekimlerden usta-çırak yöntemiyle tıp bilimlerini öğrenmiştir. Sahn-ı Seman medreselerinde Molla Hüsrev gibi dönemin ünlü bilim insanları da görev yapmıştır.

Sahn-ı Seman medreseleri; müderris, bürokrat ve devlet adamı yetiştirerek toplumun aydınlatılmasında önemli görevler üstlenmişlerdir.

SIRA SİZDE

Fatih Sultan Mehmet, kendi yaptırdığı Sahn-ı Seman Medresesi'nde eğitim öğretim işleriyle meşgul olabilmek için kendisine bir oda verilmesini talep etti. Bu medresede eğitim veren öğretmenler, Fatih'in bu isteğini değerlendirmek amacıyla toplantı yaptılar.

Yapılan görüşmeler sonrasında, Fatih'in bu medresede öğrenci ya da öğretmen olarak görev yapmadığı için kendisine oda tahsis edilmesi uygun görülmedi. Ancak müderrisler önünde yapılan sınavda başarılı olursa kendisine bir oda tahsis edilmesi kararlaştırıldı.

Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, s. 67 (Düzenlenmiştir.)

Yukarıdaki metne göre Osmanlı Devleti'nin eğitim kurumlarında görev alma kriterleri (ölçütleri) hakkında neler söyleyebilirsiniz?

Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde **Süleymaniye Medresesi** hizmete girmiş, bu medresenin hizmete girmesiyle birlikte, medreselerde yeni düzenlemeler yapılmıştır. Yeni açılan medreseler Tıp, Dârü'sşifa ve Dârül-hadis'ten oluşmuştur.

Fatih ve Kanuni dönemlerinde açılan medreseler, dönemin önemli eğitim kurumları arasında yer almış ve daha sonraki dönemlerde açılan medreselere örnek olmuştur. Osmanlı medreseleri XVI. yüzyıla kadar önemli gelişmeler göstermiş, bu yüzyıldan sonra da bozulmaya başlamıştır. Medreseler Cumhuriyet'in ilanından sonra 3 Mart 1924 tarihinde yürürlüğe giren Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile kaldırılmıştır.

Saray Eğitimi

Saray, Osmanlı Devleti'nde padişah ve ailesinin ikamet ettiği ve devlet işlerinin yürütüldüğü yerd. Sarayda bulunan eğitim kurumları; Enderun, Harem ve Şehzadeğân'dan oluşmaktaydı.

Enderun (Görsel 5.24), mülkî ve askerî alanda yüksek dereceli devlet memuru yetiştirilmesi amacıyla açılmış olan yüksek eğitim kurumuydu. İlk zamanlar bu okula, devşirilen gayrimüslim çocuklar alınırken, zamanla Türk çocukları da alınmaya başlamıştır. II. Murat Dönemi'nde kurulan ve Fatih Dönemi'nde teşkilatlandırılan bu okullarda eğitim öğretim XIX. yüzyıla kadar devam etmiştir.

Askerî ve sivil yöneticiler bu okullarda yetiştirilmiş, yetenekli olanlar iyi bir eğitimden geçirilerek devlete kazandırılmıştır. Bu okulların amacı, nitelikli ve güvenilir devlet adamları yetiştirmektir. Enderun mektebinde medreselerden farklı olarak, asker ve yöneticilerin bilmesi gereken dersler yer alırdı. Harita yapımı, muharebe sanatı ve siyaset bu dersler arasında yer alırdı. Enderun öğrencileri, bedensel gelişimlerini sağlamak amacıyla ata binme ve cirit atma gibi çeşitli spor dallarıyla da uğraşırlardı.

Görsel 5.24: Enderun Mektebi (İstanbul)

5. Ünite

Eğitim süresi 5 ilâ 7 yıl arasında değişen Enderun'da sadrazam, vezir ve kumandan seviyesinde yöneticiler yetiştirdiği gibi; hattat, musikişinas ve minyatür ustası gibi sanatkarlar da yetiştirmiştir. XIX. yüzyıldan itibaren ise Batı tarzında açılan okullarda yetişen öğrenciler devlet yönetiminde görev almaya başlamıştır.

SORU

Enderun mektebinin sarayın iç kısmında yer almasının sebebi neler olabilir?

Harem, Osmanlı Devleti'nde padişah ve ailesinin yaşadığı yere denilirdi. Burası aynı zamanda bir eğitim kurumuydu. Saraydaki kadınlar eğitimlerini burada alırdı. Padişah kızları evleninceye kadar haremdede yaşadığı için onlara en tanınmış hocalar tarafından burada ders verilirdi. Haremdede; başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere, dinî bilgiler, imlâ, hat, tezhip ve musiki dersleri verilirdi.

Osmanlı'da harem, bir kültür okulu ve nezaket yuvası olarak değerlendirilirdi. Eski saraylılar acemilere; "Sarayda terbiye öğrenemeyen hiçbir yerde öğrenemez. Harem terbiye mektebidir." derdi. Haremdaki acemi, kalfa ve usta ilişkisi, bir meslek örgütünden daha katı ve disiplinliydi.

Şehzadegân Mektebi saray içerisindeki şehzadelerin okuduğu bir okuldu. Eğitim öğretim programı sıbyan mektepleri gibiydi. Şehzadeler beş veya altı yaşlarına geldikleri zaman şeyhülislam tarafından törenle derslere başlatılır ve muallim-i sultani denilen hocasına teslim edilirdi. Şehzadeler bu hocalarından Kur'an-ı Kerim okumayı öğrenir ve bu hocaları ile şehzadegân mektebine giderlerdi (**Görsel 5.25**).

Şehzadeler on ilâ on beş yaşları arasında, lalalarıyla birlikte sancağa çıkarılırdı. Sancakta da seçkin hocalarla öğrenimlerini sürdürür, burada bazı el sanatlarını da öğrenirlerdi. Şehzadeler XVI. yüzyıldan sonra sancağa çıkarılmamış, sarayda kafes denilen dairelerde yetiştirilmiştir.

Askerî Eğitim

Osmanlı Devleti'nde düzenli ordu ilk defa Orhan Bey zamanında oluşturulmuştur. Yaya ve müselleme adı verilen ve Türklerden oluşan bu ordu mensupları, sadece savaş zamanı ücret alır, barış döneminde ise kendi işleri ile meşgul olurlardı. Devletin sınırları genişleyince bu ordu yetersiz kalmış ve yeni bir orduya ihtiyaç duyulmuştur.

I. Murat Dönemi'nde devletin asker ihtiyacını karşılamak için önce Pencik Sistemi denilen savaş esirlerinden faydalanma yoluna gidilmiş, bunun sakıncaları görüldükten sonra devşirme usulüne geçilmiştir. Devşirme sisteminde Hristiyan çocuklar Türk ailelerinin yanına verilir, bu çocuklar burada Türk kültürünü öğrenirlerdi. Sonra Acemi Oğlanlar Ocağı'na alınarak belli bir eğitime tabii tutulur, yeteneklerine göre Kapıkulu Ocakları'na alınarak askerî sınıfa geçerler ya da Enderun Mektebi'nde eğitim alarak yüksek dereceli devlet memuru olurlardı.

Osmanlı Devleti'nde askerî eğitim ve öğretim için Acemi Oğlanlar Ocağı, mehterhane ve cambazhane isminde kurumlar vardı. Bunlarla birlikte çeşitli askerî sanat okulları da mevcuttu. Bu sanat okulları arasında; tophane, humbarahane, tüfekhane ve kılıçhane gibi kurumlar vardı.

Değişik görevlerde bulunan acemilerin Yeniçeri Ocağı'na kayıt ve kabûllerine çıkma (**bedergâh**) adı verilirdi. Yeniçeri Ocağı'na kabul işlemi genelde 8 yıllık bir eğitim sonrası olurdu.

Tımar sahipleri elde ettikleri gelir karşılığında cebelû denen askerlerin eğitimi ile ilgilenir ve savaş zamanı onlarla birlikte orduya katılırdı. Savaş gemilerinin yapıldığı tersanelerde uygulamalı olarak eğitim gören ve **levant** olarak adlandırılan askerler de Osmanlı donanmasında görev alırdı.

Görsel 5.25: Şehzade eğitimi - Kamili Aslanger (Temsilî)

Yaygın Eğitim Kurumları

Camiler

Osmanlı Dönemi'nde camiler din, ilim ve sanatı bünyesinde toplayan birer kültür merkezi konumundaydı. İslam dininin ibadet yeri olan camiler, aynı zamanda birer halk eğitim merkezi gibiydi. Buralarda halka dinî ve ahlaki eğitim verilir, bu eğitime isteyen herkes katılabilirdi.

Tekke ve Zaviyeler

Tekkeler, tarikat mensuplarına dil, din, sanat, musiki, ahlak ve spor gibi alanlarda eğitim veren yerlerdi. Buralarda halk, tasavvuf musikisi ve halk edebiyatı gibi alanlarda kendilerini geliştirdi. Tekkelerin küçüklerine ise **zaviye** denilirdi.

Lonca Teşkilatı

Loncalar birer esnaf kuruluşudur. Meslek mensuplarının eğitiminde bir okul görevi görmüşlerdir. Burada usta, kalfa ve çırak ilişkisi içerisinde eğitim verilmiştir.

Kütüphaneler

Kütüphaneler sayesinde aradığı bilgilere birinci kaynaktan ulaşan insanlar bilgi ve birikim sahibi olur, kendilerini geliştirerek aydınlanırdı. Bu nedenle kütüphaneler halkın eğitimi açısından önemli bir yere sahipti.

Sahaflar

Sahaflar, ikinci el kitapların alınıp satıldığı yerlerdi. Buralarda son derece değerli eski kitaplar da bulunurdu. Halk arzu ettiği zaman sahaflarda oturarak istediği kitabı okuma fırsatı bulur, orada ilmi sohbetler de yapardı.

Kıraathaneler

Kıraat, okuma anlamına gelen bir kelimedir. Kıraathane ise okuma evi anlamına gelmektedir. Bu mekânlar, insanların arkadaşlarıyla buluşup sohbet ettikleri yerlerdi. Buralarda kütüphane bölümü de bulunurdu. Kıraathaneye gelen halk şairleri ve meddahlar, oradaki insanlarla sohbet ederek halkın kültür açısından gelişmesine katkı sağlardı.

SORU

Örgün eğitim kurumları ile yaygın eğitim kurumları arasındaki farkları örnek vererek açıklayınız.

Osmanlı'da Eğitimin Bozulma Nedenleri

"Fatih Sultan Mehmet Han, Sahn-ı Seman Medreselerini yaptırıp bu medresede kanuna göre iş görülsün ve eğitim verilsin diye vakfiyesine yazmış, Kelam (felsefe), akaid ve fen derslerinin okutulmasını bildirmişti. Sonra gelenler bu dersleri felsefiyattır diye kaldırdılar."

Katip Çelebi, Miftâhü'l-Hak fî İhtiyâri'l-Ahâk, s. 9-10 (Düzenlenmiştir.)

Osmanlı Devleti'nde Fatih ve Kanuni zamanında zirveye ulaşan eğitim, XVI. yüzyılın sonlarına doğru yönetim ve ekonomiye bağlı olarak bozulmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin temel eğitim kurumları olan medreselerde, yukarıdaki metinde görüldüğü gibi pozitif ilimlere verilen önemin azalması ile birlikte eğitim ve öğretimde aksaklıklar ortaya çıkmıştır.

185

5. Ünite

Osmanlı Devleti'ndeki eğitim öğretimin bozulmasına sebep olan diğer nedenler ise şu şekilde sıralanabilir.

OSMANLI DEVLETİ'NDE EĞİTİMİN BOZULMA NEDENLERİ:

- Yöneticilerin bilim alanındaki çalışmalara desteğinin azalması
- Felsefe ve mantık gibi akli ilimlerden vazgeçilmesi
- Medreselerin kendi iç müfredatının gelişmeyi zorlaştırması
- Batı'da eğitim alanında görülen gelişmelerin takip edilememesi
- Göçler sonucunda kentlere gelen nüfusun medreselerde barındırılması, yani medreselerin hayır kurumu gibi görev yapmaya başlaması
- Rüşvet ve iltimasın yaygınlaşması, çocuk yaştaki kişilere ulema payesinin verilmesidir.

Gelibolulu Ali'ye göre Medrese ve Müderrislerimiz

"Zamanımızda (XVI. yüzyıl) müderrislerin haftada dört saat derse devam etmeleri ve danışmendlerin dersleriyle meşgul olup onlardan faydalanmaları imkânsız oldu. Müderris vardır ki ayda bir kere derse varmaz, varsa bile okutacak talebe bulamaz..."

Bazılarına göre bu ihmal ve liyakatsizliğe sebep mevalizadelerin (âlim çocukları) meydana almasıdır. Bunlardan padişah hocalarının oğulları, yaşı on dört veya on beşe gelince elli akçe ile dahil müderrisi olurdu. Şeyhülislamın oğlu ise aynı yaşlarda elli akçeli hariç müderrisi, kazasker oğulları kırkar akçe medrese müderrisi, taht, yani eyalet kadılarının oğulları ise yirmi beşli otuzlu akçe ile medreselerde hiç sıra beklemeden küçük yaşta müderris oluverirlerdi.

Bu mevalizadelerin pek kısa zamanda elde ettikleri derecelere hakiki medrese talebelerinin ulaşmaları pek mümkün değildi. Bu nedenle de Türk evladı medreseye rağbet etmez oldu. Bazıları da iltimasla, medreselerde eğitim görmeden ilim yoluna girmişti. Ayrıca rüşvet ile müderris ve kadı olanlar da vardı. İlim ehli ile cahilin derece ve kıymetinin ölçülmesi de mümkün değildi."

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti'nin İlimiye Teşkilatı, s. 69-70 (Düzenlenmiştir.)

Koçi Bey'e Eğitimin Bozulması

İlimiye'ye ait yüksek makamların şunun bunun aracılığı ile verilmesi doğru değildir. En bilgilisi hangisi ise ona verilmek gerekir. Kadılık yolunda vasıta bilgidir. Yaş ve sene, soy ve sop değildir.

Ali Fuat Gökçe, Osmanlı Klasik Dönemi'nde İdari Reform Hareketleri, s.74 (Düzenlenmiştir.)

Gelibolulu Ali ve Koçi Bey, eğitimin bozulmasının temel sebebini liyakatsiz insanların göreve getirilmesine bağlamıştır.

Osmanlı Devleti'nde Bilim

Osmanlı Devleti'nde bilim, kendisinden önceki Türk devletlerinden, İslam devletlerinden ve bulunduğu coğrafyada yaşayan topluluklardan etkilenecek kendine has bir anlayış içerisinde gelişmiştir. Osmanlı Devleti'nde vezirler ve yöneticiler genelde âlimler arasından seçilmiş, padişahlar âlimleri ve bilim adamlarını destekleyip korumuşlardır.

Osmanlı devlet yöneticileri, İslami dönemde yazılan matematik, astronomi, tıp, coğrafya ve müzik gibi konuları ele alan birçok kitabın çevirisini yaptırmış, bu kitaplar halkın anlayabileceği bir şekilde sadeleştirilmiştir. Bu dönemde ayrıca orijinal eserler yazılmış ve bu eserlerden halkın yararlanması sağlanmıştır.

Osmanlı'da Bilim İnsanları

Dâvûd-i Kayserî (1260-1350)

Orhan Gazi zamanında İznik'te kurulan ve Osmanlı'nın ilk medresesi olan medresenin baş müderrisidir. Mısır'da okumuş ve otuz akçe yevmiye ile görevine başlamıştır. Akli ve nakli ilimlerde ihtisas yapmıştır.

Kadıızâde-i Rûmî (1337-1421)

Matematik ve astronomi alanları ile ilgilenmiştir. Bursa'daki tahsilinden sonra Molla Fenari'den ders alıp önce Horasan'a, oradan da Türkistan'a giderek eğitimine oralarda devam etmiştir. Semerkant'ta önce rasathane müdürü, sonra da Semerkant Medresesi baş müderrisi olmuştur. Gök cisimlerinin kendi yörüngeleri arasındaki hareketlerini inceleyip onların yerlerini tespit etmiş, matematik ve fizik kurallarını astronomide ilk defa uygulayan kişi olmuştur.

Sabuncuoğlu Şerafeddin (1386-1470)

Tıpta deneye önem vermiştir. **Mücerrebname** isimli deney kitabında, yılan zehrine karşı önce horozlarda, sonra da kendi üzerinde denediği ilacın sonuçlarına yer vermiştir. **Cerrahnâme** adlı resimli kitabında çeşitli ameliyatlara yer vermiştir (Görsel 5.26).

Altuncuzâde

Fatih Dönemi hekimlerindendir. Kendi imal ettiği kalaydan sondalarla idrar tutukluluğuna çare bulmuş ve aynı şekilde mesane ve idrar yolları rahatsızlıklarını tedavi etmiştir.

Akşemseddin (1390-1459)

Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nin önemli hekim ve bilim insanıdır. **Risâletü'n-Nüriyye** ve **Mâddetü'l**

Hayât adlı eserleri vardır. Fen ve din ilimlerini birlikte tamamlayan Osmanlı Medresesi müderrislerindendir. Tam bir doktor olarak yetişmiş, bulaşıcı hastalıklar üzerinde yıllarca çalışmıştır. Mikrop teorisini bulan kişidir ve ilk kanser araştırmacısıdır. Seratan denilen bu hastalığa yakalanan Vezir Çandarlı Halil Paşa'nın oğlu, Kadıasker Süleyman Çelebi'yi tedavi etmiştir.

Görsel 5.26
Sabuncuoğlu Şerafeddin dış tedavisi yaparken

Piri Reis (1475-1555)

İlk Dünya haritasını 1511 yılında çizmiş, bu haritada kıyıları ve adaları gösterip bilinmeyen bölgelerin tanınmasını sağlamıştır. **Kitab-ı Bahriye** isimli coğrafya eserini 1521 yılında yazmış ve bu kitaba eklediği Dünya haritasını 1528'de Kanuni Sultan Süleyman'a sunmuştur.

5. Ünite

Takiyüddin (1526-1585)

Osmanlı bilim tarihinin en büyük astronomu (gök bilimcisi) olmuştur. Mısır, Şam ve Semerkant astronomi ve matematik okullarını kendi şahsında birleştirmiş matematik, astronomi, mekanik ve tıp konularında otuzun üzerinde eser kaleme almıştır. Osmanlı'nın ilk rasathanesini III. Murat Dönemi'nde İstanbul'da inşa etmiştir.

Birçok rasat aletinin yanında, ekinoksları belirlemek için **Zatü'l Evtar** isimli yeni bir rasat aleti daha icat etmiştir. Yıldızların enlem ve boylamlarının belirlenmesinde Venüs'ü kullanarak farklı bir hesaplama usulünü keşfetmiştir. Güneş'in yıllık hareketinin bilinen değerini dakika olarak hesaplamış, açılarını ölçülmesinde sinüs, kosinüs, tanjant ve kotanjant gibi trigonometrik fonksiyonları kullanmıştır.

Katip Çelebi (1609-1657)

Bibliyografya konusunda özel çalışmaları olan ve Hacı Halife ismiyle de bilinen ünlü bir Osmanlı bilim insanıdır. Tarih ve coğrafya dalında da önemli çalışmalar yapmıştır. **Keşfü'z-Zunûn** adlı eseri birçok yazar ve kitabı tanıtan bibliyografik bir ansiklopedi niteliğindedir. **Cihannüma** adlı eserinde ise birçok ülkeyi tanıtmıştır.

Hezarfen Ahmet Çelebi (1609-1640)

IV. Murat Dönemi'nde fen alanındaki engin tecrübeleri ve bilgisi sayesinde meşhur olmuştur. Galata Kulesi'nden Üsküdar'a uçmayı başardığı için Sultan Murat tarafından ödüllendirilmiştir.

Lagari Hasan Çelebi

1633 yılında IV. Murat'ın kızı Kaya Sultan'ın doğum gününde yapmış olduğu roketle yerden 300 metre yukarıya kadar uçmuş (**Görsel 5.28**) ve kendi yaptığı kanatlarla Sinan Paşa Kasrı önündeki denize iniş yapmıştır. Lagari Hasan Çelebi, XVII. yüzyılda yaşamış ve insanlık tarihinde ilk kez roketle uçan kişi olarak tarihe geçmiştir.

Osmanlı Devleti, büyük başarılarla imza atan bilim adamları sayesinde eğitim ve bilim alanında asırlar boyunca öncü bir rol oynamış, lakin XVI. yüzyılın sonlarına doğru eğitim sistemi bozulmaya başlamış, bu yüzyıldan sonra eğitim ve bilime verilen önem azalmıştır.

Görsel 5.28
Lagari Hasan Çelebi heykeli

EK 49. 2018 Programına Göre Yazılmış Olan Kültür ve Medeniyet Tarihi Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.190 – 194)

5.4. Tanzimat Sonrası Osmanlı Eğitim Sistemi

Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinden Tanzimat Fermanı'nın ilanına kadar olan sürede eğitim ve öğretim hayatında medreseler önemli bir yere sahip olmuştur. Medreselerin ilk dönemlerdeki başarılı faaliyetleri, son dönemlerde yerini müspet ilimlerden uzak, deney ve gözleme önem vermeyen ezberci bir yapıya bırakmıştır.

Tanzimat Dönemi'nde yenileşme ve iyileştirme fikirleri yönetici kesimde kabul görmüş, lakin gelişmelere öncülük etmesi gereken eğitim öğretim kurumlarının bu konuda yeteri kadar yardım ve desteği olmamıştır. II. Mahmut Dönemi'nde Avrupa'ya öğrencilerin gönderilmesiyle birlikte, Avrupa'da eğitim gören öğrenciler önemli mevkilerde görev almıştır. Bu gençler, Batı kültürünün Osmanlı ülkesinde yayılmasını hızlandırmıştır.

Eğitimin geliştirilmesi amacıyla yapılan çalışmalar, Batılı anlamda eğitim veren okullar üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu dönemde **Meclis-i Maarif-i Umumiyye** (Genel eğitim meclisi) idari yapılanmayı yürüterek eğitim sistemindeki problemlerin çözümüne önemli katkı sağlamıştır.

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi ile eğitim sistemindeki sorunlara köklü çözümler bulunmaya çalışılmıştır. Nizamnâme ile İlköğretim (Mekteb-i İptidai ve Mekteb-i Rüştiye) Ortaöğretim (Mekteb-i İdadîye (Görsel 5.32) ve Mekteb-i Sultaniye) ve Yüksek öğretim (Dârülfünun) olarak üç kısma ayrılmıştır. Bu bağlamda köylere ve kasabalara rüştiye, kentlere idadî açılmasına karar verilmiş, ayrıca merkezî şehirlere de Fransız okulları örnek alınarak Sultaniye adlı okullar açılması planlanmıştır.

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'ın ilanından sonra açılan okullar şu şekilde sıralanabilir.

İptidai Mektepler

1862 yılında 360 sıbyan mektebinden 36 tanesi iptidai mektep hâline getirilmiş ve bu okullarda yeni usulde eğitim öğretim vermeye başlanmıştır.

Rüştiyeler

Bugünkü ortaokulların karşılığı olan rüştiye mektebi (Görsel 5.33), II. Mahmut tarafından 1839'da açılmıştır. Kız, erkek ve karma olarak askerî ve özel rüştiye şeklinde açılan rüştiyeler, bütün Osmanlı ülkesine yayılmıştır.

1867 yılına kadar yalnız Müslüman çocuklar rüştiyelerde eğitim görürken, bu tarihten itibaren gayrimüslim çocuklar da burada eğitim görmeye başlamıştır.

İdadiler

Bu okullar bugünkü liselerin karşılığıdır ve dört yıllık rüştiyelerin üzerine üç yıl eğitim vermek amacıyla açılmıştır. Tüm Osmanlı vatandaşlarının bu okullarda eğitim alabilmeleri planlanmıştır.

Görsel 5.32
Atatürk'ün mazen olduğu Manastir Askerî İdadisi (Makedonya)

Görsel 5.33: Rüştiye sınıfı öğrencileri

Sultaniler

Fransız okulları örnek alınarak açılan bu okulların eğitim öğretim süresi altı yıldır. Bu okullar, Müslüman ve gayrimüslim öğrencilerin birlikte öğrenim görecekları şekilde planlanmıştır.

Dârülfünun

Osmanlı Devleti'nde eğitim öğretime şekil vermek amacıyla 1846 yılında faaliyete başlayan Meclis-i Maarif-i Umumiye'nin 1846 yılındaki raporunda; "Her Osmanlı vatandaşının insani değerlerini yükseltmek, bütün ilim ve fenleri öğretmek, Osmanlı Devleti'ne kaliteli memur yetiştirmek amacıyla İstanbul'da bir Dârülfünun açılması gerekir." görüşüne yer verilmiştir.

Dârülfünun, 1863 yılında Kimyager Derviş Paşa'nın verdiği fizik ve kimya dersleriyle eğitim öğretime başlamıştır. Bu okulun felsefe, edebiyat, tabii bilimler ve hukuk olmak üzere üç fakültesi vardı. Dârülfünun'un öğretim süresi; üç yılı lisans öğretimi, bir yılı da bitirme tezi olmak üzere dört yıldır.

1933 yılına kadar varlığını sürdüren Dârülfünun, yerini daha sonra İstanbul Üniversitesi'ne bırakmıştır.

Dârülmualimât (Kız Öğretmen Okulu)

1848 yılında açılan Darü'l Muallimin'den (Erkek Öğretmen Okulu) sonra Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile 1870 yılında kız ilkokulları ve kız rüştiyelerine bayan öğretmen yetiştirmek amacıyla Darülmualimât açılmıştır. Darülmualimât okulu sırf kızlara yönelik olarak açılmış ve bu okulda; dikiş nakış ve ameliyat-ı hiyatiye (biçki dikiş) gibi derslerin okutulması kararlaştırılmıştır.

Bu okulun toplum hayatına çok önemli katkıları olmuş, burada yetişen bayan öğretmenler sayesinde okuyan kız çocuklarının sayısında büyük artış sağlanmıştır. Darülmualimât, Cumhuriyet Dönemi'nde de etkisini sürdürmüştür.

Mekteb-i Hukuk

Hukuk fakültesi olarak açılan bu okulun öğretim süresi dört yıl olarak belirlenmiş ve 1880 yılında Mekteb-i Hukuk-u Şahane adıyla kurulmuştur. Açılışından iki yıl önce hazırlanan nizamnamesinde okulun Osmanlı kanunları ve siyaseti ile Osmanlı hukuk biliminin öğretilmesiyle meşgul olacağı belirtilmiştir. Bu okul, Avrupa'daki mahkemeler örnek alınarak yapılan yeni mahkemelere hâkim yetiştirmek amacıyla açılmıştır.

Sanayi-i Nefise Mektebi

Bu okul, Osman Hamdi Bey'in 1882 yılında II. Abdülhamit tarafından buraya müdür olarak atanmasıyla kurulan ilk güzel sanatlar okuludur. Resmi adı Mekteb-i Sanayi-i Nefise-i Şahane'dir. Sanayi-i Nefise Mektebi Görsel (5.34), eğitim öğretim çalışmalarına 1883 yılında başlamıştır.

Resim, heykel, mimarlık ve hak-kaklık gibi bölümlerden oluşan Sanayi-i Nefise Mektebi, ticaret nezaretine bağlı olarak kurulmuş ve 1914 yılında kız öğrenciler için İnas Sanayi-i Nefise Mektebi Alisi olarak açılmıştır. 1928 yılında adı Güzel Sanatlar Akademisi olarak değiştirilmiştir.

Görsel 5.34: Sanayi Nefise Mektebi'nin ilk binası (İstanbul)

II. Abdülhamit Dönemi'nde Eğitim

II. Abdülhamit Dönemi'nde Maarif-i Umumiye Nezareti, Eğitim Bakanlığı olarak yeniden düzenlenmiştir. Bu dönemde eğitime önem verilmiş; Arapça, Fransızca ve fen alanlarında dersler veren özel okullarla birlikte, il ve ilçelere yeni rüştiye ve idadiler açılmıştır. Meslek okulları ve yüksek okulların da sayısı artırılarak eğitim yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır.

Türk demokrasi tarihinin ilk anayasası olan Kanun-i Esasi, II. Abdülhamit'in tahta çıkmasıyla birlikte ilan edilmiş ve bu anayasada eğitimin her vatandaşın hakkı olduğu ifade edilerek ilköğretim anayasa ile zorunlu hâle getirilmiştir.

Günümüzde öğretim basamaklarına göre belirlenmiş olan eğitim teşkilatının temeli, II. Abdülhamit Dönemi'nde yapılan eğitimin modernleştirilmesi çalışmaları ile birlikte atılmıştır. Eğitim teşkilatı içerisinde istatistik kaleminin kurulması ve çalışmaların sayısal verilere dayalı olarak devam etmesi, bu dönemde eğitim açısından yaşanan önemli gelişmelerdir.

Bu dönemde yaşanan en önemli eğitim reformu yükseköğretim alanında gerçekleşmiştir. Mülkiye ve harbiye mektepleri genişletilmiş, okul çeşitliliği açısından bir zenginlik yaşanmıştır. Kız idadisi ve engelliler için ilk kez eğitim başlatılmıştır (Görsel 5.35).

Bu dönemde okul ve sınıf ortamının yeniden düzenlenmesi sağlanmış, yeni ders araç ve gereçleri kullanılmaya başlanmış, genel ve özel yeni öğretim yöntemleri denenmiştir. Bütün bu yapılanların yanında, meslek okullarına ayrı bir önem verilmiş, kız okulları açılmış, askerî okullar da yeniden düzenlenmiştir.

Bu dönem okullaşma oranı açısından zirveye çıkılan bir dönem olmuştur.

İlk kez açılan veya geliştirilen modern eğitim kurumlarından; Mülkiye Mektebi, Hukuk Mektebi, Sanayi-i Nefise Mektebi, Gülhane Tababet Tatbikatı Mektebi (Görsel 5.36) gibi eğitim kurumları, isimleri değişse de günümüzde varlıklarını devam ettirmiştir. Bunların yanında; baytar (veteriner) mektebi, polis ve gümrük okulları da günümüze kadar ulaşan eğitim kurumları arasında yer almıştır.

Görsel 5.35
Engelli okulu öğrencileri işaret diliyle "Padışahım çok yaşasın" yazarken çekilmiş fotoğraf

Görsel 5.36: Gülhane Tababet Tatbikatı Mektebi (İstanbul)

Osmanlı Devleti'ndeki Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar

Azınlık Okulları

Osmanlı Devleti, eğitim kurumlarının açılması ve yönetilmesi konusunda Türk ve Müslümanlara tanıdığı serbestliği azınlıklar için de tanımıştır. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethinin ardından Rum unsurlara tanıdığı imtiyazlardan, daha sonra diğer Hristiyan topluluklar ve Museviler (Yahudiler) de yararlanmaya başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nde azınlıklar için açılan ilköğretim, ortaöğretim (Görsel 5.37) ve yüksek öğretim kurumları bizzat azınlıklar tarafından kurulmuş, bu okullar gayrimüslim cemaatler ile gayrimüslim zenginler tarafından desteklenmiştir. Azınlıklar için yapılan okullar genellikle kiliselerin etrafında açılmış, buralarda verilen eğitim de kilise aracılığıyla sürdürülmüştür.

İlk dönemler okuma yazma öğretilip dini ve kültürel eğitimler verilen bu okullar devlet denetiminden uzak kalmış, buralarda öğretmen olarak genellikle papazlar görev yapmıştır. Dünyada milliyetçilik hareketlerinin başlaması üzerine, azınlıkların açtığı Rum, Ermeni ve Yahudi okulları da milliyetçilik fikrinin yayılmaya başladığı kurumlara dönüşmüş, bu okullarda bağımsızlık propagandaları yapılmıştır.

Görsel 5.37: Getronagan Ermeni Lisesi öğrencileri (İstanbul)

SIRA SİZDE

Azınlık okulları, Fransız İhtilali'ne kadar eğitim işleri ile uğraşırken Fransız İhtilalinden sonra neden farklı çalışmalara yönelmiştir?

Yabancı Okullar

Kanuni Sultan Süleyman'ın Fransa'ya verdiği ayrıcalığı (kapitülasyon) fırsat bilen diğer Avrupalı devletler de Osmanlı Devleti'nde okullar açmaya başlamıştır (Tablo 5.4). Oysa kapitülasyonlar ekonomik amaçlar için hazırlanmıştı ve kapitülasyonlarda eğitimle ilgili bir hüküm yer almamıştı.

Bu duruma rağmen Osmanlı Devleti'nde yabancı okulların açılmasına Papa ve Fransa öncülük etmiştir. 1583 yılında Cizvit rahibinin İstanbul'a gelmesini sağlayan Papa ve Fransa Devleti, Cizvit rahibinin İstanbul'da Saint Benoit (Sant Benot) Kilisesi'ne yerleşmesini sağlamıştır. Saint Benoit kilisesine yerleşen Cizvit rahibi, burada bir okul açılmasını sağlamıştır. Daha sonraki dönemlerde kapitülasyonları bahane eden birçok ülke Osmanlı Devleti'nde okullar açmaya devam etmiş, 1839 yılına kadar Katolik Mezhebi'ne mensup Hristiyanların açtığı okulların sayısı 40'a ulaşmıştır.

Görsel 5.38: Fenar Rum Erkek Usesi (İstanbul)

Tablo 5.4: 1897'de Osmanlı Devleti'ndeki Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar

Azınlık Okulları		Yabancı Okullar	
Millet	Okul Sayısı	Ülke	Okul Sayısı
Rum	4.390	Amerika	131
Ermeni	851	Fransa	127
Bulgar	693	İngiltere	60
Yahudi	331	Almanya	22
Sırp	85	İtalya	22
Romen	63	Avusturya	11
Katolik Rum	60	Rusya	7
		İran	4
Toplam	6.473	Toplam	384

Mustafa Önder, Türk Eğitim Tarihi, s.156

Osmanlı topraklarında ilk Protestan mezhebine mensup misyoner okulu, 1824 yılında Beyrut'ta Amerikalılar tarafından açılmış, daha sonra bu okulların açılışları hızla devam etmiştir. Genelde din adamlarının çabalarıyla açılan bu okullar (Görsel 5.38), dini amaçların dışında ekonomik, kültürel ve siyasi amaçlar için de misyonerlik faaliyetleri yapmıştır.

Osmanlı Devleti'nde 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ne kadar yabancı okullarla ilgili düzenleme yapılmamış, Lozan Antlaşması ile birlikte gayrimüslim ve yabancı okullara tanınan ayrıcalıklar tamamen kaldırılmış, bu okulların Türk kanun ve yönetmeliklerine tabi olmaları sağlanmıştır.

EK 50. 2018 Programına Göre Yazılmış Olan Kültür ve Medeniyet Tarihi Ders Kitabında Değınilen Sayfalar (s.195 – 197)

5.5. Cumhuriyet Dönemi'nde Eğitim ve Bilim Alanındaki Gelişmeler

“...Memleketin aydınlanması uğruna yapacağımız şeyler, bugün için eğitimimizin geleceğine dayanak olacak bir temel kurmaya yeterli değildir. Ancak elverişli ve yeterli koşullar ile araçları elde edinceye kadar geçecek olan savaş günlerinde bile, tam bir özenle işlenip çizilmiş bir ulusal eğitim programı yapmalı, eldeki eğitim ve öğretim kuruluşlarımızın verimli bir çabayla çalıştıracak esaslar hazırlamaya bakmalıyız.”

Mustafa Kemal ATATÜRK

Mustafa Kemal, Millî Mücadele'nin henüz sonuçlanmadığı bir ortamda, Maarif Kongresi'ni (1921) toplayarak eğitime ve bilime büyük önem verdiğini göstermiş, bu kongrede yaptığı konuşmada Türkiye'nin millî bir eğitim sistemi kurması gerektiğini vurgulamıştır.

1922 yılı ekim ayında Bursa'da öğretmenlere seslenirken; “Milletimizin siyasi ve içtimai hayatı ile fikri terbiyesinde rehberimiz ilim ve fen olacaktır... İlim ve fen nerede ise oradan alacağız ve milletin her ferdinin kafasına koyacağız. İlim ve fen için kayııt ve şart yoktur.” demiştir.

Millî Mücadele kazanılıp 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edildikten sonra, siyasi ve ekonomik alanlarla birlikte hukuk ve kültür alanlarında da birçok değişim yaşanmıştır. Atatürk, tebeşiri eline alarak kara tahtanın başına geçmiş, **Başöğretmen** unvanıyla halka ders vermiş ve halkın eğitim düzeyinin yükselmesi için özel çaba sarf etmiştir (**Görsel 5.39**).

Mustafa Kemal Atatürk, eğitimin temel hedeflerinin gerçekleştirilmesi ve hedefe ulaşacak eğitim politikalarının tespit edilmesi için 1924-1934 yılları arasında altı defa rapor hazırlatmıştır. Bu raporlar doğrultusunda eğitimin çağdaş ilkeleri ortaya çıkarılmaya çalışılmış, böylece eğitimin yaşanan çağa uygun laik, akılcı, bilimsel, karma, disiplinli ve işe yarar olması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Eğitimin ülke kalkınmasını hedeflemesi ve kendine güven duyan nesiller yetiştirmesi gerektiği vurgulanmış, eğitim ülküsünün Türkiye'nin bağımsızlığına, kendi benliğine ve millî geleneklerine uygun olması kararlaştırılmıştır.

SORU

Mustafa Kemal Atatürk'ün eğitim anlayışı hakkında neler söyleyebilirsiniz?

Cumhuriyet Dönemi'nde çocukların; bedensel, zihinsel ve duygusal gelişimlerinin iyi yönde gerçekleşmesini sağlamak ve çocukları temel eğitime hazırlamak amacıyla okul öncesi eğitime büyük önem verilmiştir.

Bu dönemde ilköğretim alanında önemli gelişmeler yaşanmıştır. 1924 Anayasası'nda ilköğretimin zorunlu ve parasız olduğu karara bağlanmış, bu kararla ilköğretim yaygınlaştırılarak herkesin okuryazar olması için çalışılmıştır.

Görsel 5.39: Mustafa Kemal yeni harfleri tanıtıyor.

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde ülkede yaklaşık 72 ortaokul mevcuttu. 1927-1928 öğretim yılında bazı ortaokullarda karma eğitim uygulanmaya başlanmış, ortaokulların sayısının artırılması için çalışmalar yapılmıştır. Atatürk zamanında yapılan bu çalışmalar sonucunda, o dönemdeki ortaokulların sayısı %100 oranında artmıştır.

İdadi ve sultaniler, 1924 yılında üç yıllık ortaokul ve üç yıllık liselere dönüştürülmüştür. 1924'te Türkiye'deki toplam lise sayısı 23 iken, Atatürk Dönemi'nde bu sayı %300 oranında artmıştır. Bu dönemde Atatürk, bazı ders kitaplarının yazımı ve bu dersleri verecek öğretmenlerin yetiştirilmesi ile yakından ilgilenmiştir.

Cumhuriyet'in ilan edildiği dönemde, mesleki ve teknik eğitim yeteri kadar gelişmemiştir. Mesleki ve teknik okulların gelişerek Türk toplumunun ihtiyaçlarını karşılayacak seviyeye getirilmesi için araştırma ve çalışmalar başlatılmış, bu amaçla 1927 yılında akşam ticaret okulları açılmıştır. Kız sanat okullarının ismi bu tarihten itibaren **Kız Enstitüsü** olarak değiştirilmiş ve kız sanat okullarının sayıları artırılmaya çalışılmıştır. 1928-1929 öğretim yılında, bölge sanat okulları bünyesinde, akşam erkek sanat okulları bölümü açılmıştır. Bu okulların sayısı her geçen yıl artmış ve 1938 yılında bu okulların sayısı 64'ü bulmuştur.

Atatürk Dönemi'nde bilimsel ve kültürel gelişmelere öncülük etmek ve çağdaş bir yüksek öğretim oluşturmak amacıyla, 1933 yılında üniversite reformu yapılmıştır. Bu reform ile birlikte İstanbul Üniversitesi (Görsel 5.40), Yüksek Ziraat Enstitüsü, Orman Fakültesi ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi gibi üniversiteler açılmış, 1938 yılına gelindiği zaman, üniversite ve yüksek okul sayısında %189 oranında bir artış sağlanmıştır.

Yeni Türk harflerinin kabulünden sonra eğitim seferberliğine daha fazla önem verilmiş, yeni harfleri tanıtmak ve halkın okuma yazma oranını artırmak amacıyla millet mektepleri açılmıştır (1928).

Halkevleri, 1912 yılında kurulan Türk Ocakları'nın yerini almış Atatürk, şehirlilerden köylülere kadar herkesin ilmi ve fikri gelişimine katkı sağlamak amacıyla, yeni halk evlerinin kurulmasını istemiştir (1932). Bu konudaki çalışmaları bizzat takip eden Atatürk, birçok halk evini de ziyaret etmiştir. Halk evleriyle ilgili kendisine sorulan bir soruya "Mutluyum, çünkü başardım." diye cevap vermiştir.

Görsel 5.40: İstanbul Üniversitesi

Cumhuriyet Dönemi'nde Eğitim Alanındaki Değişimler

- Tevhid-i Tedrisat (Öğretim Birliği) Kanunu ile bütün okullar Eğitim Bakanlığı'na bağlanmış ve bu sayede eğitim-öğretim birliği sağlanmıştır.
- Medreseler kaldırılmış, din görevlileri yetiştirmek için imam-hatip okulları ve ilahiyat fakülteleri açılmıştır.
- Eğitimde; çağdaş, demokratik ve laik bir sistem benimsenmiştir.
- Tarih ve dil konularında millileşme hız kazanmıştır.
- Okuma yazmayı kolaylaştırmak ve okuryazar oranını artırmak amacıyla yeni Türk harfleri kabul edilmiştir (1 Kasım 1928).
- Kadınların eğitimine de önem verilerek karma eğitim sistemine geçilmiştir.

SORU

Cumhuriyet Dönemi'nde eğitim alanındaki değişimlerin önemini açıklayınız.

Cumhuriyet Dönemi'nde Bilim

Cumhuriyet Dönemi'ndeki bilimsel çalışmalar daha çok astronomi, matematik ve fizik alanlarında yapılmıştır. Astronomi çalışmalarında **Fatin Gökmen** (1877-1955) dikkat çeken isimlerdendir. Kandilli Gözlemevi'nin kurucusu ve ilk müdürü olan Fatin Gökmen, 1911 yılında Kandilli Gözlemevi'nde ramazanun başlangıcının belirlenmesi konusundaki çalışmaları ile dikkat çekmiştir. 1936 yılında **Türk Takvimi** adlı eserinin yanında, **Eski Hitay Takvimi** ve **Eski Türklerde Heyet ve Takvim** gibi eserler yazmıştır. Ayrıca Astronomi ile ilgili çeşitli eserler de kaleme almıştır.

Bu dönemde matematik alanındaki çalışmaları ile öne çıkan **Cahit Arf** (1910-1997), cebirsel denklemler üzerinde yoğunlaşırken özel hâller problemini çözmüştür. Hasse Arf Teoremi ile sadece Türkiye'de değil dünyada da tanınmış olan Cahit Arf, sentetik geometri problemlerinin cetvel ve pergelle çözülebilirliği konusunda çalışmalar yapmıştır. Cahit Arf'ın uzaydaki düzlem eğrileri ile ilgili çalışmaları da vardır. Cumhuriyet Dönemi bilim insanları arasında yer alan **Behram Kurşunoğlu**, nükleer fizik üzerinde yoğun çalışmalar yapmış ve atom fiziği üzerine çeşitli makaleler yazmıştır. **Orhan Asım Barut** (1926-1994) (Görsel 5.41) ise matematik, kuramsal fizik, yüksek enerji fiziği ve parçacık fiziği konularındaki çalışmalarıyla tanınmış, protonla ilgili olarak maddenin yapısını, elektron ve nötronlar arasındaki elektromanyetik etkileşimi bağlayan Basit Madde Modelini geliştirmiştir.

Fizik konusunda atomların çekirdeğindeki parçacıkların etkileşimi; nötron, proton ve mezon gibi parçacıkların davranışlarını inceleyen **Feza Gürsey** (1921-1992), bu çalışmasıyla "Linear Olmayan Sigma Modelleri" adı verilen ikili simetri görüşünü geliştirmiştir.

Cumhuriyet Dönemi'nde kimya alanında yaşanan gelişmelere, İstanbul Üniversitesi'ne bağlı Kimya Enstitüsü öncülük etmiştir. Bu dönemde kimya alanında çalışma yapanlar arasında; **Sedat Bey**, **Mehmet Arif Bey** ve **Ali Rıza Bey** gibi bilim insanları da vardır.

Cumhuriyet Dönemi'nde tıp konusunda da önemli gelişmeler olmuştur. Bu konuda çalışmalar yapan önemli bilim insanlarından bazıları şunlardır. Deri hastalıkları üzerinde çalışmalar yapan **Prof. Dr. Hulusi Behçet** (1889-1948), kendi adıyla anılan Behçet Hastalığı'nı keşfetmiştir. **Prof. Dr. Akil Muhtar Özden**, Santonin Testi'yle Avrupa tıp literatürüne geçmiştir. Yine **Prof. Dr. Mazhar Osman** psikiyatri konusunda kendi ekolünü oluşturmuştur.

Tarih Bilimi'nde ise, daha çok Osmanlı Devleti ile ilgili çalışmalarıyla tanınmış olan ve 25'ten fazla kitap, 300'den fazla makale ile ömrünü tarih araştırmalarına vakfeden **Halil İnalcık** (1916-2016) (Görsel 5.42) ön plana çıkmıştır.

Görsel 5.41
Orhan Asım Barut

Görsel 5.42: Halil İnalcık

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR...